WYCHOWANIE DO WARTOŚCI

SZKOŁA PODSTAWOWA

Ks. Zdzisław Struzik

WYCHOWANIE DO WARTOŚCI

SZKOŁA PODSTAWOWA

Poziom 5

INSTYTUT PAPIEŻA JANA PAWŁA II

WARSZAWA 2021

Redaktor naczelny
ks. dr hab. Zdzisław Struzik, prof. UKSW

Recenzenci
dr hab. Piotr T. Nowakowski, prof. UR
dr hab. Agnieszka Regulska, prof. UKSW

Redaktor prowadzący
Marta Świerczek

Korekta
Michał M. Pełka

Zdjęcia
Archiwum Instytutu Papieża Jana Pawła II
https://pixabay.com

Koncepcja graficzna serii, projekt okładki
Dominika Kotlińska

Opracowanie graficzne, skład i łamanie
Tomasz Twardziłowski / logostrefa24.pl

Druk
Drukarnia Wydawnictwa Arka

© Copyright by Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2021

ISBN Instytutu Papieża Jana Pawła II 978-83-65198-93-8
ISBN Wydawnictwa Naukowego UKSW 978-83-8090-948-9

Instytut Papieża Jana Pawła II
ul. Księdza Prymasa Augusta Hlonda 1 • 02-972 Warszawa
tel. 22 213 11 90 • instytut@ipjp2.pl • www.ipjp2.pl

Wydawnictwo Naukowe
Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
ul. Dewajtis 5, domek nr 2 • 01-815 Warszawa • tel. 22 561 89 23
wydawnictwo@uksw.edu.pl • wydawnictwo.uksw.edu.pl

Instytut Papieża Jana Pawła II jest jednostką organizacyjną
Samorządu Województwa Mazowieckiego

Spis treści

Wykaz skrótów 9

Wstęp do programu wychowawczego dla klas szkół podstawowych 11

Wartość 1.
Wartość dialogu z drugim człowiekiem 46

Wartość 2.
Godność drugiego człowieka 58

Wartość 3.
Wartość życia drugiego człowieka 70

Wartość 4.
Radość ze wspólnoty szkolnej 84

Wartość 5.
Wartość wspólnoty braterskiej i koleżeńskiej 94

Wartość 6.
Wartość przyjaźni 104

Wartość 7.
Wartość spotkania z młodszym bratem, siostrą, kolegą 114

Wartość 8.
Wartość spotkania z dorosłym w domu rodzinnym, szkole lub innym środowisku 126

Wartość 9.
Wartość spotkania z człowiekiem starszym 138

Wartość 10.
Jakie wartości niesie sympatia? 148

Wartość 11.
Wartości dominujące w uczuciowości nastolatka 158

Wartość 12.
Wartość własnej płci oraz jej akceptacja 170

Wartość 13.
Wartość seksualności oraz jej akceptacja 182

Wartość 14.
Seksualność w życiu rodzinnym 192

Wartość 15.
Radość ze wspólnego zdobywania wiedzy 204

Wartość 16.
Przekazywanie wiedzy i umiejętności drugiemu człowiekowi w życzliwy sposób 214

Wartość 17.
Dobro wynikające ze wspólnej pracy 226

Wartość 18.
Dobro i radość wynikające ze wspólnej zabawy 236

Wartość 19.
Dobro i radość wynikające ze wspólnego uprawiania sportu 248

Wartość 20.
Dobro i radość wynikające ze wspólnie przeżywanych wakacji 260

Wartość 21.
Dobro i radość wynikające ze wspólnej wiary i religii 272

Wartość 22.
Radość ze wspólnego dostrzegania i przeżywania piękna
w sztuce i literaturze 284

Wartość 23.
Wartość poczucia bezpieczeństwa we wspólnocie 296

Wartość 24.
Wartość Ojczyzny 308

Wartość 25.
Wartość kultury polskiej 320

Wartość 26.
Wartość kultury europejskiej 332

Wartość 27.
Wartość dóbr kultury ogólnoświatowej 344

Wartość 28.
Środki masowego przekazu nośnikami wartości 356

Wartość 29.
Wartości obecne w spotkaniu z obcokrajowcem 368

Wartość 30.
Wartość spotkania z człowiekiem innej kultury i rasy 378

Bibliografia 388

Wykaz skrótów

Adh.	Adhortacja apostolska
AL	Franciszek, *Posynodalna adhortacja apostolska Amoris laetitia. O miłości w rodzinie* (19.03.2016)
CA	Jan Paweł II, *Encyklika Centesimus annus* (1.05.1991)
ChL	Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska Christifideles laici* (30.12.1988)
ChV	Franciszek, *Posynodalna adhortacja apostolska Christus vivit. Do młodych i całego Ludu Bożego* (25.03.2019)
CTr	Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska Catechesi tradendae* (6.10.1979)
CV	Benedykt XVI, *Encyklika. Caritas in veritate. O integralnym rozwoju ludzkim w miłości i prawdzie* (29.06.2009)
DCE	Benedykt XVI, *Encyklika Deus caritas est. O miłości chrześcijańskiej* (25.12.2005)
DD	Jan Paweł II, *List apostolski Dies Domini do biskupów, kapłanów i wiernych o świętowaniu niedzieli* (31.05.1998)
DRN	Sobór Watykański II, *Deklaracja o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich Nostra aetate* (28.10.1965)
DWCH	Sobór Watykański II, *Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim Gravissimum educationis* (28.10.1965)
DWR	Sobór Watykański II, *Deklaracja o wolności religijnej Dignitatis humanae* (7.12.1965)
EG	Franciszek, *Adhortacja apostolska Evangelii gaudium. O głoszeniu Ewangelii w dzisiejszym świecie* (24.11.2013)
EiA	Jan Paweł II, *Posynodalna adhortacja apostolska Ecclesia in Africa* (14.04.1995)
EiE	Jan Paweł II, *Posynodalna adhortacja apostolska Ecclesia in Europa* (28.06.2003)
Enc.	Encyklika
EV	Jan Paweł II, *Encyklika Evangelium vitae* (25.031995)
FC	Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska Familiaris consortio* (22.11.1981)
FR	Jan Paweł II, *Encyklika Fides et ratio* (14.09.1998)
FT	Franciszek, *Encyklika Fratelli tutti. O braterstwie i przyjaźni społecznej* (3.10.2020)

JP	Jan Paweł II, *List apostolski Juvenum Patris* (31.01.1988)
KDK	Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym Gaudium et spes* (7.12.1965)
KK	Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna o Kościele Lumen gentium* (18.11.1964)
KKK	Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego* (2002)
KL	Sobór Watykański II, *Konstytucja o Liturgii Świętej Sacrosanctum concilium* (7.12.1963)
KNSK	Papieska Rada Iustitia et Pax, *Kompendium nauki społecznej Kościoła* (2005)
LA	Jan Paweł II, *List do artystów* (4.04.1999)
LdR	Jan Paweł II, *List Gratissimam sane do rodzin z okazji Roku Rodziny 1994* (2.02.1994)
LE	Jan Paweł II, *Encyklika Laborem exercens* (14.09.1981)
LS	Franciszek, *Encyklika Laudato si'. W trosce o wspólny dom* (24.05.2015)
NMI	Jan Paweł II, *List apostolski Novo millennio ineunte* (6.01.2001)
PDV	Jan Paweł II, *Posynodalna adhortacja apostolska Pastores dabo vobis* (25.03.1992)
PS	Jan Paweł II, *List apostolski Parati semper do młodych całego świata z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży* (31.03.1985)
RHm	Jan Paweł II, *Encyklika Redemptor hominis* (4.03.1979)
RMis	Jan Paweł II, *Encyklika Redemptoris missio* (7.12.1990)
ŚDM 2020	Franciszek, *Orędzie na XXXV Światowy Dzień Młodzieży 2020 r. «Młodzieńcze, tobie mówię wstań»* (11.02.2020)
ŚDM	Światowy Dzień Młodzieży
ŚDP	Światowy Dzień Pokoju
ŚDŚSP	Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu
UUS	Jan Paweł II, *Encyklika Ut unum sint* (25.05.1995)
VSpl	Jan Paweł II, *Encyklika Veritatis splendor* (6.08.1993)
wyd.	wydawnictwo

Skróty ksiąg biblijnych zostały zaczerpnięte z: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia*, wydanie 5, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Wstęp do programu wychowawczego dla klas szkół podstawowych[1]

I. WARTOŚCI OGNIWEM INTEGRUJĄCYM

1.1. EDUKACJA AKSJOLOGICZNA WYZWANIEM DLA SZKOŁY

Czynniki polityczne, gospodarcze i ideowe spowodowały, że w Europie zaczęły pojawiać się plany zinstytucjonalizowania współpracy między państwami. Było to możliwe dzięki podobnej strukturze kulturowej, filozoficznej i politycznej, opartej na zbliżonych systemach wartości. Dziedzictwo duchowe i moralne kultury europejskiej opiera się przecież na niepodzielnych i uniwersalnych wartościach: godności, wolności, równości i solidarności[2]. Wspólnotę państwową buduje się na zasadach demokracji oraz praworządności. I choć obserwujemy dziś tendencję do redukowania religii w życiu społecznym, która w cień usuwa religijne źródła historii Europy, nadal sięga się po jej spuściznę kulturową i humanistyczną. Poszczególne systemy wartości, które kształtowały się w danych epokach historycznych, wskazują na jedność kultury, która jest podstawą formowania się tożsamości europejskiej[3].

Elementem scalającym i jednoczącym państwa Europy jest przynależność do europejskiej kultury prawnej, a więc pewien stały stosunek społeczeństwa do prawa, które podobnie rozpoznaje normy i zasady postępowania[4].

---

[1] Niniejsze wprowadzenie jest poszerzoną wersją *Wprowadzenia do Programu wychowawczego opartego na wartościach według nauczania Jana Pawła II*. Por. Z. Struzik, *Program wychowawczy oparty na wartościach według nauczania Jana Pawła II*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2018.

[2] Por. EiE 108-112.

[3] Por. F. Gołembski, *Kulturowe aspekty integracji europejskiej*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.

[4] Por. R. Tokarczyk, *Współczesne kultury prawne*, wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2012.

Przez wieki powstawania państw europejskich ich indywidualne prawa formowały się, powiedzielibyśmy „nasycały się", określonymi wartościami, budowały się na religii i kulturze chrześcijańskiej. W Europie podobnie rozumiano tzw. „rządy prawa", których zadaniem była służba człowiekowi i ochrona jego godności.

Błędem byłoby utożsamienie prawa z porządkiem religijnym, systemem norm moralnych czy obyczajowością. A jednak wychowanie w określonej kulturze, tu kulturze europejskiej, „ustawia" wartości niejako w pewnej hierarchii.

Dzisiejszy obraz Europy jest wynikiem kilku etapów formowania się prawa. Pierwszym z nich była recepcja prawa rzymskiego, która wprowadziła autonomię reguł prawnych wobec innych systemów regulujących stosunki między ludźmi. Jednocześnie w Europie postawa wobec świata, poczucie dobra i zła, poczucie sprawiedliwości, stosunek do życia etc. (a więc czynniki kształtujące świadomość prawną) były silnie zdeterminowane przez chrześcijaństwo[5]. Do XVIII wieku rozwijające się różnorodne nurty teorii prawa nie kwestionowały norm prawa pozytywnego. Raczej, mając zaplecze w postaci nakreślonych przez chrześcijaństwo wartości: sprawiedliwości, wolności, odpowiedzialności za życie, próbowały odpowiedzieć na pytanie: jak formułować ustawodawstwo prawne, aby najlepiej oddawało powszechnie przyjmowane wartości.

Rewolucja francuska (1789-1799) dokonała zmian w kwestii prawa, zdecydowanie odrzuciwszy w sferze funkcjonowania państwa wymiar religijny; choć wyrosła na mocnym fundamencie kultury chrześcijańskiej, pozbawiła płaszczyzny sacrum dotychczasowe definicje wartości: wolności, sprawiedliwości i braterstwa[6]. Francuska Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela, mimo iż odrzuciła Boga i religię z życia publicznego, nadal sytuowała człowieka w centrum relacji pomiędzy państwem a społeczeństwem. W swoich założeniach broniła praw człowieka, które określała jako naturalne i nieprzedawnione.

---

[5] Por. M. Safjan, *Prawo, wartości i demokracja*, „Chrześcijaństwo – Świat – Polityka. Zeszyty Społecznej Myśli Kościoła" 2008, nr 1(5), s. 5-23.

[6] Por. tamże, s. 9.

W ostatnich kilkudziesięciu latach kultura prawna Europy krytykowana jest za swój nadmierny liberalizm i aksjologiczny indyferentyzm, czyli obojętność i niestałość wobec wartości uniwersalnych. Jednak z drugiej strony u podstaw zmian prawa, dokonywanych w obrębie państw Europy, leży poszanowanie wartości związanych z godnością osoby, z przestrzeganiem praw człowieka, z wprowadzaniem międzynarodowych mechanizmów, które zapewniłyby bezpieczeństwo i podniosłyby standard życia.

Funkcjonowanie państw europejskich opiera się na pewnym określonym modelu instytucji, której główną normą, jak się wydaje, jest „jedność w różnorodności". Realizuje się ją w oparciu o zasady solidarności i pomocniczości. W obliczu głębokich przemian, jakie dotykają cywilizację europejską, konieczny jest powrót do edukacji aksjologicznej. Wychowanie do wartości będzie odzwierciedleniem aksjologii, jeśli będzie przebiegać we wszystkich środowiskach, w których funkcjonuje człowiek, począwszy od rodziny, przez szkołę, miejsce pracy i Kościół.

Będzie to możliwe, jeżeli wykształcenie i wychowanie człowieka oprze się na jednakowym rozumieniu wartości: życia, solidarności, wolności, prawdy, miłości, braterstwa i pokoju.

1.2. CZYM SĄ WARTOŚCI?

Podstawowa sprawność, w jaką powinien być „wyposażony" człowiek, to umiejętność wartościowania, poznawania siebie, swoich emocji i reakcji oraz odpowiedzialność za siebie i innych.

Zanim zadamy sobie pytanie, jakimi wartościami kieruje się w życiu Europejczyk i jakie wartości są konieczne w procesie integracji europejskiej, należałoby zapytać, czym jest wartość?

Najbardziej ogólna i dość powszechnie funkcjonująca definicja, określa wartość jako to, co jest cenne i ważne dla jednostki i społeczeństwa, a co prowadzi do jej integralnego rozwoju, dzięki czemu osiąga się pełnię człowieczeństwa. Najkrótsza, a zarazem najgłębsza definicja „wychowania do wartości", którą podaje Jan Paweł II to kształtowanie własnego człowieczeństwa. „W wychowaniu bowiem chodzi o to, ażeby człowiek stawał się coraz bardziej człowiekiem – o to, ażeby coraz bardziej «był», a nie tylko więcej «miał» – aby więc poprzez wszystko, co «ma», co «posiada», umiał bardziej i pełniej być

człowiekiem – to znaczy, ażeby również umiał bardziej «być» nie tylko «z drugim», ale także i «dla drugich»”[7].

Powstanie aksjologii – nauki o wartościach zawdzięczamy filozofii XX wieku. Nie oznacza to jednocześnie, że filozofowie nie interesowali się tą problematyką dużo wcześniej. Wśród wartości estetycznych najbardziej interesowano się muzyką, rzeźbą, architekturą czy malarstwem. Filozofia XIX wieku, podążając za myślą Dawida Hume'a i Augusta Comte'a, sprowadziła wartości wyłącznie do sfery wyrażania uczuć spowodowanych kontaktem z rzeczą i wynikających stąd stopni zadowolenia bądź rozczarowania i zawodu. Konsekwentnie uważano, że wartości należą do sfery przeżyć psychicznych, co uzewnętrznia się w postaci uczuciowego stosunku do konkretnych przedmiotów[8]. Zaszeregowanie wartości do sfery przeżyć subiektywnych automatycznie wykluczało aksjologię z obszaru nauki obiektywnej, doświadczalnie sprawdzalnej.

Nowe spojrzenie na wartości, jako niesubiektywne, ale obiektywne doświadczenie, przyniosła dopiero w XX wieku szkoła fenomenologiczna. Okazało się, że błędne poglądy i teorie zniekształcają sposób pojmowania wartości w procesie wychowania człowieka. I tak na przykład racjonaliści, ponieważ nie przyjmują istnienia sfery ducha, niewłaściwie interpretują emocjonalne odczuwanie wartości. Dla naturalistów wartości są wyłącznie subiektywnym, a przez to fałszywym dodatkiem do obiektywnego świata natury. Nihiliści z kolei twierdzą, że wartości nie istnieją w ogóle, ponieważ obiektywne są jedynie ludzkie potrzeby i dążenia.

Jednak bardziej niebezpieczne od błędnych pojęć i teorii uniemożliwiających prawidłowe rozumienie wartości są niewłaściwe postawy i zachowania. Brak zdefiniowanej obiektywnej hierarchii wartości prowadzi do kierowania się w życiu własnymi, subiektywnymi normami postępowania i zasadami działania, które odczytują dobro, sprawiedliwość, wolność, prawdę wyłącznie w sferze własnych potrzeb i korzyści. Wartości rozpoznajemy w kontekście doświadczenia, które często nazywa się przeżywaniem. Nietypowość tego doświadczenia polega na tym, że podczas poznania każdej obiektywnej wartości człowiekowi

---

[7] Jan Paweł II, *W imię przyszłości kultury. Przemówienie w UNESCO*, Paryż, 2.06.1980, 11, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 10, *Homilie i przemówienia z pielgrzymek – Europa*, cz. 2, Wydawnictwo M, Kraków 2008, s. 103.

[8] Por. A. Siemianowski, *Szkice z etyki wartości*, wyd. Gaudentinum, Gniezno 2006.

towarzyszy uczucie wzruszenia. Doświadczenie to jest spotęgowane osobistym przeżywaniem i całym spektrum odczuć i skojarzeń, które w tej samej chwili się ujawniają. Warto przywołać tu refleksję fenomenologów, którzy mówią o emocjonalnej intuicji wartości, o emocjonalnej percepcji[9]. Nie oznacza to, że poprzez odczuwanie wartości zaprzeczamy ich obiektywności i powszechności.

Jeżeli zatem przyjmiemy papieskie personalistyczne spojrzenie na człowieka, wówczas samo doświadczenie aksjologiczne również musi zostać zdefiniowane całościowo z rozumową, emocjonalną i duchową sferą poznawczą człowieka. Samo poznanie racjonalne czy też samo tylko przeżycie emocjonalne pozbawia właściwego spojrzenia na wartości. Wartości muszą zostać rozpoznane w kontekście całej psychofizycznej sfery człowieka. Rozpoznawanie wartości, doświadczanie wartości i wychowywanie do wartości są przeżyciami złożonymi i zróżnicowanymi w zależności od typu wartości. Dlatego inaczej określamy wartości estetyczne, utylitarne, moralne, materialne czy też wartość przeżyć duchowych i konkretnych czynów.

Z uwagi na różnorodność wartości, nasuwa się kolejna klasyfikacja – ze względu na sam przedmiot, który staje się nosicielem wartości. Jak zauważamy, mogą to być przedmioty indywidualne, żywe lub martwe, osobowe lub nieosobowe, wytworzone przez człowieka, przez naturę, nawet przez konkretne wydarzenia. Możemy więc mówić o wartości życia, o wartości relacji z rodzicami, o wartości kontaktów z przyrodą nieożywioną, o wartości kultury, o wartości poematu literackiego czy wartości heroicznych czynów bohaterów wojennych.

1.3. PERSONALISTYCZNE UJĘCIE JANA PAWŁA II

Personalistyczne ujęcie Jana Pawła II przypomina, że pośród tej różnorodności to człowiek jest wartością samą w sobie. Dodatkowo, sam jest ich nosicielem i twórcą. Wartość osoby nie ulega zmianie w zależności od jej postępowania. Oszust, złodziej czy morderca nadal zachowuje swoją wartość, pomimo negatywnej oceny jego czynów. Człowiek jako wartość ontyczna nie ma nigdy swego negatywnego bieguna. Inaczej jest z wartościami kwalitatywnymi, które charakteryzują się dwubiegunowością: sprawiedliwość – niesprawiedliwość; uczciwość – nieuczciwość; pokora – pycha.

[9] Por. tamże, s. 57.

Współczesnym problemem w procesach wychowania jest odejście od wartości uniwersalnych, które kształtują osobowość człowieka oraz jego relacje z innymi ludźmi. Coraz trudniejsze staje się urzeczywistnienie wartości obiektywnych, które nie zależą od preferencji i subiektywizmu. Fundamentem papieskiego spojrzenia na wychowanie jest godność człowieka. Człowiek jest zawsze podmiotem, jest takim dobrem, które nie może być traktowane jak przedmiot użycia czy zaspokajania przyjemności. Ta integralna wizja człowieka jest podstawą wychowania aksjologicznego. Mamy żyć i wzrastać w człowieczeństwie poprzez niekończące się uświadamianie sobie, kim jesteśmy i kim być powinniśmy? Papieska koncepcja wychowania z góry zakłada, że proces wychowawczy rozpoczyna się już w momencie poczęcia i ukierunkowany jest na cel nadrzędny, celem tym jest – w wymiarze religijnym – odnajdywanie i rozwijanie w sobie obrazu i podobieństwa do Boga.

Wychowanie jest więc zadziwiającym procesem, który nieodłącznie wiąże się z rozpoznawaniem i kierowaniem się w codziennym życiu wartościami. Pięć podstawowych wartości, jakie wyróżnia Jan Paweł II to: życie, prawda, miłość, wolność, sprawiedliwość. Można przyjąć, że na ich podstawie mówi się o innych, bardziej szczegółowych wartościach. Sama aksjologia, jako proces wychowania do wartości, wymaga zaangażowania osoby – samowychowania oraz zaangażowania wspólnoty, która prowadzi i porządkuje proces wychowawczy dzieci, młodzieży, jak również dorosłych.

1.4. NORMY W WYCHOWANIU

Według Karola Wojtyły istnieją pewne stałe normy, które pozwalają na sformułowanie zasad wychowawczych. Jedną z nich jest wartość wolności, która w zależności od procesów wychowawczych czy samowychowania pozwala na wypowiadanie siebie poprzez swój czyn – w sposób wolny[10]. Wychowanie do wolności to kształtowanie umiejętności bycia wolnym dla wartości. Drogą wychowania do wolności będzie właśnie rozwijanie systemu motywacyjnego oraz kształtowanie umiejętności dokonywania wyborów. Właściwą normą będzie takie wychowanie, które rozwija poczucie odpowiedzialności i umożliwia

[10] Por. K. Wojtyła, *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, wyd. TN KUL, Lublin 2019, s. 201.

odpowiedzialne działania. Według Karola Wojtyły odpowiedzialność za siebie przenosi się na odpowiedzialność wobec drugiego i odwrotnie. „Człowiek dlatego bywa odpowiedzialny za swe czyny i dlatego przeżywa odpowiedzialność, ponieważ posiada zdolność odpowiadania wolą na wartość. Zachodzi powinność odniesienia się do przedmiotu wedle jego prawdziwej wartości, a w parze z nią rodzi się odpowiedzialność za przedmiot pod kątem jego wartości – czyli krótko mówiąc: odpowiedzialność za wartość”[11]. Jan Paweł II w nauczaniu o wychowaniu opiera się na sumieniu ludzkim, które zawsze przypomina człowiekowi, że istnieją prawdy i wartości moralne najwyższej rangi[12].

Te wartości są niejako zdeponowane w naturze człowieka, w jego człowieczeństwie. Dzięki temu sumienie podpowiada, co jest najważniejsze, najgodniejsze i najwartościowsze. Wyższość i dominacja sfery duchowej w człowieku sprawiają, że jest on w stanie poświęcić nawet swoje życie dla wyższych wartości.

Niezmienne normy moralne, możliwe do rozpoznania przez sumienie człowieka, w niczym nie ograniczają wolności. Wręcz przeciwnie, normy te stanowią o jego godności. Kiedy człowiek je zna, przestrzega ich i broni, wtedy staje w prawdzie i wyraża przez tę prawdę swoją wolność[13]. Więcej, można powiedzieć, że normy uniwersalne wpływają na osobowość i są drogą do wolności, a nawet są warunkiem istnienia wolności. Bez nich człowiek nie może być wolny. Bez norm następuje w ludzkim sumieniu zamieszanie moralne, czyli brak hierarchii wartości, brak ideałów, co prowadzi do utrwalenia się sumienia błędnego (bardziej lub mniej zawinionego). Dzieje się tak, dlatego że w życiu moralnym nie ma pustych przestrzeni. Jan Paweł II uważał, że „[…] trzeba pilnie odkryć na nowo istnienie wartości ludzkich i moralnych, należących do samej istoty i natury człowieka, które wynikają z prawdy o człowieku oraz wyrażają i chronią godność osoby: wartości zatem, których żadna

[11] Tamże, s. 207.

[12] „Stanowczy głos sumienia zawsze przypomina człowiekowi, że istnieją prawdy i wartości moralne, dla których musi być gotów nawet oddać życie. W wyznawaniu, a nade wszystko w ofierze życia oddanego za wartości moralne, Kościół dostrzega to samo świadectwo o tej prawdzie, która jest już obecna w stworzeniu, a w pełni jaśnieje na obliczu Chrystusa […]”. VSpl 94.

[13] „[…] obrona absolutnie niezbywalnych wymogów, jakie wypływają z osobowej godności człowieka, jest drogą do wolności i warunkiem samego jej istnienia”. Tamże, 96.

jednostka, żadna większość ani żadne państwo nie mogą tworzyć, zmieniać, ani niszczyć, ale które winny uznać, szanować i umacniać”[14].

Istniejące wartości ludzkie i moralne mają charakter uniwersalny, powinny być przyjęte i stosowane w każdej społeczności, która pragnie swojego ustawicznego rozwoju. W wolnych społeczeństwach muszą istnieć wartości, które zabezpieczają najwyższe dobro każdego człowieka, a wszelkie przemiany ekonomiczne powinny służyć kształtowaniu świata bardziej ludzkiego i sprawiedliwego[15].

Sprawiedliwy i ludzki świat to najbardziej upragnione i nieustannie poszukiwane środowisko życia ludzkiego. Człowiek zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym instynktownie do niego dąży. Świat, ludzki i sprawiedliwy, jest zaplanowany przez najwyższe dobro, jakim jest Bóg Stwórca. W tym planie wszyscy pełnią określone role, funkcje; wypełniają określone obowiązki, zadania[16]; relacje międzyludzkie są prawidłowe.

1.5. PODMIOTY W WYCHOWANIU

Wychowanie jest dynamicznym procesem, na który składa się wiele czynników wzajemnie siebie warunkujących, a szczególne znaczenie mają najważniejsze podmioty: wychowanek i wychowujący. Można też uwzględnić znaczenie środowiska, w jakim dokonuje się proces wychowawczy. Są nimi: rodzice, szkoła, ojczyzna – naród – państwo, Kościół oraz wspólnoty parafialne, a także środki społecznego przekazu. Każda z tych grup dodaje swoją część do kompleksowej formacji osobowej. Skoro więc wychowanie do wartości kształtuje relacje człowieka wychowywanego z innymi ludźmi, to w szerszej perspektywie tą samą zasadą objęte zostaną nie tylko szkoła, miejsce pracy i wszystkie grupy społeczne, ale naród, państwo, a jeszcze szerzej relacje i stosunki między państwami.

Aby budować społeczeństwo sprawiedliwe, moralne, zintegrowane konieczny jest powrót do wartości uniwersalnych, które porządkują

[14] EV 71.

[15] Por. Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone w Parlamencie*, Warszawa, 11.06.1999, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 1085.

[16] Por. Hi 7,1; 1 Kor 9,7; 2 Tm 2,3n.

funkcjonowanie człowieka w społeczeństwie, jego relacje z innymi, a ostatecznie jego szczęście i poczucie spełnienia.

1.6. WARTOŚĆ ŻYCIA

Wartość życia i godność człowieka stanowią fundamentalne dobro. Życie jest wartością, którą zawsze należy afirmować i chronić od poczęcia do naturalnej śmierci, ponieważ jest darem.

Objawienie chrześcijańskie rzuca nowe światło na tożsamość człowieka, którego godność wypływa z racji stworzenia go na obraz i podobieństwo Boga[17]. Kresem życia człowieka nie jest wędrówka tu, na ziemi, ale wezwanie do wspólnoty z Bogiem w wieczności. Stąd konieczna jest wdzięczność za wartość życia, poprzez którą nawiązuje się relacje: miłości, sprawiedliwości i solidarności z innymi osobami.

Wychowanie powinno pogłębiać przyrodzoną człowiekowi wrażliwość na wyjątkowość życia. Nie powstało ono bowiem z racji naukowych eksperymentów, ale decyzji miłującego Boga, która we wszystkich wymiarach przekracza człowieka. „Człowiek jest powołany do pełni życia, które przekracza znacznie wymiary jego ziemskiego bytowania, ponieważ polega na uczestnictwie w życiu samego Boga. Wzniosłość tego nadprzyrodzonego powołania ukazuje wielkość i ogromną wartość ludzkiego życia w jego fazie doczesnej. Życie w czasie jest bowiem podstawowym warunkiem, początkowym etapem i integralną częścią całego i niepodzielnego procesu ludzkiej egzystencji”[18]. Zasadami postępowania wynikającymi ze zrozumienia wartości życia będą konkretne działania realizowane we wszystkich grupach społecznych, w których funkcjonuje człowiek[19].

Normą dla wartości życia jest szacunek dla życia we wszystkich jego wymiarach, szacunek dla każdego człowieka: rozmówcy, wychowawcy, ucznia, podwładnego, sąsiada, chorego i upośledzonego, nieznajomego, wyznawcy innej religii, członka innej społeczności. Ochrona życia to również sprzeciw wobec wszelkich używek, które pozornie miałyby służyć zadowoleniu i poprawie

[17] „A wreszcie rzekł Bóg: Uczyńmy człowieka na Nasz obraz, podobnego Nam” (Rdz 1,26).

[18] EV 2.

[19] Por. VSpl 50.

ludzkiej egzystencji, a które docelowo niszczą organizm. Troska o życie to również takie postępowanie, które nie naraża siebie i innych na niepotrzebne niebezpieczeństwo: lekkomyślne uprawianie sportów ekstremalnych, prowadzenie auta pod wpływem alkoholu, brak kompetencji specjalistów z różnych dziedzin, zaciąganie kredytów obciążających całą rodzinę jedynie na zaspokojenie własnych zachcianek.

Wartość życia, która u młodego człowieka zacznie realizować się w drobnych przejawach szacunku i miłości bliźniego, takich jak ustąpione miejsce w autobusie czy bezinteresowna pomoc, niewątpliwie w życiu dorosłym objawi się jako dojrzała i zdecydowana postawa walki o godność człowieka.

1.7. WARTOŚĆ SOLIDARNOŚCI

Człowiek jest istotą społeczną, co oznacza, że do realizacji własnego powołania i poczucia spełnienia potrzebuje drugiej osoby, wspólnoty, społeczeństwa, w którym mógłby się rozwijać i realizować siebie. Osoba nigdy nie egzystuje poza społeczeństwem. Takie życie jest niejako wymogiem jej natury. Solidarność[20] to znaczy jeden za drugiego, silniejszy za słabszego, mądrzejszy za „mniej mądrego", ale każdy z tą samą mocą wykorzystuje talenty, zdolności i sprawności, którymi obdarzył go Bóg (natura), a które ma obowiązek rozwijać ze względu na innych. Fundamentem solidarności jest współpraca, zarówno w odniesieniu do relacji między jednostkami, jak i narodami.

Wartość ta pozwala przekroczyć indywidualizm, wzajemną nieufność czy przedmiotowe traktowanie człowieka jako taniej siły roboczej. Kluczowe dla zasady solidarności jest przekroczenie bariery „moje – twoje", „nasze – obce" oraz poszukiwanie punktów możliwego porozumienia. Solidarność zmusza niejako do odkrywania wartości człowieka i zastanowienia, co nas łączy, aby móc dążyć do wspólnego dobra. Zaangażowanie w działalność na rzecz doczesnego świata oznacza zawsze służbę konkretnemu człowiekowi, a nie bezimiennej masie, którą zwykło się nazywać „zasobami ludzkimi". Zasada solidarności staje się równocześnie gwarantem dobra wszystkich i dobra jednostki. „Potrzebna jest dziś nowa wyobraźnia miłosierdzia, której

[20] Por. SRS 39.

przejawem będzie nie tyle, i nie tylko skuteczność pomocy, ale zdolność bycia bliźnim dla cierpiącego człowieka, solidaryzowania się z nim, tak aby gest pomocy nie był odczuwany jako poniżająca jałmużna, ale jako świadectwo braterskiej wspólnoty dóbr"[21].

Wartość solidarności uczy odpowiedzialności, powszechnego braterstwa oraz umiejętności rezygnacji z osobistych celów. Solidarność jest właściwym odczytaniem sprawiedliwości i miłości.

„Miłość we wzajemnych stosunkach między ludźmi nie jest czymś gotowym. Jest ona naprzód zasadą czy też ideą, do której ludzie muszą niejako podciągnąć swe postępowanie, jeżeli chcą – czego chcieć powinni – uwolnić je od nastawienia użytkowego, czyli konsumpcyjnego względem innych osób"[22].

1.8. WARTOŚĆ PRAWDY I WOLNOŚCI

„Wiara w możliwość poznania prawdy mającej wartość uniwersalną nie jest bynajmniej źródłem nietolerancji; przeciwne, stanowi nieodzowny warunek szczerego i autentycznego dialogu między ludźmi"[23].

Poznanie ludzkie ze swej natury dąży do prawdy, czyli do uzyskania rzetelnej, obiektywnej, informacji o swoim przedmiocie. Według definicji wywodzącej się od Arystotelesa, a znanej ze sformułowań św. Tomasza z Akwinu, prawda to intencjonalna zgodność rozumu (intelektu) z rzeczą. Prawda i wolność są to dwie wartości, które nawzajem się warunkują i przenikają, a miejscem ich spotkania jest osoba. Do takiego stwierdzenia upoważnia przede wszystkim relacyjny charakter prawdy i wolności.

Wolność spełnia się wtedy, gdy kieruje się na zewnątrz samej siebie, ku jakiejś wartości, jakiemuś dobru, gdy je wybiera i urzeczywistnia. Pierwszym dobrem wolności jest prawda. Wierność wobec prawdy oznacza wierność „przede wszystkim dla prawdy o ludzkiej wolności, o jej naturze, o warunkach spełnienia wolności. […] Żadna prawda nie może stać się prawdą dla człowieka i prawdą człowieka, jeśli za taką nie uzna jej jego wolność. […] Tak więc

[21] NMI 50.

[22] K. Wojtyła, *Miłość i odpowiedzialność*, wyd. TN KUL, Lublin 2015, s. 31-32.

[23] FR 92.

to, że ja wierzę w posiadaną przeze mnie prawdę, wcale nie upoważnia mnie do przekreślania cudzej wolności. Aby wolność spełniła się w akcie uznania prawdy, drugi musi sam być przekonany, że to, co mu podaję, jest prawdą. […] Im więcej jest między nami prawdy, tym więcej jest między nami wolności”[24].

Na poziomie rodziny rozpoznawanie prawdy i wolności ujawnia się poprzez poczucie własnej wartości. Na poziomie szkoły wspólne uczenie się i zdobywanie wiedzy pomaga w urzeczywistnianiu prawdy.

Na poziomie działań państwowych i międzynarodowych jest to umiejętność tworzenia prawa, które w służbie wolności człowieka będzie realizowało zasadę miłości bliźniego i sprawiedliwości.

1.9. WARTOŚĆ KULTURY OJCZYSTEJ I EUROPEJSKIEJ

Dziedzictwo kultury narodowej stanowi część tożsamości człowieka. Rozwija poczucie przynależności do Ojczyzny i jej kultury. Daje to możliwość odnalezienia swojego miejsca we wspólnocie, za czym idzie poczucie spełnienia i własnej wartości. „Nie można zaprzeczyć, że człowiek istnieje zawsze w ramach określonej kultury, ale prawdą jest też, że nie wyraża się on cały w tej kulturze. Zresztą sam fakt rozwoju kultur dowodzi, że w człowieku jest coś, co wykracza poza kulturę. To «coś» to właśnie ludzka natura: to ona jest miarą kultury i to dzięki niej człowiek nie staje się więźniem żadnej ze swych kultur, ale umacnia swoją osobową godność, żyjąc zgodnie z głęboką prawdą swego bytu”[25].

Chrześcijaństwo nadało kształt Europie, zaszczepiając w niej pewne podstawowe wartości. Europa, która dała światu ideał demokracji i praw człowieka, czerpie swe wartości z kultur poszczególnych państw europejskich wyrosłych z chrześcijaństwa. O prawdziwości i obiektywności tych wartości świadczy fakt, że tak różne kulturowo narody zdołały się zintegrować i potrafią wspólnie pracować z myślą o dobru człowieka[26].

---

[24] J. Tischner, *Myślenie według wartości*, wyd. Znak, Kraków 2011, s. 200-201.

[25] VSpl 53.

[26] Por. EiE 108.

1.10. WYCHOWANIE DO WARTOŚCI PRZEZ DIALOG

Z wychowaniem wiążą się prawda i wolność. Działania wychowawcze, jakie należy podejmować, inspirowane są szacunkiem dla życia ludzkiego. W tym celu papież Jan Paweł II wzywał do dialogu. Jest on trudny, ale możliwy. Ludzie są zdolni do tego, aby przezwyciężać podziały, konflikty interesów, nawet sprzeczności, zwłaszcza wtedy, gdy każda ze stron jest przekonana, że broni słusznej sprawy. Dialog wymaga otwartości i uznania różnic, tego, co dzieli bez rezygnacji z tego, o czym się wie, że jest dobre i słuszne. Z tego bowiem rezygnować nie wolno. Fałszywy i nietrwały byłby pokój oparty na kłamstwie, nawet w imię pozornego dobra. Tym bardziej, że sumienie człowieka bywa zniekształcone przez różne systemy społeczno-polityczne i ideologiczne. Budowanie pokoju oznacza również uznanie społecznej solidarności oraz propagowanie równej godności każdego człowieka.

Podstawowym podmiotem wychowującym jest Bóg. Tę prawdę przekazuje nam papież Jan Paweł II. Poszukując źródła prawa wychowawczego, sięga do Księgi Rodzaju. Bóg stworzył człowieka, „ulepił" go z nicości i przeznaczył do życia. Bóg jako wychowawca przejawia się więc w życiu człowieka poprzez akt stwórczy. Na tym poziomie wychowanie człowieka realizuje się również poprzez autorytet Boga i Jego Świętość. Człowiek ma być święty tak, jak święty jest Bóg. To On przekazał człowiekowi jasny i trwały nakaz: „Bądźcie płodni, rozmnażajcie się, napełniajcie ziemię i czyńcie ją sobie poddaną" (Rdz 1,28).

To polecenie kierowane jest przez Boga do wszystkich ludzi i przyjmuje charakter przekazywania autorytetu i władzy oraz mocy stwarzającej i prawa do wychowania. Rodzice otrzymują od Boga mandat wychowawczy i na tej podstawie mają niezbywalne prawo do wychowywania dzieci. Rodzice stają się więc współuczestnikami mocy stwórczej Boga, a przez to biorą na siebie odpowiedzialność za wychowanie. W dziele stworzenia mają swój udział nie tylko rodzice, ale i inne podmioty wychowujące. Są więc nimi: szkoła, Kościół i inne instytucje. Zadaniem podmiotów wychowujących jest prowadzenie młodego człowieka ku głębszemu człowieczeństwu.

Praca wychowawcza, mimo iż rozpoczyna się w domu rodzinnym, znajduje swoje uzupełnienie w szeroko rozumianym pojęciu kultury. W jego ramach mieści się również szeroki dostęp do wiedzy i nauki. Wiedza jest

związana z moralnością, powinna być tworzona i przekazywana ze względu na dobro człowieka. Trzeba więc zabiegać o edukację dziecka i tak nią kierować, aby w przyszłości mogła pozostawać w służbie życia.

Zdaniem Jana Pawła II dzieci i młodzież to grupa, która szczególnie szuka powiązania swojego życia z prawdą. Z chrześcijańskim ideałem życia należałoby więc trafiać szczególnie do młodzieży. Wydaje się, że młodzież jest dzisiaj bardzo wrażliwa na wszystkie naturalne, przyrodzone, humanistyczne właściwości osoby ludzkiej. Jan Paweł II postuluje więc pedagogikę personalistyczną, chrześcijańską. Papież przejmuje ideę wychowania od kard. Stefana Wyszyńskiego[27], kiedy zwraca się do wychowawców i opiekunów z przesłaniem o tym, że ideałem nowoczesnego wychowania powinno być odważne przyznanie się do Ewangelii Chrystusowej, wyznawanie jej przed ludźmi, w szkole, przed kolegami; uruchomienie własnego serca, aby „nabrzmiało" miłością społeczną i służbą, aby w życiu kierować się wartościami: miłości, sprawiedliwości, pokoju i wolności.

Chcąc mieć wpływ na młodzież, zdaniem Ojca Świętego, należałoby zaapelować do niej na wstępie, nie tyle nawet wartościami narodowymi, socjologicznymi, pedagogicznymi czy nawet tradycjami, prawdami nieomylnymi podanymi przez Chrystusa, ale trzeba apelować do człowieczeństwa, do osobowości. W wychowaniu chrześcijańskim należy jak najmocniej podkreślić to: „Ecce homo [Oto człowiek]" (J 19,5), aż Chrystus Człowiek ukształtuje się w młodych. Owocne więc będzie przypomnienie im, że są ludźmi i ukazanie wszystkich naturalnych, ale wielkich właściwości człowieczeństwa.

Współczesne problemy, na jakie napotyka się, pracując z dziećmi i młodzieżą, to przede wszystkim ucieczka od autorytetów i brak dyscypliny. Niektórzy wychowawcy twierdzą, że wśród współczesnej młodzieży zanika rozumienie, co to jest praca nad sobą, przezwyciężanie siebie, samoograniczenie, wyrzeczenie, ofiara; zanika postawa służby, pomocy, uczynności, koleżeńskości. I jest w tym cząstka prawdy. Młodzież jednak nie jest i nigdy nie była zła. Jest tylko zagubiona i czasem rozpaczliwie szuka autorytetu, poprzez różne formy buntu (wyzywające ubranie, farbowanie włosów, lekceważące zachowanie).

[27] Por. Z. Struzik, *Obrona wolności narodu Księdza kardynała Stefana Wyszyńskiego Prymasa Polski w 100. rocznicę odzyskania niepodległości 1918-2018*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2018.

Swoim postępowaniem upomina się o osobę, która ją poprowadzi, wskaże drogę, zainspiruje. Nie w każdej dziedzinie i nie zawsze rolę tę mogą spełnić rodzice. Wychowawca, każdy nauczyciel powinni wpisać się w tę właśnie lukę wychowawczą. Aby wychowanie odniosło skutek, musi się zawsze łączyć z cierpliwą nadzieją. Nadzieja wydłuża perspektywy procesu wychowawczego. Wszystkiego sami nie zrobimy – ani przez szeptanie do ucha, ani w najlepszej rodzinie, ani też w szkole najbardziej oddanej młodzieży. Nadzieja w wychowaniu otwiera oczy wszystkim – rodzinie, narodowi i państwu – na dalekie cele, o których zawsze trzeba pamiętać. Wychowujemy przecież dla przyszłości, również dla własnej przyszłości. To oni, wkraczając w dorosłe życie, pragną wnieść swój wkład w budowanie cywilizacji pokoju. To młodzi dostarczają nowych rozwiązań starych problemów.

Jan Paweł II świadomy potencjału, jakim dysponują ludzie młodzi, kieruje do nich wezwanie: „Nie lękajcie się. […] Przyszłość znajduje się w waszych sercach. […] Musicie być ludźmi, którzy głęboko zaufali człowiekowi i którzy głęboko zaufali wielkości ludzkiego powołania: powołania, które ma być wypełniane w duchu poszanowania prawdy, godności i nienaruszalności praw osoby ludzkiej”[28]. Kto inny, jak nie nauczyciele mogą nauczyć młodzież ufności człowiekowi. Formacja młodzieży jest więc ściśle powiązana z formacją własną. Mądrzy i roztropni wychowawcy muszą odwołać się nie tylko do miłości zawodu i pracy, ale do miłości Boga. Jeśli te trzy prawdy: wiara, nadzieja, miłość są zharmonizowane, wtedy wychowanie jest możliwe i skuteczne. Słowo nauczyciela, wychowawcy, zwłaszcza gdy jest poparte przykładem, zaczyna wiele znaczyć.

Wydaje się więc, pisze papież, że zadaniem nauczyciela musi być przezwyciężenie w sobie autokratyzmu, który jest największą przeszkodą w dotarciu do młodzieży. Należy tworzyć atmosferę przyjaźni dla młodych serc, atmosferę współpracy. „Idźmy do młodzieży: oto pierwszy i podstawowy wymóg wychowawczy”[29]. Oznacza to uczestniczenie w jej życiu, sprawach, problemach, a przede wszystkim rozumienie. Proces wychowania należy rozpocząć

[28] Jan Paweł II, *Pokój i młodzi idą razem. Orędzie na XVIII ŚDP – 1985 r.*, Watykan, 1.01.1985, 1, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 4, *Konstytucje apostolskie. Listy motu proprio i bulle. Orędzia na światowe dni*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 716-717.

[29] JP 14.

od zrozumienia młodych. Zrozumieć i kochać to niezrównana formuła pedagogiczna. Miłość domaga się, aby w procesie wychowania rozwijać człowieczeństwo, przekazywać życiowe mądrości, umiejętności.

Podsumowując powyższe wskazania, można stwierdzić, że wartości są niewątpliwie elementem konstytuującym osobowość człowieka. Równocześnie, ponieważ naturą osoby jest życie i działanie w społeczeństwie i dla społeczeństwa, wyznawane wartości stanowią trwały fundament dla wszelkich wspólnot, również dla kultury prawa każdej społeczności państwowej.

II. ZAŁOŻENIA PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

2.1. CEL PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Celem Programu wychowawczego[30] jest przygotowanie materiału dydaktycznego do procesu formacyjnego i wychowawczego uczniów wszystkich klas szkoły podstawowej oraz grup przedszkolnych (0-8).

Naturalnym obowiązkiem człowieka jest przekazywanie formacji z jednego pokolenia – starszego, na drugie – młodsze. Obowiązek ten wynika niejako z natury ludzkiej i zostaje rozpoznany przez społeczeństwo oraz jest wypełniany sukcesywnie, stosownie do etapu rozwoju człowieka. Na przestrzeni tysięcy lat kształtowania się różnych kultur i przekazywania ich swoim sukcesywnie następującym pokoleniom, można zaobserwować tendencje do odkrywania naturalnych wartości potrzebnych do ciągłości życia, do poczucia bezpieczeństwa i możliwości rozwoju. Odkrywane w ten sposób podstawowe wartości: wolność, sprawiedliwość, pokój, bezpieczeństwo, prawda i solidarność – powoli, ale systematycznie wpływały na umacnianie się określonych społeczności. Człowiek na przestrzeni tysięcy lat starał się budować zorganizowane struktury rodzinne, plemienne i narodowe. Niektórym społecznościom udało się dojść do utworzenia narodu charakteryzującego się jednym językiem, jedną historią, religią i świadomością wspólnoty. Spojrzenie na historię świata pozwala zyskać przeświadczenie, że u podstaw antropologicznych człowieka leży umiejętność odkrywania wartości oraz zdolność kierowania się nimi. Do odkrywania wartości, podtrzymywania ich w świadomości i kultywowania, niejako naturalną formą przekazu stawało się wychowanie. Z czasem wychowanie stało się kształceniem, przekazywanym i zdobywanym dzięki zorganizowanym formom szkolnictwa.

Można zauważyć, że fundamentem formacji, edukacji i kształcenia, we wszystkich zakresach, jest postawa życzliwości, jako przejaw miłości i poszanowania drugiego człowieka. Każda cywilizacja, czyli zorganizowana społeczność ludzka, wymaga kształtowania należących do niej przedstawicieli – jednostek ludzkich tak, by kierowali się zasadą czynienia dobra. Dobro

[30] Por. Z. Struzik, *Program wychowawczy*, s. 9-14.

to – przekazywane dzieciom i młodzieży – jest podstawą egzystencji, rozwoju, postępu i wzajemnego doskonalenia. Kształtuje ono i utrwala świadomość indywidualną i społeczną oraz świadczy o pięknie ludzkiego życia i działania.

Człowiek dobry, szlachetny, wychowany i wykształcony dąży do osiągnięcia szczęścia i pragnie tym szczęściem podzielić się z innymi ludźmi, a nawet dzielić swoją radość z otaczającym go światem, z całą przyrodą ożywioną i nieożywioną.

Proces wychowania i kształcenia przyspiesza rozwój osobowości, pozwala na przyswojenie podstawowych wartości: prawdy, dobra, piękna, sprawiedliwości, miłości i solidarności oraz stwarza możliwość racjonalnego i harmonijnego rozwoju. Wszystkie wielkie cywilizacje powstawały i rozwijały się dzięki niestrudzonemu wysiłkowi wychowawczemu i formacyjnemu. Współczesny świat, ze względu na intensywny rozwój kultury, środków przekazu oraz narastającą globalizację, wymaga coraz lepszych programów wychowawczych uwzględniających wszystkie podstawowe wartości życia ludzkiego.

2.2. PODMIOTOWOŚĆ W PROGRAMIE WYCHOWAWCZYM

Program wychowawczy oparty na koncepcji, która angażuje dogłębnie dobrą wolę, może być realizowany tylko przy świadomym i wolnym udziale tych wszystkich, którzy w nim uczestniczą. Nie może być nikomu narzucony, na zasadzie celów i zadań pomijających dobro człowieka. Dla urzeczywistnienia go z całą wiernością, szkoła powinna móc liczyć na jedność intencji i stałość w przekonaniu do tegoż programu, który będzie realizowany przez wszystkich członków wspólnoty szkolnej[31].

W sensie ogólnym podmiotem Programu wychowawczego jest człowiek jako taki, ponieważ wymaga on nieustannego samowychowania i samokształcenia w każdym momencie swego życia. Wychowanie nigdy się nie kończy, ponieważ stale pytamy o sens naszego istnienia i działania. Z chwilą wyznaczenia sobie określonych działań następuje konieczność poszukiwania adekwatnych środków do realizacji zamierzonych celów. Aby osiągnąć cele

[31] Por. Kongregacja ds. Wychowania Katolickiego, *Religijny wymiar wychowania w szkole katolickiej*, w: *Służyć wzrastaniu w prawdzie i miłości. Wybór dokumentów Kościoła na temat szkoły katolickiej i wychowania*, wyd. AA, Kraków 2009, s. 431-476.

ogólne, społeczne oraz indywidualne, osobowe, musimy wejść na drogę poszukiwania właściwych metod i programów wychowawczych.

Podstawowym zadaniem w metodologii wychowania jest poznawanie własnego „ja" i poznawanie drugiego człowieka, rozumianego jako „dar" dany dla nas i dla drugich[32].

Wzajemne poznawanie się człowieka z człowiekiem, a także porozumiewanie się jednostki ze społeczeństwem rozpoczyna nieustanny dialog. Obie strony muszą realizować się wzajemnie, personalnie na siebie oddziaływać, wzajemnie się kształcić i odnosić obopólne korzyści moralne. Nie ma w tym dialogu żadnej dominacji, wyniosłości jednego podmiotu nad drugim. Wychowywany i wychowujący mają tę samą godność, wartość indywidualną. Ich wzajemne relacje charakteryzują się poszanowaniem, brakiem jakiejkolwiek agresji, zmuszania czy poniżania. Jedynym motywem wychowującego jest miłość do wychowanka oraz pragnienie dobra, poparte autorytetem, ale nigdy nienadużywanym.

W sensie szczegółowym podmiotem Programu wychowawczego i całego procesu wychowawczego jest uczeń szkoły podstawowej i zerówki.

Wszechstronny rozwój ucznia powinien znajdować się w centralnym punkcie pracy edukacyjnej. Uczeń jest podmiotem, który podlega procesowi wychowania, a jednocześnie, jako byt rozumny, sam siebie wychowuje poprzez samokształcenie. Wszystkie inne podmioty wychowujące pełnią wobec niego funkcje pomocnicze, wspierające, dostarczając odpowiednich treści wychowawczych oraz przykładów procesów wychowawczych, poddanych kryterium prawdy.

Szczególną rolę w wychowaniu pełni środowisko rodzinne, z którego uczeń pochodzi. Rodzice mają pierwsze i podstawowe prawo do wychowywania swoich dzieci[33]. Otrzymują to prawo poprzez fakt zrodzenia. Jest ono niepowtarzalne, jedyne, pełne i autonomiczne.

W sensie specjalnym podmiotem Programu wychowawczego jest pedagog, wychowawca klasy, moralnie i zawodowo odpowiedzialny za swoich uczniów. Każdy wychowawca kształtuje swoich podopiecznych zgodnie

[32] „[…] każdy urzeczywistnia siebie przez bezinteresowny dar z siebie samego". LdR 16.

[33] „Zadanie wychowania wypływa z najbardziej pierwotnego powołania małżonków do uczestnictwa w stwórczym dziele Boga: rodząc w miłości i dla miłości nową osobę, która sama w sobie jest powołana do wzrostu i rozwoju, rodzice tym samym podejmują zadanie umożliwienia jej życia w pełni ludzkiego. Przypomniał o tym II Sobór Watykański". FC 36; por. DWCH 3.

z własnym sumieniem, uformowanym wcześniej i zweryfikowanym przez własne doświadczenie życiowe. Dzieje się tak dlatego, że to człowiek wychowuje człowieka, w atmosferze miłości i zgodnie z prawdą.

W procesie wychowawczym mamy do czynienia ze zjawiskiem psychologicznym, w którym wzajemnie oddziałują na siebie ludzie o różnych osobowościach. Wyszczególnione podmioty: uczeń, wychowawca oraz rodzice ucznia, tworzą środowisko przyjazne i dobre dla kształtowania nowej, młodej indywidualności i osobowości. W procesie oddziaływania należy uwzględnić także inne środowiska i zbiorowości: dalszą rodzinę, społeczność szkolną, grupę podwórkową, miejscowość, region z własną kulturą, państwo oraz część świata, w której młody człowiek żyje.

2.3. PRZEDMIOTOWOŚĆ W PROGRAMIE WYCHOWAWCZYM

Program opiera się na założeniach filozoficznych, psychologicznych (psychologia rozwojowa dziecka) i dydaktycznych, zawartych między innymi w *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*[34], dokumentach Kościoła Katolickiego[35], *Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym*[36], *Konwencji o prawach dziecka*[37].

Wszystkie wyżej wyszczególnione źródła są zbiorem autorytatywnym, który powstał na podstawie doświadczeń oraz został sformułowany normatywnie, dla dobra jakie ma przynosić proces wychowawczy. Dobro procesu wychowawczego jest najważniejszym czynnikiem ukierunkowanym na człowieka. Powszechność źródeł – osiągnięcia naukowe pedagogiki i dydaktyki, państwowe akty prawne, nauczanie Kościoła, literatura fachowa oraz praktyka pedagogiczna – mogą i powinny gwarantować właściwą przedmiotowość procesu wychowawczego. One są gwarantem poprawności, celowości i skuteczności.

---

[34] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483, ze zm.

[35] *Pismo Święte*, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, *Kodeks Prawa Kanonicznego*, dokumenty nauczania papieskiego.

[36] *Ustawa z dnia 25.02.1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, tekst jedn. Dz.U. 2020, poz. 1359.

[37] *Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r.*, Dz.U. 1991, nr 120, poz. 526, ze zm.

Przedmiotowość procesu wychowawczego nie może pod żadnym pozorem wprowadzać w błąd, nie może mieć także charakteru eksperymentalnego. Tylko nauka pewna (dydaktyka i pedagogika), moralnie słuszna, sprawdzona i oparta na wartościach może być zaproponowana wychowywanemu człowiekowi. Ze względu na godność, osobowość, niepowtarzalność i unikalność życia ludzkiego proponowane wychowanie realizuje się tylko raz i pozostawia niezatarty ślad w człowieku.

Z tego też powodu do proponowanych programów wychowawczych należy podchodzić z wielką ostrożnością, kierując się wiedzą i doświadczeniem, a przede wszystkim dobrem wychowanka.

W Programie wychowawczym, wychodząc od aksjologii (wartości) – wyszczególniono w prospektach części z wybraną literaturą, wskazaną w podstawie programowej jako lektury szkolne dla poszczególnych poziomów nauczania[38]. Wybrano jedynie fragmenty z obowiązujących lektur, aby pedagogom wskazać ścieżkę poszukiwania wartości zawartych w literaturze szkolnej, ale także w innych utworach literackich i dziełach sztuki.

2.4. TREŚĆ PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Treścią opracowanego Programu wychowawczego są wartości ogólnoludzkie: filozoficzne, intelektualne, moralne i informacyjne, które są niezbędne do odkrywania sensu życia ludzkiego i postępowania zgodnie z normami moralnymi przyjętymi w naszej kulturze narodowej i chrześcijańskiej[39].

Program zakłada budowanie relacji, dostosowane do wieku ucznia. Pierwsza część dotyczy relacji międzyludzkiej „ja – społeczność" i skierowana

[38] *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14.02.2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej*, Dz.U. poz. 356.

[39] „Kształtowanie się jest procesem duchowym wywołanym przez rozbudzony głos wartości urzeczywistnionych w wysoce wartościowych i przy tym różnorodnych dobrach kulturalnych: poznawczych, religijnych, moralnych i estetycznych, a nawet użytecznościowych i hedonistycznych". M. Boczar, *Wartości w kulturze czynnikami ukierunkowującymi edukację (w kontekście pedagogiki B. Nawroczyńskiego)*, w: *Pedagogika ogólna. Problemy aksjologiczne*, red. T. Kukołowicz, M. Nowak, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1997, s. 157-158; por. B. Nawroczyński, *Zasady nauczania*, wyd. WSiP, Warszawa 1987, s. 90.

jest do grup przedszkolnych i klas 0-2; druga część dotyczy relacji „ja – ty" i skierowana jest do klas 3-5. Trzecia część omawia relacje „ja – wobec samego siebie" i dotyczy klas 6-8. Każdą część ocenia wychowawca i dostosowuje ją do poziomu rozwoju ucznia.

Zaproponowany podział uwzględnia systematyczny rozwój osobowości ucznia (od poziomu nauczania 0 do 8), jego wzrastanie, dojrzewanie fizyczne i psychiczne oraz postęp w rozumieniu otaczającego świata i siebie samego.

Wartości omówione w części pierwszej (relacja „ja – społeczność") mają za zadanie pomóc ukształtować postawę życzliwości względem innych ludzi. Człowiek z natury jest bytem społecznym, jest częścią społeczności, w której żyje, w niej się rodzi, rozwija, dorasta, uczy się i kształtuje oraz buduje krąg relacji społecznych, takich jak: nauka, praca, pełnienie określonych ról społecznych, wypełnianie zadań zgodnych z wykształceniem i powołaniem. Od społeczności człowiek otrzymuje poczucie bezpieczeństwa, gwarancje bytowe i ekonomiczne, zabezpieczenie społeczne i zdrowotne. Relacja „ja – społeczność" nieustannie trwa, powoduje wzajemny rozwój, wspólne doskonalenie się, a celem tej relacji są osiągane i wprowadzane w życie wartości.

W części drugiej (relacja „ja – ty") Program kształtuje poprawne i moralnie dobre postawy wobec drugiego człowieka spotykanego w rodzinie, w szkole, w grupach rówieśniczych, podczas wypoczynku. Poziom, zakres, intensywność i celowość relacji „ja – ty", świadczą o sposobie realizacji własnego życia. Ta relacja wpływa na uspołecznienie się, zbudowanie środowiska opartego na akceptacji, zaufaniu i pozytywnych związkach uczuciowych.

Część trzecia (relacja „ja – wobec samego siebie") pomaga w poprawnym poznawaniu swoich zalet, a także słabości charakteru, ukazuje możliwości samodoskonalenia się i budowania osobowości nakierowanej na dobro, sprawiedliwość, prawdę, piękno i miłość[40]. W procesie wychowania te podstawowe wartości powinny być przez ucznia (wychowanka) rozpoznane, wewnętrznie zaakceptowane, a następnie podtrzymywane przez całe życie.

[40] Por. H. Słotwińska, *Samokształcenie i samowychowanie elementami autoformacji*, „Paedagogia Christiana" 2007, nr 1(19), s. 65-81.

2.5. FORMA PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Program ten zbudowany jest w sposób logiczny, z zastosowaniem zasad ogólnie przyjętych w literaturze popularnonaukowej. Specyfika przedmiotu wymaga wykorzystania wiedzy oraz doświadczenia, które są stosowane w programach nauczania obowiązujących w szkolnictwie polskim. Formę zastosowaną w niniejszym programie, w pewnym sensie, można uważać za rodzaj konspektów skoncentrowanych wokół danych wartości. Na każdy poziom edukacji zaproponowano 30 tematów, dotyczących konkretnych wartości. Niektóre wartości są tematycznie bardzo zbliżone do siebie i tworzą bloki, które grupują się wokół jakiegoś szerszego zagadnienia, np. światopoglądu, relacji międzyludzkich, pracy, zabawy czy sportu.

Każda z opracowanych wartości zawiera stałe elementy:

I. Prospekt;
II. Pedagog;
III. Nauczanie religijne;
IV. Literatura.

Prospekt zawiera konspekt lekcji, według którego nauczyciel może przygotować i przeprowadzić lekcję na temat wybranej wartości. Punkt pod nazwą Pedagog prezentuje wybrane fragmenty lektur szkolnych danej klasy z komentarzem pedagoga. Nauczanie religijne zawiera cytaty z Pisma Świętego oraz nauczania Kościoła dotyczące prezentowanej wartości. Ostatni punkt każdej wartości stanowi Literatura, na jej podstawie opracowano daną wartość.

2.6. MIEJSCE REALIZACJI PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Wychowanie obejmuje całe – bliższe i dalsze – środowisko, w którym żyje uczeń: dom rodzinny, szkołę, pracę, miejsca rozrywki, środki masowego przekazu itd. Każde z tych środowisk intensywnie oddziałuje na wychowanka i stwarza możliwość dynamicznego współdziałania, a to współdziałanie jest jednocześnie wychowaniem.

Ze względu na dydaktyczno-wychowawczy charakter Programu szkoła jest miejscem jego realizacji, natomiast przestrzeń oddziaływania będzie rozciągnięta na wszystkie wspomniane sfery życia i działalności ucznia.

Szkoła jako jeden z głównych „wychowawców" powinna organizować, we współpracy z innymi podmiotami wychowującymi, odpowiednie pola oddziaływania, zachowując swoje kompetencje i odpowiedzialność. Szczególnym polem współpracy dla szkoły powinna być rodzina ucznia, ponieważ w rodzinie dokonuje się podstawowe wychowanie, i to właśnie na rodzinie spoczywają główne i zasadnicze prawa wychowawcze[41].

[41] „Bezpośrednimi wychowawcami w stosunku do swoich dzieci pozostają zawsze na pierwszym miejscu rodzice". LdR 16.

III. METODOLOGIA

3.1. ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Ogólnym metodologicznym założeniem Programu wychowawczego jest spójny projekt pracy wychowawczo-dydaktycznej z dziećmi i młodzieżą każdej klasy szkoły podstawowej i najstarszej grupy przedszkolnej. Program przewidziany jest do realizacji na lekcjach. W tym celu przygotowano 30 tematów (wartości). Do poszczególnych zagadnień podawane są lektury dla każdej klasy oraz literatura przedmiotu (m.in. dokumenty nauczania papieskiego, publikacje fachowe, prasa, filmy).

Pedagog realizujący Program wychowawczy może dowolnie wybrać zaproponowane tematy, zredukować je lub zmienić, uwzględniając możliwości czasowe, percepcję uczniów, sugestie rodziców oraz materiały dydaktyczne, jakimi dysponuje. Uczniowie mogą wprowadzać do Programu wychowawczego swoje sugestie, pomysły i innowacje w zależności od aktualnych zainteresowań i potrzeb. Dynamiczna współpraca pomiędzy nauczycielem a uczniem ma uczynić z Programu wychowawczego skuteczne narzędzie formacji moralnej i intelektualnej, realizowanej na terenie szkoły oraz w środowisku rodzinnym i społecznym.

Rodzice powinni włączyć się w realizację Programu wychowawczego, aby proces wychowawczy następował w sposób integralny. Na początku roku szkolnego pedagog dostarczy rodzicom ogólne założenia i treść Programu ze szczególnym uwzględnieniem tych części, które dotyczą praktycznej jego realizacji w domu rodzinnym.

W ramach omawiania poszczególnych wartości, Program wychowawczy proponuje odrębne zadania dla każdej z grup, do której jest adresowany:

- zadania dla ucznia, samowychowanie;
- zadania dla rodziców;
- zadania dla szkoły, wychowawcy.

Zadania dla ucznia polegają na zapoznaniu się z odpowiednimi dla omawianej wartości normami i zasadami postępowania. Uczeń stara się je usystematyzować i realizować w życiu codziennym.

Zadania dla rodziców polegają na wspólnej z dzieckiem realizacji założeń Programu wychowawczego w środowisku domowym, przy wsparciu

nauczycieli, podejmujących tę pracę na terenie szkoły. Rodzice bądź opiekunowie czynnie uczestniczą w całym procesie wychowawczym. Powinni oni ze szczególnym zaangażowaniem i poświęceniem pracować wychowawczo ze swoim wychowankiem – dzieckiem.

Zadania dla nauczycieli i wychowawców obejmują również dyrekcję szkoły, dydaktyka, pedagoga, psychologa, opiekuna na wycieczce lub wypoczynku wakacyjnym, czyli tych wszystkich, którzy mają przygotować, zaproponować i realizować Program wychowawczy w trakcie nauki ucznia w szkole podstawowej czy w przedszkolu.

3.2. SPÓJNOŚĆ PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Przy omawianiu kolejnych wartości można zaproponować jeden lub więcej tematów do realizowania w ramach jednostki lekcyjnej.

W każdym temacie wyróżniamy normy[42], które potwierdzają rozpoznaną wartość lub wartości, ich akceptację, czyli przyjęcie za swoje oraz ich praktyczne zastosowanie. Sposób postępowania ma charakter normatywny i autorytatywny i jego źródłem jest prawodawca pozytywny lub prawo naturalne, które człowiek rozpoznaje jako podstawę swojego życia indywidualnego i społecznego. Bez stosowania tych norm trudno sobie wyobrazić jakiekolwiek współistnienie i współdziałanie ludzi. Bez stosowania ogólnie przyjętych norm dochodzi najczęściej do patologii zachowań, do powstawania negatywnych subkultur, do walki społecznej, a niekiedy do konfliktu zbrojnego. W zorganizowanych społecznościach źródłem norm jest władza ustawodawcza, która, respektując prawo naturalne, swoim autorytetem ustanawia normy (konstytucja, prawo cywilne) i zobowiązuje do ich stosowania.

[42] „Teza, w której treści zawarte jest prawo rządzące jakimiś procesami; podstawa, na której coś się opiera, reguła […]. Normy postępowania, uznane przez kogoś za obowiązujące". Hasło *Zasada*, w: *Słownik języka polskiego*, t. 3, red. M. Szymczak, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, s. 995; por. także: „Norma moralna, norma etyczna, ogólna reguła postępowania, obowiązująca w społeczeństwie – we wzajemnych stosunkach między ludźmi. Norma moralna może mieć charakter ogólnoludzki […] może też być normą obowiązującą tylko w danym społeczeństwie […]. Normy moralne, podobnie jak normy prawne, są przykładem norm aksjologicznych, uzasadnia się je za pomocą odpowiednich ocen". Hasło *Norma moralna*, w: W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, wyd. Żak, Warszawa 2017, s. 264-265.

Do norm, wynikających z wartości, należy dostosować odpowiednie zasady postępowania[43], dzięki którym czyny ludzkie – formalne (wewnętrzne) i materialne (zewnętrzne) – otrzymują hierarchię wartości, zostają poddane moralnej ocenie oraz skutecznie oddziałują. W procesie wychowania człowiek uczy się zasad, przyjmuje je za swoje i wprowadza w życie. Im więcej tych zasad będzie funkcjonowało, tym społeczeństwo będzie reprezentować wyższą kulturę, łatwiej się będzie wszystkim żyło i pracowało. Powiększać się będzie także zakres poczucia bezpieczeństwa, a norma sprawiedliwości będzie powszechnie stosowana.

Zarówno normy, jak i zasady postępowania (działania) wzajemnie się przenikają i uzupełniają w procesie realizacji odpowiednich wartości. Wartości, normy oraz zasady postępowania tworzą zwarty, wewnętrznie spójny system.

3.3. CEL WYCHOWANIA W PROGRAMIE WYCHOWAWCZYM

Realizując proces wychowawczy, należy precyzyjnie określić cele podejmowanych działań, aby osiągnąć zamierzony skutek. W procesie wychowawczym, na szczególnych zasadach, dokonuje się wymiana idei i wartości. Młody człowiek – wychowywany przez rodziców, przy pomocy szkoły, wychowawcy, środowiska – ma odkrywać, poznawać i realizować wartości ludzkie. Ma rozpoznawać, kim jest i do czego dąży.

3.4. WYCHOWANIE DO WARTOŚCI

W procesie wychowawczym podjętym świadomie i przyjętym dobrowolnie[44], zawsze występują określone cele. Dąży się do osiągnięcia postulowanych wyników, określonego ideału wychowawczego, którym jest „dobrze wychowany człowiek". Treść wychowania zamyka się w sferze życia psychicznego

[43] „Ustalona, ogólnie przyjęta zasada; reguła, przepis, wzór; w etyce: zasada postępowania, dyrektywa wyznaczająca obowiązek określonego zachowania się w danej sytuacji przez odwołanie się do odpowiednich ocen i wartości moralnych". Hasło *Norma*, w: *Słownik języka polskiego*, s. 389-390.

[44] W przypadku dziecka zakładamy, że jego akceptacja procesu wychowawczego i zawartych w tym procesie ideałów, dokonuje się w oparciu o domniemanie zgody. Dziecko ufa rodzicom, najpierw potencjalnie, a kiedy dorasta, uznaje autorytet swoich rodziców potwierdzony ich miłością.

i duchowego człowieka, dlatego przy formułowaniu celów wychowywania konieczne jest posługiwanie się pojęciami abstrakcyjnymi. Nie zawsze możliwe jest zweryfikowanie tych pojęć w praktyce, w doświadczeniu wychowawcy, wychowanka oraz obserwatora. Weryfikacja może następować w dużym odstępie czasu. Człowiek wychowywany może nosić w sobie wpojone i zaakceptowane ideały, ale z różnych powodów na co dzień ich nie ujawniać. Duże znaczenie mogą mieć zewnętrzne okoliczności, wszelkiego rodzaju przymus. Często dochodzi do ujawnienia się ideałów dopiero w ekstremalnych warunkach, np. miłość do ojczyzny ujawnia się w czasie wojny obronnej danego kraju.

Cele wychowania bywają przedmiotem kontrowersji o charakterze ideologicznym i politycznym. Rodzice czy dziadkowie mają tendencje do przekazywania treści wychowawczych w sposób uznany tylko przez siebie, nie uwzględniając rozwoju psychicznego i socjologicznego dziecka, który następuje w nim z biegiem lat.

W celach wychowawczych zawsze są zawarte jakieś określone założenia światopoglądowe, ideowo-moralne i społeczno-polityczne. Każda religia wychowuje swoich wyznawców na podstawie własnej tradycji i własnych treści. Nie zawsze wyznawcy danego światopoglądu reprezentują postawy tolerancji i pluralizmu wyznaniowego.

Z kolei założenia ideowo-moralne zakładają osiągnięcie wpływów w wychowaniu danej grupy ludzi i rozwój określonej ideologii, która ma służyć umocnieniu i zdobyciu władzy jednego człowieka nad drugim. Ideologia nie kieruje się prawdą czy dobrem powszechnym, ale dąży do stworzenia takiego kodeksu moralnego, który ubezwłasnowolnia jednostkę i każe jej służyć z bezgranicznym zaufaniem. Tak powstają wszelkiego rodzaju subkultury, niekiedy przeciwne zorganizowanym społecznościom, sprzeczne z podstawowymi prawami moralnymi, agresywne w swoim działaniu, niekiedy samoniszczące się.

Cele społeczno-polityczne zmieniają się i w każdym systemie politycznym są inne. Partie i ugrupowania społeczne walczą o zdobycie władzy, która pozwala rządzić, sterować gospodarką, wpływać na bogacenie się określonej grupy społecznej, organizują struktury życia społecznego i politycznego, aby zdobytą władzę za wszelką cenę utrzymać.

Cele i założenia niniejszego Programu są ściśle skorelowane z założeniami programu wychowawczego szkoły opracowanego przez MEN[45]: „U podstaw programu wychowawczego leży również określona filozofia, lecz tym razem jest to filozofia człowieka, czyli antropologia. Oznacza to, że nauczyciele, autorzy programu, tworzą swoje dzieło, nie tylko wykorzystując rozeznanie, kim są konkretne dzieci – uczniowie ich szkoły i jakie są ich potrzeby. Pisząc swój program wychowawczy, nauczyciele muszą mieć także rozeznanie, kim jest człowiek i ku czemu powinien zmierzać jego rozwój”[46].

Antropologia zaproponowana w Programie wychowawczym opiera się na współpracy wszystkich podmiotów (ucznia, wychowawcy, rodziny, środowiska), działających w ramach określonej filozofii. W tym wypadku proponuje się filozofię chrześcijańską.

3.5. CEL NADRZĘDNY

Celem nadrzędnym Programu wychowawczego jest „osiąganie przez ucznia pełni rozwoju osobowego, przebiegającego w sprzyjającym mu środowisku wychowawczym”[47].

---

[45] „Od roku szkolnego 2017/2018 w przedszkolach i szkołach realizowana jest nowa podstawa programowa. Począwszy od wychowania przedszkolnego, celem kształcenia jest rozwijanie u młodych ludzi świadomości i postaw społecznych oraz obywatelskich. Uczniowie uczą się, że wszyscy ludzie mają równe prawa, niezależnie od tego, gdzie się urodzili, jak wyglądają, jaką religię wyznają, jaki mają status materialny. Poznają także metody i sposoby postępowania w sytuacji zagrożenia zdrowia i życia […]. Warto również wspomnieć, że od roku szkolnego 2017/2018 nastąpiło połączenie programu wychowawczego i programu profilaktyki w jeden dokument – program wychowawczo-profilaktyczny szkoły, uchwalany przez radę rodziców w porozumieniu z radą pedagogiczną. Jego celem jest wspieranie wychowanków we wszechstronnym rozwoju ukierunkowanym na osiągnięcie pełni dojrzałości fizycznej, emocjonalnej, intelektualnej, duchowej i społecznej”. Ministerstwo Edukacji Narodowej, *Działania edukacyjno-wychowawcze w szkołach*, 17.01.2019, „Serwis Rzeczypospolitej Polskiej”, [online:] https://www.gov.pl/web/edukacja/dzialania-edukacyjno-wychowawcze-w-szkolach [dostęp: 31.07.2021].

[46] Ministerstwo Edukacji Narodowej, *O programie wychowawczym szkoły*, red. J. Dobrzyńska, „Biblioteczka Reformy” nr 37, wyd. MEN. Biuro Administracyjne, s. 28.

[47] Dokument MEN mówi o celu jako procesie: „osiąganie przez ucznia pełni rozwoju osobowego, przebiegające w sprzyjającym mu środowisku wychowawczym. Na rozumienie tego celu wpływają osobiste poglądy i filozofia życiowa człowieka”. Niewątpliwie, wychowywanie jest procesem rozciągniętym w czasie. Zakładamy tutaj czas określony trwaniem nauki w szkole podstawowej. Proces ten jest dynamiczny, rozwijający się poprzez wzajemne przenikanie się relacji międzyludzkich pomiędzy podmiotami. Niemniej jednak mówiąc o celu, powinniśmy założyć etap zakończony, a w tym wypadku – „osiągnięcie rozwoju osobowego” na etapie szkolnym. Por. Ministerstwo Edukacji Narodowej, *O programie wychowawczym*, s. 31.

Mówiąc o celu nadrzędnym, należy wskazywać na wartości z zachowaniem ich hierarchii: miłość, dobro, sprawiedliwość, piękno, pokój. Wartości te są osiągane w trakcie całego życia człowieka – od urodzenia aż do śmierci. Konieczne jest spojrzenie na człowieka, uwzględniające wszystkie etapy jego rozwoju: dzieciństwo, wiek młodzieńczy, dojrzałość oraz wiek starczy. Na każdym z tych etapów życie człowieka ma określoną wartość, godność. Należy mówić o osiągnięciach, celach, czyli wartościach rozpoznanych, zaakceptowanych i wprowadzanych w życie na określonym jego etapie. W tym przypadku – w wieku młodzieńczym, szkolnym.

3.6. CELE OGÓLNE

Dla ułatwienia procesu wychowawczego można rozróżniać w osobowości ucznia wielorakie sfery: sferę fizyczną, uczuciowo-emocjonalną, intelektualną, sferę woli i sferę duchową. W odniesieniu do każdej z tych sfer wyznaczamy cele ogólne, czyli:

- rozwój fizyczny[48];
- rozwój zdolności postrzegania i kojarzenia[49];
- rozwój emocjonalny[50];
- rozwój intelektualny[51];

[48] „Proces zachodzenia zmian we wzroście i ciężarze ciała oraz w różnicowaniu się i funkcjonowaniu tkanek i organów ustroju; poziom rozwoju fizycznego określa się przez pomiar wagi i wzrostu ciała, a także na podstawie kostnienia nasad kości długich nadgarstka lub mutacji głosu, wyrzynania się zębów i in." Hasło *Rozwój fizyczny*, w: W. Okoń, *Nowy słownik*, s. 343.

[49] „Zdolność, możliwość uzyskania spodziewanych wyników przy wykonywaniu danych czynności w określonych warunkach zewnętrznych […], zdolności mają charakter ogólny […]. Do zdolności ogólnych zalicza się: spostrzegawczość, sprawność myślenia, wyobraźnię, pamięć, uwagę oraz sprawność motoryczną. Rozwój zdolności zależy od wrodzonych właściwości układu nerwowego, od wpływu kształcenia i wychowania, m.in. od rozwoju pozytywnej motywacji, zainteresowań i postaw oraz od własnej aktywności jednostki". Hasło *Zdolność*, w: W. Okoń, *Nowy słownik*, s. 463.

[50] „Środowisko wychowawcze stymuluje rozwój dziecka, dostarczając mu odpowiedniej wiedzy emocjonalnej i umożliwiając trening odpowiednich umiejętności emocjonalnych. Może to robić, organizując jego doświadczenia i dostarczając mu wzorców reagowania emocjonalnego oraz za pośrednictwem przekazu werbalnego". A. Matczak, *Zarys psychologii rozwoju*, wyd. Żak, Warszawa 2003, s. 153.

[51] Rozwój intelektualny opiera się na zdolnościach umysłu, posługując się rozumem, człowiek jest zdolny do poznawania świata i dokonywania operacji myślowych. W procesie rozwoju intelektualnego człowiek gromadzi wiedzę, którą następnie stosuje w relacjach osobowych i społecznych. Działanie rozumowe opiera się na prawdzie odkrytej przez intencjonalną zgodność umysłu

- rozwój moralny[52];
- rozwój woli[53];
- rozwój duchowy[54];
- rozwój społeczny[55].

3.7. CELE SZCZEGÓŁOWE

Do każdego z wymienionych etapów i aspektów rozwoju osobowości ucznia można wprowadzić cele szczegółowe, oparte na: zdolnościach, umiejętnościach, sprawnościach, poznawaniu, gotowości, poszukiwaniu, zainteresowaniach i aktywności. Każdy człowiek jest inny, niepowtarzalny i wyjątkowy. Jest obdarzony różnorakimi zdolnościami, które, mimo że czasami są podobne, różnią się swoim zakresem i intensywnością. Ta bogata osobowość człowieka skłania do wyszukiwania celów szczegółowych dostosowanych w procesie wychowania do indywidualnych potrzeb.

poznającego z przedmiotem poznawanym. Rozwój intelektualny dokonuje adaptacji struktur poznawczych (schematów i operacji) do wymagań środowiska. Por. Hasło *Intelekt*, w: W. Okoń, *Nowy słownik*, s. 145; A. Birch, *Psychologia rozwojowa w zarysie. Od niemowlęctwa do dorosłości*, tłum. J. Łuczyński, M. Olejnik, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 41.

[52] „Proces stopniowych zmian zachodzących we wrażliwości moralnej dziecka: w jego stosunku do dobra i zła, do własnych czynów i ich skutków oraz do spraw innych ludzi". Hasło *Rozwój moralny*, w: W. Okoń, *Nowy słownik*, s. 343.

[53] „Wola, w psychologii zdolność do realizacji określonych czynności, zamiarów i zadań, a zarazem powstrzymywania się od innych". Hasło *Wola*, w: W. Okoń, *Nowy słownik*, s. 440.

[54] Rozwój duchowy dotyczy pierwiastka duchowego człowieka, który jest źródłem dynamizmu, a wyraża się w sprawczości, odpowiedzialności, samostanowieniu i sumieniu. Wszystkie te przymioty mogą się realizować w pełnej wolności, która dąży do prawdy, a ta z kolei prowadzi do dobra. Można powiedzieć, że miarą rozwoju duchowego człowieka jest dobro, jakie wprowadza on w życie. Por. I. Mroczkowski, *Osoba i cielesność. Moralne aspekty teologii ciała*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2008, s. 65. Z punktu widzenia teologii postęp duchowy zmierza do coraz większego zjednoczenia z Chrystusem. Zjednoczenie to jest nazywane zjednoczeniem „mistycznym", ponieważ jest ono uczestnictwem w misterium Chrystusa przez sakramenty – „święte misteria" – a w Nim, w misterium Trójcy Świętej. Por. KKK 2014.

[55] Rozwój społeczny dotyczy zmian, które przychodzą wraz z wiekiem ucznia, a dotyczą prawidłowej relacji jednostki z otoczeniem, opartej na równowadze pomiędzy przystosowaniem się do społeczności, a oddziaływaniem jednostki na tę społeczność. Można w tym wypadku mówić o procesie „socjalizacji", która prowadzi do poznania i zastosowania sposobów zachowania się przyjętych w danym społeczeństwie. Takie przystosowanie i jednocześnie czynny udział w życiu społecznym prowadzić ma do rozwoju form życia zbiorowego, do zaspokajania potrzeb i tworzenia kultury. Por. A. Birch, *Psychologia rozwojowa*, s. 15 i 154; hasło *Społeczeństwo*, w: W. Okoń, *Nowy słownik*, s. 364.

O celach szczegółowych można mówić także na terenie szkoły. Szkoła, pomimo że ma ustaloną strukturę działania, może i powinna dostosowywać się do środowiska, w którym funkcjonuje. Poszczególne szkoły dysponują własną charakterystyką wychowawczą związaną z realizowanym przesłaniem, na przykład z tytułem szkoły, jej założycielem czy patronem. Przesłanie może dotyczyć profilów kształcenia ogólnego, zawodowego, a nawet może skupiać się na określonych specjalizacjach. Ministerstwo Edukacji Narodowej określa cele szczegółowe w następujący sposób: „Nauczyciele powinni wybrać takie cele szczegółowe, które w danej szkole jawią się jako szczególnie ważne i zostały wyłonione w wyniku diagnozy pracy szkoły. Szkoła […] powinna skupić wysiłki na tych wybranych celach”[56].

3.8. CELE WYCHOWAWCZE

Cele wychowawcze wyznaczają odpowiednie zadania wychowawcze, czyli działania szkoły, wychowawcy, rodziców i środowiska. W osiąganiu określonych celów należy stosować odpowiednie środki działania, uwzględniając wiele czynników, okoliczności, a także odpowiednią strategię działania. Przy realizacji celów wychowawczych zaangażowana jest cała wiedza dydaktyczna i doświadczenie wychowawcze podmiotów wychowujących. Poszczególne podmioty muszą ze sobą współpracować i wzajemnie się uzupełniać, nieustannie szukając ideału wychowania, który ma być wprowadzany w życie. Cele wychowawcze mogą być osiągane albo nie. W przypadku braku osiągnięć należy weryfikować zadania wychowawcze i ponownie dostosowywać je do powstałej sytuacji wychowawczej, tak jednostkowej danego ucznia, jak i zbiorowej sytuacji środowiska uczniowskiego. Ministerstwo Edukacji Narodowej zadania wychowawcze określa w następujący sposób: „Zadania zależeć będą od wielu czynników, m.in. od umiejętności wychowawczych nauczycieli, ich cech osobowościowych, zainteresowań, ilości czasu, który są w stanie poświęcić na przygotowanie zajęć. Przede wszystkim jednak zadania muszą odpowiadać wiekowi uczniów, czyli powinny być dopasowane do poziomu ich dojrzałości psychicznej”[57].

[56] Ministerstwo Edukacji Narodowej, *O programie*, s. 34.

[57] Tamże, s. 39.

3.9. REALIZACJA PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Program wychowawczy powinien być realizowany przy wzajemnej zgodzie, porozumieniu, współpracy wszystkich podmiotów: uczniów, rodziców, wychowawców oraz instytucji, takich jak wspólnoty wyznaniowe, organizacje społeczne, młodzieżowe (np. harcerstwo, skauting), sportowe, organizacje samorządowe oraz inne instytucje funkcjonujące legalnie w Rzeczypospolitej Polskiej.

3.9.1. REALIZACJA W SZKOLE

Przygotowany, udokumentowany i zastosowany w szkole Program wychowawczy powinien zostać zaproponowany uczniom danej klasy w wersji papierowej lub elektronicznej, wzbogacony o wyczerpujący komentarz wychowawcy.

Konfrontacja propozycji Programu wychowawczego z rzeczywistością ma uwzględnić możliwości szkoły, możliwości i zdolności uczniów, ramy czasowe, kondycję psychofizyczną wszystkich podmiotów oraz środki materialne pozostające w ich dyspozycji.

Środowisko szkolne ma swój niepowtarzalny charakter, klimat i własną strukturę. Można także wyróżnić opinie o danej szkole, na przykład: „Ta szkoła wychowuje dobrze, a w tamtej są nieustanne problemy wychowawcze". Po zakończonym procesie wychowania szkolnego, absolwent szkoły wydaje opinię, często utożsamia się z wartościami przekazywanymi w szkole, wspomina czasy szkolne z sentymentem, z uznaniem wyraża się o wychowawcach i nauczycielach.

3.9.2. REALIZACJA W KLASIE

Podstawowym miejscem oddziaływania i realizacji Programu wychowawczego jest klasa, czyli zespół uczniów o podobnych wiekowo cechach rozwojowych, zorganizowanych w grupach zainteresowań i podejmujących wspólne działania. Zespół, jakim jest klasa, ma za zadanie wspólnie zdobywać formację moralną, wiedzę w zakresie poszczególnych przedmiotów oraz umiejętności niezbędne w życiu człowieka. Zarówno w każdej grupie społecznej, jak i w zespole klasowym mają miejsce różnorakie relacje koleżeńskie, charakteryzujące się dynamizmem, towarzyszącymi im emocjami, wzajemnym oddziaływaniem, wykonywaniem wspólnych zadań, pracą, wysiłkiem intelektualnym, a także

obejmujące rekreację, zabawę i sport. Wszystkie te elementy mają charakter wychowawczy i określają środowisko, w którym dokonuje się wychowanie. Pedagog sprawuje pieczę nad środowiskiem klasowym, posługując się wiedzą i autorytetem, kieruje całym zespołem, z uwzględnieniem cech indywidualnych każdego z wychowanków.

3.9.3. GRUPY ZAINTERESOWAŃ

Na początku roku szkolnego uczniowie w klasie zostają podzieleni na poszczególne grupy zainteresowań, by podejmować wspólne działania. Każda z grup powinna wykazać zainteresowanie danym tematem (wartością) i we właściwy sobie sposób wspólnie go przygotowywać, realizować, przedstawiać, omawiać, a nawet inscenizować i filmować. Zakłada się pełną dowolność przy wyborze zainteresowań i sposobie ich realizacji. Powinny one jednak uwzględniać perspektywę przyszłego wyboru kierunku rozwoju.

W niniejszym Programie wychowawczym opartym na wartościach proponowane są następujące grupy zainteresowań:

- dyscyplinarna (samorząd klasowy) – współpraca z dyrekcją oraz rodzicami, kontrola pracy poszczególnych grup, koordynacja działań;
- filozoficzna – prezentacja podłoża filozoficznego tematu;
- teologiczna – prezentacja wartości religijnych zawartych w temacie;
- filmowo-medialna – wyszukiwanie i prezentowanie materiałów filmowych, radiowych, ilustrujących omawiany temat (wskazane również tworzenie własnych materiałów tego typu);
- historyczna – przedstawianie podłoża historycznego określonego tematu;
- informacyjna – wzbogacanie tematu o najnowsze dane (na przykład legislacja dotycząca danego zagadnienia w różnych krajach, opinia społeczna na dany temat, publikacje prasowe);
- literacka – prezentacja utworów literackich związanych z tematem, również własnych (wskazana współpraca z polonistą i grupą teatralną);
- muzyczna – wzbogacenie lekcji utworami muzycznymi;
- naukowa – w zakresie nauk przyrodniczych i ścisłych: analiza i prezentacja osiągnięć nauki, a także historii nauki w omawianym temacie (w tym zakresie wskazana ścisła współpraca z grupą historyczną);

- psychologiczno-socjologiczna – prezentacja zagadnień psychologicznych i socjologicznych, a także zmiany postrzegania tych zagadnień w określonym temacie na przestrzeni dziejów (w tym zakresie również wskazana jest ścisła współpraca z grupą historyczną), opracowywanie i analiza ankiet oraz badań socjologicznych;
- sportowo-turystyczna – tworzenie gier i zabaw związanych z tematem, proponowanie i planowanie tras wycieczek;
- teatralna – uatrakcyjnianie lekcji przez odgrywanie małych przedstawień teatralnych (skecze, scenki, teatr alternatywny), również według własnego pomysłu.

W zależności od zainteresowań, liczby uczniów oraz możliwości materialnych, do poszczególnych grup mogą należeć zespoły: dwu-, trzy-, cztero- i wieloosobowe.

Wychowawca będzie przygotowywał i ukierunkowywał poszczególne zespoły na zdobywanie odpowiednich materiałów i ich selekcję, tak by mogły zaprezentować swoje osiągnięcia na forum klasy czy szkoły. Konieczna będzie współpraca z rodzicami, przy odpowiednim doborze, a także dokonywaniu ewentualnej selekcji, korekty i ocenianiu materiału.

3.9.4. REALIZACJA PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO W DOMU RODZINNYM

Rodzice ucznia bądź jego opiekunowie mają za zadanie poznać zaproponowany Program wychowawczy, przekazać na jego temat swoje uwagi, propozycje oraz dokonać odpowiedniej korekty. Tematy omawiane na lekcjach powinny być przemyślane, przedyskutowane i – jeśli to możliwe – realizowane w domu rodzinnym. Rodzice powinni być w stałym kontakcie ze szkołą, ze wszystkimi podmiotami wychowującymi, a w szczególny sposób współpracować z wychowawcą klasy. Okresowo należy przeprowadzać ankiety anonimowe wśród rodziców, ściśle związane z treściami zawartymi i wprowadzanymi przez Program wychowawczy.

1.

Wartość dialogu z drugim człowiekiem

I. PROSPEKT WARTOŚCI

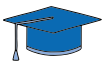
1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność komunikowania się z ludźmi

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Otwarcie na drugiego człowieka[1]

[1] „Bóg nie stworzył jednak człowieka jako istoty samotnej: albowiem od początków «Stworzył mężczyznę i niewiastę» (Rdz 1,27), a ich związek tworzy pierwszą formę wspólnoty osób. Człowiek bowiem z głębi swej natury jest istotą społeczną i bez kontaktów z innymi nie może ani żyć, ani rozwijać siebie samego i swoich uzdolnień". KDK 12.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Dialog pozwala budować konstruktywne relacje.
- Rozmowa stwarza możliwość poznania prawdy o drugim człowieku[2].
- Dyskusja pomaga zrozumieć motywy postępowania innych.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Wymiana myśli daje możliwość konfrontacji poglądów.
- Każdy człowiek ma prawo do wypowiadania własnego zdania.
- Dialog powinien się opierać na prawdzie i dążyć do prawdy.
- Z chęcią rozmawiam z moimi koleżankami i kolegami.

Zasady

- Z życzliwością słucham innych osób.
- Dopuszczam do głosu osoby, które mają odmienne zdanie.
- Staram się nie przerywać, kiedy mówi ktoś inny.
- W dyskusji stosuję właściwą argumentację.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Rozmowa rodziców z dziećmi jest konieczna do ich prawidłowego rozwoju.
- Należy przekazywać dzieciom zasady dobrej rozmowy, oparte na miłości i zaufaniu.
- Rozmowa jest sposobem rozwiązywania rodzinnych konfliktów.
- Powinno się rozmawiać na trudne tematy.

Zasady

- Potrafię wysłuchać moje dziecko. Mam dla niego czas.
- Życzliwie wsłuchuję się w to, co dziecko ma do powiedzenia.

[2] „Rzetelny dialog wyrasta, bowiem z pewnego założenia, jakie musi być przyjęte […] przez obydwa podmioty dialogu, że nie są one w stanie poznać prawdy o sobie, jak i prawdy, ku której dążą, jeśli pozostają w świecie wzajemnej od siebie izolacji. Poznać prawdę można wszakże tylko i wyłącznie w bezpośrednim kontakcie. Spotkanie i nawiązanie kontaktu uznać, zatem należy niejako za warunek wstępny, ale jednocześnie nieodzowny każdego dialogu". H. Skorowski, *Dialog*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II*, red. A. Zwoliński, wyd. Polwen, Radom 2003, s. 106.

- Uczę dziecko jak umiejętnie wyrażać własne zdanie.
- Analizuję zachowanie dziecka i skłaniam je do rozmowy.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Wykształcenie u dzieci umiejętności kulturalnego dialogu stanowi przygotowanie do dorosłego życia.
- Rozmawianie z wychowankami przybliża do spraw, którymi żyją uczniowie.
- Należy reagować na słowne dyskryminowanie i ośmieszanie uczniów.

Zasady

- Prowadząc dyskusję w klasie, sprawiedliwie udzielam głosu, nikogo nie faworyzuję.
- Zwracam uwagę na uczniów, którzy nie uczestniczą aktywnie w dyskusji.
- Daję przykład kulturalnego prowadzenia rozmowy.
- Staram się rozmawiać z każdym uczniem indywidualnie.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Grupa uczniów przeprowadza krótki wywiad z wybranymi nauczycielami ze szkoły. Posiłkują się stworzonym przez siebie kwestionariuszem z pytaniami. Dobierają je tak, by pokazać nieznany dotąd obraz nauczycieli. Pozostali uczniowie otrzymują wydrukowane kwestionariusze i mają odgadnąć, kto się za nimi kryje. Efekty mogą okazać się zaskakujące. Dzięki rozmowie uwalniamy się od stereotypów i schematów, przez które postrzegamy innych ludzi.

Uczniowie dobrani w pary rozmawiają na interesujące ich tematy, w taki sposób by jak najwięcej dowiedzieć się o swoim rozmówcy, jego poglądach. Efekty swojej pracy uczniowie prezentują całej klasie, przedstawiają charakterystykę swojego rozmówcy.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Dialog pozwala na zerwanie ze schematami i błędnymi ocenami, którymi możemy skrzywdzić drugiego człowieka[3]. Pojawia się szansa na stworzenie przyjaznego środowiska, w którym nikt nie będzie obawiał się zabrać głosu. Godzina wychowawcza jest odpowiednim miejscem na wymianę poglądów i otwartą dyskusję. Młodzież uczy się prawidłowej argumentacji i przedstawiania swoich racji na forum klasy. Potrafi także z życzliwością i szacunkiem spojrzeć na drugiego człowieka nawet, jeśli ma inne poglądy.

1.10. ZAGROŻENIA

W szkole często dyskryminuje się osoby, które mają inne upodobania. Młodzież potrafi być okrutna, wyśmiewać się i izolować rówieśników, którzy się wyróżniają. Uczniowie rezygnują ze swoich przekonań, ponieważ nie umieją ich obronić w dyskusji. W środowisku rodzinnym rzadko podejmuje się rozmowy na ważne tematy, nie bierze się też pod uwagę zdania dzieci. Ma to konsekwencje w przyszłości w kontaktach z innymi.

[3] „Braterski dialog ludzi dokonuje się jednak nie poprzez postęp, lecz głębiej, we wspólnocie osób, która wymaga wzajemnego poszanowania ich pełnej godności duchowej". KDK 23.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Dzieci w wieku od 6 do 12 lat nabywają umiejętności współżycia z rówieśnikami, rozwijają świadomość moralną oraz skalę oceny. Rozwijają się także przyzwyczajenia niezbędne we współżyciu z osobami jak i grupami rówieśniczymi. Dlatego szczególną rolę w tym okresie pełni najbliższe otoczenie dziecka, czyli szkoła, dom rodzinny, różne instytucje spoza szkoły, organizacje młodzieżowe, drużyny sportowe, grupy rówieśnicze. Ważne jest uczenie dzieci zasad dobrej komunikacji, co pozwala na budowanie konstruktywnych relacji.

Dialog to sposób komunikacji, który opiera się na zrozumieniu współrozmówców, a nie na próbie przekonania ich do swoich racji. Oznacza respektowanie prawa do wyrażania własnego zdania, co nie jest równoznaczne z przyjęciem poglądów innych. Aby dialog był możliwy należy stworzyć bezpieczną przestrzeń do rozmowy i słuchać swojego rozmówcy. Bez zastraszania, zmuszania czy gróźb. Niezbędnym warunkiem jest wzajemny szacunek, empatia, chęć zrozumienia drugiego człowieka.

Omawianie tej wartości powinno pomóc dzieciom zrozumieć na czym polega dialog, jak istotne są dobre relacje i współpraca w klasie oraz z innymi ludźmi.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

W 1906 roku Ferenc Molnar, węgierski dziennikarz i pisarz, rozpoczął pracę nad powieścią dla młodzieży. Początkowo była ona wydawana w odcinkach w szkolnym tygodniku „Tamulok Lapja", aby pozyskać dla gazety nowych czytelników i zapobiec bankructwu.

Powieść *Chłopcy z Placu Broni* przedstawia świat widziany oczami młodego człowieka oraz porusza problemy, z którymi musi się mierzyć. Autor w swojej książce w sposób mistrzowski łączy przyjaźń bohaterów z obroną ukochanego Placu Broni przed czerwonymi koszulami, grupą dowodzoną przez Feriego Acza. Postanawia on odebrać Plac Broni Boce i jego przyjaciołom, bo stracił własny plac zabaw. Molnar na pierwszy plan wysuwa, spośród wszystkich bohaterów, nieśmiałego i niepozornego Nemeczka. Bohater trochę ignorowany przez kolegów, ostatecznie w imię honoru i przyjaźni poświęca swoje życie w obronie Placu.

– Tak dłużej być nie może! – wybuchnął Gareb – Od dawna już mówię, że musimy działać, ale Boka krzywi się tylko i nic nie robi. Jeżeli tak dalej pójdzie, to wreszcie i nas pobiją!

Czonakosz już wkładał dwa palce do ust, żeby gwizdnąć z radości, bo zawsze był gotów do wszczęcia bijatyki, ale Boka powstrzymał go.

– Nie ogłuszaj nas – powiedział. I z powagą zwrócił się do małego blondynka.

– Jak to było?

– Ten einstand?

– Tak. Kiedy to się stało?

– Wczoraj po południu.

– Gdzie?

– W ogrodem.

Tak nazywano przylegający do muzeum ogród.

– Opowiedz jak to było dokładnie, po kolei, bo żeby przeciw nim wystąpić, musimy znać fakty…

F. Molnar, *Chłopcy z Placu Broni*, tłum. T. Olszański, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2018, s. 18.

Przedstawiony fragment prezentuje wartość dialogu z drugim człowiekiem. Boka, jako przywódca i obrońca Placu Broni, studzi zapał kolegów

do walki. Stara się uzyskać informacje i ustalić fakty. Chce wysłuchać Nemeczka, który był świadkiem wydarzeń i dopiero wtedy podjąć decyzję, co do dalszych działań.

Rozmowa daje możliwość ustalenia faktów i konfrontacji poglądów, tylko wtedy gdy opiera się na prawdzie i dąży do niej. Dialog daje więc możliwość zerwania ze schematami i błędnymi ocenami, które mogłyby skrzywdzić drugiego człowieka. Tak się stało w prezentowanej historii bohaterów książki Molnara. Boca jako mądry przywódca najpierw starał się ustalić bieg zdarzeń. Najpierw wysłuchał, potem wyciągną wnioski i dopiero podjął działania.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Dialog jest także naturalnym środkiem, który pozwala porównać różne punkty widzenia, a przede wszystkim przeanalizować te rozbieżności, jakie stanowią przeszkodę dla pełnej komunii między chrześcijanami.

UUS 36.

Dialog nie rodzi się z taktyki czy z wyrachowania, ale jest działaniem mającym swe uzasadnienie, wymogi, godność: wypływa z głębokiego szacunku dla tego wszystkiego, co w każdym człowieku „zdziałał ten Duch, który «tchnie tam, gdzie chce»". Kościół zamierza przezeń odkrywać „ziarna Słowa", „promień owej Prawdy, która oświeca wszystkich ludzi", ziarna i promienie, które znajdują się w poszczególnych osobach i w tradycjach religijnych ludzkości. Dialog opiera się na nadziei i miłości i przyniesie owoce w Duchu Świętym.

RMis 56.

Jeśli zatem Bóg „uświęca" siódmy dzień szczególnym błogosławieństwem, tak że staje się on „Jego dniem" w pełnym tego słowa znaczeniu, to należy to rozumieć właśnie w kontekście tej głębokiej dynamiki dialogu przymierza, a w istocie rzeczy dialogu „oblubieńczego". Jest to dialog miłości, który nigdy nie ustaje, ale mimo to nie jest monotonny, dokonuje się on bowiem w różnych tonacjach miłości od jej przejawów powszednich i pośrednich aż po najgłębsze, których Pismo Święte oraz liczni mistycy nie wahają się opisywać za pomocą obrazów miłości oblubieńczej.

DD 14.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Bóg rozmawiał z Mojżeszem i powiedział mu: „Jam jest Pan. Ja ukazałem się Abrahamowi, Izaakowi i Jakubowi jako Bóg Wszechmocny, ale imienia mego, Jahwe, nie objawiłem im. Ponadto ustanowiłem też przymierze moje z nimi, że im dam kraj Kanaan, kraj ich wędrówek, gdzie przebywali jako przybysze. Ja także usłyszałem jęk Izraelitów, których

Egipcjanie obciążyli robotami, i wspomniałem na moje przymierze. Przeto powiedz Izraelitom: «Ja jestem Pan! uwolnię was od jarzma egipskiego i wybawię was z niewoli, i wyswobodzę was wyciągniętym ramieniem i przez surowe kary. I wezmę sobie was za mój lud, i będę wam Bogiem, i przekonacie się, że Ja, Pan, Bóg wasz, uwolniłem was spod jarzma egipskiego. Potem wprowadzę was do ziemi, którą z ręką podniesioną przysiągłem dać Abrahamowi, Izaakowi i Jakubowi. Dam ją wam na własność. Zaiste, Ja jestem Pan!»". Mojżesz oznajmił te słowa Izraelitom, którzy nie chcieli ich słuchać z powodu udręki ducha i z powodu ciężkich robót.

Wj 6,2-9.

Jezus natomiast udał się na Górę Oliwną, ale o brzasku zjawił się znów w świątyni. Cały lud schodził się do Niego, a On usiadłszy nauczał ich. Wówczas uczeni w Piśmie i faryzeusze przyprowadzili do Niego kobietę, którą pochwycono na cudzołóstwie, a postawiwszy ją pośrodku, powiedzieli do Niego: „Nauczycielu, tę kobietę dopiero pochwycono na cudzołóstwie. W Prawie Mojżesz nakazał nam takie kamienować. A Ty co mówisz?" Mówili to wystawiając Go na próbę, aby mieli o co Go oskarżyć. Lecz Jezus nachyliwszy się pisał palcem po ziemi. A kiedy w dalszym ciągu Go pytali, podniósł się i rzekł do nich: „Kto z was jest bez grzechu, niech pierwszy rzuci na nią kamień". I powtórnie nachyliwszy się pisał na ziemi. Kiedy to usłyszeli, wszyscy jeden po drugim zaczęli odchodzić, poczynając od starszych, aż do ostatnich. Pozostał tylko Jezus i kobieta, stojąca na środku. Wówczas Jezus podniósłszy się rzekł do niej: „Kobieto, gdzież oni są? Nikt cię nie potępił?" A ona odrzekła: „Nikt, Panie!" Rzekł do niej Jezus: „I Ja ciebie nie potępiam. – Idź, a od tej chwili już nie grzesz!"

J 8,1-11.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Osoba ludzka potrzebuje życia społecznego. Nie jest ono dla niej czymś dodanym, lecz jest wymaganiem jej natury. Przez wymianę z innymi, wzajemną służbę i dialog z braćmi człowiek rozwija swoje możliwości; w ten sposób odpowiada na swoje powołanie.

KKK 1879; por. 2063; 2576.

IV. LITERATURA

Ferder F., *Żywe słowa. Pismo Święte psychologia i komunikacja międzyosobowa*, tłum. B. Majczyna, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

Jan Paweł II, *Enc. Redemptoris missio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 333-392.

Jan Paweł II, *Enc. Ut unum sint*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 619-666.

Jan Paweł II, *List apostolski Dies Domini do biskupów, kapłanów i wiernych o świętowaniu niedzieli*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 450-487.

Komunikowanie społeczne w edukacji. Dyskurs nad rolą komunikowania, red. W.J. Maliszewski, wyd. Adam Marszałek, Toruń 2006.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Lewis C.S., *Lew, Czarownica i stara szafa*, w: tegoż, *Opowieści z Narnii*, tłum. A. Polkowski, Wydawnictwo Media Rodzina, Poznań [b.r.], s. 9-135.

Liebich D., *Sztuka rozmawiania z dziećmi. Jak opowiadać, wyjaśniać, upominać? Poradnik dla rodziców i wychowawców*, tłum. R. Zajączkowski, wyd. Jedność, Kielce 2003.

Molnar F., *Chłopcy z Placu Broni*, tłum. T. Olszański, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2018.

Nie jesteś wyspą w morzu ludzi, red. K. Sielicki, Wydawnictwo Księży Marianów Promic, Warszawa 2004.

Nowak E., *Pajączek na rowerze*, wyd. Greg, Kraków 2018.

Parzych-Blakiewicz K.A., *Dialog jako metoda ewangelizacji współczesnego świata według Jana Pawła II*, wyd. Hosianum, Olsztyn 2000.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Schulz von Thun F., *Sztuka rozmawiania. 1. Analiza zaburzeń*, tłum. P. Wołdyga, Wydawnictwo WAM, Kraków 2007.

Schulz von Thun F., *Sztuka rozmawiania. 2. Rozwój osobowy*, tłum. P. Wołdyga, Wydawnictwo WAM, Kraków 2007.

Schulz von Thun F., *Sztuka rozmawiania. 3. Dialog wewnętrzny*, tłum. P. Wołdyga, Wydawnictwo WAM, Kraków 2007.

Schulz von Thun F., *Sztuka rozmawiania. 4. W porozumieniu z sobą i innymi – komunikacja i kompetencje społeczne*, tłum. P. Wołdyga, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Schulz von Thun F., Thomann C., *Sztuka wyjaśniania. Poradnik dla prowadzących trudne rozmowy*, tłum. P. Wołdyga, Wydawnictwo WAM, Kraków 2004.

Skorowski H., *Dialog*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II*, red. A. Zwoliński, wyd. Polwen, Radom 2003, s. 105-109.

Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym* [*Gaudium et spes*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Zwoliński A., *Słowo w relacjach społecznych*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.

2.

Godność drugiego człowieka

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Aktywność w środowisku

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Uwrażliwienie na krzywdę i cierpienie drugiego człowieka

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Na czym polega godność ludzka?
- Czy każdy człowiek zasługuje na szacunek?
- W czym wyraża się moja godność jako człowieka?[1]

[1] „Wśród wszystkich stworzeń człowiek posiada własną, niezwykłą godność. Jest «obrazem Boga», stworzonym i wezwanym do wspólnoty z Nim na wieczność. Objawia Boga zarówno na mocy faktu istnienia, jak i w całej przestrzeni świadomego i wolnego działania".

– Godność człowieka jest połączona z jego odpowiedzialnością.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Każdy człowiek ma niezbywalną godność.
– O godności człowieka nie świadczy jego stan posiadania materialnego i intelektualnego.
– Nie należy być obojętnym wobec ludzkiej krzywdy.
– Każdy człowiek, ponieważ jest osobą, zasługuje na szacunek.

Zasady

– Szanuję każdego człowieka.
– Pomagam innym odkrywać ich godność.
– Nie okazuję nikomu pogardy i niechęci.
– Nie wykorzystuję innych do swoich celów i zadań.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

– Należy uczyć dzieci szacunku do każdego człowieka.
– Trzeba uwrażliwiać na niesprawiedliwość społeczną.
– Dziecko w każdym wieku ma taką samą godność jak rodzice.

Zasady

– Szanuję własne dziecko.
– Dostrzegam wartościowe postawy w zachowaniu dziecka, uświadamiając mu, że to one świadczą o jego godności.
– Tworzę atmosferę miłości i życzliwości, w której dziecko może spokojnie realizować swoje obowiązki, dostosowane do wieku.
– Szanuję życie oraz pracę innych ludzi.

Człowiek – osoba – płeć, red. M. Wójcik, wyd. Fundacja Pomoc Rodzinie, Łomianki 1998, s. 255.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Godność każdego ucznia jest jednakowa, niezależnie od jego umiejętności, talentów i wieku.
- Należy bronić godności uczniów dyskryminowanych przez klasę.
- Każdemu nauczycielowi i pracownikowi szkoły należy się szacunek i wdzięczność.

Zasady

- Organizuję z wychowankami akcje na rzecz osób, które w jakiś sposób zostały wykluczone ze społeczeństwa.
- Pomagamy osobom, które utraciły wiarę w swoją godność.
- Nie deprecjonuję, na forum klasy i szkoły, postaw innych nauczycieli oraz nie pomniejszam ich autorytetu.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Organizujemy aukcję prac fotograficznych lub plastycznych, a jeśli na terenie szkoły działa zespół – koncert charytatywny na rzecz bezdomnych lub wykluczonych ze społeczeństwa (w zależności od problemów jakie występują w konkretnej wspólnocie lokalnej). Najlepiej, aby sami uczniowie zaproponowali, jakim ludziom z ich otoczenia trzeba przywrócić ich godność, pomóc zrozumieć, że ich los nie jest obojętny dla innych.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczniowie potrafią patrzeć na drugiego człowieka przez pryzmat jego wartości, a nie stanu posiadania, sprawności czy uzdolnień. Szanują swoich kolegów i reagują na wszelkie przejawy przemocy w klasie. Uczniowie pomagają w nauce mniej zdolnym i mniej pracowitym kolegom.

1.10. ZAGROŻENIA

Istnieje ryzyko bierności i obojętności na ludzką krzywdę. Uczniowie okazują pogardę wobec innych ludzi, którzy nie spełniają ich kryteriów czy oczekiwań[2].

[2] „Równocześnie wzrasta także świadomość szczególnej godności, jaka przypada osobie ludzkiej, ponieważ przewyższa ona wszystkie rzeczy, a jej prawa i obowiązki są powszechne i nienaruszalne. Trzeba więc, aby stało się dostępne człowiekowi wszystko to, czego potrzebuje on do prowadzenia prawdziwie ludzkiego życia […]". KDK 26.

Dyskryminują słabszych i tych, którzy nie potrafią się obronić. Znęcają się fizycznie i psychicznie nad innymi, wykorzystując swoją przewagę fizyczną. Nie mają autorytetów. Nie szanują swoich nauczycieli, rodziców czy dziadków; lekceważą ich i pomijają. To prowadzi do zobojętnienia na innych ludzi, egocentryzmu, egoizmu i agresji.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Godność ludzka jest różnie postrzegana w zależności od środowiska w jakim przyszło człowiekowi żyć. We współczesnym społeczeństwie – w czasach, kiedy dominuje pieniądz i kultura posiadania – godność człowieka to temat niełatwy. Choć w ostatnim czasie coraz częściej podejmuje się temat godności i podmiotowości człowieka. W kontekście naszych rozważań należy podkreślić, że kwestie związane z godnością każdej osoby są fundamentem wychowania.

Godność jest jedną z podstawowych, niezbywalnych, wrodzonych i trwałych wartości każdego człowieka, a skoro tak jest też zobowiązaniem. Przysługuje każdemu, bez względu na to jak postępuje.

Praca wychowawcza polega więc na uznaniu tej godności każdej osoby. Tym szczególniej, w kontekście naszych czasów, w których godność ucznia jest naruszana poprzez upokarzanie dziecka, szykanowanie, izolację, fizyczne znieważanie. Trzeba uwrażliwiać uczniów na tę wartość: wartość godności drugiego człowieka, ale także na własną godność.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Pan Tadeusz powstał w epoce romantyzmu i jest obecnie zaliczany do największych dzieł literatury polskiej. Poemat Adama Mickiewicza zyskał miano epopei narodowej. W podanym niżej fragmencie przemowę na temat grzeczności wygłasza Sędzia. Wzorowo utrzymuje staropolskie obyczaje, dba o zachowanie ducha polskości wśród szlachty, a w szczególności wśród młodzieży. W swojej przemowie Sędzia zwraca uwagę na naukę młodych ludzi. Czasem chęć zdobycia wiedzy obniża w nich dobre maniery w kontaktach z ludźmi. Wręcz opłakuje zanik obyczajów i wyraża swoją tęsknotę za tradycyjnym wychowaniem. Sędzia udziela ustnej nagany młodym, którzy niestosownie zachowali się wobec gości. Naucza ich, że uprzejmość wobec drugiego człowieka wyraża szacunek jakim go darzymy.

„[…] Grzeczność wszystkim należy, lecz każdemu inna;
Bo nie jest bez grzeczności i miłość dziecinna,
I wzgląd męża dla żony przy ludziach, i pana
Dla sług swoich, a w każdej jest pewna odmiana.
Trzeba się długo uczyć, ażeby nie zbłądzić
I każdemu powinną uczciwość wyrządzić. […]”
I dalej mówił:
„Grzeczność nie jest rzeczą małą:
Kiedy się człowiek uczy ważyć, jak przystało,
Drugich wiek, urodzenie, cnoty, obyczaje,
Wtenczas i swoją ważność zarazem poznaje”.

A. Mickiewicz, *Pan Tadeusz*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa, 2018, s. 166.

Sędzia zdecydowanie potępia fakt, że ludźmi zawładnęła etykieta i kultura na pokaz, a status materialny jest wizytówką człowieka. W swojej wypowiedzi nawiązuje również do grzeczności oraz szacunku należnego kobietom. Uważa, że jeśli człowiek potrafi dostrzec wartość drugiego człowieka, szanuje jego wiek, pochodzenie, cechy i panujące zwyczaje to potrafi również właściwie ocenić swoją wartość. Sędzia, dla współczesnego mu otoczenia, jest wielkim autorytetem. Jego wypowiedzi choć bardzo złożone, to każdy z wniosków potwierdzony jest konkretnym przykładem.

Wartość godności drugiego człowieka jest nieodłącznym elementem każdej kultury i każdej epoki. Kiedy dostrzegamy wartość w godności naszych bliskich w domu; naszych kolegów i koleżanek w szkole czy na podwórku; kiedy szanujemy starszych: naszych rodziców i dziadków, naszych nauczycieli, sąsiadów; gdy potrafimy okazać należną im godność, wtedy łatwiej będzie nam dostrzec wartość i godność naszego życia.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

[…] pogłębiona wrażliwość na godność ludzkiej osoby na jej wyjątkowość, a także należny respekt dla decyzji sumienia stanowi niewątpliwie pozytywny dorobek współczesnej kultury. Wrażliwość ta, sama w sobie autentyczna, wyrażana jest na różne sposoby, mniej lub bardziej odpowiednie. Niektóre z nich jednak odchodzą od prawdy o człowieku jako stworzeniu Boga i Jego obrazie i dlatego muszą zostać skorygowane lub oczyszczone w świetle wiary.

VSpl 31.

Nowy człowiek od chwili poczęcia, a potem urodzenia, przeznaczony jest do tego, ażeby w pełni wyraziło się jego człowieczeństwo – ażeby się ono urzeczywistniło. […] „Być człowiekiem" to podstawowe powołanie człowieka: „być człowiekiem" na miarę daru jaki otrzymał. Na miarę tego «talentu», którym jest samo człowieczeństwo, a z kolei dopiero na miarę wszystkich talentów, jakimi został obdarzony. W tym znaczeniu Bóg chce każdego człowieka dla niego samego.

LdR 9.

Bardzo pragnę, abyśmy w tym czasie, w którym przyszło nam żyć, uznając godność każdej osoby ludzkiej, byli w stanie na nowo ożywić wśród wszystkich światowe pragnienie braterstwa. Wśród wszystkich: „Oto piękna tajemnica, aby marzyć i uczynić nasze życie piękną przygodą. Nikt nie może stawić czoła życiu w sposób odosobniony. […] Potrzebujemy wspólnoty, ażeby nas wspierała, pomogła nam, takiej, w której pomagamy sobie nawzajem patrzeć w przyszłość!". Snujmy marzenia jako jedna ludzkość, jako wędrowcy stworzeni z tego samego ludzkiego ciała, jako dzieci tej samej ziemi, która wszystkich nas gości, każdego z bogactwem jego wiary czy jego przekonań, każdego z jego własnym głosem, wszystkich jako braci!

FT 8.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Jezus nawiązując do tego, rzekł: „Pewien człowiek schodził z Jeruzalem do Jerycha i wpadł w ręce zbójców. Ci nie tylko go obdarli, lecz jeszcze rany mu zadali i zostawiwszy na półumarłego, odeszli. Przypadkiem przechodził tą drogą pewien kapłan: zobaczył go i minął. Tak samo lewita, gdy przyszedł na to miejsce i zobaczył go, minął. Pewien zaś Samarytanin, będąc w podróży, przechodził również obok niego. Gdy go zobaczył, wzruszył się głęboko: podszedł do niego i opatrzył mu rany, zalewając je oliwą i winem; potem wsadził go na swoje bydlę, zawiózł do gospody i pielęgnował go. Następnego zaś dnia wyjął dwa denary, dał gospodarzowi i rzekł: «Miej o nim staranie, a jeśli co więcej wydasz, ja oddam tobie, gdy będę wracał». Któryż z tych trzech okazał się, według twego zdania, bliźnim tego, który wpadł w ręce zbójców?" On odpowiedział: „Ten, który mu okazał miłosierdzie". Jezus mu rzekł: „Idź, i ty czyń podobnie!".

Łk 10,30-37;
por. Dz 10,34.

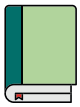
3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Człowiek, ponieważ został stworzony na obraz Boży, posiada godność osoby: nie jest tylko czymś, ale kimś, jest zdolny poznawać siebie, panować nad sobą, w sposób dobrowolny dawać siebie oraz tworzyć wspólnotę z inny mi osobami: przez łaskę jest powołany do przymierza ze swoim Stwórcą, do dania Mu odpowiedzi wiary i miłości, jakiej nikt inny nie może za niego dać.

KKK 357; por. 1487; 1947.

IV. LITERATURA

Człowiek – osoba – płeć, red. M. Wójcik, wyd. Fundacja Pomoc Rodzinie, Łomianki 1998.

Dziewiecki M., *Jak wygrać życie? Instrukcja obsługi*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2004.

Dziewiecki M., *Osoba i wychowanie. Pedagogika personalistyczna w praktyce*, wyd. Rubikon, Kraków 2003.

Franciszek, *Enc. Fratelli tutti. O braterstwie i przyjaźni społecznej*, Wydawnictwo M, Kraków 2020.

Godność człowieka jako źródło wolności i praw jednostki. Konferencja międzynarodowa, Wrocław 8-10 kwietnia 1999 r., wybór i tłum. K. Complak, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1999.

Godność osoby ludzkiej, red. S. Kowolik, wyd. Fundacja Krzewienia Katolickiej Nauki Społecznej, Tarnowskie Góry 2003.

Jan Paweł II, *Adh. Christifideles laici*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 221-294.

Jan Paweł II, *Enc. Veritatis splendor*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 453-526.

Jan Paweł II, *List Gratissimam sane do rodzin z okazji Roku Rodziny 1994*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 358-399.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Łopatka A., *Jednostka jej prawa człowieka*, Oficyna Wydawnicza Wyższej Szkoły Handlu i Prawa im. Ryszarda Łazarskiego, Warszawa 2002.

Marek Z., Pasierbek W., *Wychowanie moralne i sumienie człowieka*, „Kwartalnik Pedagogiczny" 2006, R. 51, nr 3, s. 7-23.

Martini C.M., *Na ścieżkach nawiedzenia. Poszukiwanie woli Bożej w codziennych spotkaniach z ludźmi*, tłum. J. Kołacz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

Mazurek F.J., *Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 2001.

Mickiewicz A., *Pan Tadeusz*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 164-170.

Molnar F., *Chłopcy z Placu Broni*, tłum. T. Olszański, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2018.

Obrońca godności człowieka. Myśli Jana Pawła II w wyborze Jerzego Klechty, red. J. Klechta, wyd. Księgarnia św. Jacka, Katowice 2007.

Paszkowska T., *Formacja i godność*, wyd. Alleluja, Kraków 2004.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym* [*Gaudium et spes*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 5. Wartość i godność rodziny w nauczaniu Jana Pawła II*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2017.

Wyszyński S., *Godność kobiety*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2001.

Wzrastanie człowieka w godności, miłości i miłosierdziu, red. M. Kalinowski, wyd. KUL, Lublin 2005.

3.

Wartość życia drugiego człowieka

I. PROSPEKT WARTOŚCI

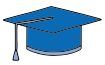
1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój moralny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność wartościowania

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Wykształcenie postawy szacunku wobec życia swojego i innych[1]

[1] „Człowiek jest powołany do pełni życia, która przekracza znacznie wymiary jego ziemskiego bytowania, ponieważ polega na uczestnictwie w życiu samego Boga. Wzniosłość tego nadprzyrodzonego powołania ukazuje wielkość i ogromna wartość ludzkiego życia w jego fazie doczesnej. Życie w czasie jest bowiem podstawowym warunkiem, początkowym etapem i integralną częścią całego i niepodzielnego procesu ludzkiej egzystencji". EV 2.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Aborcja, kara śmierci i eutanazja – czy człowiek ma prawo decydować o życiu drugiego człowieka?
- Czy można usprawiedliwić zabijanie na froncie wojennym?
- Co możemy zrobić dla osób stojących w obliczu śmierci?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Życie jest darem, dlatego należy je chronić od poczęcia do naturalnej śmierci.
- Stosowanie używek to niszczenie życia.
- Najwyższą formą miłości jest poświęcenie własnego życia za innych[2].
- Każde życie ma jednakową godność i wartość.

Zasady

- Postępuję roztropnie i nie narażam swojego życia, ani życia innych na niebezpieczeństwo.
- W dyskusji staram się odważnie i rzeczowo bronić życia.
- Szanuję kobiety w ciąży i życie, które w sobie noszą.
- Unikam filmów i gier komputerowych, które ze śmierci człowieka czynią rozrywkę.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Każde dziecko przychodzące na świat jest darem dla rodziców i społeczeństwa, narodu.
- Trzeba uświadamiać młodemu człowiekowi konsekwencje stosowania używek: dopalaczy, alkoholu, papierosów, narkotyków.
- Używanie przemocy wobec innych jest wystąpieniem przeciwko życiu.
- Przemoc nigdy nie jest metodą wychowawczą.

[2] „Dlatego umiłowanie Boga i bliźniego jest pierwszym i największym przykazaniem. Pismo Święte zaś poucza nas, że nie można oddzielić miłości Boga od miłości bliźniego: «Wszystkie inne przykazania streszczają się w tym nakazie: Miłuj bliźniego jak siebie samego! […] Przeto miłość jest doskonałym wypełnieniem Prawa» (Rz 13,9n; por. 1 J 4,20). To zaś uznaje się za rzecz najwyższej wagi dla ludzi, którzy coraz bardziej zależni są od siebie nawzajem, a także dla świata, który jednoczy się coraz bardziej". KDK 24.

Zasady

- Z radością witam każde pojawiające się na świecie dziecko, niezależnie od sytuacji w jakiej się znajduję.
- Pomagam zrozumieć dzieciom sens śmierci bliskich osób. Śmierć nie jest tematem tabu.
- Wyraźnie opowiadam się za życiem w dyskusji na temat: aborcji, eutanazji i kary śmierci.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Nie należy stosować przemocy fizycznej ani psychicznej wobec uczniów.
- Niedopuszczalna jest obojętność wychowawcy wobec przejawów przemocy w szkole.
- Zawód nauczyciela wymaga poświęcenia i służby na rzecz innych.

Zasady

- Na bieżąco uzupełniam swoją wiedzę na temat zagrożeń związanych z aborcją, karą śmierci i eutanazją oraz potrafię prowadzić merytoryczną dyskusję na ten temat.
- Nie zostawiam wychowanka samego w obliczu śmierci bliskich mu osób.
- Przytaczam przykłady bohaterów z historii, literatury, filmu, którzy nie zawahali się oddać życia za innych.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Proponuję uczniom wspólne włączenie się w pracę wolontariacką w szpitalu lub hospicjum, na oddziałach, gdzie przebywają chore dzieci. Uczniowie mogą również śledzić w programach telewizyjnych i na stronach internetowych treści dotyczące poszanowania życia, a następnie przedyskutować te zagadnienia w klasie.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczniowie dostrzegają wartość życia i stawiają ją najwyżej. Nie stosują przemocy wobec rówieśników[3], ale potrafią w inny sposób dociekać swoich racji. Zdają sobie sprawę z konsekwencji, jakie niesie ze sobą używanie narkotyków. Stają w obronie życia i rozumieją konsekwencje wynikające ze stosowania aborcji, kary śmierci i eutanazji.

1.10. ZAGROŻENIA

Brak poszanowania wartości życia prowadzi do powstawania i szerzenia się przejawów przemocy w szkołach. Nauczyciele są obojętni wobec aktów agresji i dyskryminacji wśród uczniów. Brutalne filmy i gry komputerowe propagują postawę lekceważenia ludzkiego życia. Uczniowie przenoszą te negatywne wzorce zachowania z fikcji filmowej i wirtualnej do codziennego życia.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Wartości pełnią ważną rolę w życiu każdego człowieka. Nimi kierujemy się w procesie oceniania i wartościowania swoich czynów. Obecnie wiele się mówi na temat kryzysu wartości w świecie; a dostrzeganie wartości i życie zgodnie z nimi jest jednym z ważniejszych problemów współczesnego człowieka.

[3] „Szczegółowa treść prawa do życia nie wyraża się tylko i wyłącznie w stwierdzeniu nietykalności życia ludzkiego. Implikuje ona w sobie płaszczyzny praw bardziej szczegółowych […]. W przypadku płaszczyzny nienaruszalności ciała należy mówić o gwarancji przed wszelkim naruszeniem ciała np.: przez pobicie, znęcanie się, torturowanie itp." H. Skorowski, *Życie*, w: *Encyklopedia bioetyki. Personalizm chrześcijański. Głos Kościoła*, red. A. Muszala, wyd. Polwen, Radom 2009, s. 527.

Kryzys wartości dla młodego człowieka niejednokrotnie oznacza odchodzenie od tradycyjnych: uniwersalnych i ponadczasowych wartości. Z drugiej strony możemy dostrzec, że ci sami ludzie, którzy odrzucają wartości jednocześnie odczuwają ich brak. Czują lęk i zagubienie. Dlatego też wartości stanowią tak ważny element w procesie wychowywania. Zadaniem dorosłych będących w otoczeniu młodego człowieka: rodziców i nauczycieli jest towarzyszenie i wspieranie wychowanka w kształtowaniu się jego własnej hierarchii wartości. Ten proces powinien być nieodłącznym elementem wychowania i kształcenia w ogóle.

Fundamentalną wartością każdego człowieka jest życie ludzkie. Zadaniem stojącym przed rodzicami i nauczycielami jest wychowywanie młodzieży do odpowiedzialności za życie i zdrowie swoje i innych ludzi. Przy omawianiu tej wartości należy również pamiętać o tym, że życie ludzkie jest darem. Jest człowiekowi dane, bo rodzi się on jako żywy byt. Życie jest też mu zadane, a to zadanie polega na ciągłym rozwoju i poznawaniu natury ludzkiej jako rozumnej i wolnej. Życie ludzkie jest więc najwyższą wartością, tym samym stanowi kryterium oceny wszystkich działań indywidualnych i społecznych człowieka.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Tomek Sawyer to główny bohater powieści Marka Twaina. Jest sierotą. Po śmierci matki wraz z młodszym przyrodnim bratem Sidem zamieszkał w domu ciotki Polly, która zajęła się jego wychowaniem. Ma około dziesięciu lat; jest szczupły, zwinny i ma ciemne, kręcone włosy, których się wstydzi, uważając je za zbyt dziewczęce. Tomek kocha przygody, za to nie lubi szkoły i nie lubi się uczyć. Ma bujną wyobraźnię i nie należy do grzecznych dzieci. Ciocia Polly ma z nim wiele problemów. Choć Tomek szczerze kocha swą ciotkę i potrafi być także szlachetny i dobry.

W poniższym fragmencie dialogu ciotki, Mary i Tomka, do bohatera dociera, jak nikczemny był jego dowcip o upozorowaniu własnej śmierci, a potem zjawieniu się na własnym pogrzebie. Tomek konfrontuje się z uczuciami ciotki Polly i widzi, jak wiele zmartwień jej przysporzył tym żartem.

Na tym polegał tajemniczy plan Tomka: wrócić do domu w niedzielę i wraz z pozostałymi piratami być na własnym pogrzebie. W sobotę o zmroku chłopcy przepłynęli na pniu drzewa na drugi brzeg Missouri, wylądowali pięć lub sześć kilometrów poniżej miasteczka, przenocowali w lesie podmiejskim, a potem zaułkami i bocznymi uliczkami przekradli się do kościoła i ukryli na nieużywanej galerii.

W poniedziałek rano przy śniadaniu ciotka Polly i Mary bezustannie zasypywały Tomka czułościami, dogadzały mu jak mogły i niemal zgadywały jego życzenia. Rozmowa była bardzo ożywiona. W pewnym momencie ciotka powiedziała:

– Tak, Tomku, muszę przyznać, że żart udał ci się nadzwyczajnie. My tu wszyscy przez cały tydzień zadręczaliśmy się ze zmartwienia, a wyście się tam wesoło bawili. To bardzo smutne, że mogłeś być taki okrutny i pozwoliłeś mi się tak długo męczyć. Jeśli mogłeś przypłynąć na pniu na własny pogrzeb, to mogłeś i przedtem zjawić się tutaj i dać jakiś znak, że żyjesz i nic ci się nie stało.

– Właśnie – wtrąciła Mary – mogłeś tak zrobić. Ale jestem pewna, że zrobiłbyś tak, gdybyś tylko o tym pomyślał.

– Zrobiłbyś tak? – zapytała ciotka, a twarz jej rozjaśniła się nadzieją. – Powiedz, zrobiłbyś tak, gdybyś o tym pomyślał?

– Hm… nie wiem. To by wszystko popsuło.

– Myślałam, że mnie choć trochę kochasz, Tomku – powiedziała ciotka z takim smutkiem w głosie, że Tomkowi zrobiło się jej bardzo żal. – Gdybyś nawet nic nie zrobił, a tylko o tym pomyślał, to już byłoby coś.

– Ależ, ciociu, nie ma w tym nic złego – broniła go Mary. – Tomek jest po prostu roztrzepany. To taki postrzeleniec…

– Tym gorzej. Sid na pewno by pomyślał. Sid przyszedłby tutaj i wszystko powiedział. Kiedyś, Tomku, gdy będzie już za późno, przypomnisz sobie tę chwilę i będziesz żałował, że tak mało o mnie dbałeś, nawet wtedy, gdy cię to nic nie kosztowało.

– Ciociu, przecież ja cię naprawdę kocham – odparł Tomek.

– Łatwiej bym w to uwierzyła, gdybyś inaczej postępował.

– Teraz żałuję, że o tym nie pomyślałem – powiedział Tomek ze skruchą. – Ale za to śniłaś mi się, ciociu. To też jest coś.

M. Twain, *Przygody Tomka Sawyera*, tłum. M. Kędroń, B. Ludwiczak, wyd. Greg, Kraków 2016, s. 140-141.

Rozmowa Tomka z ciotką Polly przebiega spokojnie, choć nie brak w niej emocji. Wyraźnie widać, jak wielką przykrość wyrządził jej tym dowcipem. Tomek sam zaczyna rozumieć, że jego postępek był bezmyślny i okrutny. Posługując się tym fragmentem, można przeprowadzić w klasie rozmowę na temat wartości życia drugiego człowieka i wartości życia w ogóle. Czy można w ten sposób żartować z życia swojego i innych? Jak mogą się czuć bliscy w ten sposób oszukani?

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Dlatego nawet życie ludzkie, choć jest fundamentalnym dobrem człowieka, zyskuje sens moralny dopiero przez odniesienie do dobra osoby, którą zawsze należy afirmować dla niej samej: podczas gdy zabójstwo niewinnej ludzkiej istoty pozostaje zawsze niedozwolone, to oddanie własnego życia (por. J 15,13) dla miłości bliźniego lub na świadectwo prawdzie może być czynem dozwolonym i chwalebnym, a nawet obowiązkiem.

VSpl 50.

Życie, którym Bóg obdarza człowieka, jest czymś więcej niż tylko istnieniem w czasie. Jest dążeniem ku pełni życia; jest zalążkiem istnienia, które przekracza granice czasu: „bo dla nieśmiertelności Bóg stworzył człowieka – uczynił go obrazem swej własnej wieczności" (Mdr 2,23).

EV 34.

W tym kontekście, nie mogę przemilczeć, że jeśli rodzina jest sanktuarium życia, miejscem, gdzie życie się rodzi i jest otaczane troską, to straszliwą sprzecznością stanowi jej przekształcanie się w miejsce, gdzie życie jest odrzucone i niszczone. Wartość życia ludzkiego jest tak wielka, tak niezbywalne jest prawo do życia niewinnego dziecka rozwijającego się w łonie swojej matki, że w żaden sposób nie można przedstawiać możliwości podejmowania decyzji w odniesieniu do tego życia, jakby chodziło o prawo do własnego ciała. Życie to jest celem samym w sobie i żadną miarą nie może być przedmiotem dominacji ze strony innej istoty ludzkiej. Rodzina chroni życie na wszystkich jego etapach, a także u jego kresu. Tak więc „tym, którzy pracują w placówkach służby zdrowia przypomina się o moralnym obowiązku sprzeciwu sumienia. Podobnie Kościół nie tylko czuje naglącą potrzebę potwierdzenia prawa do śmierci naturalnej – unikając uporczywej terapii i eutanazji", ale także „zdecydowanie odrzuca karę śmierci".

AL 83.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Po czym Bóg pobłogosławił Noego i jego synów, mówiąc do nich: „Bądźcie płodni i mnóżcie się, abyście zaludnili ziemię. Wszelkie zaś zwierzę na ziemi i wszelkie ptactwo powietrzne niechaj się was boi i lęka. Wszystko, co się porusza na ziemi i wszystkie ryby morskie zostały oddane wam we władanie. Wszystko, co się porusza i żyje, jest przeznaczone dla was na pokarm, tak jak rośliny zielone, daję wam wszystko. Nie wolno wam tylko jeść mięsa z krwią życia. Upomnę się o waszą krew przez wzgląd na wasze życie – upomnę się o nią u każdego zwierzęcia. Upomnę się też u człowieka o życie człowieka i u każdego – o życie brata.
[Jeśli] kto przeleje krew ludzką,
przez ludzi ma być przelana krew jego,
bo człowiek został stworzony na obraz Boga.
Wy zaś bądźcie płodni i mnóżcie się; zaludniajcie ziemię i miejcie nad nią władzę”.

Potem Bóg tak rzekł do Noego i do jego synów: „Ja, Ja zawieram przymierze z wami i z waszym potomstwem, które po was będzie; z wszelką istotą żywą, która jest z wami: z ptactwem, ze zwierzętami domowymi i polnymi, jakie są przy was, ze wszystkimi, które wyszły z arki, z wszelkim zwierzęciem na ziemi. Zawieram z wami przymierze, tak iż nigdy już nie zostanie zgładzona wodami potopu żadna istota żywa i już nigdy nie będzie potopu niszczącego ziemię”. Po czym Bóg dodał: „A to jest znak przymierza, które ja zawieram z wami i każdą istotą żywą, jaka jest z wami, na wieczne czasy: Łuk mój kładę na obłoki, aby był znakiem przymierza między Mną a ziemią. A gdy rozciągnę obłoki nad ziemią i gdy ukaże się ten łuk na obłokach, wtedy wspomnę na moje przymierze, które zawarłem z wami i z wszelką istotą żywą, z każdym człowiekiem; i nie będzie już nigdy wód potopu na zniszczenie żadnego jestestwa. Gdy zatem będzie ten łuk na obłokach, patrząc na niego, wspomnę na przymierze wieczne między mną a wszelką istotą żyjącą w każdym ciele, które jest na ziemi”.

Rdz 9,1-16.

„Zaprawdę, zaprawdę, powiadam wam: Kto nie wchodzi do owczarni przez bramę, ale wdziera się inną drogą, ten jest złodziejem i rozbójnikiem. Kto jednak wchodzi przez bramę, jest pasterzem owiec. Temu otwiera odźwierny, a owce słuchają jego głosu; woła on swoje owce po imieniu i wyprowadza je. A kiedy wszystkie wyprowadzi, staje na ich czele, a owce postępują za nim, ponieważ głos jego znają. Natomiast za obcym nie pójdą, lecz będą uciekać od niego, bo nie znają głosu obcych". Tę przypowieść opowiedział im Jezus, lecz oni nie pojęli znaczenia tego, co im mówił. Powtórnie więc powiedział do nich Jezus: „Zaprawdę, zaprawdę, powiadam wam: Ja jestem bramą owiec. Wszyscy, którzy przyszli przede Mną, są złodziejami i rozbójnikami, a nie posłuchały ich owce. Ja jestem bramą. Jeżeli ktoś wejdzie przeze Mnie, będzie zbawiony – wejdzie i wyjdzie, i znajdzie paszę. Złodziej przychodzi tylko po to, aby kraść, zabijać i niszczyć. Ja przyszedłem po to, aby [owce] miały życie i miały je w obfitości. Ja jestem dobrym pasterzem. Dobry pasterz daje życie swoje za owce. Najemnik zaś i ten, kto nie jest pasterzem, którego owce nie są własnością, widząc nadchodzącego wilka, opuszcza owce i ucieka, a wilk je porywa i rozprasza; dlatego, że jest najemnikiem i nie zależy mu na owcach. Ja jestem dobrym pasterzem i znam owce moje, a moje Mnie znają, podobnie jak Mnie zna Ojciec, a Ja znam Ojca. Życie moje oddaję za owce. Mam także inne owce, które nie są z tej owczarni. I te muszę przyprowadzić i będą słuchać głosu mego, i nastanie jedna owczarnia, jeden pasterz. Dlatego miłuje Mnie Ojciec, bo Ja życie moje oddaję, aby je [potem] znów odzyskać. Nikt Mi go nie zabiera, lecz Ja od siebie je oddaję. Mam moc je oddać i mam moc je znów odzyskać. Taki nakaz otrzymałem od mojego Ojca". – I znów nastąpiło rozdwojenie między Żydami z powodu tych słów. Wielu spośród nich mówiło: „On jest opętany przez złego ducha i odchodzi od zmysłów. Czemu Go słuchacie?" Inni mówili: „To nie są słowa opętanego. Czyż zły duch może otworzyć oczy niewidomym?"

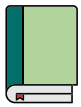
J 10,1-21;
por. Wj 20,1-3; Pwt 5,1-7.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Każdy jest odpowiedzialny przed Bogiem za swoje życie, które od Niego otrzymał. Bóg pozostaje najwyższym Panem życia, jesteśmy obowiązani przyjąć je z wdzięcznością i chronić je ze względu na jego cześć i dla zbawienia naszych dusz. Jesteśmy zarządcami, a nie właścicielami życia, które Bóg nam powierzył. Nie rozporządzamy nimi.

KKK 2280;
por. 2258; 2519.

IV. LITERATURA

Abeln R., Kner A., *Odpowiedzi na pytania stawiane przez życie*, tłum. T. Semczuk, Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.

Dauzenroth E., *Janusz Korczak – Życie dla Dzieci*, tłum. T. Semczuk, Wydawnictwo WAM, Kraków 2012.

Degen U., *Sztuka nawiązywania pierwszego kontaktu*, tłum. A. Perchthaler, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2012.

Dziewiecki M., *Jak wygrać życie? Instrukcja obsługi*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2004.

Dziubaty E., *Odnaleźć miejsce w sercu. Dlaczego mamy bronić życia? Co powinniśmy wiedzieć o adopcji?*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2004.

Franciszek, *Posynodalna adh. «Amoris laetitia». O miłości w rodzinie*, Wydawnictwo M, Kraków 2016.

Israël L., *Eutanazja czy życie aż do końca*, tłum. A. Wojciechowski, Wydawnictwo WAM, Kraków 2008.

Jan Paweł II, *Enc. Evangelium vitae*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 533-612.

Jan Paweł II, *Enc. Veritatis splendor*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 453-526.

Kaczkowski J., *Grunt pod nogami. Nieco poważniej niż zwykle*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2017.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Lewis C.S., *Lew, Czarownica i stara szafa*, w: tegoż, *Opowieści z Narnii*, tłum. A. Polkowski, Wydawnictwo Media Rodzina, Poznań [b.r.], s. 9-135.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Rejch A., *Mit o powstaniu świata*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 202-204.

Skorowski H., *Życie*, w: *Encyklopedia bioetyki. Personalizm chrześcijański. Głos Kościoła*, red. A. Muszala, wyd. Polwen, Radom 2009, s. 526-528.

Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym* [*Gaudium et spes*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Stone E.M., *Błogosławiona Matka Teresa. Życie w miłości*, tłum. I. Nowicka, Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 8. Wartość przesłania encykliki Humanae vitae. Nauczania papieskie*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2018.

Twain M., *Przygody Tomka Sawyera*, tłum. M. Kędroń, B. Ludwiczak, wyd. Greg, Kraków 2016.

FILM EDUKACYJNY

Wartość życia drugiego człowieka

https://youtu.be/mjEw4vLkh1g

4.

Radość ze wspólnoty szkolnej

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność współpracy z drugim człowiekiem[1]

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Wrażliwość na dobro drugiego człowieka

[1] „Osoba nie może znaleźć spełnienia jedynie w sobie samej, z pominięciem swojego bycia «z» innymi i «dla» innych. Prawda ta nakazuje jej nie tylko zwykłe współistnienie na różnych poziomach życia społecznego i relacji międzyludzkich, ale poszukiwanie bez wytchnienia w formie praktycznej, a nie wyłącznie idealnej – dobra, a więc sensu i prawdy, których ślady można dostrzec w istniejących formach życia społecznego. Żadna z form życia społecznego – poczynając od rodziny, poprzez rozmaite grupy społeczne, stowarzyszenia, przedsięwzięcia o charakterze ekonomicznym, miasto, region, państwo, aż po wspólnotę ludów i narodów nie może pomijać pytania o własne dobro wspólne, które jest pytaniem zasadniczym o jej znaczenie i prawdziwą rację istnienia". KNSK 165.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Akceptacja nowych osób w grupie rówieśniczej.
- Więź między rówieśnikami jest budowana przez małe gesty.
- Mój udział w budowaniu „cywilizacji miłości".

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Trzeba być otwartym na nowe osoby w grupie[2].
- Każda osoba w klasie ma swoją niepowtarzalną wartość, jest kimś wyjątkowym.
- Nie należy traktować kolegów w sposób interesowny.

Zasady

- Staram się wychodzić naprzeciw potrzebom kolegów.
- Jestem hojny w dzieleniu się z kolegami moją wiedzą i talentami.
- Spory z kolegami rozwiązuję w sposób roztropny i kulturalny.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Wspólnota szkolna ma wartość, która pozostaje na całe życie.
- Należy uświadamiać dziecku, że o wartości człowieka stanowi także otwartość na bliźnich.
- Trzeba reagować na przejawy dyskryminacji w szkole, nawet jeśli nie dotyczy to mojego dziecka.

Zasady

- Zachęcam do bezinteresownej pomocy kolegom, którzy mają problemy w nauce.
- Pomagam młodemu człowiekowi zrozumieć konflikty z kolegami i rozwiązywać je, odwołując się do własnych doświadczeń szkolnych.
- Pokazuję, że warto budować trwałe więzi między ludźmi.

[2] „Świadomość dobra wspólnego rodzi nie tylko świadomość, iż w jego zabezpieczeniu ludzie są współzależni, ale rodzi jeszcze głębszą świadomość, a mianowicie: potrzeby szukania siebie nawzajem, a tym samym bycia razem w jedności godnej człowieka. Jesteśmy razem w sposób dynamiczny, mający charakter działania, charakter ludzkiej aktywności". H. Skorowski, *Solidarność*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II*, red. A. Zwoliński, wyd. Polwen, Radom 2003, s. 473-474.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Nie dopuszczam, aby jeden uczeń w jakikolwiek sposób wykorzystywał bezsilność drugiego ucznia.
- Życzliwy stosunek wychowawcy wobec klasy przenosi się na pozytywne relacje między uczniami.
- Teren szkoły to doskonałe miejsce do nawiązywania pozytywnych kontaktów międzyludzkich.

Zasady

- Troszczę się o to, by nowi uczniowie nie czuli się w klasie obco.
- Staram się dotrzeć do każdego ucznia w klasie i mieć z nim dobry kontakt.
- Pomagam łagodzić konflikty między uczniami.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Tworzymy klasowy album. Każdemu uczniowi poświęcamy jedną stronę, na której umieszczamy jego zdjęcie, najlepiej w charakterystycznej dla niego sytuacji (zadanie dla grupy fotograficznej), z jego krótkim opisem, np. rymowanym (zadanie dla grupy literackiej).

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Klasa jest środowiskiem społecznym i wychowawczym, które sprzyja budowaniu dobrych relacji między uczniami. Nowi uczniowie są serdecznie *przyjmowani* przez swoich rówieśników. W życzliwym otoczeniu nie występuje zjawisko dyskryminacji. Młodzi ludzie potrafią odważnie bronić kolegów, a w sporach mądrze dochodzić swoich racji. Swoją wiedzą i umiejętnościami dzielą się bezinteresownie z innymi.

1.10. ZAGROŻENIA

Młodzi ludzie odnoszą się do siebie z pogardą. Nie zależy im na budowaniu dobrych relacji z innymi. Talenty służą im jedynie do zdobywania ocen; nie myślą o tym, by pomóc mniej zdolnym kolegom. W sytuacjach konfliktowych nie potrafią mądrze rozwiązywać sporów. Rodzina i szkoła nie uczą bezinteresowności i życzliwego stosunku do bliźnich.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Człowiek ze swej natury jest istotą społeczną. Przychodzi na świat i rozwija się w konkretnym środowisku rodzinnym i szkolnym. Oddziaływanie środowiska od zawsze traktowane było jako czynnik sprzyjający rozwojowi człowieka i jego wychowaniu, albo utrudniający prawidłowy rozwój. Rozważania na temat czy geny, czy środowisko mają większy wpływ na rozwój i wychowanie człowieka trwają niezmiennie do dnia dzisiejszego.

Podejmując temat funkcjonowania człowieka w konkretnym społeczeństwie, należy pamiętać, że człowiek (choć bezsprzecznie jest istotą społeczną) stanowi dla siebie niejako odrębne środowisko psychiczne i duchowe.

Osoba ludzka wyodrębnia się z otoczenia, tworzy relacje i jest ich podmiotem. Człowiek po prostu sam myśli, przeżywa, spostrzega świat i nawet go tworzy. Informacje czerpie z otoczenia, ale i z własnego wnętrza i indywidualnych doświadczeń. Stąd ważne jest by w organizowaniu pracy pedagogicznej oraz wspieraniu procesów rozwojowych traktować środowisko człowieka jako przestrzeń zindywidualizowaną, uzależnioną od osobistych uwarunkowań każdego z wychowanków.

Klasa, szkoła jest przestrzenią, w której uczeń buduje relacje z rówieśnikami. Te miejsca powinny sprzyjać budowaniu dobrych relacji między uczniami. Szkoła jest pierwszym środowiskiem, zaraz po rodzinie, z którym styka się młody człowiek. To właśnie w grupie rówieśniczej przeżywa pierwsze swoje sukcesy i porażki, radości i smutki, spełnienie i rozczarowanie. Omówienie z uczniami tej wartości pomoże im zrozumieć, jak budować właściwe relacje z kolegami w klasie i w szkole, z nauczycielami i rodzicami oraz jak ważne i satysfakcjonujące są dobre relacje z innymi.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Powieść Aleksandra Minkowskiego pt. *Gruby* to opowieść o chłopcu Macieju Łazanku, który po bolesnych przeżyciach wojennych próbuje się odnaleźć w nowym środowisku. Marzy jak każde dziecko o przyjaźni i akceptacji, zmagając się z odrzuceniem.

Rodzice Macieja w czasie wojny przebywali w Republice Komi. Tam, z powodu niedostatku i konieczności wspierania żołnierzy walczących na froncie, cierpieli głód. Chłopiec stale chodził głodny, marzył by najeść się do syta. Gdy rodzina bohatera powieści wraca do Polski na Ziemie Odzyskane, Maciej ma wreszcie sposobność zaspokojenia głodu, z czego korzysta w nadmiarze, sugeruje to już tytuł powieści. Otyły Maciej na początku zaprzyjaźnia się z Jackiem, ale gdy staje się przedmiotem drwin rówieśników przyjaźń między nimi się kończy. Gruby stara się odgryzać kpiącym z niego kolegom, stale się buntuje, wdaje się w bójki, ale upokorzenia stają się coraz dotkliwsze i doprowadzają Łazanka do myśli samobójczych. Jedynym oparciem chłopca jest przyjaźń z Majem, kalekim chłopcem, który przywykł do kpin kolegów oraz rozmowy z nauczycielem gimnastyki.

W pokoju nauczycielskim było pusto, Wąs wskazał na dwa fotele stojące pod oknem. Zawahałem się.

– Usiądź! – powiedział i sam wygodnie rozsiadł się w fotelu […] – Nienawidzisz ich?

Zaskoczył mnie tym pytaniem. Brzmiało brutalnie, ostro. Wąs patrzył mi w oczy, nie rozumiałem jego spojrzenia.

– To nie jest nienawiść – odparłem po chwili namysłu.

– A co?

– Raczej… pogarda. Gardzę nimi, panie profesorze […]

– Uważasz, że masz takie prawo – powiedział profesor. – A ja uważam, że nie masz.

Nie powstrzymałem się od ironii.

– Może powinienem ich kochać, panie profesorze?

Wąs spojrzał na mnie bystro, ale spokojnie, bez dezaprobaty.

– Rozumieć – powiedział. – Powinieneś starać się zrozumieć.

Jakby mnie uderzył. Otworzyłem usta, zamknąłem je. Pod powiekami zapiekło. Popatrzyłem wyzywająco na profesora.

– Oczywiście. Ja ich doskonale rozumiem. Wiem, że jestem pokraczny, tłusty, podobny do wieprza albo do wieloryba, albo do beczki śledzi. Wiem, że jestem ogromnie śmieszny, panie profesorze. Ale mam jedną wadę. Nie cierpię, kiedy się ze mnie śmieją. Nie umiem się z tym pogodzić. Nie umiem, nie chcę!…

– Uspokój się, Maćku – powiedział bardzo cicho profesor. – Nie zrozumiałeś mnie. Miałem na myśli coś zupełnie innego. Uczę od trzydziestu lat, znam młodzież lepiej niż dorosłych. Młodzi są lekkomyślni, bawią się pozorami, widzą tylko powierzchnię zjawisk. Nie potrafią jeszcze patrzeć w głąb, oceniać innych pod kątem ich rzeczywistej wartości. To przychodzi z wiekiem, doświadczeniem, znajomością życia. Rozumiesz mnie?

Leciutko poruszyłem głową.

– Ale młodzi posiadają pewną bardzo piękną cechę – ciągnął profesor. – Potrafią odmienić się w ciągu jednej chwili. Jeżeli zaimponujesz im, zdobędziesz podziw, w mig zmienią swój stosunek do ciebie.

A. Minkowski, *Gruby*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 265-266.

Powyższy fragment powieści *Gruby* z pewnością stanowi wzór dialogu wychowawczego. Widzimy nauczyciela, który pochyla się z empatią i wyrozumiałością nad uczniem i jego problemami. Stwarza mu przestrzeń do otwarcia się i wyrażenia ukrytych emocji. Maciej zostaje wysłuchany. Widać wyraźnie jak w czasie tej jednej rozmowy nasz bohater się przemienia: z zamkniętego, pełnego gniewu i żalu chłopca, otwiera się na nauczyciela, by w końcu otworzyć się także na swoich kolegów.

W środowiskach szkolnych dość częstym problemem są stygmatyzacja i odrzucenie, które niejednokrotnie prowadzą do zaburzeń: depresji, anoreksji, bulimii, a nawet samobójstwa. Wychowawcy i rodzice zastanawiają się jak temu przeciwdziałać. Wśród wielu propozycji wychowawczych warto podjąć w czasie lekcji wychowawczej temat tej wartości. Można ją omówić na podstawie przedstawionego fragmentu powieści *Gruby*.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Jezus prowadzi do wypełnienia Bożych przykazań, zwłaszcza przykazania miłości bliźniego, nadając jego wymaganiom charakter wewnętrzny i bardziej radykalny: miłość bliźniego wypływa z serca, które kocha i które – właśnie dlatego, że kocha – gotowe jest spełniać w życiu najwyższe wymagania.

VSpl 15.

Poprzez praktykowanie miłości bliźniego świeccy przeżywają i wyrażają swoje uczestnictwo w królewskim urzędzie Chrystusa. […] Miłość bowiem ożywia i wspiera czynną solidarność, wrażliwą na całokształt potrzeb istoty ludzkiej. Tak pojęta miłość, praktykowana nie tylko przez poszczególne jednostki, lecz także w sposób solidarny przez grupy i wspólnoty, jest i zawsze będzie potrzebna.

ChL 41.

Edukacja moralna oznacza proszenie dziecka lub nastolatka tylko o te rzeczy, które nie stanowią dla niego nieproporcjonalnego poświęcenia, wymaganie tylko tyle wysiłku, ile nie spowoduje urazów lub działań czysto przymusowych. Normalną drogą jest proponowanie małych kroków, które mogą być zrozumiane, zaakceptowane i docenione, i pociągają za sobą proporcjonalne wyrzeczenie. Natomiast domagając się zbyt wiele, nic się nie zyska. Osoba, skoro tylko będzie mogła uwolnić się od władzy, prawdopodobnie przestanie dobrze czynić.

AL 271.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Radujcie się zawsze w Panu: jeszcze raz powtarzam: radujcie się! Niech będzie znana wszystkim ludziom wasza wyrozumiała łagodność: Pan jest blisko! O nic się już nie martwcie, ale w każdej sprawie wasze prośby przedstawiajcie Bogu w modlitwie i błaganiu z dziękczynieniem. A pokój Boży, który przewyższa wszelki umysł, będzie strzegł waszych serc

i myśli w Chrystusie Jezusie. W końcu, bracia, wszystko, co jest prawdziwe, co godne, co sprawiedliwe, co czyste, co miłe, co zasługuje na uznanie: jeśli jest jakąś cnotą i czynem chwalebnym – to miejcie na myśli. Czyńcie to, czego się nauczyliście, co przejęliście, co usłyszeliście i co zobaczyliście u mnie, a Bóg pokoju będzie z wami.

Flp 4,4-9;
por. Mk 6,30-34;
Dz 2,41-47.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Owocami miłości są radość, pokój i miłosierdzie. Miłość wymaga dobroci i upomnienia braterskiego; jest życzliwością; rodzi wzajemność; trwa bezinteresowna i hojna. Miłość jest przyjaźnią i komunią […].

KKK 1829;
por. 425.

IV. LITERATURA

Dessanti P., *Podręcznik dobrego wychowania*, tłum. A. Gryczyńska, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2009.

Franciszek, *Posynodalna adh. «Amoris laetitia». O miłości w rodzinie*, Wydawnictwo M, Kraków 2016.

Homplewicz J., *Etyka pedagogiczna. Podręcznik dla wychowawców*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2000.

Jan Paweł II, *Adh. Christifideles laici*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 221-294.

Jan Paweł II, *Enc. Veritatis splendor*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 453-526.

Jeziorska J., *Szkolne pytania, czyli dylematy nauczania*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2001.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Minkowski A., *Gruby*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 265-267.

Nouwen H.J.M., *Błogosławieni, którzy wprowadzają pokój. Modlitwa, sprzeciw, wspólnota*, tłum. K. Stankiewicz, wyd. Salwator, Kraków 2006.

Nowak E., *Pajączek na rowerze*, wyd. Greg, Kraków 2018.

Papieska Rada Iustitia et Pax, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, wyd. Jedność, Kielce 2005.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Skorowski H., *Solidarność*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II*, red. A. Zwoliński, wyd. Polwen, Radom 2003, s. 471-477.

Starnawski W., *Prawda podstawą wspólnoty. Wychowawcza rola prawdy według Karola Wojtyły*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2005.

Vecchi J.E., *Globalizacja. Na rozdrożach wychowania w miłości. Rozmowa z Vittorio Chiari*, tłum. J. Chapska, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2005.

FILM EDUKACYJNY

Radość ze wspólnoty szkolnej

https://youtu.be/lhnOFfF5D2g

5.

Wartość wspólnoty braterskiej i koleżeńskiej

I. PROSPEKT WARTOŚCI

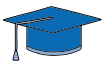
1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Odpowiedzialność za drugiego człowieka

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Umiejętność rezygnacji z osobistych celów dla dobra bliźniego[1]

[1] „Miłość stanowi największe przykazanie społeczne. Szanuje drugiego i jego prawa. Wymaga praktykowania sprawiedliwości i tylko ona nas do tego uzdalnia. Jest natchnieniem dla życia będącego darem z siebie. «Kto będzie się starał zachować swoje życie, straci je; a kto je straci, zachowa je» (Łk 17,33)". KKK 1889.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Na czym polega braterstwo powszechne?[2]
- Obowiązki wynikające z braterstwa powszechnego.
- Odpowiedzialność braterska.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Każdy człowiek jest moim bliźnim wyznaczonym mi przez Boga.
- Należy być odpowiedzialnym za dobro innych.
- Moje pojedyncze decyzje mają wpływ na innych.

Zasady

- Kieruję się dobrem drugiego.
- Nie przedkładam swoich celów i dążeń nad mojego bliźniego.
- Potrafię zrezygnować z własnych korzyści, jeśli przynoszą one szkodę innym.
- Moje wybory mają wpływ także na życie innych ludzi.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Wychowanie w rodzinie powinno przygotowywać do tworzenia dojrzałych relacji międzyludzkich.
- Należy stymulować wrażliwość młodego człowieka na obecność i potrzeby bliźniego.
- Trzeba uczyć umiejętności dzielenia się z innymi.

Zasady

- Zachęcam moje dziecko do bezinteresownych działań na rzecz drugich.
- Pokazuję, że warto zrezygnować z własnych dążeń, jeśli są one sprzeczne z dobrem bliźnich.
- Uczę poczucia odpowiedzialności za dobro drugiego człowieka.

[2] „Bóg, który wszystko otacza ojcowską opieką, zechciał, by wszyscy ludzie tworzyli jedną rodzinę i odnosili się do siebie nawzajem w duchu braterstwa. Wszyscy bowiem, stworzeni na podobieństwo Boga, który «z jednego człowieka wywiódł cały rodzaj ludzki, aby zamieszkiwał całą powierzchnię ziemi» (Dz 17,26), powołani są do jednego i tego samego celu, to jest do Boga samego". KDK 24.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Szkoła jest środowiskiem sprzyjającym budowaniu relacji braterskich.
- Wychowawcy powinni promować postawę otwartości na innych i aktywnego zaangażowania w dobro drugiego człowieka.
- Atmosfera w klasie powinna służyć budowaniu więzi koleżeńskich, szczególnie bezinteresownej pomocy.

Zasady

- Uświadamiam młodym ludziom, jak wiele zyskują, poświęcając własny wolny czas, wysiłek i umiejętności dla innych.
- Rozmawiam z uczniami o negatywnych stronach obojętnej postawy względem drugiego.
- Troszczę się o to, żeby każdy uczeń zawsze czuł się potrzebny i był mile widziany.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie przynoszą na zajęcia wycinki z prasy ukazujące wydarzenia i historie różnych osób, których życie odmieniło się, albo zostało ocalone, dzięki bezinteresowności innych, często nieznajomych ludzi. Na podstawie przykładów uczniowie starają się zdefiniować, na czym polega braterstwo powszechne.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młodzi ludzie odnoszą się do siebie z życzliwością, potrafią bezinteresownie wychodzić naprzeciw potrzebom swoich kolegów i nie koncentrują się wyłącznie na sobie. Nie unikają trudności wynikających ze spotkania z drugim człowiekiem[3]. Potrafią patrzeć szeroko, uwzględniając nie tylko własne potrzeby, ale i dobro bliźnich.

[3] „Człowiek odkrywając, że Bóg go kocha, pojmuje swoją transcendentną godność, uczy się nie poprzestawać na samym sobie i spotykać innych w relacji coraz bardziej ludzkiej. Ludzie odnowieni przez miłość Boga są w stanie zmienić normy oraz jakość stosunków i struktur społecznych. Są oni zdolni nieść pokój tam, gdzie są konflikty, budować i troszczyć się o braterskie relacje tam, gdzie panuje nienawiść, szukać sprawiedliwości tam, gdzie człowiek wyzyskuje człowieka. Jedynie miłość może radykalnie przemienić międzyludzkie stosunki. Każdy człowiek dobrej woli włączony w tę perspektywę może dostrzec szerokie horyzonty sprawiedliwości i ludzkiego rozwoju w prawdzie i dobru". KNSK 4.

1.10. ZAGROŻENIA

Uczniowie pozostają w izolacji, koncentrują się na własnych celach i dążeniach. Są obojętni na potrzeby innych, nie reagują, gdy na ich oczach komuś dzieje się krzywda. Relacje młodych ludzi z innymi opierają się na interesownych oczekiwaniach. Nie mają poczucia odpowiedzialności za drugiego człowieka i nie rozumieją znaczenia braterstwa powszechnego. Istnieje również inne ryzyko, polegające na zatraceniu własnej tożsamości, poprzez natarczywe poszukiwanie akceptacji ze strony drugiego.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Człowiek już od momentu narodzin przynależy do różnego rodzaju grup. Pierwszą i najważniejszą z nich jest rodzina. Każde dziecko stopniowo wchodzi do wielu różnych grup, jak choćby grupy rówieśników w szkole i poza nią czy grupy przyjaciół, znajomych, krewnych, a później także przynależy do grupy towarzyskiej i zawodowej, może przyłączyć się do organizacji społecznej, a nawet do grupy politycznej. Bycie w jakiejś grupie na ogół sprzyja wytwarzaniu się silnych więzi między członkami tej grupy. Proces ten ma ogromne znaczenie w kształtowaniu się osobowości człowieka, ponieważ grupy wywierają wpływ na zachowanie człowieka, jego postawę, hierarchię wartości, a nawet procesy poznawcze[4].

Grupa rówieśnicza to określone grono osób w tym samym lub podobnym wieku; należą do wspólnej struktury organizacyjnej, takiej jak szkoła czy podwórko; wszyscy członkowie grupy są na podobnym poziomie wiedzy i rozwoju intelektualnego. Grupy rówieśnicze można dzielić według różnych kryteriów, mogą występować grupy formalne i nieformalne, grupy bliskich przyjaciół, paczki, grupy koleżeńskie, bandy, subkultury młodzieżowe[5].

Prezentowana wartość wspólnoty braterskiej i koleżeńskiej może pomóc uczniom w stworzeniu wspólnej hierarchii wartości, którymi grupa rówieśnicza mogłaby się kierować. W zrozumieniu tej wartości mogą pomóc przykłady bohaterów z lektur szkolnych.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Przyjaciele Adama Mickiewicza to utwór odwołujący się do konwencji bajek Ezopa. Ta krótka scenka rodzajowa opowiada pewną przygodę dwojga przyjaciół – Mieszka i Leszka – którzy zawsze wszystkim się dzielili, mieli wszystko wspólne. Jednym słowem stanowili wzór relacji przyjacielskich. Gdy spacerując po lesie, spotkali niedźwiedzia, Leszek szybko wspiął się na wierzchołek drzewa, natomiast Mieszkowi się to nie udało. Został na ziemi, prosząc przyjaciela

[4] Por. U. Janulewicz, *Grupy rówieśnicze*, [online:] https://szkolnictwo.pl/index.php?id=PU3481 [dostęp: 31.07.2021].

[5] Por. tamże.

o pomoc. Ten jednak nie zamierzał zejść z drzewa, by ratować przyjaciela. Na szczęście Mieszko stracił przytomność, gdy niedźwiedź się do niego zbliżył. Uznany przez zwierzę za padlinę, został bez uszczerbku. Wtedy Leszek zszedł z drzewa i pytał przyjaciela o samopoczucie.

Dopieroż Mieszek odżył… „Było z tobą krucho! –
Woła kum. – Szczęście Mieszku, że cię nie zadrapał!
Ale co on tak długo tam nad tobą sapał,
Jak gdyby coś miał powiadać na ucho?"
„Powiedział mi – rzekł Mieszek – przysłowie niedźwiedzie:
Że prawdziwych przyjaciół poznajemy w biedzie".

A. Mickiewicz, *Przyjaciele*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 13.

Utwór Adama Mickiewicza nawiązuje do dobrze znanego w polskiej kulturze przysłowia, mówiącego o tym, że prawdziwych przyjaciół poznajemy w biedzie. Ta prosta bajka wskazuje, że prawdziwą przyjaźń potwierdza się przede wszystkim czynem, nie słowami. Leszek, choć zapewniał Mieszka o swojej przyjaźni, w chwili próby nie odważył się, by spieszyć przyjacielowi na ratunek, nie obronił swojego kumpla. Okazał się tchórzem, jego przyjaźń nie przeszła próby.

Wspólnota braterska, koleżeńska to nie tylko miłe słówka, dzielenie się drobnostkami, opowieści o dobrych relacjach. Prawdziwą wartość relacji przyjacielskiej, koleżeńskiej odnajdziemy w gotowości do ponoszenia wyrzeczeń dla drugiej osoby.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Miłość bliźniego polega właśnie na tym, że kocham w Bogu i z Bogiem również innego człowieka, którego w danym momencie może nawet nie znam lub do którego nie czuję sympatii. […] Przenikając to, co zewnętrzne w drugim człowieku, dostrzegam jego głębokie wewnętrzne oczekiwanie na gest miłości, na poświęcenie uwagi, czego nie mogę mu dać jedynie za pośrednictwem przeznaczonych do tego organizacji, akceptując to, być może, jedynie jako konieczność polityczną.

DCE 18.

„Jeden drugiego brzemiona noście" – to zwięzłe zdanie Apostoła jest inspiracją dla międzyludzkiej i społecznej solidarności. Solidarność – to znaczy jeden i drugi, a skoro brzemię, to brzemię niesione razem, we wspólnocie. Więc nigdy: jeden przeciw drugiemu. Jedni przeciw drugim. I nigdy „brzemię" dźwigane przez człowieka samotnie. Bez pomocy drugich.

Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św. odprawionej dla świata pracy*, Zaspa, 12.06.1987, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 494.

Braterstwo nie jest jedynie wynikiem poszanowania swobód indywidualnych, ani nawet pewnej usankcjonowanej równości. Chociaż są to warunki sprzyjające, to nie wystarczają one, aby braterstwo wynikało z nich jako rezultat konieczny. Braterstwo może wnieść do wolności i równości pewien wkład pozytywny. Co dzieje się bez świadomie pielęgnowanego braterstwa, bez woli politycznej braterstwa, przekładających się na wychowanie do braterstwa, do dialogu, do odkrywania wzajemności i ubogacania się nawzajem jako wartości? Zdarza się, że wolność słabnie, okazując się bardziej stanem samotności, czystej autonomii w przynależności do kogoś lub czegoś, lub po prostu posiadaniem i cieszeniem się życiem. To w żaden sposób nie wyczerpuje bogactwa wolności, która jest nastawiona przede wszystkim na miłość.

FT 103.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Jeśli na przykład brat lub siostra nie mają odzienia lub brak im codziennego chleba, a ktoś z was powie im: „Idźcie w pokoju, ogrzejcie się i najedzcie do syta!" – a nie dacie im Tego, czego koniecznie potrzebują dla ciała to na co się to przyda?

Jk 2,15-16; por. Łk 3,11.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Powinno wzbudzać w nas przerażenie to, że strumień miłosierdzia nie może przeniknąć do naszego serca tak długo, jak długo nie przebaczyliśmy naszym winowajcom. Miłość, podobnie jak Ciało Chrystusa, jest niepodzielna: nie możemy miłować Boga, którego nie widzimy, jeśli

nie miłujemy brata i siostry, których widzimy. Gdy odmawiamy przebaczenia naszym braciom i siostrom, nasze serce zamyka się, a Jego zatwardziałość sprawia, że staje się ono niedostępne dla miłosiernej miłości Ojca: przez wyznanie grzechu nasze serce otwiera się na jego łaskę.

KKK 2840; por. 3; 84.

IV. LITERATURA

Benedykt XVI, *Enc. «Deus caritas est». O miłości chrześcijańskiej*, Wydawnictwo M, Kraków 2006.

Cesarz W., *Sztuka programowania*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 14-18.

Dambach K.E., *Mobbing w szkole. Jak zapobiegać przemocy grupowej*, tłum. A. Ubertowska, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk–Sopot 2008.

Danilewska J., *Agresja u dzieci. Szkoła porozumienia*, wyd. WSiP, Warszawa 2004.

Dziewiecki M., *Komunikacja pastoralna*, wyd. Salwator, Kraków 2006.

Franciszek, *Enc. «Fratelli tutti». O braterstwie i przyjaźni społecznej*, Wydawnictwo M, Kraków 2020.

Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św. odprawionej dla świata pracy*, Zaspa, 12.06.1987, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 494-500.

Janulewicz U., *Grupy rówieśnicze*, [online:] https://szkolnictwo.pl/index.php?id=PU3481 [dostęp: 31.07.2021].

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Mickiewicz A., *Przyjaciele*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 12-13.

Papieska Rada Iustitia et Pax, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, wyd. Jedność, Kielce 2005.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Sawiński J.P., *Sposoby aktywizowania uczniów w szkole XXI wieku. Pytania, refleksje, dobre rady. Poradnik dla nauczycieli*, wyd. Difin, Warszawa 2014.

Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym* [*Gaudium et spes*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Twardowski J., *Chrześcijaństwo*, w: tegoż, *Budzić nadzieję. Abecadło dziewięćdziesięciolatka*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Oficyna Wydawnicza Aspra–Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2007, s. 32.

Twardowski J., *Kochaj i pracuj*, w: tegoż, *Kościół Cię nie ogarnie. Rozważania na niedziele i święta*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2011, s. 126-127.

di Vertemate L., *Błogosławione braterstwo. Rozważania biblijno-duchowe*, tłum. J. Chapska, wyd. Apostolicum, Ząbki 2004.

6. Wartość przyjaźni

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność kontaktowania się z drugim człowiekiem

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Zdolność budowania trwałych przyjaźni

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Czy możliwa jest przyjaźń na całe życie?
- Co buduje prawdziwą przyjaźń?
- Jaką wartość ma dla mnie przyjaźń?
- Czym mogę się podzielić z drugim człowiekiem?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Przyjaźni trzeba się nieustannie uczyć.
- Relacje z rówieśnikami są budowane za pomocą dialogu i współpracy[1].
- Warunkiem przyjaźni jest szczerość i otwartość.

Zasady

- Buduję swoją tożsamość poprzez relacje z drugim człowiekiem[2].
- Z rozwagą podchodzę do znajomości zawieranych przez Internet.
- Otwieram się przed przyjacielem, kolegą; staram się go wysłuchać.
- Potrafię korzystać z czasu spędzonego razem z rówieśnikami.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Przyjaźń rodzicielska jest wzorem dla przyjaźni koleżeńskiej.
- Należy zwracać uwagę na kolegów i znajomych dziecka.
- Rodzice powinni wspierać te inicjatywy, które zmierzają do tworzenia wspólnoty i zacieśniania więzów koleżeńskich pomiędzy dziećmi.

Zasady

- Zwracam uwagę młodemu człowiekowi na problemy jego rówieśników.
- Szanuję przyjaźnie i znajomości dziecka.
- Staram się zrozumieć relacje pomiędzy dzieckiem a jego kolegami.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Przyjaźń jest relacją, która angażuje całego człowieka.
- Należy wspierać klasowe przyjaźnie.
- Trzeba wskazywać uczniom na konieczność współdziałania z drugim człowiekiem.

---

[1] „Spośród więzów społecznych, które są konieczne do doskonalenia człowieka, jedne, takie jak rodzina i wspólnota polityczna, bardziej bezpośrednio odpowiadają jego wewnętrznej naturze; inne wynikają raczej z jego wolnej woli". KDK 25.

[2] „Obraz Boży jest obecny w każdym człowieku. Jaśnieje we wspólnocie osób na podobieństwo zjednoczenia Osób Boskich między sobą […]". KKK 1702.

Zasady

- Zależy mi, aby integrować klasę wokół wspólnych idei, zainteresowań.
- Staram się, żeby uczniowie nawiązywali znajomości z rówieśnikami spoza klasy.
- Uświadamiam uczniom potrzebę i wartość przyjaźni.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Proponuję uczniom opisanie swoich refleksji i opinii na temat przyjaźni. Każdy uczeń ma napisać, co gotów jest ofiarować i poświęcić dla swojego przyjaciela. Uczeń zastanawia się nad tym: Jakim jestem przyjacielem? Czy potrafię słuchać innych i pomóc w potrzebie? Czy umiem zrezygnować z własnej wygody? Celem zadania jest skłonienie uczniów do refleksji nad swoimi zdolnościami do komunikowania się z drugim człowiekiem. Następnie wszyscy dyskutują na tematy:

- Moje zaangażowanie w budowanie przyjaźni.
- Jak udoskonalić swoje relacje z innymi?

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczniowie rozumieją, na czym polega prawdziwa przyjaźń i koleżeństwo[3]. Potrafią budować trwałe relacje z rówieśnikami, polegające na wzajemnym zrozumieniu, szacunku, zaufaniu, szczerości. Nie uciekają od problemów, wspólnie, poprzez dialog, rozwiązują konflikty i nieporozumienia. Są gotowi do poświęceń na rzecz swoich przyjaciół.

1.10. ZAGROŻENIA

Młodzież nie potrafi otworzyć się na przyjaźnie, budować trwałych więzi z rówieśnikami. Często postrzega kolegów w kategorii zysków i strat, gdzie nie ma miejsca na prawdziwy dialog, zaufanie i poświęcenie dla dobra drugiego człowieka. Z drugiej strony, zawiera ryzykowne przyjaźnie i znajomości przez Internet. Młodzi ludzie poprzestają na wirtualnych kontaktach, które nie są w stanie zastąpić prawdziwych osobowych relacji.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Jedną z największych i najważniejszych wartości dla młodego człowieka jest przyjaźń. Relacja przyjaźni oparta jest na wzajemnym szacunku i sympatii, lojalności, zaufaniu, życzliwości, solidarności, zrozumieniu, wspólnych zainteresowaniach i podobnych wartościach. Przyjaźń wymaga wzajemności – nie można przyjaźnić się z kimś kto nie przyjaźni się z nami. Przyjaźń to wspólne spędzanie czasu, ale także wzajemne dochowywanie tajemnic i wspieranie się w trudnych sytuacjach. Na przyjacielu można polegać, dlatego ważne jest, by nie zawieść wzajemnego zaufania. Przyjaciel powinien też być wyrozumiały i wybaczać drobne potknięcia.

[3] „Przyjaźń jest więzią, która angażuje całego człowieka. Jednak, aby mogła trwać, być zawsze świeżą, trzeba się o nią troszczyć. Przyjaźń, tak jak życie, ma swój rytm naturalny i domaga się szacunku, otwartości na to, co nieprzewidywalne". [T. Florek], *Przyjaźń i uczucia. Dlaczego boimy się uczuć w przyjaźni?*, „Głos Karmelu" 2006, nr 5, akapit 5, [online:] https://www.karmel.pl/przyjazn-i-uczucia-dlaczego-boimy-sie-uczuc-w-przyjazni/2/ [dostęp: 31.07.2021].

Przyjaźń jest bardzo ważną wartością w życiu młodzieży szkolnej. Młodzież szuka akceptacji i zrozumienia. Szuka grup, w których będzie się czuła dobrze i będzie zaakceptowana. Młodzież bardzo przeżywa wszelkie rozczarowania i odrzucenie, dlatego rodzice i nauczyciele powinni wspierać, szczególnie w tych momentach, młodych ludzi.

O tych i innych aspektach wartości przyjaźni warto porozmawiać z uczniami, opierając się na lekturach danego poziomu nauczania. Poniżej prezentacja wybranego fragmentu z lektury klasy piątej traktującego o przyjaźni.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Przedstawiony fragment wiersza H. Zielińskiej *Mój kumpel* w sposób poetycki charakteryzuje tytułowego kumpla. Cechy jakie przedstawia narrator są dostrzegalne w relacji przyjaźń. Przyjaciel to ktoś kto jest bliski, kto może nie jest idealny, ale po prostu jest obecny.

Wiersz opisuje cechy przyjaźni i rewelacyjnie ujmuje je z perspektywy młodego człowieka. Niejeden uczeń utożsami się z tym opisem i spojrzy na relacje, które tworzy ze swoimi rówieśnikami.

Pogadać z nim można do rzeczy,
przypomni lekcje na jutro,
a jeśli się czasem rozbeczy,
to – gdy naprawdę jest smutno…
Można mu sekret powierzyć,
nie zdradzi nigdy, nikomu!
Razem do szkoły idziemy
i razem wracamy do domu.

H. Zielińska, *Mój kumpel*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa, 2018, s. 10.

Omawiając tę wartość na podstawie powyższego fragmentu, warto postawić uczniom pytania dotyczące ich przyjaźni: Czy mają kumpla, przyjaciela? Za co najbardziej cenią swojego przyjaciela? Jak oceniają samych siebie jako przyjaciół? Pozostawienie uczniom przestrzeni do swobodnej wypowiedzi, pozwoli im dojść do własnych przemyśleń i wyciągnąć wnioski. Dzięki temu będą mogli docenić swojego kumpla i dostrzec wartość w relacji przyjaźni. Bo po prostu warto mieć kogoś bliskiego!

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Osoba ludzka posiada naturalny i strukturalny wymiar społeczny, jako że jest powołana w głębi swej istoty do wspólnoty z innymi oraz do dawania siebie innym: „Bóg troszczący się po ojcowsku o wszystko chciał, by wszyscy ludzie tworzyli jedną rodzinę i odnosili się wzajemnie do siebie w duchu braterskim" (KDK 24). Tak więc społeczeństwo, owoc i znak społecznej natury człowieka, ukazuje swoją pełną prawdę we wspólnocie osób.

ChL 40.

Człowiek jest tak stworzony, że się nie spełnia, nie rozwija i nie może znaleźć swej pełni inaczej, jak tylko „przez szczery dar z siebie samego". Podobnie nie osiąga dogłębnego poznania prawdy o sobie poza spotkaniem

z innymi: „obcuję ze sobą tylko o tyle, o ile obcuję z kimś drugim". Wyjaśnia to, dlaczego nikt nie może doświadczyć wartości życia bez konkretnych twarzy, które powinien miłować. Oto tajemnica prawdziwej ludzkiej egzystencji, ponieważ „życie istnieje tam, gdzie jest więź, jedność, braterstwo; i jest życiem silniejszym od śmierci, kiedy jest zbudowane na prawdziwych relacjach i więziach wierności. Przeciwnie, nie ma życia tam, gdzie człowiek uważa, że należy tylko do siebie i chce żyć jak wyspa – w tych postawach przeważa śmierć".

FT 87.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

I jeśli dobrze czynicie tym tylko, którzy wam dobrze czynią, jaka za to dla was wdzięczność? I grzesznicy to samo czynią. Jeśli pożyczek udzielacie tym, od których spodziewacie się zwrotu, jakaż za to dla was wdzięczność? I grzesznicy grzesznikom pożyczają, żeby tyleż samo otrzymać. Wy natomiast miłujcie waszych nieprzyjaciół, czyńcie dobrze i pożyczajcie, niczego się za to nie spodziewając. A wasza nagroda będzie wielka, i będziecie synami Najwyższego; ponieważ On jest dobry dla niewdzięcznych i złych. Bądźcie miłosierni, jak Ojciec wasz jest miłosierny.

Łk 6,33-36.

Dlatego odrzuciwszy kłamstwo: niech każdy z was mówi prawdę do bliźniego, bo jesteście nawzajem dla siebie członkami. Gniewajcie się, a nie grzeszcie: niech nad waszym gniewem nie zachodzi słońce! Ani nie dawajcie miejsca diabłu! Kto dotąd kradł, niech już przestanie kraść, lecz raczej niech pracuje uczciwie własnymi rękami, by miał z czego udzielać potrzebującemu. Niech nie wychodzi z waszych ust żadna mowa szkodliwa, lecz tylko budująca, zależnie od potrzeby, by wyświadczała dobro słuchającym. I nie zasmucajcie Bożego Ducha Świętego, którym zostaliście opieczętowani na dzień odkupienia. Niech zniknie spośród was wszelka gorycz, uniesienie, gniew, wrzaskliwość, znieważenie – wraz z wszelką złością. Bądźcie dla siebie nawzajem dobrzy i miłosierni! Przebaczajcie sobie, tak jak i Bóg nam przebaczył w Chrystusie.

Ef 4,25-32;
por. Mt 5,48.

Collect
moments
NOT THINGS

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

KKK 374;
por. 396; 1023.

Pierwszy człowiek nie tylko został stworzony jako dobry, lecz także ukonstytuowany w przyjaźni ze swoim Stwórcą oraz w harmonii z sobą samym i otaczającym go stworzeniem.

IV. LITERATURA

Böhner T., *Zabawy ułatwiające nawiązywanie kontaktów. Dla kreatywnych grup i kółek teatralnych*, tłum. M. Jałowiec-Sawicka, wyd. Jedność, Kielce 2002.

Cesarz W., *Sztuka programowania*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 14-18.

Ferder F., *Żywe słowa. Pismo Święte psychologia i komunikacja międzyosobowa*, tłum. B. Majczyna, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

[Florek T.], *Przyjaźń i uczucia. Dlaczego boimy się uczuć w przyjaźni?*, „Głos Karmelu" 2006, nr 5, [online:] https://www.karmel.pl/przyjazn-i-uczucia-dlaczego-boimy-sie-uczuc-w-przyjazni/2/ [dostęp: 31.07.2021].

Franciszek, *Enc. «Fratelli tutti». O braterstwie i przyjaźni społecznej*, Wydawnictwo M, Kraków 2020.

Hajduk T., *W bliskich relacjach międzyludzkich. Poznać, pokochać i naśladować Jezusa* [MP3], Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Hamer H., *Rozwój umiejętności społecznych. Jak skuteczniej dyskutować i współpracować*, wyd. Veda, Warszawa 2003.

Jan Paweł II, *Adh. Christifideles laici*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 221-294.

Kaźmierczak P., *Personalistyczna koncepcja wychowania w nauczaniu Jana Pawła II*, wyd. Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum, Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Martini C.M., *Na ścieżkach nawiedzenia. Poszukiwanie woli Bożej w codziennych spotkaniach z ludźmi*, tłum. J. Kołacz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

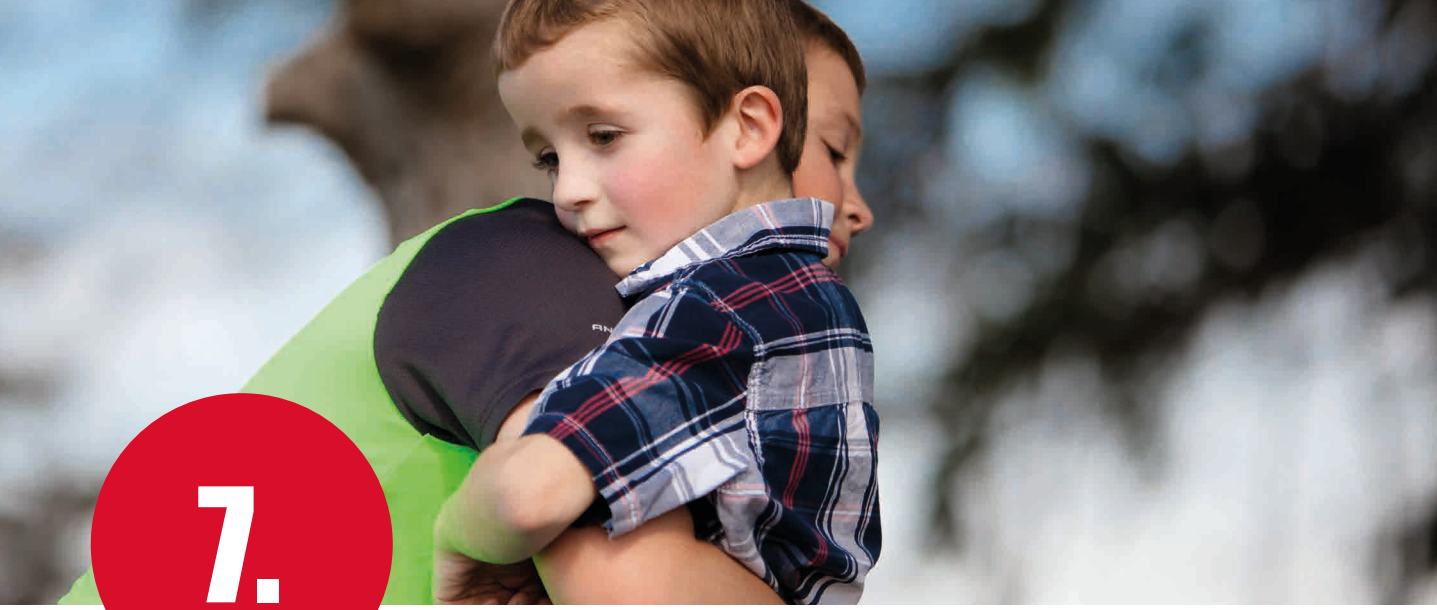
Mickiewicza A., *Przyjaciele*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 12-13.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym* [*Gaudium et spes*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Zielińska H., *Mój kumpel*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 10.

7.

Wartość spotkania z młodszym bratem, siostrą, kolegą

I. PROSPEKT WARTOŚCI

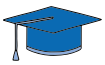
1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój emocjonalny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność okazywania uczuć

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształtowanie postawy odpowiedzialności za młodszego brata, siostrę, kolegę

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Jaka jest rola starszego rodzeństwa?
- Na czym polega odpowiedzialność za młodsze rodzeństwo?
- Z czego wynika agresja wobec słabszych?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Należy szanować godność młodszej osoby.
- Nie można traktować młodszych w sposób instrumentalny.
- Trzeba poświęcać czas młodszemu rodzeństwu.

Zasady

- Z zainteresowaniem słucham tego, co ma mi do powiedzenia młodszy; jestem dla niego wyrozumiały.
- Dzielę się swoją wiedzą i umiejętnościami z młodszym rodzeństwem[1].
- W relacji z młodszym nie wykorzystuję swojej przewagi, wynikającej z wieku.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Stosunek rodziców do dzieci jest przykładem, jak starsze rodzeństwo powinno traktować młodsze rodzeństwo.
- W rodzinie uczy się cierpliwości względem młodszego rodzeństwa.
- Należy uczyć młodsze dzieci szacunku i respektu wobec starszego rodzeństwa.

Zasady

- Włączam starsze dzieci w proces wychowawczy ich młodszego rodzeństwa.
- Dbam o dobre relacje między starszymi i młodszymi dziećmi.
- Uczulam starsze dzieci, żeby reagowały na zagrożenia, którym może ulegać młodsze rodzeństwo (Internet, przemoc w telewizji, nieodpowiednie towarzystwo).

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Zjawisko „fali” w środowisku szkolnym jest niedopuszczalne.

[1] „Młodzi ludzie, tak chłopcy, jak i dziewczęta, wiedzą, że mają żyć dla drugich i z drugimi, wiedzą, że ich życie ma sens, o ile staje się darem bezinteresownym dla drugich”. Jan Paweł II, *Przekroczyć próg nadziei*, rozm. przepr. V. Messori, wyd. KUL, Lublin 2018, s. 106.

- Starsi nauczyciele powinni otaczać życzliwością młodszych, mniej doświadczonych kolegów.
- Szkoła powinna wychowywać do odpowiedzialności za młodszych i słabszych.

Zasady

- Reaguję na przejawy dyskryminacji młodszych uczniów.
- Uczę szacunku dla młodszego kolegi, brata, siostry.
- Wyrażam radość, gdy uczniowie pomagają młodszym i słabszym kolegom.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie dobierają się w pary. Jedna osoba przejmuje rolę starszego rodzeństwa i zwraca się do drugiej osoby tak, jakby się zwracała do młodszego rodzeństwa. Aranżują sytuację, w której trzeba zakomunikować młodszemu rodzeństwu, że się z nim nie zgadzam, że mi przeszkadza, że go proszę o zrobienie czegoś lub że mu czegoś odmawiam. Te cztery komunikaty jeden uczeń pisze na kartce (np. „zostaw mnie w spokoju", „proszę o coś, co mi się należy"). Druga osoba wymienia je według następujących zasad:

- zamiast atakować osobę, zaczynając od słowa „ty", zacznij od sformułowania „ja";
- rozpocznij zdania od wyrażeń: „cieszyłbym się, gdyby…", „wolałbym, żeby…", „rozumiem, że ty, ale…";
- zamień rozkaz na prośbę;
- daj drugiemu prawo do swojego zdanie i wysłuchaj go (np. „rozumiem, że uważasz tak, ja jednak myślę inaczej").

Ćwiczenie to ma za zadanie uczulić młodzież na zasady właściwej komunikacji z osobami młodszymi; dopuszczanie ich do głosu bez wykorzystywania swojej przewagi nad nimi.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młodzież szanuje: młodszego kolegę, brata, siostrę. Dostrzega wartość w spotkaniu z młodszymi od siebie, nie traktuje ich w sposób protekcjonalny, nie wykorzystuje przewagi fizycznej i psychicznej w stosunku do nich. Chętnie dzieli się swoim doświadczeniem, wiedzą, służy radą i pomocą[2]. Potrafi otoczyć opieką młodsze rodzeństwo i zaproponować sposób na wspólne spędzanie wolnego czasu.

[2] „Pierworodny pośród wielu braci, pośród wszystkich, którzy przyjmują Go z wiarą i miłością, po swojej śmierci i zmartwychwstaniu ustanowił przez dar swojego Ducha nową braterską wspólnotę w swoim Ciele, Kościele, w którym wszyscy są dla siebie wzajemnie członkami i winni świadczyć sobie nawzajem posługi zgodnie z różnymi darami, jakie zostały im udzielone". KDK 32.

CHIBUWA

1.10. ZAGROŻENIA

Młodzi ludzie często nie mają cierpliwości w stosunku do młodszego rodzeństwa. Nie potrafią okazywać życzliwości i pomagać. W skrajnych przypadkach dochodzi do dyskryminacji i przemocy wobec młodszych kolegów. Agresja, która wyzwoliła się poza domem przenoszona jest na relacje rodzinne.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Relacje między rodzeństwem są bardzo ważne, choć bywają trudne. Zbudowanie bezpieczniej więzi między rodzeństwem stanowi niemałe wyzwanie dla rodziców. Jednakże pomoc w tym, by rodzeństwo się dogadywało przez całe życie i mogło na sobie polegać, choć nie zawsze się to udaje, powinno być dla rodziców sprawą priorytetową. W sposób szczególny na uwagę zasługuje starsze dziecko i jego stosunek do młodszego rodzeństwa. Zdarza się dość często wśród starszych dzieci, że czują się zaniedbane przez rodziców z powodu konieczności opieki nad młodszym rodzeństwem; czują się odrzucone. Wtedy potrafią wprost wyrazić swoją niechęć do młodszego brata czy siostry.

Należy więc pamiętać, że aby kształtowała się więź konieczne jest aktywne przebywanie rodzeństwa ze sobą. Stwarzanie szansy na to, żeby dzieci się poznawały w różnych sytuacjach: w rozmowach, śmiechu, grach, wspólnym organizowaniu czasu, planowaniu itp. Wspólny czas to również czas spędzony razem z rodzicami, celebrując wspólne posiłki, spacery, zabawy na świeżym powietrzu czy wspólne wyjazdy.

Podobnie rzecz się ma z relacjami z młodszymi kolegami i koleżankami w szkole. Zadaniem wychowawców i nauczycieli jest uczenie młodzieży szacunku i gotowości do pomocy młodszym uczniom oraz zapobieganie wszelkim zachowaniom naruszającym godność osobistą uczniów z młodszych klas.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Książka autorstwa Andrzeja Maleszki powstała na podstawie filmu pod tym samym tytułem. *Czerwone krzesło* to pierwszy tom całej serii opowiadającej

o problemach, które są udziałem przedmiotów wykonanych z drzewa magicznego dębu.

Magiczne drzewo. Czerwone krzesło to opowieść o trójce rodzeństwa: Tosi, Kukim i Filipie. Pewnego dnia dzieci odnajdują magiczne krzesło, które spełnia życzenia tego kto na nim siedzi. Zrządzeniem losu o magii krzesła dzieci dowiadują się za sprawą ciotki, która usiadłszy na nim wypowiada życzenie, by ich rodzice dostali pracę na statku. Czerwone krzesło spełnia to życzenie – rodzice wyruszają w rejs, a dzieci postanawiają wyruszać na ich poszukiwanie.

Książka z humorem opowiada o relacjach rodzeństwa, których lęki, marzenia i pragnienia praktycznie w niczym nie odbiegają od tych, które mają młodzi czytelnicy.

Dokładnie o północy Kuki otworzył oczy i zaraz je zamknął, bo okno rozświetliła błyskawica. Po sekundzie zahuczał grzmot i dom zadrżał. Kuki naciągnął kołdrę na głowę, bo nienawidził burzy. […] W mroku widział, jak skrada się jakaś postać w hełmie i zbliża do niego. Nie mógł czekać. Musiał zaatakować pierwszy. Wyskoczył zza płaszczy i z całych sił walnął przeciwnika metalowym fletem.

Usłyszał dziki wrzask:

– Ała!

A potem: – Kuki, ty kretynie! Co robisz?

Jego dwunastoletni brat Filip zdjął kask rowerowy i rozcierał głowę. Do mieszkania wbiegła mama w mokrej pelerynie, z latarką w ręku.

– Co się stało?

– Kuki chciał mnie ukatrupić! – zawołał Filip.

Mama podbiegła do Kukiego:

– Króliczku, obudziłeś się? Mówiłam, że ktoś musi z nim zostać! – Mama przytuliła chłopca. – Nie bój się. Już wróciliśmy…

Do korytarza weszli tato i Tosia. Byli kompletnie przemoczeni. Tato niósł deski i kawałki folii.

Filip zawołał do siostry:

– Tośka! Kuki rozwalił ci flet!

– Co?

Dziewczynka chwyciła flet, który był wygięty i miał pęknięty ustnik.

– Dlaczego go zepsuliście?

– Nie my, tylko Kuki! – krzyknął Filip.

– Spokój – powiedział tato. – Zdejmijcie mokre rzeczy i chodźcie na ciepłą herbatę. Wszyscy.

A. Maleszka, *Magiczne drzewo. Czerwone krzesło*, wyd. Znak, Kraków 2015, s. 9-15.

Kuki jest najmłodszym z rodzeństwa. Ma wybujałą wyobraźnię i boi się burzy. W przedstawionym fragmencie budzi się w czasie trwającej ulewy. Jest sam w domu, więc jego wyobraźnia zaczyna mu płatać figle. Bierze swojego brata za potwora, który chce go skrzywdzić. Filip dostaje od Kukiego fletem w głowę. I zaczyna się rodzinna awantura, ponieważ flet należał do Tosi. Trójka rodzeństwa obwinia się nawzajem. Ostatecznie ojciec rozładowuje atmosferę, proponując wszystkim herbatę.

Powyższy fragment, jak i cała książka, w sposób zabawny ukazuje relacje, jakie łączą rodzeństwo. Widzimy bohaterów, jak radzą sobie ze swoimi emocjami, jak się wspierają nawzajem w trudnych chwilach, jak mogą na siebie liczyć, jak rozwiązują konflikty. Widzimy całą paletę uczuć, które łączą rodzeństwo. Lektura ta jest świetnym pomysłem do omówienia prezentowanej wartości.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Dzieci przypominają nam, że misyjna płodność Kościoła czerpie życie nie z ludzkich środków i zasług, lecz jest całkowicie bezinteresownym darem Boga. Niewinność i łaska obecne w życiu dzieci, ale także zadawane im niesprawiedliwe cierpienia, stają się – mocą Chrystusowego krzyża – źródłem duchowego ubogacenia dla nich i dla całego Kościoła. […] Okres dzieciństwa dostarcza cennych możliwości działania, które przyczynia się zarówno do budowania Kościoła, jak i do humanizacji społeczeństwa.

ChL 47.

Dorastanie w rodzeństwie zapewnia piękne doświadczenie wzajemnej opieki, pomocy i otrzymywania wsparcia. Dlatego też „braterstwo w rodzinie jaśnieje w specjalny sposób, kiedy widzimy troskliwość, cierpliwość, miłość, którymi są otaczani braciszek czy siostrzyczka słabsi, chorzy lub niepełnosprawni". Musimy uznać, że „mieć brata, siostrę, którzy cię kochają, to głębokie doświadczenie, bezcenne, niezastąpione", ale musimy cierpliwie uczyć dzieci, aby traktowały siebie jak bracia. Taka praktyka, czasem męcząca, to prawdziwa szkoła życia społecznego. W niektórych krajach istnieje silna tendencja, by mieć tylko jedno dziecko i wówczas doświadczenie bycia bratem staje się czymś rzadkim. W przypadku, gdy nie można mieć więcej niż jedno dziecko, trzeba znaleźć sposób, aby dziecko nie dorastało samo lub w izolacji.

AL 195.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Przynosili Mu również dzieci, żeby ich dotknął; lecz uczniowie szorstko zabraniali im tego. A Jezus, widząc to, oburzył się i rzekł do nich: „Pozwólcie dzieciom przychodzić do Mnie, nie przeszkadzajcie im; do takich bowiem należy królestwo Boże. Zaprawdę, powiadam wam: Kto nie przyjmie królestwa Bożego jak dziecko, ten nie wejdzie do niego". I biorąc je w objęcia, kładł na nie ręce i błogosławił je.

Mk 10,13-16.

Mt 25,40;
por. Mt 18,21; Łk 15,3-7.

Zaprawdę, powiadam wam: Wszystko, co uczyniliście jednemu z tych braci moich najmniejszych, Mnieście uczynili.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Czwarte przykazanie naświetla także inne związki w społeczeństwie. W naszych braciach i siostrach widzimy dzieci rodziców; w naszych kuzynach – potomków naszych przodków; w naszych współobywatelach – synów naszej ojczyzny; w ochrzczonych – dzieci naszej Matki, Kościoła; w każdej osobie ludzkiej – syna lub córkę Tego, który chce być nazywany „naszym Ojcem". Dlatego więc nasze związki z bliźnim mają charakter osobowy. Bliźni jest nie tylko „jednostką" zbiorowości ludzkiej, ale jest „kimś", kto z racji swojego wiadomego pochodzenia zasługuje na szczególną uwagę i szacunek.

KKK 2212.

IV. LITERATURA

Accovis M. [właśc. Accorsi M.A.], Taddia F., *Rodzeństwo jak z nim wytrzymać?*, il. I. Marzorati, tłum. J. Drewnowski, wyd. Egmont Polska, Warszawa 2006.

Bula M., *Rodzina środowiskiem pełnego rozwoju człowieka*, w: *Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej*, red. F. Adamski, wyd. Petrus, Kraków 2010, s. 47-60.

Davidson J., *Asertywność*, tłum. S. Musielak, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2018.

Drews G., *Jak okiełznać małego zbója. 150 porad, jak dobrze wychować chłopca*, tłum. A. Kosiarska, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2005.

Dutton D.G., *Przemoc w rodzinie*, tłum. P. Kołyszko, wyd. Diogenes, Warszawa 2001.

Faber A., Mazlish E., *Rodzeństwo bez rywalizacji. Jak pomóc własnym dzieciom żyć w zgodzie, by samemu żyć z godnością*, tłum. B. Horosiewicz, Wydawnictwo Media Rodzina, Poznań 2017.

Franciszek, *Posynodalna adh. «Amoris laetitia». O miłości w rodzinie*, Wydawnictwo M, Kraków 2016.

Jan Paweł II, *Adh. Christifideles laici*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 221-294.

Jan Paweł II, *Przekroczyć próg nadziei*, rozm. przepr. V. Messori, wyd. KUL, Lublin 2018.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Lewis C.S., *Lew, Czarownica i stara szafa*, w: tegoż, *Opowieści z Narnii*, Wydawnictwo Media Rodzina, Poznań [b.r.], s. 9-135.

Ley K., *Rodzeństwo – miłość, nienawiść, solidarność*, tłum. A. Kosiarska, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2004.

Loss L., *Jak ujarzmić małą czarownicę. 150 porad, jak dobrze wychować dziewczynkę*, tłum. A. Kosiarska, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2005.

Maleszka A., *Magiczne drzewo. Czerwone krzesło*, wyd. Znak, Kraków 2015.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym* [*Gaudium et spes*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Wills-Brandon C., *Jak mówić nie i budować udane związki*, tłum. D. Dołęga, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003.

FILM EDUKACYJNY

Wartość spotkania z młodszym bratem, siostrą, kolegą

https://youtu.be/GjjpLrmtFsA

8.

Wartość spotkania z dorosłym w domu rodzinnym, szkole lub innym środowisku

I. PROSPEKT WARTOŚCI

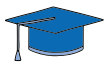
1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój emocjonalny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność prowadzenia dialogu międzypokoleniowego

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Praktykowanie zasad szacunku i pokory w relacjach z dorosłymi

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Możliwość porozumienia międzypokoleniowego.
- Czy dorośli są nam potrzebni?

– Czego mogą nas nauczyć dorośli?
– Okazywanie szacunku osobom dorosłym.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Dorosły nie jest konkurentem, przeciwnikiem ani wrogiem.
– Wszystkim dorosłym należny jest szacunek.
– Powinno się okazywać wdzięczność: rodzicom, opiekunom i nauczycielom za otrzymywane od nich dobra duchowe i materialne.

Zasady

– Staram się korzystać z doświadczenia dorosłych.
– Otwieram się na dialog z rodzicami oraz osobami ode mnie starszymi.
– Unikam krytykowania dorosłych.
– Szanuję rady rodziców i wychowawców, nawet jeśli ich poglądy nie zgadzają się z moimi.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

– Rodzice powinni być wzorem i autorytetem dla swoich dzieci.
– Szacunek wobec dorosłych młody człowiek wynosi z domu.
– Wzajemne relacje między rodzicami wpływają na postawy dziecka wobec dorosłych.
– Nie można bezwzględnie narzucać dzieciom swojego punktu widzenia i upodobań[1].

Zasady

– Staram się rozmawiać z dziećmi, także na trudne tematy.
– Towarzyszę dziecku w jego problemach.
– Przygotowuję młodego człowieka do dorosłego życia.

[1] „Chrystus bowiem, który będąc naszym Nauczycielem i Panem, jest cichy i pokornego serca, uczniów cierpliwie pociągał i zapraszał. Wszakże cudami poparł i umocnił swoje przepowiadanie, by wiarę słuchaczy wzbudzić i potwierdzić, nie wywierając na nich przymusu". DWR 11.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Szkoła jest środowiskiem, w którym szanuje się autorytety.
- Nie można podważać autorytetu rodziców, innych nauczycieli i pracowników szkoły.
- Szkoła powinna uczyć szacunku dla wszystkich ludzi, niezależnie od stanowiska i pełnionych funkcji.

Zasady

- Dbam o dobre relacje ze swoimi uczniami.
- Staram się być autorytetem dla swoich wychowanków.
- Nie nadużywam swojej pozycji i przewagi w stosunku do uczniów.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Oglądamy film *Życie jest piękne* (reż. R. Benigni). Akcja filmu toczy się w obozie koncentracyjnym. Główny bohater trafia tam wraz ze swoją rodziną. Chcąc zaoszczędzić swojemu synkowi okrucieństwa wojny, stara się go przekonać, że wszystko, co się dzieje, to tylko gra. Po obejrzeniu filmu proponujemy dyskusję na temat obecności dorosłych w życiu ich dzieci: Czy od rodziców, w okresie dzieciństwa i dojrzewania, potrzebujemy przykładu? Czy są autorytetem dla nas? W jaki sposób możemy okazywać im wdzięczność za dobro, jakie od nich otrzymujemy?

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Relacje międzypokoleniowe w rodzinie i szkole są bezkonfliktowe. Młodzież pozostaje w ciągłym dialogu z dorosłymi, docenia ich rolę w swoim życiu, potrafi czerpać z ich doświadczenia i rady. Odnosi się z szacunkiem do krewnych, nauczycieli, szanuje ich godność. Jednocześnie nie jest całkowicie uzależniona emocjonalnie od rodziców; jest w stanie samodzielnie podejmować decyzje i uczy się brać odpowiedzialność za nie.

1.10. ZAGROŻENIA

Często młodzi ludzie buntują się przeciwko dorosłym, odrzucają przekazywane przez nich wartości, zasady. Nie biorą pod uwagę zdania rodziców, wychowawców; dążą do całkowitego emocjonalnego uniezależnienia od starszych.

Z drugiej strony, rodzice nie interesują się sprawami i problemami dorastających dzieci. Następuje rozdźwięk i psychiczna separacja między pokoleniami.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Młody człowiek potrzebuje autorytetów, dlatego, choć czasem nieumiejętnie, szuka relacji z osobami dorosłymi: rodzicami i nauczycielami. Nie zawsze potrafi dostrzec wartości w doświadczeniu i mądrości dorosłych, ale kiedy ich potrzebuje ma prawo liczyć na wsparcie i opiekę ze strony najbliższych dorosłych.

Choć relacje z młodym, dorastającym człowiekiem nie są proste, to warto poświęcić im więcej uwagi i zaangażowania i samemu dostrzec wartość w kontakcie z nastolatkiem. Wtedy i on otworzy się na wartość spotkania z dorosłym: w domu rodzinnym, szkole lub innym środowisku. Należy jednak pamiętać (dotyczy to zarówno rodziców, jak i nauczycieli) o tym, że by porozumieć się z dzieckiem, tworząc taką relację, jakiej dla siebie i młodego człowieka chcemy, potrzebujemy najpierw stworzyć harmonijną, dojrzałą relację ze sobą. Taką, w której jesteśmy gotowi wziąć odpowiedzialność za swoje

uczucia i jesteśmy świadomi, że wynikają one z naszych zaspokojonych lub niezaspokojonych potrzeb[2]. Więcej, mamy prawo i obowiązek o te potrzeby zadbać i to na wiele różnych sposobów. Kiedy umiemy nazywać swoje emocje i wyrażać swoje prośby w sposób pozytywny, łatwiej nam będzie budować relację partnerską z dzieckiem, bez wzbudzania poczucia winy czy brania odpowiedzialności za nasze nastroje i uczucia[3].

Kluczem do zrozumienia przez młodego człowieka zasad prezentowanej wartości i wprowadzenia ich w życie jest zadbanie dorosłych o swoje potrzeby z taką samą troską i uważnością, jaką otaczają dzieci.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Ks. Jan Twardowski w wierszu *Ręce* opisuje uczucia dziecka wobec swojej matki. Podmiot mówiący wspomina poszczególne etapy swojego życia, w których obecna była matka. To ona dała życie i uczyła życia. Strzegła w ciemności i pomagała poznawać i odkrywać świat. W wierszu poeta wyjawił swoje uczucia do matki: miłość, tęsknotę, wdzięczność i szacunek wobec wszystkiego czym został przez nią obdarowany.

Twoje ręce – mamusiu […]
Przyniosły mnie na świat
kołysały
ustawiały na podłodze
sadzały na stołku
mówiły, że motyl dzwoni
że młodych grzybów nie sposób rozeznać
uczyły trzymać łyżkę by nie trafiała do ucha
rozróżniać klon od jaworu
prowadziły przy oknie po ciemku
po ziemi co czernieje jak szpak […].

J. Twardowski, *Ręce*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 108.

[2] Por. J. Berendt, *Praca nad relacją z dzieckiem zaczyna się od pracy nad sobą*, [online:] https://dziecisawazne.pl/praca-nad-relacja-z-dzieckiem-zaczyna-sie-od-pracy-nad-soba/ [dostęp: 31.07.2021].

[3] Por. tamże.

Na podstawie tego wiersza lub jedynie przedstawionego fragmentu można omówić z uczniami niniejszą wartość. Matka jest bowiem pierwszym dorosłym, z którym dziecko nawiązuje relację. Jest to relacja niezbywalna i niezastępowalna przez żadną inną. To matka nosi dziecko pod swoim sercem, przez dziewięć miesięcy dzieciątko rozwija się w jej ciele, a po narodzinach karmi je swoim pokarmem i tuli do serca jak najdroższy skarb. Warto również porozmawiać z uczniami o relacjach, jakie mają z innymi dorosłymi w swoim otoczeniu. Czy czują się zrozumiani? Czy oni sami rozumieją dorosłych?

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Kiedy byłem w czwartej klasie szkoły podstawowej, powiedziałem brzydkie słowo do nauczycielki, a nauczycielka, dobra kobieta, wezwała moją mamę. Ona przyszła następnego dnia, porozmawiały ze sobą, a potem mnie zawołały. I moja mama w obecności nauczycielki wyjaśniła mi, że to, co zrobiłem, było rzeczą złą, której robić nie należało; ale mama mówiła

to bardzo łagodnie i poprosiła mnie, bym przy niej nauczycielkę przeprosił. Zrobiłem to i byłem zadowolony, bo, powiedziałem sobie: wszystko dobrze się skończyło. Lecz to był pierwszy rozdział! Kiedy wróciłem do domu, zaczął się drugi rozdział… Wyobraźcie sobie, że dzisiaj, jeśli nauczycielka robi coś takiego, następnego dnia oboje rodzice lub jedno z nich przychodzi do niej z wyrzutami, bo „eksperci" mówią, że nie należy w taki sposób upominać dzieci. Sytuacja się zmieniła! Dlatego rodzice nie powinni sami się wykluczać z wychowywania dzieci.

Franciszek, *Powrót z wygnania. Rodzice nie mogą rezygnować ze swojej roli, powierzając dzieci «ekspertom»*, audiencja generalna, 20.05.2015, [online:] http://www.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2015/documents/papa-francesco_20150520_udienza-generale.html [dostęp: 31.07.2021].

Świat, w którym młodzi mają żyć i świadczyć o wierze, jaką katecheza stara się zbadać i utwierdzić, po większej części znajduje się we władaniu dorosłych, dlatego ich wiara winna być również stale oświecana, wzmacniana i odnawiana, aby przeniknęła całą działalność doczesną, za którą są odpowiedzialni. Aby zaś katecheza mogła być skuteczna, powinna być ciągła; będzie bowiem rzeczywiście daremna, jeśli zatrzyma się na samym progu wieku dojrzałego; albowiem, oczywiście w innej formie, niemniej niezbędna okazuje się dla dorosłych.

CTr 43.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Potem poszedł z nimi i wrócił do Nazaretu; i był im poddany. A Matka Jego chowała wiernie wszystkie te wspomnienia w swym sercu. Jezus zaś czynił postępy w mądrości, w latach i w łasce u Boga i u ludzi.

Łk 2,51-52.

Ty więc, moje dziecko, nabieraj mocy w łasce, która jest w Chrystusie Jezusie, a to, co usłyszałeś ode mnie za pośrednictwem wielu świadków, przekaż zasługującym na wiarę ludziom, którzy też będą zdolni nauczać i innych. Weź udział w trudach i przeciwnościach jako dobry żołnierz Chrystusa Jezusa! Nikt walczący po żołniersku nie wikła się w kłopoty około zdobycia utrzymania, żeby się spodobać temu, kto go zaciągnął. Również jeżeli ktoś staje do zapasów, otrzymuje wieniec tylko wtedy, jeżeli walczył przepisowo. Rolnik pracujący w znoju pierwszy powinien

korzystać z plonów. Rozważaj, co mówię, albowiem Pan da ci zrozumienie we wszystkim. Pamiętaj na Jezusa Chrystusa, potomka Dawida! On według Ewangelii mojej powstał z martwych. Dla niej znoszę niedolę aż do więzów jak złoczyńca; ale słowo Boże nie uległo skrępowaniu. Dlatego znoszę wszystko przez wzgląd na wybranych, aby i oni dostąpili zbawienia w Chrystusie Jezusie razem z wieczną chwałą. Nauka to zasługująca na wiarę.

2 Tm 2,1-11;
por. Ps 34,12-13;
1 Kor 2,1-9.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Pamiętając o słowach Chrystusa skierowanych do Apostołów: „Kto was słucha, Mnie słucha” (Łk 10,16), wierni z uległością przyjmują nauczanie i wskazania, które są im przekazywane w rożnych formach przez ich pasterzy.

KKK 87;
por. 2038; 2214.

IV. LITERATURA

Berendt J., *Praca nad relacją z dzieckiem zaczyna się od pracy nad sobą*, [online:] https://dziecisawazne.pl/praca-nad-relacja-z-dzieckiem-zaczyna-sie-od-pracy-nad-soba/ [dostęp: 31.07.2021].

Faber A., Mazlish E., *Wyzwoleni rodzice, wyzwolone dzieci. Twoja droga do szczęśliwszej rodziny*, tłum. B. Rumatowska, Wydawnictwo Media Rodzina, Poznań 2017.

Franciszek, *Powrót z wygnania. Rodzice nie mogą rezygnować ze swojej roli, powierzając dzieci «ekspertom»*, audiencja generalna, 20.05.2015, [online:] http://www.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2015/documents/papa-francesco_20150520_udienza-generale.html [dostęp: 31.07.2021].

Gordon T., *Wychowanie bez porażek czyli Trening Skutecznego Rodzica*, tłum. M. Szafrańska-Brandt, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2014.

Harris T.A., *Ja jestem OK – ty jesteś OK*, tłum. E. Knoll, Dom Wydawniczy Rebis, Warszawa 2018.

Hernández Seoane J.M., *Rodzice wobec buntu swych dzieci*, tłum. E. Nawrocka, wyd. eSPe, Kraków 2008.

Jan Paweł II, *Adh. Catechesi tradendae*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 19-62.

Jan Paweł II, *List Tra pochi giorno* [właśc. *giorni*] *do dzieci w Roku Rodziny*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 431-436.

Kincher J., *Psychologia dla dzieci i nastolatków. 1. Poznaj siebie. 40 fascynujących testów, dzięki którym dowiesz się jaki jesteś*, [tłum. R. Lisowski], wyd. K.E. Liber, Warszawa 2006.

Kincher J., *Psychologia dla dzieci i nastolatków. 2. Poznaj innych. 40 fascynujących eksperymentów dzięki którym poznasz innych*, [tłum. R. Waliś], wyd. K.E. Liber, Warszawa 2006.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Mit o Dedalu i Ikarze, w: A. Nożyńska-Demianiuk, *Mity greckie*, wyd. Ibis, Poznań 2018, s. 83-86.

Nack C., *Kiedy rodzice wychodzą ze skóry. Jak radzić sobie z negatywnymi uczuciami. Poradnik dla rodziców*, tłum. M. Jałowiec, wyd. Jedność, Kielce 2001.

Nelsen J., *Pozytywna dyscyplina*, tłum. A. Czechowska, A. Rosiak, wyd. CoJaNaTo, Warszawa 2015.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Sobór Watykański II, *Deklaracja o wolności religijnej* [*Dignitatis humanae*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 410-421.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 12. Wartość i ważność wieku dojrzałego*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2019.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 5. Wartość i godność rodziny w nauczaniu Jana Pawła II*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2017.

Twain M., *Przygody Tomka Sawyera*, tłum. M. Kędroń, B. Ludwiczak, wyd. Greg, Kraków 2016.

Twardowski J., *Ręce*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 108.

9.

Wartość spotkania z człowiekiem starszym

I. PROSPEKT WARTOŚCI

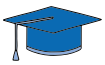
1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój emocjonalny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Podejmowanie dialogu międzypokoleniowego

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Umiejętność budowania relacji z człowiekiem starszym

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Obecność człowieka starszego w moim życiu.
- Obraz starości kreowany przez media.
- Na czym polega wymiana kultury między pokoleniami?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Człowiekowi starszemu należy się szacunek.
- Starszy człowiek jest darem, a nie ciężarem[1].
- Starsi ludzie są nam potrzebni.
- Starsze pokolenie przekazuje młodszemu pokoleniu depozyt wiary, wiedzy i mądrości.

Zasady

- Staram się budować relacje z moimi dziadkami, nawet jeśli wymaga to ode mnie wysiłku.
- Mimo różnicy wieku, zabiegam o kontakt z osobami starszymi.
- Spotkanie ze starszym ubogaca mnie o doświadczenie i mądrość życiową.
- Okazuję szacunek moim dziadkom i innym osobom starszym.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Moja relacja ze starszymi osobami przekłada się na stosunek mojego dziecka do mnie.
- Nie należy izolować starszych osób od życia rodzinnego.
- Starsi ludzi odgrywają wielką rolę w procesie wychowania młodego pokolenia.

Zasady

- Sprzyjam budowaniu przyjaźni i miłości pomiędzy dzieckiem i dziadkami.
- Staram się angażować dziecko we wszelką pomoc dziadkom.
- Nie wstydzę się moich starszych rodziców.

[1] „Zwłaszcza w naszych czasach występuje paląca potrzeba, abyśmy stawali się bliźnimi absolutnie każdego człowieka i czynnie pomagali mu, jeżeli pojawia się na naszej drodze, czy byłby to opuszczony przez wszystkich stary człowiek, niesprawiedliwie pogardzany robotnik cudzoziemski […] czy też głodujący, który apeluje do naszego sumienia […]". KDK 27.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Szkoła nie powinna unikać zatrudniania osób starszych.
- Należy sprzyjać integracji i inicjować dialog międzypokoleniowy.
- Powinno się uwrażliwiać na obecność i wartość osoby starszej w życiu ucznia (np. na podstawie literatury, filmu).

Zasady

- Organizuję spotkania służące międzypokoleniowej wymianie wiedzy i doświadczenia.
- Przeprowadzam lekcje, do których niezbędne będą wiadomości zebrane wcześniej, podczas osobistego spotkania ucznia z osobą starszą (np. z dziadkami lub starszym sąsiadem, sąsiadką).
- Nauczyciele emeryci zapraszani są na spotkania okolicznościowe.
- Organizujemy wyjścia klasy do domów pomocy społecznej, np. z przedstawieniem.
- Szkoła organizuje spotkania rocznicowe, jubileusze dla absolwentów.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie zastanawiają się na lekcji, w jaki sposób ich wiedza i umiejętności mogą pomóc osobom starszym. Może to być pomoc w obsłudze telefonu komórkowego, sprzętu elektronicznego, karty do bankomatu czy też pomoc w płaceniu rachunków przez Internet. Nauczyciel powinien zachęcić młodzież do aktywnego uczestniczenia w życiu dziadków.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młodzi ludzie nie unikają kontaktów z osobami starszymi, chętnie dzielą się swoim doświadczeniem i wiedzą. Wykazują cierpliwość w spotkaniu ze swoimi dziadkami, potrafią ich wysłuchać i korzystają z ich życiowej mądrości. Relacje międzypokoleniowe są pogłębione i szczere. Odwiedziny u dziadków to nie jest przykry obowiązek, ale cenny dar prawdziwego spotkania. W domu rodzinnym panuje atmosfera otwartości i dialogu, co sprzyja podtrzymywaniu naturalnych więzi międzypokoleniowych.

1.10. ZAGROŻENIA

Starsze osoby czują się samotne i zagubione, mimo że posiadają rodzinę. Relacje międzypokoleniowe są powierzchowne, konwencjonalne i interesowne. Starszych ludzi ocenia się pod kątem ich użyteczności. Nadmiernie korzysta się z pomocy dziadków, nie biorąc pod uwagę ich sił i stanu zdrowia. Młodzież ulega wpływom mediów, które promują obraz młodości i zdrowia jako jedynych pożądanych wartości, które nie przemijają.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

W dzisiejszym pędzącym świecie rodziny zapominają o seniorach: swoich matkach i ojcach, babkach i dziadkach. Zapracowani, zajęci nie mają czasu dla bliskich będących u kresu swojego życia. Jeśli są zamożni, oddają staruszków do domów opieki, mając poczucie, że zapewniają im najwłaściwszą opiekę i godną starość. Jeśli nie mają środków na specjalistyczną pomoc, korzystają z opieki pielęgniarek środowiskowych, opiekunek z Domów Pomocy

Społecznej. W jednym i drugim przypadku zdarza się jednak tak, że umyka to, co w życiu najważniejsze, również w życiu seniora: relacja i obecność. Nawet najlepsza opieka nie może zastąpić obecności najbliższych. To właśnie ją powinniśmy pielęgnować i o nią dbać, szczególnie w relacji do bliskich, którzy wkrótce mogą odejść.

Wystarczy rozejrzeć się wokół. Wśród nas żyje wielu samotnych starszych ludzi, potrzebujących pomocy w zwykłych codziennych sprawunkach. Czasem potrzeba naprawdę niewiele: zrobić zakupy, zapłacić rachunki, zaprowadzić do przychodni, zrealizować receptę czy wynieść śmieci.

Lekcja o wartościach płynących ze spotkania z człowiekiem starszym może uwrażliwić nas wszystkich: młodzież, wychowawców, nauczycieli i rodziców na potrzeby starszego pokolenia. Konsekwencją właściwego przepracowania lekcji będzie zaangażowanie się całej klasy lub rodziny w pomoc seniorowi ze swojego otoczenia.

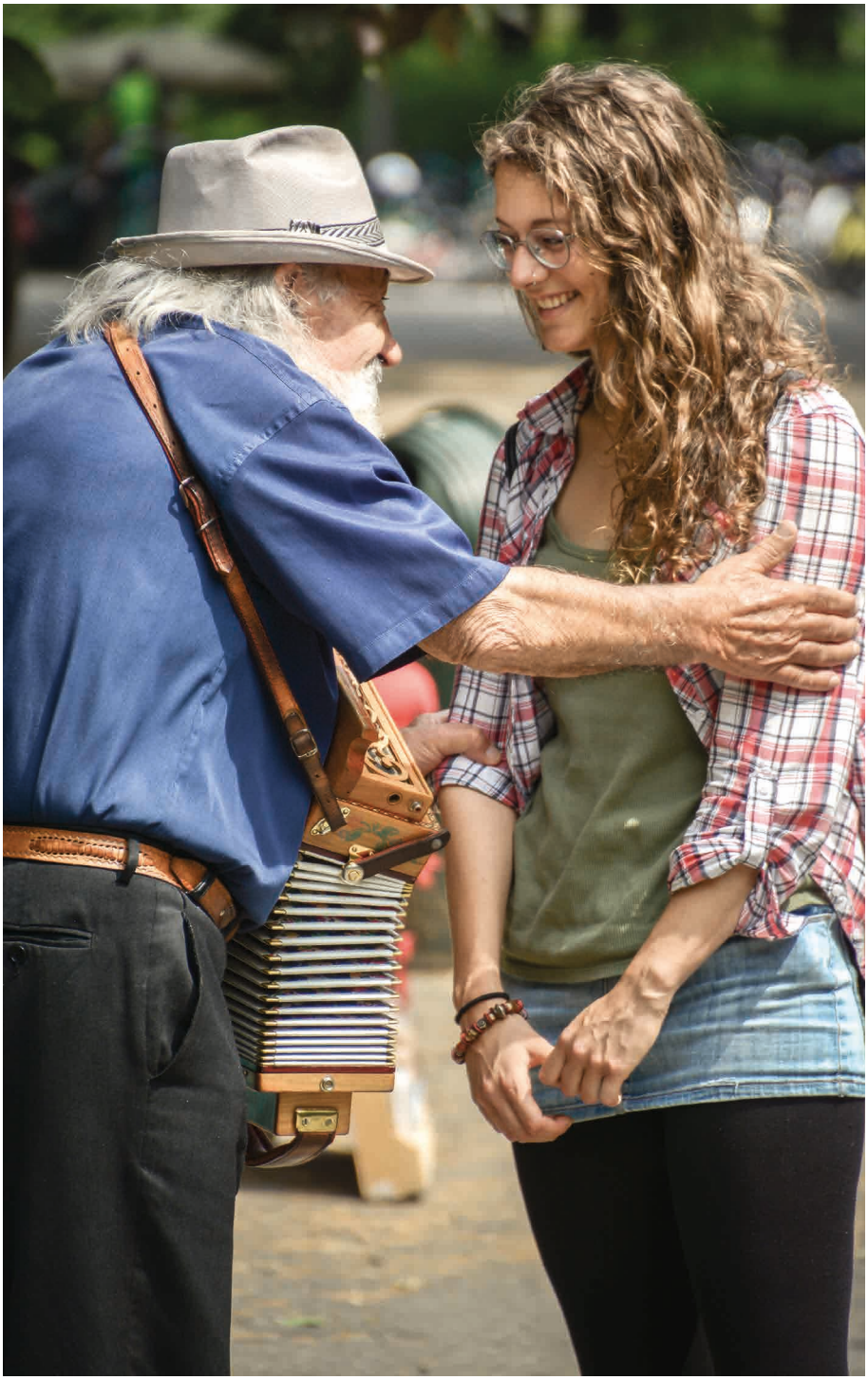
2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Tytułowym bohaterem wiersza jest ojciec podmiotu lirycznego. Ojciec siedzi w bibliotece i czyta jedną z ksiąg. Swoim wyglądem przypomina postać czarodzieja, ma wzorzystą szatę i wypowiada szeptem jakby zaklęcia. Traktuje książki z szacunkiem. Podmiot liryczny to dziecko, które obserwuje zachowanie swojego ojca wśród książek. Być może dziecko zna baśnie, a umiejętność czytania uznaje jako czary, które przenoszą w inny świat, dlatego porównuje ojca z czarodziejem… Na pewno dziecko czuje do ojca miłość, podziw i szacunek.

Wysokie czoło, a nad nim zwichrzone
Włosy, na które słońce z okna pada.
I ojciec jasną ma z puchu koronę,
Gdy wielką księgę przed sobą rozkłada.

Szata wzorzysta jak na czarodzieju,
Zaklęcia głosem przyciszonym mruczy.
Jakie są dziwy, co w księdze się dzieją,
Dowie się, kogo Bóg czarów nauczy.

C. Miłosz, *Ojciec w bibliotece*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 109.

Na podstawie wiersza Czesława Miłosza można przeprowadzić w klasie lekcję na temat wartości jakie niesie ze sobą spotkanie z człowiekiem starszym: babcią, dziadkiem czy emerytowanym nauczycielem. Nauczyciel powinien wzbudzić w uczniach zainteresowanie i chęć obcowania z osobami starszymi. W ramach lekcji godziny wychowawczej klasa mogłaby odwiedzić Dom Pomocy Społecznej lub dom opieki. Występ artystyczny uczniów czy chociażby zwykła rozmowa z pewnością sprawiłyby radość seniorom.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

W rzeczywistości „życie osób starszych ułatwia nam zdanie sobie sprawy z hierarchii wartości ludzkich; ukazuje ciągłość pokoleń i wspaniale przedstawia wzajemną zależność ludu Bożego. Osoby starsze ponadto mają charyzmat przekraczania barier między pokoleniami, zanim one zaistnieją. […]”.

FC 27.

Biblia ukazuje zwykle człowieka starego jako uosobienie kogoś, kto jest pełen mądrości i bojaźni Bożej (por. Syr 25,4-6). W tym sensie „dar” starości można by określić jako obecność w Kościele i społeczeństwie świadka tradycji wiary (por. Ps 44,2; Wj 12,26-27), nauczyciela życia (por. Syr 6,34; 8,11-12), krzewiciela miłości.

ChL 48.

Osoby starsze pomagają dostrzec „następstwo pokoleń”, poprzez „charyzmat zapełniania przedziałów między pokoleniami”. To właśnie dziadkowie często zapewniają przekazywanie wielkich wartości swoim wnukom, a „wiele osób może potwierdzić, że właśnie swoim dziadkom zawdzięcza wprowadzenie w życie chrześcijańskie”. Ich słowa, ich przytulenia lub sama ich obecność pomagają dzieciom w rozpoznaniu, że historia nie zaczyna się od nich, że są spadkobiercami długiej drogi oraz że trzeba respektować poprzedzające nas tło dziejowe.

AL 192.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

A żył w Jerozolimie człowiek, imieniem Symeon. Był to człowiek sprawiedliwy i pobożny, wyczekujący pociechy Izraela, a Duch Święty spoczywał na nim. Jemu Duch Święty objawił, że nie ujrzy śmierci, aż zobaczy Mesjasza Pańskiego. Z natchnienia więc Ducha przyszedł do świątyni. A gdy Rodzice wnosili Dzieciątko Jezus, aby postąpić z Nim według zwyczaju Prawa, on wziął Je w objęcia, błogosławił Boga i mówił: „Teraz, o Władco, pozwalasz odejść słudze Twemu w pokoju, według Twojego słowa. Bo moje oczy ujrzały Twoje zbawienie, któreś przygotował wobec wszystkich narodów: światło na oświecenie pogan i chwałę ludu Twego, Izraela". A Jego Ojciec i Matka dziwili się temu, co o Nim mówiono. Symeon zaś błogosławił Ich i rzekł do Maryi, Matki Jego: „Oto Ten przeznaczony jest na upadek i na powstanie wielu w Izraelu, i na znak, któremu sprzeciwiać się będą. – a Twoją duszę miecz przeniknie – aby na jaw wyszły zamysły serc wielu".

Łk 2,25-35;
por. Sdz 19,11-22;
Mk 8,1-8.

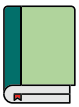

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Chrześcijanie dysponujący wolnym czasem powinni pamiętać o swoich braciach, którzy mają te same potrzeby i te same prawa, a którzy nie mogą odpoczywać z powodu ubóstwa i nędzy. W pobożności chrześcijańskiej niedziela jest tradycyjnie poświęcona na dobre uczynki i pokorne posługi względem ludzi chorych, kalekich i starszych. Chrześcijanie powinni także świętować niedzielę, oddając swojej rodzinie i bliskim czas i staranie, o które trudno w pozostałe dni tygodnia.

KKK 2186; por. 1723; 2727.

IV. LITERATURA

Franciszek, *Posynodalna adh. «Amoris laetitia». O miłości w rodzinie*, Wydawnictwo M, Kraków 2016.

Frąckowiak T., *O pedagogice nadziei. Fascynacje i asocjacje aksjologiczne*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2007.

Jan Paweł II, *Adh. Christifideles laici*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 221-294.

Jan Paweł II, *Adh. Familiaris consortio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 69-132.

Jan Paweł II, *Ludzie starsi są potrzebni. Przemówienie w czasie modlitwy Anioł Pański*, Castel Gandolfo, 25.07.1999, w: tegoż, *Anioł Pański z papieżem Janem Pawłem II*, t. 7, *26 października 1997-15 października 2000*, wyd. Libreria Editrice Vaticana, Watykan 2001, s. 220-221.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Mickiewicz A., *Pan Tadeusz*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 164-170.

Miłosz C., *Ojciec w bibliotece*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 109.

Opieka i wychowanie tradycja i problemy współczesne, red. D. Apanel, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2009.

Osoby starsze w społeczeństwie społeczeństwo wobec osób starszych, red. M. Makuch, D. Moroń, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2011.

Papieska Rada ds. Świeckich, *Godność i posłannictwo ludzi starszych w Kościele i w świecie*, w: *Życie konsekrowane w trzecim wieku*, red. K. Wójtowicz, wyd. Alleluja, Kraków 2000, s. 104–169.

Pawłowska J., *Nie odtrącaj mnie w starości. Poradnik dla osób opiekujących się ludźmi w podeszłym wieku*, wyd. Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań 2002.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym* [*Gaudium et spes*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 12. Wartość i ważność wieku dojrzałego*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2019.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 5. Wartość i godność rodziny w nauczaniu Jana Pawła II*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2017.

Twain M., *Przygody Tomka Sawyera*, tłum. M. Kędroń, B. Ludwiczak, wyd. Greg, Kraków 2016.

Wrzesień W., *Jednostka rodzina pokolenie. Studium relacji międzypokoleniowych w rodzinie*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2003.

FILM EDUKACYJNY

Wartość spotkania z człowiekiem starszym

https://youtu.be/D3dsciYqsgQ

10.

Jakie wartości niesie sympatia?

I. PROSPEKT WARTOŚCI

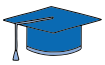
1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój emocjonalny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Poznawanie własnej sfery uczuciowej

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Delikatność w relacjach z drugą osobą

1.4. PROPONOWANE TEMATY

– Czym jest sympatia?[1]

[1] „Słowo «sympatia» jest pochodzenia greckiego, składa się z przedrostka *syn* (wraz z kimś) oraz rdzenia *pathein* (doznawać). Dosłownie więc sympatia oznacza tyle co «współ-doznawanie». Znaczenie wyrazu wskazuje na dwa momenty, które zawierają się w sympatii, a to na moment

– W jaki sposób można wyrażać swoje uczucia?
– Jakie są sposoby okazywania szacunku bliskiej osobie?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Nie można krzywdzić drugiej osoby.
– Nie można traktować przedmiotowo bliskiej osoby[2].
– Sympatia angażuje emocjonalno-afektywną sferę człowieka.

Zasady

– Odkrywam wartości i dobro w drugiej osobie.
– Potrafię panować nad swoimi emocjami.
– Otwieram się na dialog z drugą osobą.
– Mimo sympatii jaką darzę moich znajomych, nie tworzę ich wyidealizowanego obrazu, ale widzę ich w prawdzie.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

– Związek rodziców stanowi przykład dla relacji budowanych przez młodych ludzi.
– Należy uczyć odpowiedzialności za drugą osobę.
– Przyjaźń i zaufanie są podstawą każdego związku.

Zasady

– Szanuję uczucia mojego dziecka.
– Dzielę się swoim doświadczeniem z drugą osobą.

---

pewnej wspólności czy też wspólnoty, wyrażonej przedrostkiem, oraz na moment pewnej bierności (doznawać), wyrażonej rdzeniem. Z tej racji sympatia oznacza przede wszystkim to, co «się dzieje» pomiędzy ludźmi w dziedzinie ich uczuć – to, przez co przeżycia emocjonalno-afektywne łączą ludzi. Trzeba przy tym wyraźnie zaakcentować, że to «dzieje się» z nimi, a nie – że jest ich dziełem, owocem aktów woli". K. Wojtyła, *Miłość i odpowiedzialność*, wyd. TN KUL, Lublin 2015, s. 82.

[2] „[…] Szczególne, spontaniczne przeżycie zakochania się – punkt wyjścia i niejako fragment miłości między mężczyzną a kobietą – winno zostać podporządkowane trosce o uszanowanie dobra drugiej osoby. Dopiero wtedy zakochanie pomaga miłości swym potencjałem, a nie sprowadza drugiej osoby do roli przedmiotu dostarczającego przyjemnego przeżycia". *Człowiek – osoba – płeć*, red. M. Wójcik, wyd. Fundacja Pomoc Rodzinie, Łomianki 1998, s. 191-192.

– Uczę, że relacja sympatii i przyjaźni wymaga wysiłku i zaangażowania z obu stron.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

– Należy reagować na patologiczne relacje między uczniami.
– Szkoła powinna wychowywać do odpowiedzialnych zachowań w relacjach międzyludzkich.
– Brutalność i wulgarność nie są przejawami sympatii.

Zasady

– Staram się zrozumieć uczucia uczniów.
– Nie zamykam się na problemy związane z emocjonalnym dorastaniem uczniów.
– Swoim postępowaniem uczę, że sympatia nie oznacza akceptacji negatywnych zachowań.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie, bazując na własnych obserwacjach, opisują zjawisko sympatii w różnych relacjach: kolegi i koleżanki, pomiędzy uczniem i nauczycielem. Można opisać jakiś przykład sympatii ze znanej literatury bądź filmu.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczniowie w sposób odpowiedzialny podchodzą do relacji. Nie bawią się uczuciami innych, nie traktują swoich sympatii przedmiotowo. Każde spotkanie pomaga w pogłębianiu relacji osobowych.

1.10. ZAGROŻENIA

Młodzi ludzie często zawierają znajomości ze względu na własną korzyść, a nie dobro drugiego człowieka. Zamiast stopniowo budować relacje polegające na zaufaniu i więzi osobowej[3], koncentrują się tylko na sferze emocjonalnej

[3] „Miłość we wzajemnych stosunkach między ludźmi nie jest czymś gotowym. Jest ona naprzód zasadą czy też ideą, do której ludzie muszą niejako podciągnąć swe postępowanie, jeżeli chcą – czego chcieć powinni – uwolnić je od nastawienia użytkowego, czyli konsumpcyjnego względem innych osób". K. Wojtyła, *Miłość i odpowiedzialność*, s. 31-32.

i zmysłowej. Zbyt wcześnie następuje moment inicjacji seksualnej, co jest nieadekwatne do dojrzałości emocjonalnej i psychicznej nastolatków.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Młodzież w wieku szkolnym przeżywa pierwsze zauroczenia i zakochania, a co za tym idzie także pierwsze rozczarowania i zawody miłosne. Ta sama młodzież, chociaż doświadcza tych uczuć, niechętnie o nich mówi – szczególnie dotyczy to chłopców lub przesadnie opowiada o swojej sympatii, wszędzie i wszystkim – tym z kolei charakteryzują się dziewczęta. W każdym z tych przypadków młodzież potrzebuje wzorców właściwego przeżywania związanych z tym stanem emocji i uczuć. Przy omawianiu tej wartości warto odwołać się do wybranych postaci z lektur szkolnych.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Pajączek na rowerze Ewy Nowak to współczesna powieść, osadzona w środowisku warszawskiej dzielnicy. Porusza podstawowe problemy współczesnych rodzin, z jakimi muszą sobie radzić dzieci, tj. rozpad rodziny, brak oparcia w najbliższych i zrozumienia ze strony rodziców, problemy z rówieśnikami, pierwsza miłość.

Główni bohaterowie książki to Ola i Łukasz. Na początku nastawieni do siebie z niechęcią – przede wszystkim z powodu różnicy charakterów, sposobu spędzania wolnego czasu, zainteresowań – z czasem jednak się zaprzyjaźniają i zakochują.

Rzeczywiście, w tym właśnie momencie właściciele przedziwnych psiaków postanowili je przewietrzyć i Ola z Łukaszem mieli sporo śmiechu, komentując wygląd psów i ich podobieństwo do właścicieli. Śmiejąc się i przepychając, dotarli nad Wisłę.

– Zobacz, jak… zachodzi.

Ola zatrzymała się na chwilę, zauroczona pięknym pomarańczowym niebem. Łukasz stał obok i oboje w milczeniu podziwiali wspaniały zachód słońca.

E. Nowak, *Pajączek na rowerze*, wyd. Greg, Kraków 2018, s. 65.

Na podstawie tego fragmentu powieści *Pajączek na rowerze* można omówić z uczniami wartości płynące z sympatii. Przyjaźń i miłość to uczucia

towarzyszące okresowi nauki w szkole. Rodzące się w młodym człowieku uczucia to nieodłączna część życia w ogóle i życia w społeczności szkolnej. Relacja przyjaźni i uczucie miłości mogą pomóc w trudnych sytuacjach, np. konfliktów z rówieśnikami czy problemów w domu rodzinnym.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Człowiek nie może żyć bez miłości. Człowiek pozostaje dla siebie istotą niezrozumiałą, jego życie jest pozbawione sensu, jeśli nie objawi mu się Miłość, jeśli nie spotka się z Miłością, jeśli jej nie dotknie i nie uczyni w jakiś sposób swoją, jeśli nie znajdzie w niej żywego uczestnictwa.

RHm 10.

Miłość sprawia, że ostatecznie dążymy do powszechnej komunii. Nikt nie dojrzewa ani nie osiąga swej pełni izolując się. Ze względu na swoją dynamikę, miłość wymaga coraz większej otwartości, większej zdolności do akceptowania innych, w niekończącym się procesie, który jednoczy wszystkie peryferie na drodze do pełnego poczucia wzajemnej przynależności. Jezus nam powiedział: „wy wszyscy jesteście braćmi" (Mt 23,8).

AL 95.

Ewangelia powiada, że młodzieniec „zaczął mówić" (Łk 7,15). Pierwszą reakcją osoby, która została dotknięta i przywrócona do życia przez Chrystusa, jest wyrażenie siebie, ukazanie bez lęku i bez kompleksów tego, co posiada w swym wnętrzu, swojej osobowości, pragnień, potrzeb i marzeń. Może nigdy wcześniej tego nie czyniła, była przekonana, że nikt nie może jej zrozumieć!

Mówić oznacza także nawiązywać relację z innymi. Kiedy jesteś „martwy", zamykasz się w sobie, relacje zostają przerwane lub stają się powierzchowne, fałszywe, obłudne. Kiedy Jezus przywraca nam życie, „oddaje" nas innym (por. w. 15).

ŚDM 2020.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Błogosławcie tych, którzy was prześladują! Błogosławcie, a nie złorzeczcie! Weselcie się z tymi, którzy się weselą, płaczcie z tymi, którzy płaczą. Bądźcie między sobą jednomyślni. Nie gońcie za wielkością, lecz niech was pociąga to, co pokorne. Nie uważajcie sami siebie za mądrych! Nikomu złem za złe nie odpłacajcie. Starajcie się dobrze czynić wszystkim ludziom. Jeżeli to jest możliwe, o ile to od was zależy, żyjcie w zgodzie ze wszystkimi ludźmi. Umiłowani, nie wymierzajcie sami sobie sprawiedliwości, lecz pozostawcie to pomście Bożej. Napisano bowiem: Do Mnie należy pomsta, Ja wymierzę zapłatę – mówi Pan – ale: Jeżeli nieprzyjaciel twój cierpi głód – nakarm go. Jeżeli pragnie – napój go. Tak bowiem czyniąc, węgle żarzące zgromadzisz nad jego głowę. Nie daj się zwyciężyć złu, ale zło dobrem zwyciężaj!

Rz 12,14-21;
por. Rdz 43,1-34;
Mt 21,28-32.

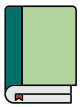
3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Człowiek posiada wiele uczuć. Najbardziej podstawowym uczuciem jest miłość spowodowana upodobaniem do dobra. Miłość wywołuje pragnienie nieobecnego dobra i nadzieję na jego uzyskanie. Pragnienie to kończy się przyjemnością i radością z posiadanego dobra. Bojaźń przed złem wywołuje nienawiść, wstręt i lęk przed złem przyszłym. Bojaźń ta kończy się smutkiem z powodu istniejącego zła lub gniewem, który się mu sprzeciwia.

KKK 1765; por. 1700; 1763.

IV. LITERATURA

Campbell R., Chapman G., *Sztuka okazywania miłości dorosłym dzieciom*, tłum. E. Pachciarek, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 2004.

Człowiek – osoba – płeć, red. M. Wójcik, wyd. Fundacja Pomoc Rodzinie, Łomianki 1998.

Doldi M., *Odpowiedzi na pytania o miłość i uczucia*, tłum. E. Łukaszyk, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005.

Dziubaty E., *Odnaleźć miejsce w sercu. Dlaczego mamy bronić życia? Co powinniśmy wiedzieć o adopcji?*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2004.

Franciszek, *Orędzie na XXXV ŚDM 2020 r. «Młodzieńcze, tobie mówię wstań» (por. Łk 7,14)*, Rzym, 11.02.2020, „Libreria Editrice Vaticana", [online:] https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/youth/documents/papa-francesco_20200211_messaggio-giovani_2020.html [dostęp: 31.07.2021].

Franciszek, *Posynodalna adh. «Amoris laetitia». O miłości w rodzinie*, Wydawnictwo M, Kraków 2016.

Jan Paweł II, *Enc. Redemptor hominis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 25-62.

Kasdepke G., *Co to znaczy…*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 64-65.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Mit o Orfeuszu i Eurydyce, w: A. Nożyńska-Demianiuk, *Mity greckie*, wyd. Ibis, Poznań 2018, s. 97-99.

Mit o Tezeuszu i Ariadnie, w: A. Nożyńska-Demianiuk, *Mity greckie*, wyd. Ibis, Poznań 2018, s. 106-111.

Müller W., *Pozwól sobie na siebie. Sztuka bycia dla siebie dobrym*, tłum. B. Szlagor, wyd. Salwator, Kraków 2005.

Nowak E., *Pajączek na rowerze*, wyd. Greg, Kraków 2018.

Orłoń M., *O Wandzie, co nie chciała Niemca*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 148-150.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Pulikowski J., *Ewa czuje inaczej. Warto zadbać o uczucia*, Inicjatywa Wydawnicza Jerozolima, Poznań 2008.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 10. Teologia ciała w nauczaniu Jana Pawła II*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2018.

Wojciszke B., *Psychologia miłości. Intymność, namiętność, zobowiązanie*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2020.

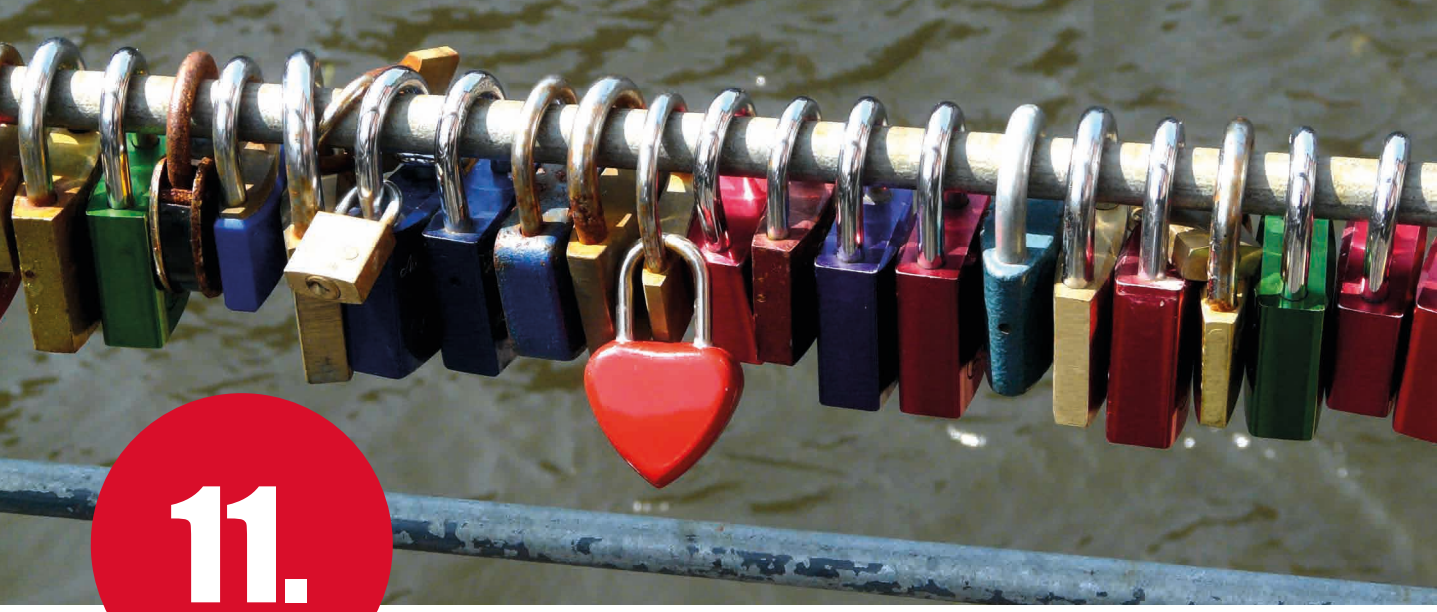
Wojtyła K., *Miłość i odpowiedzialność*, wyd. TN KUL, Lublin 2015.

FILM EDUKACYJNY

Jakie wartości niesie sympatia?

https://youtu.be/1mgyeqIjBOk

11.

Wartości dominujące w uczuciowości nastolatka

I. PROSPEKT WARTOŚCI

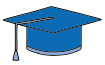
1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój emocjonalny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Opanowywanie emocji

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Umiejętność kierowania swoimi emocjami

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Czym różni się panowanie nad emocjami od ich tłumienia?
- Pragnienie bycia dorosłym w życiu emocjonalnym.
- W jaki sposób kontakty z drugim człowiekiem wpływają na rozwój emocjonalny?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Emocje są potrzebne każdemu człowiekowi.
- Panowania nad emocjami można się uczyć.
- Warto dzielić się swoimi uczuciami z innymi i nie gromadzić w sobie emocji, szczególnie tych trudnych, takich jak złość czy smutek.
- Zmienność nastrojów jest wpisana w okres dorastania.

Zasady

- Nie zamykam się w sobie, kiedy mam problemy.
- Staram się wyrażać emocje i szczerze nazywać własne uczucia, tak aby nie przenosić mojego nastroju i emocji na moich bliskich.
- Nie koncentruję się wyłącznie na świecie własnych przeżyć, staram się dostrzegać także drugiego człowieka z jego problemami.
- Nie oceniam drugiego człowieka przez pryzmat emocji.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Emocje są potrzebne.
- Nie pozostawiam młodego człowieka samego z jego problemami uczuciowymi.
- Staram się nie zawieść zaufania, jakim dziecko mnie obdarza.
- Dowartościowuję młodego człowieka i dostrzegam w nim dobro.

Zasady

- Pracuję z dzieckiem nad jego emocjami, umacniam i pomagam rozwijać pozytywne przejawy jego uczuciowości.
- Nie ignoruję sygnałów świadczących o tym, że dziecko jest zaangażowane emocjonalnie i uczuciowo.
- Staram się zrozumieć stany emocjonalne dziecka i uczę je, jak ma sobie z nimi radzić i jak je przeżywać.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Uczuciowość młodego człowieka zawiera w sobie wiele cech dobrych, które – właściwie ukierunkowane – mogą przyczynić się do ubogacenia jego osobowości.
- Bunt młodego człowieka nie musi być zjawiskiem negatywnym.
- Młodzi ludzie są szczególnie podatni na emocjonalne zranienia.

Zasady

- Swoją postawą ukazuję właściwe podejście do zmiennych uczuć młodego człowieka.
- Wykorzystuję sprzeciw ucznia do przeprowadzenia konstruktywnej polemiki.
- Poprzez odpowiednie działania wychowawcze staram się wydobyć i umocnić dobre cechy charakteru i usposobienia każdego z uczniów: spontaniczność, odwagę, szczerość, wrażliwość .

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Pierwsza propozycja

Przeprowadzamy miniwarsztaty, których celem jest wykształcenie wrażliwości na drugiego człowieka, poprzez umiejętność uważnego słuchania. Uczniowie dobierają się w pary. Jedna z osób stara się przekazać swoje przemyślenia i refleksje na wybrany temat lub dotyczące danej sytuacji. Druga otrzymuje na kartce zestaw wyrażeń i zwrotów, które są pomocą w lepszym rozumieniu rozmówcy, np.:

Czy mówiąc o…, miałeś na myśli…?
Czy dobrze zrozumiałem, że…?
Wydawało mi się, że mówiąc o…, wyglądałeś na…
Podczas twojego opowiadania miałem wrażenie, że…
Ton twojego głosu odebrałem jako…
Czy właściwie zinterpretowałem to, co rzeczywiście chciałeś mi przekazać?

Druga propozycja

Uczniowie siadają w kółku, otrzymują czystą kartkę, na której u góry piszą swoje imię i nazwisko. Przekazują kartkę osobie po prawej lub lewej stronie.

Uczniowie, którzy dostali kartki mają za zadanie napisać jedną cechę pozytywną tej osoby, której nazwisko figuruje na papierze. Po napisaniu uczeń składa kartkę tak, aby zakryć swój wpis. Ważne jest, by każda poprzednio zapisana opinia została zakryta, by inni uczniowie nie widzieli wpisów. Po zakończeniu kolejki kartka wraca do ucznia, którego imię widnieje na kartce. Uczniowie rozwijają kartkę złożoną w harmonijkę i w ciszy czytają wpisy swoich koleżanek i kolegów. Na koniec rozmawiamy z uczniami o uczuciach, które pojawiły się po przeczytaniu wszystkich opinii.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

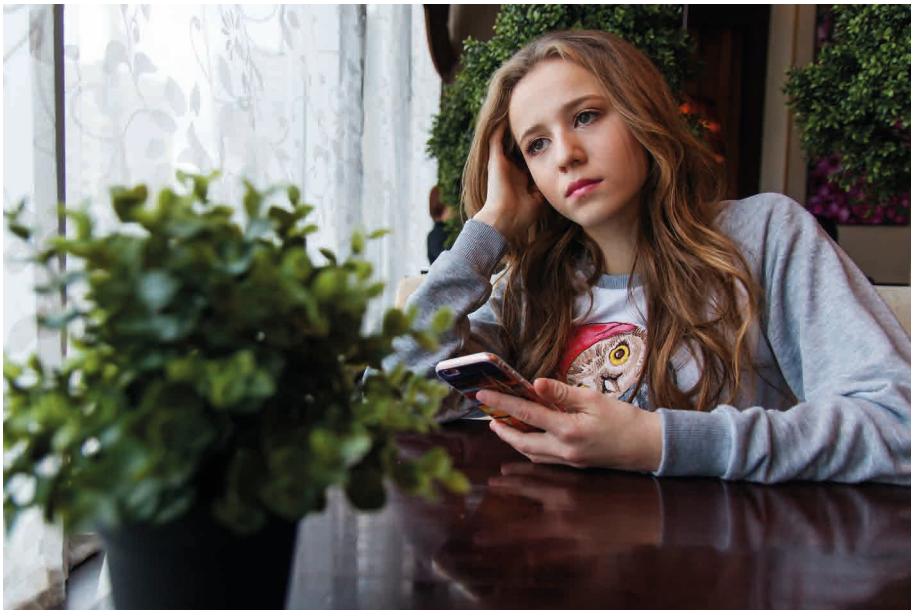
Młodzi ludzie nie izolują się, potrafią okazać innym swoje zaufanie i dzielić się swoimi emocjami. Dorośli nie bagatelizują niepokojących zachowań młodego człowieka, starają się wspierać go i zrozumieć jego problemy. Poprzez szczery dialog, wartości wynikające z uczuć i emocji zostają dostrzeżone i nazwane.

1.10. ZAGROŻENIA

Młody człowiek pozostaje sam ze swoimi problemami, co może prowadzić do załamania i depresji. Towarzyszy mu poczucie winy, ponieważ odczytuje swoje zachowania i emocje jako negatywne. Ocena własnej wartości młodego

człowieka jest subiektywna, często uzależniona od zmiennych nastrojów. Niekontrolowane uczucia mogą powodować i utrwalać niechęć, obojętność i agresywne zachowania nawet względem siebie samego.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

W okresie dojrzewania u dziecka dochodzi do wielu zmian, przede wszystkim biologicznych, ale także społecznych i psychicznych. Jest to trudny czas w życiu młodego człowieka, ale również trudny czas dla jego rodziców. Dziecko staje się nastolatkiem. Zmieniają się jego upodobania – zaczyna słuchać innej muzyki, inaczej się ubiera, przyprowadza do domu nowych kolegów i koleżanki. Już nie potrzebuje rodziców tak jak do tej pory. Chce sam decydować o sobie. Bardziej słucha kolegów, zależy mu na ich akceptacji. Chce być traktowany jak dorosły i sam chce podejmować decyzje. Bezsprzecznie nastolatek potrzebuje więcej swobody. Wymaga to od rodziców, jak również od nauczycieli i wychowawców, mądrego, cierpliwego i wyrozumiałego przetrwania tego okresu oraz trzymania ręki na pulsie, by dziecko nie wpadło w tarapaty.

Ponieważ w życiu nastolatków zachodzą tak ogromne zmiany, pojawiają się też nowe, inne niż u dzieci, potrzeby. Uczuciowość nastolatka to nie tylko te łatwo akceptowalne uczucia: miłość, dobroć, przyjaźń, koleżeńskość; to przede wszystkim uczucia społecznie napiętnowane, takie jak złość, gniew, agresja czy pewność siebie i arogancja, a nawet smutek i rozczarowanie. W wieku dorastania te nielubiane uczucia są jednak dominujące. Zadaniem wszystkich podmiotów wychowujących: rodziców, pedagogów i nauczycieli jest towarzyszenie młodzieży w odkrywaniu świata uczuć. Wychowanek powinien akceptować wszystkie pojawiające się w nim emocje, nazywać je i panować nad nimi.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Sztuka programowania to opowiadanie pochodzące ze zbioru opowiadań dla młodzieży w wieku 11-15 lat pt. *Gorzka czekolada i inne opowiadania o ważnych sprawach*. Przedstawione w zbiorze historie traktują o tym, co w życiu najważniejsze: przyjaźni, szacunku, sprawiedliwości, odwadze, wolności, ale też optymizmie, życzliwości, pokojowym nastawieniu do świata. Autorami czternastu opowiadań o wartościach ważnych w życiu są laureaci Konkursu Literackiego im. Astrid Lindgren, organizowanego przez Fundację ABCXXI Cała Polska Czyta Dzieciom.

Któregoś dnia po lekcjach, gdy kompletowali drużynę piłkarską, podszedł do nich Jacek.

– Mógłbym z wami zagrać? – spytał, patrząc na Radka.

– Spadaj! – mruknął Modry.

Radek, zakłopotany, starał się unikać wzroku Jacka. […]

– Zjeżdżaj kujonie! – krzyknął Modry.

– Pójdę jak będę chciał – powiedział Jacek spokojnie.

Wtedy Modry podskoczył do niego i tak go popchnął, że chłopak przewrócił się na trawę. Rozległy się śmiechy i gwizdy. Radek był zły na kolegów, ale nie zareagował, tylko odwrócił się i przyklęknął, żeby zawiązać sobie sznurowadło. Gdy się podniósł, Jacek już schodził z boiska.

Wieczorem na kursie Radek miał jak zwykle dużo pytań do Jacka, ale ten siedział apatycznie i w ogóle się nie odzywał.

– Co się stało? – zdenerwował się w końcu Radek. – Chodzi ci o to w szkole? Zawsze tak jest na początku.

– Nie wiesz, co się stało? – zapytał Jacek.

– A co mogłem zrobić?

– Cokolwiek – powiedział cicho Jacek. – Myślałem, że jesteś moim przyjacielem, zresztą nieważne… – Urwał i przesiadł się na inne miejsce […].

W. Cesarz, *Sztuka programowania*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 15-16.

W przywołanym opowiadaniu Cesarza poznajemy chłopca o imieniu Radek. Chłopiec na kursie programowania poznaje Jacka, z którym się zaprzyjaźnia. Niestety, Jacek nie jest akceptowany przez rówieśników, ponieważ uważają go za kujona. Na początku Radek nie umie sobie poradzić z tym, że Jacek jest napiętnowany przez szkolnych kolegów. Nie reaguje, gdy go poniżają. Odwraca wzrok. Jacek jednak szczerze mu wyznaje, że takie zachowanie jest wbrew koleżeństwu i przyjaźni. Dzięki szczerej rozmowie Radek poznaje, czym jest przyjaźń. Uczy się także zasad, jakimi należy się kierować w budowaniu wspólnoty braterskiej i koleżeńskiej. W końcu Jacek okazuje się być wielkodusznym przyjacielem. Nie obraża się na Radka, ale mówi mu o swoich uczuciach i oczekiwaniach. Radek poznaje wartość przyjaźni i dobrych relacji.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Ta moc potrzebna jest, by żyć na co dzień odważnie, także w sytuacji obiektywnie trudnej, aby dochować wierności sumieniu w studiach, pracy zawodowej, by nie ulec modnemu dziś konformizmowi, by nie milczeć, gdy drugiemu dzieje się krzywda, ale mieć odwagę wyrażenia słusznego sprzeciwu i podjęcia obrony. „Więcej być". Dzisiejsze „więcej być" młodego człowieka to odwaga trwania pełnego inicjatywy – nie możecie z tego zrezygnować – nie możecie z tego zrezygnować, od tego zależy przyszłość każdego i wszystkich – trwania pulsującego świadectwa wiary i nadziei. „Więcej być" to na pewno nie ucieczka od trudnej sytuacji.

Jan Paweł II, *Homilia w czasie liturgii słowa skierowana do młodzieży zgromadzonej na Westerplatte*, Gdańsk, 12.06.1987, 7, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 480.

Jeśli bowiem przykazania Dekalogu uczą nas podstawowych zasad sprawiedliwości, to Mądrość Boża objawiona w Chrystusie, Synu Maryi, ukazuje głębszy jeszcze wymiar moralności. Jest to wymiar miłości, w szczególności wymiar miłości miłosiernej. Chrystus uczy nas, że ponad poziomem dóbr, które można i trzeba dzielić wedle miar sprawiedliwości – człowiek jest powołany do miłości, która jest większa od wszystkich dóbr przemijających. Ona jedna nie przemija. Miłość nie przemija. Ona jest miarą życia wiecznego – to znaczy życia człowieka w Bogu samym. Albowiem Bóg jest miłością.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. beatyfikacyjnej matki Bolesławy Lament*, Białystok, 5.06.1991, 6, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny*, s. 646.

Konfliktu nie można ignorować lub ukrywać. Powinien być przyjęty. Ale jeśli pozostajemy w jego sidłach, tracimy perspektywę, zacieśniają się horyzonty, a rzeczywistość staje się fragmentaryczna. Gdy zatrzymujemy się na konflikcie, tracimy poczucie głębokiej jedności rzeczywistości.

EG 226.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Wówczas Jezus rzekł do nich: „Wy wszyscy zwątpicie we Mnie tej nocy. Bo jest napisane: Uderzę pasterza, a rozproszą się owce stada. Lecz gdy powstanę, uprzedzę was do Galilei". Odpowiedział Mu Piotr: „Choćby wszyscy zwątpili w Ciebie, ja nigdy nie zwątpię". Jezus mu rzekł: „Zaprawdę, powiadam ci: Jeszcze tej nocy, zanim kogut zapieje, trzy razy się Mnie wyprzesz". Na to Piotr: „Choćby mi przyszło umrzeć z Tobą, nie wyprę się Ciebie". Podobnie też mówili wszyscy uczniowie.

Mt 26,31-35;
por. Mk 10,17-22.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Wzniosłe uczucia nie decydują ani o moralności, ani o świętości osób; stanowią niewyczerpany zasób wyobrażeń i odczuć, w których wyraża się życie moralne. Uczucia są moralnie dobre, gdy przyczyniają się do dobrego działania; w przeciwnym razie – są moralnie złe. Prawa wola podporządkowuje dobru i szczęściu poruszenia zmysłowe, które uznaje za swoje. Zła wola ulega nieuporządkowanym uczuciom i potęguje je. Emocje i doznania mogą być przekształcone w cnoty lub zniekształcone w wady.

KKK 1768;
por. 1762-1764.

IV. LITERATURA

Albisetti V., *Ból miłości. Jak radzić sobie z problemami życia uczuciowego*, tłum. W. Zasiura, wyd. Jedność, Kielce 2002.

Cesarz W., *Sztuka programowania*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 14-18.

Doldi M., *Odpowiedzi na pytania o miłość i uczucia*, tłum. E. Łukaszyk, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005.

Eysenck H. i M., *Podpatrywanie umysłu*, tłum. B. Wojciszke, M. Dowhyluk i in., Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003.

Franciszek, *Adh. «Evangelii gaudium». O głoszeniu Ewangelii w dzisiejszym świecie*, Wydawnictwo M, Kraków 2013.

Głaz S., *Doświadczenie religijne a osobowość*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.

Jan Paweł II, *Homilia w czasie liturgii słowa skierowana do młodzieży zgromadzonej na Westerplatte*, Gdańsk, 12.06.1987, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 476-484.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. beatyfikacyjnej matki Bolesławy Lament*, Białystok, 5.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1978, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 642-650.

Kasdepke G., *Co to znaczy…*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 64-65.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Mit o Tezeuszu i Ariadnie, w: A. Nożyńska-Demianiuk, *Mity greckie*, wyd. Ibis, Poznań 2018, s. 106-111.

Nowak E., *Pajączek na rowerze*, wyd. Greg, Kraków 2018.

Pilśniak M., *Miłość, przyjaźń, modlitwa, czyli wszystko, co najważniejsze*, wyd. List, Kraków 2004.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 10. Teologia ciała w nauczaniu Jana Pawła II*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2018.

Tabulski M., *Edukacja i formacja w młodzieżowych wspólnotach religijnych*, wyd. Paulinianum, Częstochowa–Kraków 2004.

Terruwe A.A., Baars C.W., *Integracja emocjonalna. Jak uwierzyć, że jesteś kochany i potrafisz kochać*, tłum. M. Ciszewska, wyd. W drodze, Poznań 2019.

12.

Wartość własnej płci oraz jej akceptacja

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój emocjonalny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Poznawanie własnej sfery uczuciowej

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Akceptacja i postawa szacunku wobec własnej płci i drugiego człowieka

1.4. PROPONOWANE TEMATY

– Poznanie różnic między męskością a kobiecością.

– Odkrycie wartości swojej płci[1].
– Płeć jako zadanie.
– Godność kobiety i mężczyzny w okresie dojrzewania płciowego.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Należy rozpoznać swoją tożsamość płciową i wynikające z niej zadania[2].
– Należy akceptować swoją płeć.
– Należy uczyć się odpowiedzialności za swoją płeć.

Zasady

– Odkrywam specyfikę swojej płci.
– Staram się zrozumieć różnice wynikające z odmienności płci.
– Odkrywam swoją rolę jako chłopca – mężczyzny lub dziewczynki – kobiety w społeczeństwie i kulturze.
– Szanuję osobę innej płci.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

– Wzajemny szacunek rodziców jest świadectwem równości i godności obu płci.
– Zarówno ojciec, jak i matka odgrywają niezbędną rolę w przeżywaniu przez dziecko własnej płci.
– Dobre relacje syna z matką oraz córki z ojcem decydują o prawidłowym podejściu dziecka do własnej płciowości.
– Miłość rodziców kształtuje psychiczną płeć dziecka.
– Relacje seksualne rodziców nabierają specjalnej wartości i godności – są wyrazem miłości ludzkiej, i miłości małżeńskiej.

---

[1] „Płciowość określa mężczyznę i kobietę nie tylko na płaszczyźnie fizycznej, ale także psychicznej i duchowej, znacząc każde z nich odmiennym wyrazem. Jest ona także rzeczywistością, dzięki której człowiek rozpoznaje siebie jako osobę ludzką". A. Świerczek, *Ciało ludzkie*, w: *Encyklopedia bioetyki. Personalizm chrześcijański*, red. A. Muszala, wyd. Polwen, Radom 2009, s. 144.

[2] „Cielesność ludzka oraz związana z nią płciowość nie jest czymś czysto biologicznym, ale odnosi się do wewnętrznej istoty osoby. Określa mężczyznę i kobietę nie tylko w płaszczyźnie fizycznej, ale także psychicznej i duchowej, znacząc każde z nich odmiennym wyrazem". *Człowiek – osoba – płeć*, red. M. Wójcik, wyd. Fundacja Pomoc Rodzinie, Łomianki 1998, s. 256.

Zasady

- Pomagam dziecku odkrywać wartość płci.
- Pełniąc rolę matki lub ojca, uczę młodego człowieka, w jaki sposób wypełnia się powołanie danej płci.
- Żyję w taki sposób, aby moje relacje ze współmałżonkiem świadczyły o wzajemnym szacunku, miłości, ale również o podziale ról należnych danej płci.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Należy wychowywać do wzajemnego poszanowania między chłopcami i dziewczętami.
- Należy uświadamiać uczniom ich powołanie, które wyznacza dana płeć.
- Życie seksualne jest zarezerwowane tylko dla relacji małżeńskich.

Zasady

- Wyznaczam w klasie zadania adekwatne do predyspozycji wpisanych w określoną płeć.
- Męskość i kobiecość formuję we wzajemnych relacjach między chłopcami i dziewczynkami.
- Wspólnie z uczniami szukam dobrych wzorców relacji damsko-męskich.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie podzieleni na dwie grupy: męską i żeńską przygotowują listę cech właściwych mężczyźnie i kobiecie. Listy te wymienia się następnie pomiędzy uczniami i uczennicami. Po korekcie, tworzy się kodeks zachowań i wartości właściwych danej płci, z uwzględnieniem odpowiedzialności za powołanie przysługujące kobiecie i mężczyźnie.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczeń akceptuje swoją płeć, jest świadomy jej wartości, rozpoznaje swoje powołanie jako mężczyzny albo kobiety. Jednocześnie szanuje płeć odmienną. Spotkanie z osobą płci odmiennej pomaga odkrywać własną tożsamość. W rodzinie właściwe relacje między rodzicami i rodzeństwem gwarantują prawidłowy rozwój płciowy młodego człowieka.

1.10. ZAGROŻENIA

Mogą zacierać się różnice między kobietą i mężczyzną, co powoduje deformacje osobowości. Kobieta wykonuje prace i zadania przeznaczone dla mężczyzn, natomiast mężczyzna traci poczucie odpowiedzialności. Brak akceptacji jednego z rodziców prowadzi do negacji swojej płciowości i zagubienia sensu swojego powołania. Deficyt odpowiednich wzorców w przeżywaniu płciowości powoduje, że płeć sprowadza się do wymiaru wyłącznie seksualnego. Zamiast odkrywać godność, odpowiedzialność oraz role jakie pełnią kobieta i mężczyzna, postrzega się osoby jedynie jako obiekty seksualne. Młodzież zbyt wcześnie podejmuje życie seksualne, pomijając trud kształtowania w sobie postawy czystości.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Płciowość odgrywa ważną rolę w życiu człowieka. Jest ważną cechą, która znacząco wpływa na osobowość, sposób porozumiewania się z innymi, a przede wszystkim na wyrażanie i przeżywanie miłości. We współczesnej kulturze sfera ludzkiej płciowości jest odrywana od integralnej wizji człowieka i jego nadprzyrodzonego powołania; rola płciowości w życiu człowieka jest umniejszana i sprowadza się ją tylko do aspektu popędowego. Przy tak rozumianej płciowości istotne znaczenie ma wychowanie, które powinno wskazać na związek ludzkiej płciowości ze światem wartości moralnych, takich jak małżeństwo, rodzina, przekazywanie życia i wyrażanie miłości. Te zadania powinna spełnić rodzina, ale także szkoła.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Akcja pierwszej części powieści *Opowieści z Narnii* pt. *Lew, Czarownica i Stara Szafa* toczy się w starym wiejskim domu sędziwego Profesora, który dał schronienie czwórce dzieci, uciekającej z bombardowanego przez Niemców Londynu. Dzieci, bawiąc się w chowanego w zakamarkach wielkiego domu, odnajdują w starej szafie przejście do niezwykłej krainy – Narnii. Tam okazuje się, że są wyczekiwanymi władcami tej baśniowej krainy i to właśnie oni mają wyzwolić Narnię spod panowania Białej Czarownicy. Poznają Aslana – władcę Narnii i wraz z nim oraz jego armią, pokonują Czarownicę i jej sprzymierzeńców. Dzieci pozostają w Narnii i zasiadają na czterech tronach Królestwa. Kiedy po wielu latach czwórka rodzeństwa odnajduje drogę do własnego świata, okazuje się, że minęło tam zaledwie kilka minut.

Książka ta to nie tylko opowieść o wspaniałych przygodach czworga dzieci, ale także historia relacji rodzeństwa: wsparcia i odrzucenia, konfliktów i pojednań, poszukiwania i odnajdywania własnych celów.

– Piotrze, Synu Adama – powiedział Święty Mikołaj.

– Jestem Panie – odpowiedział Piotr.

– To są prezenty dla Ciebie. I pamiętaj, że to nie są zabawki. Być może czas, w którym ich użyjesz, nie jest już tak daleki. Niech ci służą.

Mówiąc to wręczył Piotrowi tarczę i miecz. […] Przyjął te dary w milczeniu i z powagą, ponieważ czuł, że nie jest to zwykły prezent na Boże Narodzenie.

– Zuzanno, Córko Ewy – powiedział Święty Mikołaj – to dla ciebie.

I wręczył jej łuk z kołczanem pełnym strzał oraz mały róg z kości słoniowej.

– Możesz użyć tego łuku tylko w wielkiej potrzebie, bo nie masz brać udziału w bitwie. Ten łuk nie chybia. A kiedy zadmiesz w róg, zawsze, gdziekolwiek będziesz, zjawi się jakaś pomoc.

Wreszcie powiedział:

– Łucjo, Córko Ewy. – I Łucja podeszła do niego. Dał jej buteleczkę z czegoś, co wyglądało jak szkło (ale później opowiadano, że była z diamentu) oraz mały sztylet.

– W tej butelce – wyjaśnił – jest lek zrobiony z soku jednego z Ognistych Kwiatów, które rosną w Górach Słońca. Gdyby któreś z was było ranne, wystarczy kilka kropel z tej buteleczki, a rana zniknie. A ten sztylet jest do obrony własnej, i to tylko w największym niebezpieczeństwie. Ty również nie będziesz brała udziału w bitwie.

– Dlaczego proszę pana? – zapytała Łucja. – Myślę… no, nie wiem… ale myślę, że byłabym dzielna.

– Nie w tym rzecz – odpowiedział. – Po prostu bitwy nie wyglądają zbyt ładnie, gdy biorą w nich udział kobiety. […]

Dwaj królowie i dwie królowe rządzili Narnią sprawiedliwie, a panowanie ich było długie i szczęśliwe. […] w miarę jak upływały lata, zmienili się i wydorośleli. Piotr stał się wysokim, barczystym mężczyzną i słynnym rycerzem, a nazywano go Piotrem wspaniałym. Zuzanna wyrosła na smukłą, pełną wdzięku dziewczynę […]. Nazywano ją królową Zuzanną Łagodną. Edmund stał się mężczyzną poważniejszym i spokojniejszym niż Piotr i zasłynął z mądrych rad i wyroków, a nazywano go królem Edmundem Sprawiedliwym. A Łucja pozostała wciąż tak samo żywa i złotowłosa […]. Jej własny lud nazywał ją Łucją Mężną.

C.S. Lewis, *Lew, czarownica i stara szafa*, w: tegoż, *Opowieści z Narnii*, tłum. A. Polkowski, Wydawnictwo Media Rodzina, Poznań [b.r.], s. 82-83, 131.

Powyższy fragment charakteryzuje każde z dzieci: Łucję, Edmunda, Zuzannę i Piotra. Tak jak ich widział władca Narnii Aslan; zdradzają to dary,

które otrzymali od niego. Po latach władania Narnią widzimy te same dzieci odmienione. Wydorośleli. Ich relacje, choć na początku książki były trudne i konfliktogenne, teraz są bardzo dobre, oparte na szacunku i zrozumieniu. Omawianie tej wartości warto oprzeć na podanym fragmencie z książki lub na fragmencie filmu pod tym samym tytułem.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Bóg stworzył człowieka mężczyzną i kobietą, wprowadzając przez to w całe dzieje ludzkości ową szczególną „dwoistość" przy całkowitej równości, gdy chodzi o godność osobową oraz zdumiewającej komplementarności, gdy chodzi o podział przymiotów, właściwości i zadań, związanych z męskością i kobiecością istoty ludzkiej.

PS 12.

Słowa Księgi Rodzaju zawierają prawdę o człowieku, której odpowiada najszerzej rozumiane doświadczenie ludzkości: człowiek jako mężczyzna i kobieta „od początku" całe życie ludzkiej zbiorowości wspólnoty, społeczności i społeczeństwa noszą znamię tej pierwotnej dwoistości. Stanowi o niej męskość i kobiecość poszczególnych osób, a każda wspólnota czy społeczność czerpie z tej dwoistości swą szczególną charakterystykę i szczególne bogactwo we wzajemnym dopełnianiu się osób.

LdR 6.

Jako chrześcijanie nie możemy zrezygnować z proponowania małżeństwa, tylko dlatego, by nie przeciwstawiać się aktualnej wrażliwości, by nadążać za modą lub z powodu poczucia niższości wobec upadku moralnego i ludzkiego. Pozbawialibyśmy świat wartości, które możemy i musimy wnosić. To prawda, że nie ma sensu, aby zatrzymywać się na retorycznym oskarżaniu aktualnego zła, jakby to mogło coś zmienić. Niczemu nie służy także próba narzucania norm siłą władzy. Oczekuje się od nas wysiłku bardziej odpowiedzialnego i hojnego, polegającego na przedstawieniu przyczyn i motywacji, aby nasze opowiedzenie się za małżeństwem i rodziną było takie, by ludzie byli bardziej gotowi do odpowiedzi na łaskę, jaką daje im Bóg.

AL 35.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

A obok krzyża Jezusowego stały: Matka Jego i siostra Matki Jego, Maria, żona Kleofasa, i Maria Magdalena. Kiedy więc Jezus ujrzał Matkę i stojącego obok Niej ucznia, którego miłował, rzekł do Matki: „Niewiasto, oto syn twój". Następnie rzekł do ucznia: „Oto Matka twoja". I od tej godziny uczeń wziął Ją do siebie.

J 19,25-27;
por. Rdz 19,26-27.

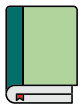
3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Płodność miłości małżeńskiej obejmuje także owoce życia moralnego, duchowego i nadprzyrodzonego, jakie przez wychowanie rodzice przekazują swoim dzieciom. Rodzice są głównymi i pierwszymi wychowawcami swoich dzieci. W tym sensie podstawowym zadaniem małżeństwa i rodziny jest służba życiu.

KKK 1653.

IV. LITERATURA

Antonelli M., *W poszukiwaniu zagubionego ciała. Zaproszenie do refleksji*, tłum. K. Kozak, wyd. Jedność, Kielce 2006.

Carroll L., *Alicja w Krainie Czarów*, tłum. A. Marianowicz, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2005, s. 6-107.

Cohen R., *Wyjść na prostą. Rozumienie i uzdrawianie homoseksualizmu*, tłum. A. Jankowiak, Wydawnictwo Światło-Życie, Kraków 2013.

Człowiek – osoba – płeć, red. M. Wójcik, wyd. Fundacja Pomoc Rodzinie, Łomianki 1998.

Franciszek, *Posynodalna adh. «Amoris laetitia». O miłości w rodzinie*, Wydawnictwo M, Kraków 2016.

Jan Paweł II, *List apostolski Parati semper do młodych całego świata z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 251-275.

Jan Paweł II, *List Gratissimam sane do rodzin z okazji Roku Rodziny 1994*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 358-399.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Lewis C.S., *Lew, Czarownica i stara szafa*, w: tegoż, *Opowieści z Narnii*, tłum. A. Polkowski, Wydawnictwo Media Rodzina, Poznań [b.r.], s. 9-135.

Ombach M., *W drodze do prawdziwej miłości*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2002.

Pawlukiewicz P., *Porozmawiajmy spokojnie o tych sprawach*, wyd. Liberton, Warszawa 1998.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Początki świata. Narodziny bogów i tytanów, w: A. Nożyńska-Demianiuk, *Mity greckie*, wyd. Ibis, Poznań 2018, s. 9-13.

Półtawska W., *Przygotowanie do małżeństwa*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

Pulikowski J., *Ewa czuje inaczej. Warto zadbać o uczucia*, Inicjatywa Wydawnicza Jerozolima, Poznań 2008.

Regulska A., *Wartość czystości seksualnej. Analiza etyczno-pedagogiczna*, Wydawnictwo Maternus Media, Tychy 2007.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 10. Teologia ciała w nauczaniu Jana Pawła II*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2018.

Świerczek A., *Ciało ludzkie*, w: *Encyklopedia bioetyki. Personalizm chrześcijański*, red. A. Muszala, wyd. Polwen, Radom 2009, s. 139-144.

Wojtyła K., *Miłość i odpowiedzialność*, wyd. TN KUL, Lublin 2015.

Wojtyła K., *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, wyd. TN KUL, Lublin 2019.

Wolicki M., *Dojrzała osobowość – dojrzałe sumienie*, wyd. TUM, Wrocław 2000.

13.

Wartość seksualności oraz jej akceptacja

I. PROSPEKT WARTOŚCI

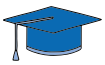
1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój moralny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Zrozumienie znaczenia seksualności: miłości, macierzyństwa i ojcostwa

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kierowanie się na dobro drugiej osoby odmiennej płci

1.4. PROPONOWANE TEMATY

– Seksualność jako sposób relacji międzyosobowych[1].

[1] „Nie można tedy żadną miarą mniemać, iż popęd seksualny, który ma swoją własną celowość w człowieku, celowość z góry określoną, niezależną od woli i samostanowienia człowieka, jest czymś, co znajduje się poniżej osoby i poniżej miłości. Celem właściwym popędu jest istnienie

– Seksualność jako dar i zadanie.
– Seksualność jest wartością, która w naturalny sposób przynależy do natury człowieka.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Seksualność jest jednym z wymiarów relacji osobowej.
– Popęd podlega rozumowi i wolnej woli człowieka – nie powinien być nieświadomą siłą.
– Seksualność nie służy tylko do zaspokajania zmysłowych potrzeb.
– W relacjach psychoseksualnych osoba odmiennej płci jest podmiotem, a nie przedmiotem.

Zasady

– Jestem odpowiedzialny za to, jak kieruję swoją seksualnością.
– Zawsze mam na względzie dobro osoby odmiennej płci.
– Nie postrzegam drugiej osoby tylko ze względu na jej przymioty seksualne.
– Mam świadomość, że niezależnie od moich emocji i pragnień, druga osoba jest zawsze podmiotem i celem spotkania.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

– Dobre relacje między rodzicami stanowią przykład sensu seksualności i jej właściwego ukierunkowania.
– Seksualność jest integralną częścią miłości i musi być przeżywana z szacunkiem dla drugiej osoby.
– Seksualność jest znakiem miłości ludzkiej.

Zasady

– Kształtuję w dziecku właściwe pojęcie miłości. Jest to pragnienie dobra dla drugiej osoby.

---

gatunku Homo sapiens, jego przedłużanie, *procreatio*, a miłość osób, mężczyzny i kobiety, kształtuje się w obrębie tej celowości, niejako w jej łożysku, kształtuje się jakby z tego tworzywa, którego popęd dostarcza". K. Wojtyła, *Miłość i odpowiedzialność*, wyd. TN KUL, Lublin 2015, s. 51.

- Uczę dziecko, jak przeżywać seksualność[2].
- Uczę młodego człowieka, że seksualność realizuje się przez ojcostwo i macierzyństwo.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Dar seksualności nakazuje szacunek dla drugiej osoby.
- Akceptacja i postępowanie zgodne ze swoją płcią kształtuje się w środowisku szkolnym.
- Postawa nauczyciela ma być przykładem przeżywania seksualności na miarę godności osoby.

Zasady

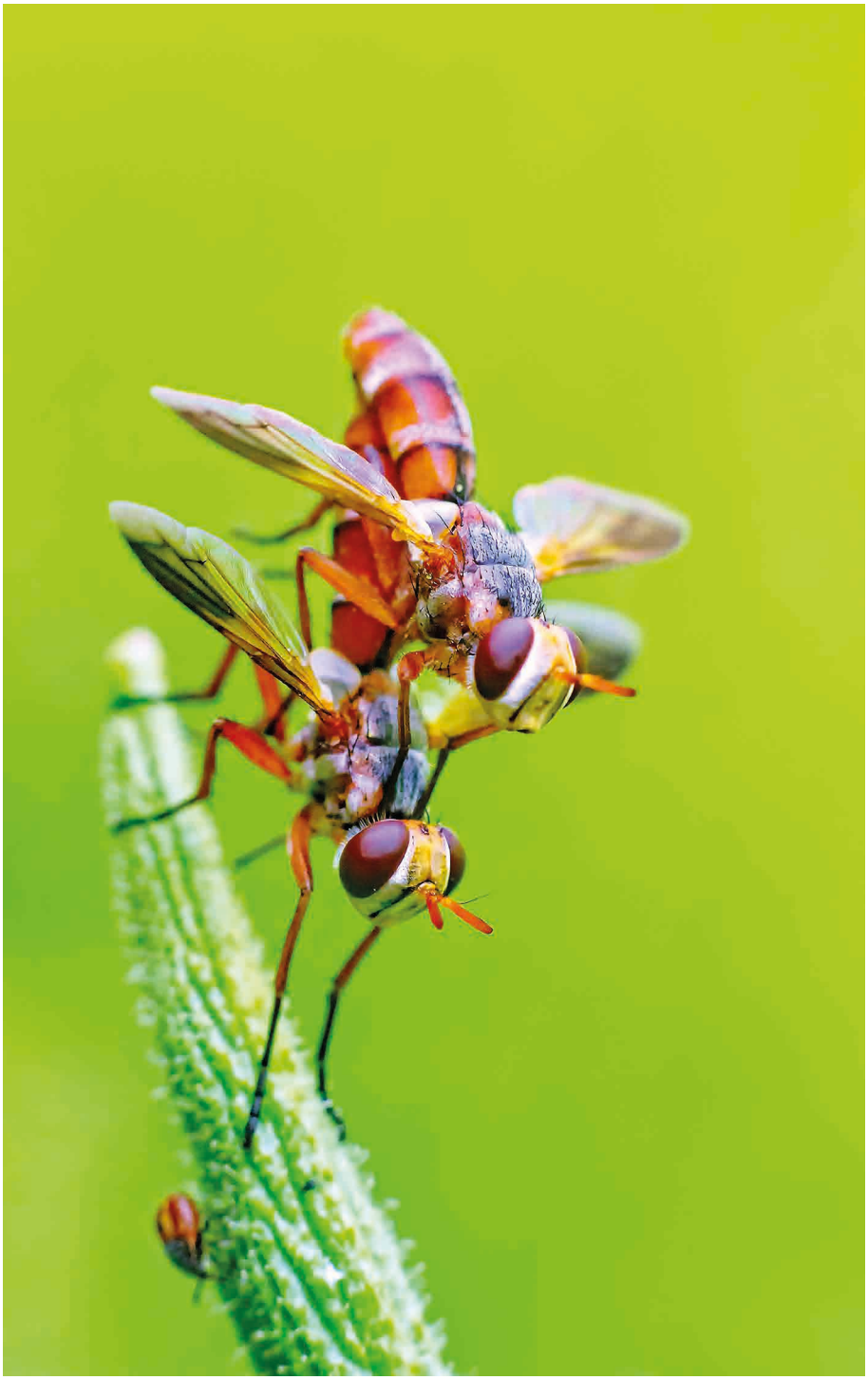
- Wymagam, żeby między uczniami panowały właściwe relacje.
- Uświadamiam uczniom, że seksualność przynależy do sfery miłości.
- Chronię młodzież przed zbyt wczesnym rozbudzeniem i inicjacją seksualną.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Zapraszamy na lekcję małżeństwo, które opowiada o tym, jak przygotować się do ról w małżeństwie: męża i ojca, żony i matki. Dzieląc się swoim doświadczeniem, ukazują uczniom na czym polega odpowiedzialność za dobro drugiej osoby. Pomocą dydaktyczną mogą być nagrane konferencje Wandy Półtawskiej *Jestem odpowiedzialny za swój kwiat* lub Jacka Pulikowskiego *Kobieta + Mężczyzna. Obdarowani sobą czy skazani na siebie? Czyli o sztuce budowania więzi*.

[2] „Na rodzicach spoczywa też szczególna odpowiedzialność w sferze wychowania seksualnego. Istotne znaczenie dla harmonijnego wzrastania ma fakt, by dzieci stopniowo i w sposób uporządkowany poznawały sens płciowości oraz uczyły się doceniać ludzkie i moralne wartości z nią związane: «Ze względu na powiązania zachodzące pomiędzy wymiarem płciowym osoby a jej wartościami etycznymi, wychowanie ma doprowadzić do znajomości zasad moralnych i uznania ich za konieczną i cenną gwarancję odpowiedzialnego wzrostu osobowego w dziedzinie płciowości ludzkiej» (FC 37). Rodzice są zobowiązani do zweryfikowania sposobów realizacji wychowania seksualnego w instytucjach wychowawczych w celu sprawdzenia, czy tak ważny i delikatny temat podejmowany jest we właściwy sposób". KNSK 243.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młodzież jest świadoma odpowiedzialności, jaka wiąże się z seksualnością. Zdaje sobie sprawę, że seksualność prowadzi do ojcostwa i macierzyństwa, dlatego do tych ról trzeba dojrzeć. To w rodzinie młody człowiek przygotowuje się do dojrzałego przeżywania swojej płciowości, poprzez samowychowanie i zdobywanie właściwej wiedzy.

1.10. ZAGROŻENIA

Młodzież dąży do zaspokajania i realizowania popędu seksualnego w oderwaniu od miłości. Nie bierze odpowiedzialności za swoją seksualność. Przedwczesna inicjacja seksualna osób niedojrzałych wypacza proces psychicznego rozwoju, powoduje zagrożenie niewłaściwymi nawykami i zachowaniami psychofizycznymi.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Seksualność jest bardzo ważną sferą życia ludzkiego. Wiąże się z nią postrzeganie siebie w wymiarze swojej płciowości: męskości i kobiecości. To obszar

intymności osoby ludzkiej, skierowany na budowanie bliskości i więzi emocjonalnej z drugim człowiekiem. Seksualność realizuje się w zjednoczeniu małżonków w miłości i zrodzeniu potomstwa. Człowiek jest istotą seksualną od momentu poczęcia aż do śmierci. Dzieciństwo i wiek młodzieńczy to pewne etapy rozwoju seksualnego.

Edukacja seksualna jest nauką o czynnikach biologicznych, psychicznych i kulturowych, które kształtują seksualność człowieka. Dzięki właściwej edukacji seksualnej młody człowiek może się dowiedzieć jak kierować własną seksualnością, by nie przekraczać przyjętych norm. Warunkiem skutecznej edukacji seksualnej w szkołach jest jej integralność z systemem wartości przekazywanym młodzieży przez ich rodziców. Dlatego tak ważna jest współpraca tych dwóch podmiotów wychowujących w procesie wychowania młodego człowieka do właściwego rozumienia swojej seksualności.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Opis stworzenia świata rozpoczyna Biblię i przedstawia pochodzenie świata i człowieka. Zawiera się w nim wiara w to, że człowiek i wszechświat mają swoje źródło jedynie w Bogu. Podkreśla doskonałość wszystkiego, co zostało stworzone przez Boga. Tłumaczy też zależności, jakie zachodzą między Bogiem, człowiekiem i światem. Najwyższym ze stworzeń jest człowiek. Został stworzony przez Boga na końcu dzieła stworzenia, na Jego obraz i podobieństwo oraz by panować nad ziemią i wszelkim stworzeniem. Człowiek został stworzony jako mężczyzna i niewiasta.

> A wreszcie Bóg rzekł: „Uczyńmy człowieka na Nasz obraz, podobnego nam. Niech panuje nad rybami morskimi, nad ptactwem powietrznym, nad bydłem, nad ziemią i nad wszystkimi zwierzętami pełzającymi po ziemi!"
>
> Stworzył więc Bóg człowieka na swój obraz, na obraz Boży go stworzył: stworzył mężczyznę i niewiastę.

Rdz 1,26-27.

Człowiek został stworzony na obraz i podobieństwo Boga, przez co posiada godność osoby. Godność jest ściśle powiązana z człowiekiem, nie posiada jej żadne inne stworzenie, a jedynie istota rozumna, którą jest człowiek. Jest ona

fundamentem i źródłem praw i wolności osoby. Godność jest więc konsekwencją bycia osobą i jest taka sama dla każdej istoty ludzkiej: kobiety i mężczyzny. Jest nienaruszalna i nie można jej się zrzec! Mężczyzna i kobieta są więc sobie równi i wzajemnie się uzupełniają, bo są istotami stworzonymi na Boże podobieństwo. Lekcję na temat wartości seksualności warto zacząć od przeczytania opisu stworzenia świata i rozmowy na temat godności każdego człowieka.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

PS 10.

Bóg stworzył człowieka mężczyzną i kobietą, wprowadzając przez to w całe dzieje ludzkości ową szczególną „dwoistość" przy całkowitej równości, gdy chodzi o godność osobową oraz zdumiewającej komplementarności, gdy chodzi o podział przymiotów, właściwości i zadań, związanych z męskością i kobiecością istoty ludzkiej.

Na horyzoncie miłości, centralnej dla chrześcijańskiego doświadczenia małżeństwa i rodziny, wyróżnia się również inna cnota, często zapominana w obecnych czasach relacji burzliwych i płytkich: czułość. Zwróćmy się

do łagodnego i intensywnego Psalmu 131. Podobnie, jak to dostrzegamy także w innych tekstach (por. Wj 4,22; Iz 49,15; Ps 27,10), więź między wiernym a jego Panem wyraża się w rysach miłości rodzicielskiej lub matczynej. Pojawia się tutaj delikatna i czuła intymność między matką a dzieckiem, noworodek śpi w ramionach swojej matki, po czym karmiony jest piersią. Jest to – jak to wyraża hebrajskie słowo *gamul* – dziecko już rozbudzone, które trzyma się świadomie matki noszącej je na piersi. Jest to zatem intymność świadoma, a nie tylko biologiczna. Psalmista śpiewa: „wprowadziłem ład i spokój do mojej duszy. Jak niemowlę u swej matki" (Ps 131,2).

AL 28.

Miłości pomiędzy mężczyzną i kobietą, która nie rodzi się z myśli i woli człowieka, ale w pewien sposób mu się narzuca, starożytna Grecja nazwała *erosem*. Musimy już z góry uprzedzić, że grecka wersja Starego Testamentu jedynie dwukrotnie używa słowa *eros*, podczas gdy Nowy Testament nigdy go nie stosuje: z trzech słów greckich, dotyczących miłości — *eros*, *philia* (miłość przyjaźni) i *agape* — pisma nowotestamentowe uprzywilejowują to ostatnie, które w języku greckim pozostawało raczej na marginesie. Jeśli chodzi o pojęcie miłości przyjaźni (*philia*), to zostało ono podjęte i pogłębione w Ewangelii św. Jana, aby wyrazić relację między Jezusem i Jego uczniami. To pominięcie słowa eros wraz z nową wizją miłości, wyrażoną poprzez słowo *agape*, w nowości chrześcijaństwa oznacza niewątpliwie coś zasadniczego w odniesieniu do pojęcia miłości.

DCE 3.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Wtedy przystąpili do Niego faryzeusze, chcąc Go wystawić na próbę, i zadali Mu pytanie: „Czy wolno oddalić swoją żonę z jakiegokolwiek powodu?". On odpowiedział: „Czy nie czytaliście, że Stwórca od początku stworzył ich jako mężczyznę i kobietę?". I rzekł: „Dlatego opuści człowiek ojca i matkę i złączy się ze swoją żoną, i będą oboje jednym ciałem. A tak już nie są dwoje, lecz jedno ciało. Co więc Bóg złączył, niech człowiek nie rozdziela".

Mt 19,3-6.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Mężczyzna i kobieta są stworzeni „jedno dla drugiego": Bóg nie stworzył ich „jako części" i „niekompletnych". Bóg stworzył ich do wspólnoty osób, w której jedno może być „pomocą" dla drugiego, ponieważ są równocześnie równi jako osoby („kość z moich kości…") i uzupełniają się wzajemnie jako mężczyzna i kobieta.

KKK 372; por. 111; 147.

IV. LITERATURA

Benedykt XVI, *Enc. «Deus caritas est». O miłości chrześcijańskiej*, Wydawnictwo M, Kraków 2006.

Eldredge J., *Dzikie serce. Ćwiczenia w drodze. Osobisty przewodnik prowadzący do odkrycia tajemnicy twojego męskiego ducha*, tłum. M. Sabiłło-Widera, wyd. Logos, Warszawa 2005.

Eldredge J., *Podróż pragnień. W poszukiwaniu życia, o jakim marzyliśmy*, tłum. J. Muranty, wyd. Logos, Warszawa 2006.

Eldredge J., *Urzekająca – dziennik osobisty. Odkrywanie tajemnicy kobiecej duszy*, tłum. J. Muranty, S. Ryżyk, wyd. Logos, Warszawa 2006.

Franciszek, *Posynodalna adh. «Amoris laetitia». O miłości w rodzinie*, Wydawnictwo M, Kraków 2016.

Iwanek M., *Jak wychowanie wpływa na naszą seksualność? Poradnik dla rodziców i opiekunów*, [online:] https://yourkaya.pl/you-know/a/jak-wychowanie-wplywa-na-seksualnosc-poradnik#gref [dostęp: 31.07.2021].

Jan Paweł II, *Adh. Familiaris consortio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 69-132.

Jan Paweł II, *List apostolski Parati semper do młodych całego świata z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 251-275.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Mit o Demeter i Persefonie (Korze), w: A. Nożyńska-Demianiuk, *Mity greckie*, wyd. Ibis, Poznań 2018, s. 67-73.

Nowakowski P.T., *Promocja seksu w kolorowych pismach dla młodzieży jako problem pedagogiczny*, „Społeczeństwo i Rodzina" 2005, R. 2, nr 2, s. 134-140.

Papieska Rada Iustitia et Pax, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, tłum. D. Chodyniecki, wyd. Jedność, Kielce 2005.

Pawlukiewicz P., *Porozmawiajmy spokojnie o tych sprawach*, wyd. Liberton, Warszawa 1998.

Pelamatti L., *Bolesna miłość. Kiedy seksualność dzieli małżonków*, tłum. E. Łukaszyk, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Półtawska W., *Jestem odpowiedzialny za mój kwiat* [MC], wyd. Rhetos, Warszawa [b.r.].

Posłuchaj, córko… o «tych sprawach», tłum. Ł. Wiraszka, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia, Sandomierz 2006.

Posłuchaj, synu… o «tych sprawach», tłum. Ł. Kondraciuk, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia, Sandomierz 2006.

Pulikowski J., *Kobieta + Mężczyzna. Obdarowani sobą czy skazani na siebie? Czyli o sztuce budowania więzi* [CD], wyd. Rethos, Warszawa 2007.

Regulska A., *Wartość czystości seksualnej. Analiza etyczno-pedagogiczna*, Wydawnictwo Maternus Media, Tychy 2007.

Risé C., *Sztuka ojcostwa*, tłum. A. Soćko, wyd. W drodze, Poznań 2012.

Sattler H., *Rodzice, dzieci i «te sprawy»*, tłum. Ł. Wiraszka, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia, Sandomierz 2013.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 10. Teologia ciała w nauczaniu Jana Pawła II*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2018.

W trosce o integralne wychowanie, red. M. Nowak, T. Ożóg, A. Rynio, wyd. KUL, Lublin 2003.

Wojtyła K., *Miłość i odpowiedzialność*, wyd. TN KUL, Lublin 2015.

14.

Seksualność w życiu rodzinnym

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój emocjonalny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność okazywania uczuć

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Umiejętność budowania prawidłowych relacji rodzinnych

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Rodzina jako przestrzeń kształtowania się prawidłowych relacji osobowych.
- Wzorce zachowań seksualnych we współczesnym świecie.
- Seksualność przeżywana według zasad moralnych i obyczajowych.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Seksualność ma służebną rolę wobec miłości i rodzicielstwa.
- Nie należy gorszyć młodszego rodzeństwa.
- Nie można prowokować sytuacji, w których dochodzi do nadużyć seksualnych.

Zasady

- Kształtuję swoją seksualność w oparciu o pozytywne wzorce w rodzinie.
- Reaguję na niestosowne zachowania seksualne rodziców wobec mnie i mojego rodzeństwa.
- Nie boję się zadawać rodzicom pytań na tematy związane z seksualnością.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Należy poszerzać swoją wiedzę na temat psychologii i problemów rozwojowych młodzieży.
- Postawa rodziców wobec dzieci w okresie dojrzewania powinna charakteryzować się dojrzałością i wzbudzać w nich zaufanie.
- Uporządkowane życie seksualne rodziców ma decydujący wpływ na rozwój seksualny ich dzieci[1].

Zasady

- Szukam fachowej wiedzy i korzystam z pomocy specjalistów z zakresu psychologii rozwojowej.
- Okazuję dziecku czułość i zainteresowanie.
- Reaguję na niewłaściwe zachowania seksualne dziecka.
- Dbam o czystość obyczajów w rodzinie.

[1] „Szczególnego rodzaju dialog w oparciu o ludzką cielesność ma miejsce w małżeństwie. W nim realizuje się wyjątkowa relacja pomiędzy mężczyzną i kobietą, która dokonuje się dzięki ciału i poprzez nie. Powołani są oni, by w oparciu o oblubieńczą miłość, stawać się jednym nie tylko na płaszczyźnie duchowej i psychicznej, ale również cielesnej". A. Świerczek, *Ciało ludzkie*, w: *Encyklopedia bioetyki. Personalizm chrześcijański*, red. A. Muszala, wyd. Polwen, Radom 2009, s. 144.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Jedynym miejscem realizacji seksualności godnej człowieka jest rodzina.
- Seksualność jest nierozerwalnie związana z miłością małżeńską.
- Szkoła wspiera rodziców w wychowaniu psychoseksualnym młodego człowieka.

Zasady

- Nie wywołuję zgorszenia wśród uczniów.
- Reaguję na niewłaściwe odnoszenie się uczniów względem siebie i wskazuje pozytywne wzorce przeżywania seksualności.
- Przekazuję uczniom wiedzę, że zadaniem rodziny jest służba życiu.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie mają za zadanie stworzyć scenariusz kolejnego odcinka wybranego serialu, tak aby relacje miłosne między bohaterami były wyrazem poszanowania i prawdziwej miłości osobowej. Warto przy tej okazji wskazać uczniom potrzebę wdzięczności za dobro, jakie na co dzień otrzymują w rodzinie.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młodzież znajduje oparcie w rodzinie, która jest miejscem kształtowania się prawidłowych relacji między rodzicami. Rodzice zapewniają swoim dorastającym dzieciom poczucie bezpieczeństwa, co pomaga im w akceptacji swojej seksualności.

1.10. ZAGROŻENIA

Młodzież często nie znajduje pozytywnych wzorców zachowań seksualnych w swojej rodzinie. Rodzice nie otwierają się na potrzeby dorastającego dziecka, nie potrafią zrozumieć jego problemów związanych z dojrzewaniem psychofizycznym. Prowadzi to do problemów i niewłaściwych zachowań seksualnych wynikających z niedojrzałości.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Wychowanie dorastającego dziecka obejmuje wiele różnych aspektów. Seksualność jest jednym z tych aspektów. Czuwanie nad harmonijnym i bezpiecznym rozwojem psychoseksualnym młodego człowieka, pozwoli mu w dorosłym życiu budować relacje oparte na godności osoby i miłości. Edukacja seksualna z pewnością będzie się różnić w zależności od tego, jaka jest kultura seksualna danej rodziny. Ważne jest, by rozmowa na tematy związane seksualnością opierała się na rzetelnej wiedzy dostosowanej do wieku, empatii oraz przejrzystej, uczciwej obecności. Należy jednak zawsze pamiętać o potrzebach dziecka; czasem jedyne czego potrzebują dzieci i młodzież to przekonanie, że są ważne i potrzebne. W tak intymnej sferze jaką jest seksualność należy być szczególnie uważnym i czułym na potrzeby dziecka[2].

Edukacja seksualna powinna dotyczyć nie tylko przekazywania wiedzy na temat tego, skąd się biorą dzieci. To przede wszystkim nauka o podstawowych zasadach, na podstawie których młody człowiek powinien kształtować swoją seksualność. Pierwszą z tych zasad jest stawianie granic w relacjach. Nabycie tej umiejętności rozpoczyna się w rodzinie, w której obowiązują ustalone zasady oraz są przestrzegane i egzekwowane. Budowanie granic i wyrażanie sprzeciwu to nieodłączne elementy tej zasady. Z seksualnością związane są także emocje, dlatego wychowanie seksualne powinno uczyć umiejętnego przeżywania emocji i panowania nad nimi. Kolejne zasada kształtująca seksualność to nauka dobrej komunikacji, bo to ona jest podstawą relacji. Ostatnim istotnym elementem wychowania seksualnego jest wiedza na temat własnego ciała i własnej płci[3].

Należy pamiętać, że pierwszymi wychowawcami młodego człowieka są jego rodzice. To na nich spoczywa odpowiedzialność wychowania młodego człowieka do dobrego i szczęśliwego życia; również w sferze seksualnej. Rolą szkoły jest wspieranie rodziców w tym procesie.

---

[2] Por. M. Iwanek, *Jak wychowanie wpływa na naszą seksualność? Poradnik dla rodziców i opiekunów*, [online:] https://yourkaya.pl/you-know/a/jak-wychowanie-wplywa-na-seksualnosc-poradnik#gref [dostęp: 31.07.2021].

[3] Por. tamże.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Mit o powstaniu świata opowiada o wyodrębnieniu się świata z chaosu. Z Chaosu wyłonili się też pierwsi małżonkowie: Gaja – Ziemia i Uranos – Niebo, który dał początek pokoleniom bogów. Najstarsi byli tytani, potem cyklopi i sturęcy. Po obaleniu pierwszego władcy przez Kronosa, panował on na ziemi razem z żoną Reją. Na Kronosie ciążyła jednak klątwa rzucona przez Uranosa, połykał on swoje dzieci zaraz po urodzeniu. Reja zdołała ukryć szóste dziecko i dała mężowi kamień do połknięcia. Zabrała niemowlę na ziemię, dała mu na imię Zeus i zostawiła syna na wyspie Krecie pod opieką nimf górskich. Zeus był karmiony mlekiem kozy Almatei.

Złota kołyska z małym Zeusem wisiała na gałęzi mocnego dębu, a pilnowali jej dzień i noc uzbrojeni strażnicy Rei. Gdy tylko Zeus głośniej zapłakał, uderzali włóczniami o tarczę i pokrzykiwali, żeby zagłuszyć płacz niemowlęcia, który mógłby – o zgrozo! – usłyszeć pożeracz własnych dzieci – Kronos. W tej pięknej krainie, w cudownym otoczeniu, wśród kochających opiekunek Zeus wyrósł na silnego i pięknego młodzieńca. Mleko i miód zrobiły swoje!

A. Rejch, *Mit o powstaniu świata*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 204.

Reja uratowała swoje dziecko przed okrutną śmiercią – połknięciem przez własnego ojca. Oddała Zeusa pod opiekę nimf górskich, by te strzegły go przed Kronosem. Zapewniła mu też straż, która czuwała przy jego kołysce dzień i noc.

Ta mityczna opowieść może stanowić pretekst do dyskusji z młodzieżą na temat wartości seksualności w życiu rodzinnym. Mówienie o tej intymnej sferze życia człowieka warto oprzeć na godności i niezbywalnej wartości istoty ludzkiej. Każdy człowiek, a w sposób szczególny bezbronny i zdany na innych ma swoją godność i prawa, które powinny być respektowane przez bliskie mu osoby, także rodziców.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Zakorzeniona w osobowym i całkowitym obdarowaniu się małżonków i wymagana dla dobra dzieci nierozerwalność *małżeństwa* znajduje swoją ostateczną prawdę w zamyśle Bożym wyrażonym w Objawieniu: Bóg chce nierozerwalności małżeństwa i daje ją jako owoc, jako znak i wymóg miłości absolutnie wiernej, którą On darzy człowieka i którą Chrystus Pan żywi dla swego Kościoła.

FC 20.

Głównym i kluczowym polem walki kulturowej między absolutyzmem techniki a odpowiedzialnością moralną człowieka jest dzisiaj *bioetyka*, w której to dziedzinie rozgrywa się decydująco kwestia możliwości integralnego rozwoju ludzkiego. Chodzi o bardzo delikatną i decydującą sferę, w której z dramatyczną mocą dochodzi do głosu fundamentalne pytanie: czy człowiek jest wytworem samego siebie, czy też zależy on od Boga.

CV 74.

Wspaniałe dwa pierwsze rozdziały Księgi Rodzaju przedstawiają nam parę ludzką w jej fundamentalnej rzeczywistości. W tekście na początku Biblii jaśnieją pewne decydujące stwierdzenia. Pierwsze, cytowane syntetycznie przez Jezusa mówi: „Stworzył więc Bóg człowieka na swój obraz, na obraz Boży go stworzył: stworzył mężczyznę i niewiastę" (Rdz 1,27). Nieoczekiwanie paralelą wyjaśniającą „obraz Boga" jest właśnie para „mężczyzny i kobiety". Czy to oznacza, że sam Bóg jest obdarzony cechami płciowymi, czy też, że towarzyszy Mu boska towarzyszka, jak wierzyły pewne religie starożytne? Oczywiście, że nie, bo wiemy, jak wyraźnie Biblia odrzuciła jako bałwochwalcze te przekonania rozpowszechnione wśród Kananejczyków Ziemi Świętej. Zachowywana jest transcendencja Boga, ale ponieważ jest On zarazem Stwórcą, to płodność ludzkiej pary jest żywym i skutecznym „obrazem", widzialnym znakiem aktu stwórczego.

AL 10.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Żony niechaj będą poddane swym mężom, jak Panu, bo mąż jest głową żony, jak i Chrystus – Głową Kościoła: On – Zbawca Ciała. Lecz jak Kościół poddany jest Chrystusowi, tak i żony mężom – we wszystkim. Mężowie miłujcie żony, bo i Chrystus umiłował Kościół i wydał za niego samego siebie, aby go uświęcić, oczyściwszy obmyciem wodą, któremu towarzyszy słowo, aby samemu sobie przedstawił Kościół jako chwalebny, nie mający skazy czy zmarszczki, czy czegoś podobnego, lecz aby był święty i nieskalany. Mężowie powinni miłować swoje żony, tak jak własne ciało. Kto miłuje swoją żonę, siebie samego miłuje. Przecież nigdy nikt nie odnosił się z nienawiścią do własnego ciała, lecz [każdy] je żywi

i pielęgnuje, jak i Chrystus – Kościół, bo jesteśmy członkami Jego Ciała. Dlatego opuści człowiek ojca i matkę, a połączy się z żoną swoją, i będą dwoje jednym ciałem. tajemnica to wielka, a ja mówię: w odniesieniu do Chrystusa i do Kościoła. W końcu więc niechaj również każdy z was tak miłuje swą żonę jak siebie samego! A żona niechaj ze czcią się odnosi do swojego męża!

Ef 5,22-33;
por. Pwt 22,13-29;
Łk 16,18.

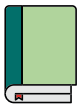

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Płodność miłości małżeńskiej obejmuje także owoce życia moralnego, duchowego i nadprzyrodzonego, jakie przez wychowanie rodzice przekazują swoim dzieciom. Rodzice są głównymi i pierwszymi wychowawcami swoich dzieci. W tym sensie podstawowym zadaniem małżeństwa i rodziny jest służba życiu.

KKK 1653; por. 2221.

IV. LITERATURA

Augustyn J., *Wychowanie seksualne w rodzinie i w szkole*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2015.

Bednarski F., *Wychowanie ludzkich popędów i woli*, wyd. Instytut Teologiczny Księży Misjonarzy, Kraków 2001.

Benedykt XVI, *Enc. «Caritas in veritate». O integralnym rozwoju ludzkim w miłości i prawdzie*, Wydawnictwo M, Kraków 2009.

Carroll L., *Alicja w Krainie Czarów*, tłum. A. Marianowicz, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2005, s. 6-107.

Franciszek, *Posynodalna adh. «Amoris laetitia». O miłości w rodzinie*, Wydawnictwo M, Kraków 2016.

Heinemann H.M., *Być rodzicami. Pozostać zakochanymi*, tłum. U. Poprawska, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Iwanek M., *Jak wychowanie wpływa na naszą seksualność? Poradnik dla rodziców i opiekunów*, [online:] https://yourkaya.pl/you-know/a/jak-wychowanie-wplywa-na-seksualnosc-poradnik#gref [dostęp: 31.07.2021].

Jan Paweł II, *Adh. Familiaris consortio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 69-132.

Jan Paweł II, *Mężczyzną i niewiastą stworzył ich. Odkupienie ciała a sakramentalność małżeństwa*, wyd. KUL, Lublin 2011.

Kiereś B., *Chodzi o miłość*, wyd. Fundacja Servire Veritati. Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2006.

Klimaszewski S., *Największa jest miłość. Etyka na co dzień*, Wydawnictwo Księży Marianów Promic, Warszawa 2005.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Law M.R., Law L., *Gdy w małżeństwie nie jest łatwo. Poradnik dla małżonków*, tłum. T. Kołodziej, Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.

Maleszka A., *Magiczne drzewo. Czerwone krzesło*, wyd. Znak, Kraków 2015.

Maślanka W., *Od relatywizmu moralnego do cywilizacji miłości*, Wydawnictwo Cywilizacja Miłości, Opole 2006.

Nowakowski P.T., *Promocja seksu w kolorowych pismach dla młodzieży jako problem pedagogiczny*, „Społeczeństwo i Rodzina" 2005, R. 2, nr 2, s. 134-140.

Pelamatti L., *Bolesna miłość. Kiedy seksualność dzieli małżonków*, tłum. E. Łukaszyk, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Półtawska W., *«By rodzina była Bogiem silna…». Na kanwie «Listu do rodzin» Ojca Świętego Jana Pawła II*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2005.

Regulska A., *Wartość czystości seksualnej. Analiza etyczno-pedagogiczna*, Wydawnictwo Maternus Media, Tychy 2007.

Rejch A., *Mit o powstaniu świata*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 202-204.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 10. Teologia ciała w nauczaniu Jana Pawła II*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2018.

Świerczek A., *Ciało ludzkie*, w: *Encyklopedia bioetyki. Personalizm chrześcijański*, red. A. Muszala, wyd. Polwen, Radom 2009, s. 139-144.

Twardowski J., *Rodzina*, w: tegoż, *Wszystko darowane. Myśli na każdy dzień*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2015, s. 391.

15.

Radość ze wspólnego zdobywania wiedzy

I. PROSPEKT WARTOŚCI

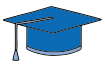
1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój intelektualny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Wspólne poszukiwanie prawdy

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształtowanie zmysłu społecznego

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Metody nauki w grupie.
- Dobro wynikające ze wspólnego uczenia się.
- Wspólna nauka środkiem do tworzenia więzi międzyludzkich.
- Społeczny charakter nauki.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Wspólne zdobywanie wiedzy stanowi skuteczną metodę uczenia się.
- Nie tylko szkoła jest miejscem poszerzania horyzontów myślowych.
- Wiedza opiera się na prawdzie, zawiera prawdę i dąży do prawdy.

Zasady

- Chętnie uczę się razem z kolegami.
- Wspólna nauka jest dla mnie uczestnictwem w zdobywaniu wiedzy.
- Szukam innych, pozaszkolnych form pogłębiania wiedzy i zdobywania nowych umiejętności.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Dzięki wspólnej nauce młody człowiek otwiera się na drugą osobę.
- Dom rodzinny powinien być miejscem sprzyjającym wymianie myśli i otwartym dla ludzi.
- Wiek dorastania jest czasem szczególnego poznawania świata.

Zasady

- Umożliwiam dziecku uczenie się w grupie rówieśniczej.
- Poszerzam wiedzę, ucząc się wspólnie z dzieckiem.
- Zachęcam dziecko do różnych form zdobywania wiedzy.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Wspólne zdobywanie wiedzy przez uczniów kształtuje ich zmysł społeczny.
- Głównym celem szkoły jest wychowywanie i przekazywanie wiedzy.
- Wspólne uczenie się pomaga w głębszym dochodzeniu do prawdy[1].

[1] „Mając udział w światłości Bożego rozumu, człowiek słusznie uważa, że intelektem góruje nad całością rzeczy […]. W naszych czasach osiągnął wspaniałe rezultaty, zwłaszcza w badaniu i podporządkowaniu sobie świata materialnego. Zawsze jednak poszukiwał głębszej prawdy i znajdował ją. Umysł bowiem nie ogranicza się do zajmowania samymi zjawiskami, lecz jest zdolny docierać z pewnością do poznawalnej rozumowo rzeczywistości, nawet jeśli w następstwie grzechu jest on częściowo zaciemniony i osłabiony". KDK 15.

Zasady

- Zabiegam o odpowiednie warunki do nauki i zachęcam uczniów do współpracy.
- Nakłaniam do wspólnych inicjatyw pozaszkolnych o charakterze naukowym, w których sam biorę udział.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie mają za zadanie zebrać informacje na temat jakiejś niewyjaśnionej historii związanej z najbliższą okolicą. W tym celu przeprowadzają wywiad ze starszymi mieszkańcami miejscowości, zbierają informacje pochodzące z różnych źródeł (lokalnej prasy, dokumentów archiwalnych, kronik, osobistych zapisków, podań, legend). Na lekcji przedstawiają rezultaty swoich wspólnych badań i różne hipotezy dotyczące rozwiązania danego tematu.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczniowie dostrzegają wartość we wspólnym zdobywaniu wiedzy. Dzięki temu razem dochodzą do prawdy, są otwarci na wymianę myśli i odczuwają satysfakcję ze wspólnych osiągnięć. Szkoła stwarza przyjazną atmosferę, w której uczniowie chętnie współpracują ze sobą. Rodzice i nauczyciele sprzyjają zainteresowaniom młodych ludzi i pokazują im wartość wspólnego odkrywania prawdy o świecie.

1.10. ZAGROŻENIA

Szkoła wymusza na uczniach niezdrową rywalizację, gdzie bardziej liczą się osobiste osiągnięcia niż dobro płynące ze wspólnych poszukiwań i dążenia do prawdy. Wywiązuje się niekoleżeńska rywalizacja w zdobywaniu lepszych ocen.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Radość ze wspólnego zdobywania wiedzy i wzajemnych relacji powinna towarzyszyć każdemu szkolnemu spotkaniu. Jednak, aby tak się stało należy umiejętnie włączyć młodzież w proces kształcenia. Zaszczepienie umiłowania wiedzy wśród uczniów wymaga od szkoły i nauczycieli tworzenia kreatywnych programów nauczania i osobistego zaangażowania. Rolą szkoły jest rozbudzenie i wspieranie zainteresowań naukowych, promowanie otwartości i postawy zadziwienia światem oraz wspólne poszukiwanie odpowiedzi na dręczące uczniów pytania. Wspólne zdobywanie wiedzy powinno być również świetną zabawą i przygodą. Standardowa szkoła powinna przełamywać stereotyp nudnego uczenia się, a wzbudzać w uczniach zadowolenie z uzyskanej wiedzy. Również w aspekcie naukowym szkoła powinna współpracować z rodzicami, by wyjść naprzeciw potrzebom swoich uczniów.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Powieść *Sposób na Alcybiadesa* Edmunda Niziurskiego opowiada o grupie chłopaków, ośmioklasistów uczących się w Szkole im. Lindego na warszawskim Żoliborzu. Gdy okazało się, że uczniowie klasy ósmej A nie uczą się i mają braki dosłownie z wszystkich przedmiotów, nauczyciele postanowili zająć się ich edukacją, by chłopcy nadrobili zaległości. Zaistniała sytuacja poruszyła całą szkołę do tego stopnia, że krnąbrni uczniowie dostali od starszych kolegów miesiąc, na uspokojenie sytuacji. Wówczas Zasępa postanowił zdobyć sposób na nauczycieli, tak by bez nauki zaliczać kolejne semestry i przechodzić z klasy do klasy. Rzekomo sposób ten był znany wśród starszych chłopców. W końcu grupie Zasępy udało się kupić od starszych kolegów sposób

na Alcybiadesa, nauczyciela historii. Był on najtańszy i tylko na niego było stać chłopców.

Kiedy zaczął nas uczyć na początku roku szkolnego, wiedzieliśmy już o nim wszystko prócz jednego: skąd mu się wzięło takie przezwisko i co ono właściwie znaczy.

Z ciekawością zajrzeliśmy do encyklopedii. Pod odnośnym hasłem znaleźliśmy podobiznę osobnika z grzywką, jakimś płótnem (prawdopodobnie ręcznikiem) przewieszonym przez ramię. Twarz typa była nalana i nie ogolona. Poniżej przeczytaliśmy, co następuje: „Alcybiades – przywódca ateński w starożytnej Grecji. Uczeń Sokratesa. Zdolny, lecz zepsuty moralnie. Wygnany z Aten zginął z rąk mordercy". Nic nam to, rzecz jasna, nie wyjaśniło. Przezwisko nie pasowało w żaden sposób do pana Misiaka. Dopiero raz na lekcji historii, kiedy dobrotliwie zwrócił Zasępie uwagę, że czeka go los Alcybiadesa, zrozumieliśmy. Wzburzony naszą niewiedzą zasadniczą i gruntowną powiedział wtedy:

– Niech wam się nie zdaje, iż wystarczy być moim uczniem, aby nabyć mądrości. Alcybiades też był uczniem Sokratesa, a jednak pozostał lekkomyślny i zepsuty.

Zrozumieliśmy wtedy, że biedak uważał siebie za Sokratesa, lecz nadzwyczajna złośliwość i małpia przekora jego uczniów ochrzciła go Alcybiadesem właśnie dlatego, iż nie cierpiał tego męża greckiego. Oczywiście wiedział o tym przezwisku i z pewnością napełniało go ono goryczą. Jednakże nie dawał tego po sobie poznać. Było ogólnie znaną rzeczą, że nasz Alcybiades zachowywał formę nawet w najgorszych przeciwnościach życiowych.

E. Niziurski, *Sposób na Alcybiadesa*, wyd. Greg, Kraków 2018, s. 102-103.

Z powieści dowiadujemy się o losach nauczyciela historii Tymoteusza Misiaka. Urodził się pod koniec XIX wieku, nie miał rodziny. Jego największą pasją była historia, której poświęcił całe życie. Miał ogromną wiedzę o przeszłości Polski i świata. Uczniowie przez złośliwość nazywali go Alcybiadesem, którego nauczyciel krytykował. Tak naprawdę pan Misiak pragnął być szanowany i nauczać niczym Sokrates. Jednak inni, w tym także dyrektor wyśmiewali jego postawę. Z pewnością na taką ocenę historyka wpływało to, że na co dzień

nie dbał o siebie, nosił zniszczone i niemodne ubrania. Był też roztargniony i nieobecny. Prawdę o Alcybiadesie odkryła dopiero klasa ósma A. Okazało się, że to wspaniały człowiek, wybitny historyk i zdolny pedagog.

Historia Alcybiadesa oraz krnąbrnych uczniów klasy ósmej A to świetny pomysł na omówienie tej wartości. Można z uczniami przeczytać fragmenty lektury lub obejrzeć wspólnie film.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

FR 92.

Wiara w możliwość poznania prawdy mającej wartość uniwersalną nie jest bynajmniej źródłem nietolerancji; przeciwnie, stanowi nieodzowny warunek szczerego i autentycznego dialogu między ludźmi.

Właśnie poprzez refleksję nad własnym poznaniem człowiek objawia się samemu sobie jako jedyne jestestwo pośród świata, które widzi się „od wewnątrz", związane poznaną prawdą – związane, a więc także „zobowiązane" do jej uznania, w razie potrzeby także aktami wolnego wyboru, aktami świadectwa na rzecz prawdy.

Jan Paweł II, *Przemówienie do przedstawicieli świata nauki*, Lublin, 9.06.1987, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1978, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 398.

I na koniec chciałbym powiedzieć, że w szkole nie tylko zdobywamy wiedzę, uczymy się konkretnych rzeczy, ale wyrabiamy także nawyki i przyswajamy sobie wartości. Celem edukacji jest dowiadywanie się wielu rzeczy, to znaczy poznanie bardzo wielu ważnych treści, aby nabyć pewne nawyki, a także aby przyswoić sobie wartości. I to jest bardzo ważne. Życzę wam wszystkim, rodzicom, nauczycielom, osobom pracującym w szkole, uczniom, wspaniałej drogi w szkole, drogi, która doprowadzi do rozwoju trzech języków, jakimi osoba dojrzała musi umieć się posługiwać: języka umysłu, języka serca i języka rąk. I to w sposób harmonijny, to znaczy winieneś myśleć to, co czujesz, i to, co robisz; dobrze czuć to, co myślisz i co robisz; i dobrze robić to, co myślisz i co czujesz. Te trzy języki muszą być harmonijne i występować razem!

Franciszek, *Dlaczego mam kochać szkołę? Przemówienie podczas spotkania z uczniami i nauczycielami szkół włoskich*, Rzym, 10.05.2014, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/szkoly-10052014.html [dostęp: 31.07.2021].

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Nazajutrz zasiadł Mojżesz, aby sądzić lud. I stał tłum przed Mojżeszem od rana do wieczora. Gdy teść Mojżesza widział to wszystko, co uczynił on dla ludu, powiedział do niego: „Czemu ty sam się zajmujesz sprawami

ludu? Dlaczego sam zasiadasz, a cały lud musi stać przed tobą od rana do wieczora?" Mojżesz odpowiedział swemu teściowi: „Lud przychodzi do mnie, aby się poradzić Boga. Jeśli mają spór, to przychodzą do mnie i ja rozstrzygam pomiędzy stronami, oznajmiam prawa i przepisy Boże". Wtedy teść Mojżesza powiedział do niego: „Nie jest dobre to, co czynisz […]. A wyszukaj sobie z całego ludu dzielnych, bogobojny i nieprzekupnych mężów, którzy się brzydzą niesprawiedliwym zyskiem, i ustanów ich przełożonymi już to nad tysiącem, już to nad setką, już to nad pięćdziesiątką i nad dziesiątką, aby mogli sądzić lud w każdym czasie. Ważniejsze sprawy winni tobie przedkładać, sprawy jednak mniejszej wagi sami winni załatwiać Odciążysz się w ten sposób, gdyż z tobą poniosą ciężar".

Wj 18,13-17.21-22.

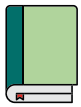
3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Człowiek stworzony na obraz Boga, powołany, by Go poznawać i miłować, szukając Boga, odkrywa pewne „drogi" wiodące do Jego poznania. Nazywa się je także „dowodami na istnienie Boga"; nie chodzi tu jednak o dowody, jakich poszukują nauki przyrodnicze, ale o „spójne i przekonujące argumenty", które pozwalają osiągnąć prawdziwą pewność. Punktem wyjścia tych „dróg" prowadzących do Boga jest stworzenie: świat materialny i osoba ludzka.

KKK 31;
por. 378; 533.

IV. LITERATURA

Brophy J., *Motywowanie uczniów do nauki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.

Franciszek, *Dlaczego mam kochać szkołę? Przemówienie podczas spotkania z uczniami i nauczycielami szkół włoskich*, Rzym, 10.05.2014, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/szkoly-10052014.html [dostęp: 31.07.2021].

Harmin M., *Jak motywować uczniów do nauki*, tłum. A. Tomaszewska, wyd. CEO–Civitas, Warszawa 2015.

Jan Paweł II, *Enc. Fides et ratio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 675-738.

Jan Paweł II, *Przemówienie do przedstawicieli świata nauki*, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1978, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 394-402.

Jaroszyński P., *Nauka w kulturze*, wyd. Polwen, Radom 2002.

Jedność nauki – jedność świata?, red. M. Heller, J. Mączka, wyd. Biblos, Tarnów 2003.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Macrone M., *Eureka! Co naprawdę miał na myśli Archimedes? Ciekawostki o odkryciach naukowych*, tłum. E. Wieteska, wyd. Świat Książki, Warszawa 2003.

McInerny D.Q., *Nauka logicznego myślenia*, tłum. E. Czerwińska, wyd. Klub dla Ciebie, Warszawa 2005.

Minkowski A., *Gruby*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018.

Musierowicz M., *Opium w rosole*, wyd. Akapit Press, Łódź [b.r.].

Niziurski E., *Sposób na Alcybiadesa*, wyd. Greg, Kraków 2018.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym* [*Gaudium et spes*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Uczenie się jako przedsięwzięcie na całe życie, red. T. Bauman, wyd. Impuls, Kraków 2005.

16. Przekazywanie wiedzy i umiejętności drugiemu człowiekowi w życzliwy sposób

I. PROSPEKT WARTOŚCI

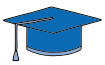
1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój moralny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Zdolność do pomocy innym

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Umiejętność dzielenia się swoimi talentami i owocami pracy

1.4. PROPONOWANE TEMATY

– Żyjemy w ciągłym kontakcie z innymi, dzieląc się wzajemnie wiedzą i umiejętnościami.

– Dlaczego warto czynić dar z siebie dla innych?
– Umiejętność przyjmowania pomocy.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Otrzymane talenty pomnaża się, dzieląc się nimi z innymi.
– Potrzebna jest postawa empatii i wrażliwości, ażeby dostrzec potrzeby innych i pomagać kolegom, którzy tej pomocy potrzebują[1].
– Nie należy traktować kolegów jako konkurentów w nauce.

Zasady

– Chętnie pomagam kolegom, którzy mają problemy w nauce.
– Nie wywyższam się z powodu posiadanych umiejętności i zdolności.
– Dzielenie się umiejętnościami traktuję jako przysługę koleżeńską.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

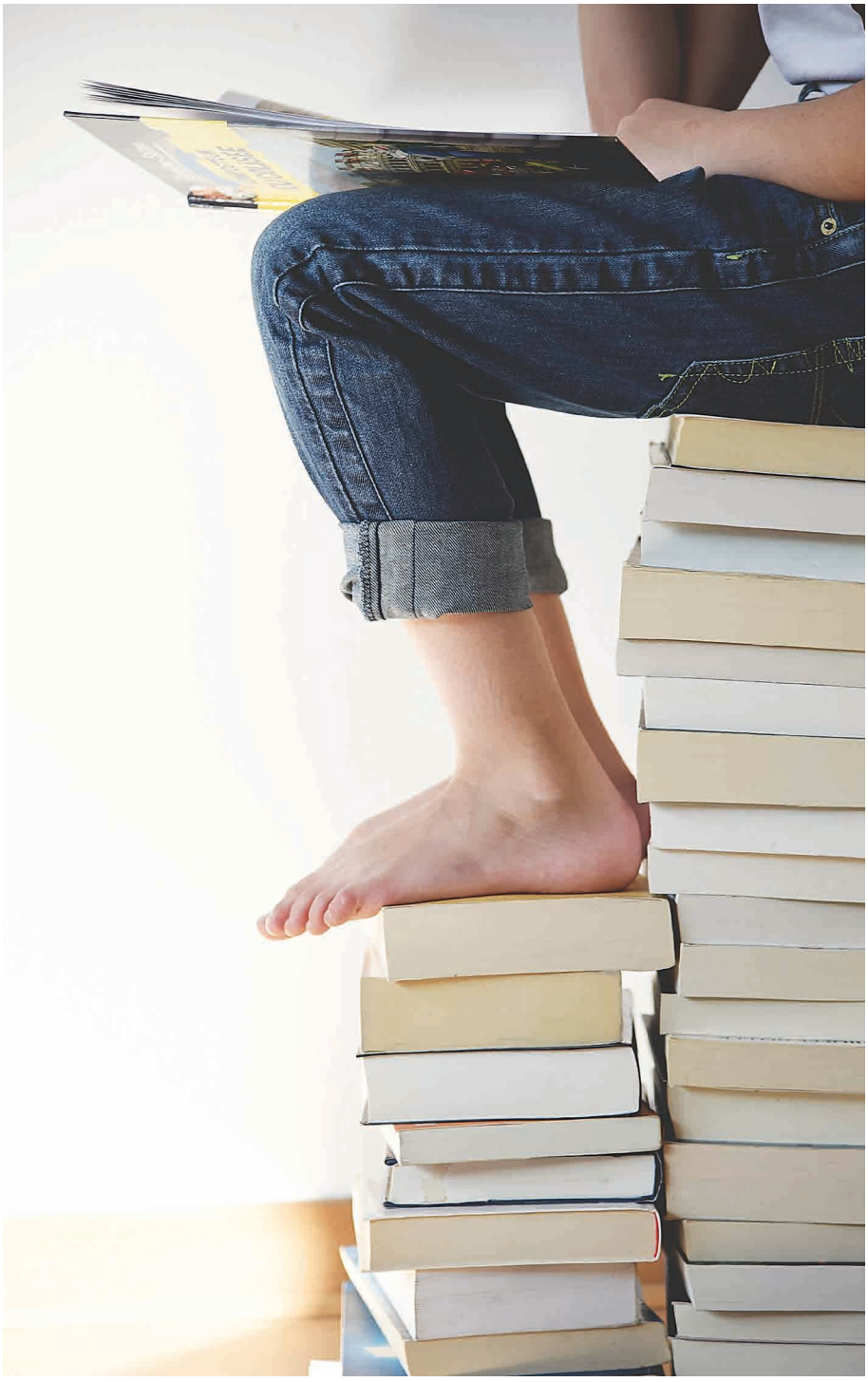
Normy

– Bierność młodych ludzi wobec problemów ich kolegów wynika między innymi z błędów wychowawczych.
– Poświęcając czas dla innych, młody człowiek uczy się cierpliwości i odpowiedzialności za drugiego.
– O człowieku nie świadczy poziom i wszechstronność jego wykształcenia, ale to, ile potrafi dać z siebie dla innych.

Zasady

– Wychowuję dzieci do dzielenia się z innymi wiedzą i talentami.
– Nie ganię dziecka za to, że poświęca swój czas by pomagać innym, zamiast „inwestować w siebie".
– Staram się cierpliwie i spokojnie przekazywać dziecku własną wiedzę i doświadczenie.

[1] „W każdej współpracy z trudnymi ludźmi dajemy dowód miłości ku Bogu; poznajemy ją najczęściej po umiejętności współżycia i współpracy z ludźmi. Nie sztuka jest pracować z łatwymi". S. Wyszyński, *Duch pracy ludzkiej. Myśli o wartości pracy*, wyd. Soli Deo, Warszawa 2020, s. 143.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- W przekazywaniu wiedzy należy brać pod uwagę różne możliwości percepcyjne uczniów.
- Forma przekazywania wiedzy ma wpływ na stosunek ucznia do wykładanego przedmiotu.
- Należy zawsze szanować ucznia, który ma mniejszą wiedzę i umiejętności.

Zasady

- Traktuję zawód nauczyciela jako powołanie.
- Jestem skłonny poświęcić swój czas pozalekcyjny dla uczniów potrzebujących dodatkowej pomocy.
- Uczę, że wiedza, sama w sobie, nie spełnia społecznego przesłania.
- Pokazuję uczniom, jak umiejętnie dzielić się posiadaną wiedzą z innymi.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Nauczyciel przeprowadza eksperyment, proponując uczniom dwa sposoby przygotowania się do tego samego zadania – może to być przygotowanie się do klasówki, referatu, prelekcji czy prezentacji. W pierwszym przypadku każdy uczeń przygotowuje się samodzielnie, w drugim natomiast – pracując w grupie. Po zakończonym zadaniu można razem omówić trudności, jakie uczniowie napotkali podczas wspólnej pracy, ale przede wszystkim korzyści i owoce płynące z działania w grupie.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młodzi ludzie dzielą się swoimi umiejętnościami z innymi, wymieniają doświadczenia. Nie traktują siebie nawzajem jako konkurentów w walce o dobre oceny. Dzięki temu uczą się cierpliwości i odpowiedzialności (także za drugiego). Potrafią również przyjąć pomoc, kiedy sami nie radzą sobie w nauce. Nie boją się zadawać pytań i wiedzą, że mogą zaufać swoim kolegom i wychowawcom.

1.10. ZAGROŻENIA

Zdolni młodzi ludzie angażują się we własny rozwój intelektualny, nie znajdując już czasu na dzielenie się swoimi umiejętnościami z tymi, którym nauka nie przychodzi łatwo. Gardzą słabszymi uczniami i wywyższają się z powodu własnych osiągnięć. W efekcie mniej zdolni popadają w kompleksy i nie rozumieją, że ich wartość nie wynika wcale z ilości posiadanych talentów. Czują się upokorzeni, gdy ktoś proponuje im pomoc w nauce. Postawa ta może się utrwalić i zostać przeniesiona na inne dziedziny życia.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Najnowsze badania dotyczące sposobu uczenia się pokazują, że większe efekty przynosi nauka oparta na pracy w grupie, niż indywidualna. Taką formę zdobywania wiedzy wymusza również samo życie. Po pierwsze nauczyciel nie stanowi już dla ucznia jedynego źródła wiedzy, dlatego uczniowie

powinni posiadać umiejętność wybierania z różnych źródeł tego, co wartościowe i przydatne. Po drugie pracodawcy poszukujący pracowników jako jedno z ważnych kryteriów stawiają umiejętność współpracy w zespole. Dzisiejszy świat wymusza więc na edukacji szkolnej poszukiwanie takich form nauczania, które wykształcą w młodzieży niezbędne we współdziałaniu i współpracy umiejętności. Uczeń powinien umieć wyciągać wnioski, jasno formułować własne myśli, aktywnie słuchać, radzić sobie z krytyką, być asertywnym i hierarchizować zadania. Powinien posiadać umiejętność pracy w grupie i dzielenia się swoją wiedzą i umiejętnościami z innymi.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Powieść *Sposób na Alcybiadesa* Edmunda Niziurskiego opowiada o grupie chłopaków, ośmioklasistów uczących się w Szkole im. Lindego na warszawskim Żoliborzu. Gdy okazało się, że uczniowie klasy ósmej A nie uczą się i mają braki dosłownie z wszystkich przedmiotów, nauczyciele postanowili zająć się ich edukacją, by chłopcy nadrobili zaległości. Zaistniała sytuacja poruszyła całą szkołę do tego stopnia, że krnąbrni uczniowie dostali od starszych kolegów miesiąc, na uspokojenie sytuacji. Wówczas Zasępa postanowił zdobyć sposób na nauczycieli, tak by bez nauki zaliczać kolejne semestry i przechodzić z klasy do klasy. Rzekomo sposób ten był znany wśród starszych chłopców. W końcu grupie Zasępy udało się kupić od starszych kolegów sposób na Alcybiadesa, nauczyciela historii. Był on najtańszy i tylko na niego było stać chłopców.

> Uczniowie z Ełku poczęli się kręcić niecierpliwie i przestępować z nogi na nogę, a jeden racjonalista usiadł na chodniku, wyjął bułkę z salcesonem i zaczął zajadać. Biedny nauczyciel, ich opiekun, spoglądał raz po raz z nadzieją na Alcybiadesa. Alcybiades jednak, skończywszy obserwację gołębi na dachu kamienicy Baryczków, pochłonięty był z kolei obserwowaniem gołębi na dachu kamienicy Fukierów. Nieszczęsny pedagog z Ełku spoglądał więc na Dyra, ale z naszym Dyrem działy się dziwne rzeczy. Stał jak posąg zaklęty. Z pewnością moje natchnione słowa brzęczały mu w uchu jak najpiękniejsza muzyka i nie wiedział, co ma podziwiać bardziej: szerokość płaszczyzny dziejowej, zaskakujące dygresje czy płynność mojej wymowy.

E. Niziurski, *Sposób na Alcybiadesa*, wyd. Greg, Kraków 2018, s. 275-276.

Lekcja dotycząca przekazywania wiedzy i umiejętności drugiemu człowiekowi w życzliwy sposób jest związana z prezentowaną w podręczniku wartością piętnastą o radości płynącej ze wspólnego zdobywania wiedzy. Przy omawianiu wartości warto również, podobnie jak przy wartości piętnastej, przyjrzeć się scence z powieści *Sposób na Alcybiadesa*. Tym razem jednak widzimy zupełnie odmienionych uczniów klasy ósmej A. Z zapałem oprowadzają kolegów z Ełku po Stolicy, czyniąc wiele dygresji o historii miasta. Uczniowie wzbudzają niemały szok w Dyrektorze swojej szkoły, a uczniowie z Ełku nawet zaczynają się nudzić zbyt przydługimi opowieściami. Przemiana uczniów to zasługa nauczyciela historii, zwanego przewrotnie Alcybiadesem.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Potrzebna jest dziś nowa „wyobraźnia miłosierdzia", której przejawem będzie nie tyle i nie tylko skuteczność pomocy, ale zdolność bycia bliźnim dla cierpiącego człowieka, solidaryzowania się z nim, tak aby gest pomocy nie był odczuwany jako poniżająca jałmużna, ale jako świadectwo braterskiej wspólnoty dóbr.

NMI 50.

Dlatego autentyczne duszpasterstwo powołań będzie starać się nieustannie wychowywać chłopców i ludzi młodych do ochotnego podejmowania obowiązków, ukazywać im sens bezinteresownej służby, wartość poświęcenia, bezwarunkowego oddania siebie. Szczególnie pożyteczne jest tu doświadczenie wolontariatu, który spotyka się z rosnącym zainteresowaniem młodzieży.

PDV 40.

Zaniechanie wysiłków na rzecz pielęgnowania i zachowania właściwej relacji z bliźnim, wobec którego mam obowiązek opieki i ochrony, niszczy wewnętrzną relację z samym sobą, z Bogiem, z innymi i z ziemią. Kiedy wszystkie te relacje ulegają zaniedbaniu, kiedy na ziemi nie ma

już sprawiedliwości, to, jak mówi Biblia, zagrożone jest całe życie. Tego nas właśnie naucza historia Noego, gdy Bóg grozi ludzkości zniszczeniem z powodu jej ciągłej niezdolności do życia zgodnie z wymogami sprawiedliwości i pokoju: „Postanowiłem położyć kres istnieniu wszystkich ludzi, bo ziemia jest pełna wykroczeń przeciw mnie" (Rdz 6,13). W tych starożytnych opowiadaniach, pełnych głębokiej symboliki, zawarte już było przekonanie, odczuwane i dziś, że wszystko jest ze sobą powiązane i że autentyczna troska o nasze życie i naszą relację z naturą jest nierozerwalnie związana z wymiarem sprawiedliwości i braterstwa oraz wierności wobec innych.

LS 70.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Wy jesteście solą ziemi. Lecz jeśli sól utraci swój smak, czymże ją posolić? Na nic się już nie przyda, chyba na wyrzucenie i podeptanie przez ludzi. Wy jesteście światłem świata. Nie może się ukryć miasto położone na górze. Nie zapala się też lampy i nie umieszcza pod korcem, ale na świeczniku, aby świeciła wszystkim, którzy są w domu. Tak niech wasze światło świeci przed ludźmi, aby widzieli wasze dobre uczynki i chwalili Ojca waszego, który jest w niebie.

Mt 5,13-16; por. Dz 2,44-46.

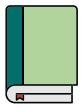
3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Obowiązek traktowania drugiego człowieka jako bliźniego i czynnego służenia mu jest szczególnie naglący wtedy, gdy będąc pozbawiony czegoś, znajduje się on w potrzebie. „Wszystko, co uczyniliście jednemu z tych braci moich najmniejszych, Mnieście uczynili (Mt 25,40)".

KKK 1932; por. 51; 52.

IV. LITERATURA

Franciszek, *Enc. Laudato si'. W trosce o wspólny dom*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2015.

Hauk D., *Łagodzenie konfliktów w szkole i w pracy z młodzieżą. Poradnik do treningu mediacji*, tłum. M. Jałowiec, wyd. Jedność, Kielce 2006.

Hoffman M.L., *Empatia i rozwój moralny*, tłum. O. Waśkiewicz, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2006.

Jan Paweł II, *Adh. Pastores dabo vobis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 327-418.

Jan Paweł II, *List apostolski Novo millennio ineunte do biskupów, duchowieństwa i wiernych na zakończenie Wielkiego Jubileuszu Roku 2000*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 531-561.

Jaques D., *Uczenie się w grupach*, tłum. D. Elsner, A. Gałązka, wyd. Ośrodek Kształcenia i Doskonalenia Kadr Instytutu Technologii Eksploatacji–MEN, Radom–Warszawa 1997.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Mika S., *Psychologia społeczna dla nauczycieli. Teoretyczne podstawy oraz przykłady programów oddziaływań*, wyd. Żak, Warszawa 1998.

Molnar F., *Chłopcy z Placu Broni*, tłum. T. Olszański, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2018.

Myers D.G., *Psychologia społeczna*, tłum. A. Bezwińska-Walerjan, Zysk i S-ka Wydawnictwo, Poznań 2003.

Niziurski E., *Sposób na Alcybiadesa*, wyd. Greg, Kraków 2018.

Nolte D., Harris R., *Nastolatki patrzą na nas*, tłum. M. Kapera, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2005.

Nowak E., *Pajączek na rowerze*, wyd. Greg, Kraków 2018.

Ossowska M., *Motywy postępowania. Z zagadnień moralności*, wyd. Książka i Wiedza, Warszawa 2002.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Wachowiak A., *Chrześcijańska etyka pracy*, wyd. Drukarnia i Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań 2006.

Wyszyński S., *Duch pracy ludzkiej. Myśli o wartości pracy*, wyd. Soli Deo, Warszawa 2020.

FILM EDUKACYJNY

Przekazywanie wiedzy i umiejętności drugiemu człowiekowi w życzliwy sposób

https://youtu.be/pU6mE1Tg33U

17.

Dobro wynikające ze wspólnej pracy

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętności nawiązywania kontaktów

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Umiejętność współpracy z drugim człowiekiem

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Jakie wartości wynikają ze wspólnej pracy?
- Sprawiedliwy podział obowiązków.

– Praca jako współuczestnictwo w życiu społeczeństwa i Kościoła[1].

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– We współpracy trzeba się kierować zasadą braterstwa[2].
– Poprzez wspólną pracę szybciej osiąga się zamierzony efekt.
– Wspólna praca służy rozwojowi relacji z drugim człowiekiem.

Zasady

– We współpracy odkrywam wartość drugiego człowieka.
– Wspólna praca pomaga mi przezwyciężać własne słabości.
– Dzielę się radością z efektu osiągniętego wspólną pracą.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

– Właściwa funkcja rodziny spełnia się poprzez współpracę wszystkich jej członków.
– Współpraca kształtuje osobowość człowieka: uczy pokory, poczucia zależności, wybaczania, sprawiedliwości, wprowadza podział obowiązków i podział odpowiedzialności.
– W rodzinie dokonuje się współpraca międzypokoleniowa.

Zasady

– Wymagam od dziecka pomocy w domu.
– Dziecko widzi moje zaangażowanie w sprawy i problemy całej rodziny.
– Zachęcam dziecko, żeby się włączało do wspólnych przedsięwzięć rodzinnych.
– Równo i sprawiedliwie (według wieku i umiejętności) dzielę obowiązki między dzieci.

---

[1] „Powołanie ludzi świeckich do świętości oznacza wezwanie do tego, aby żyli oni wedle Ducha włączeni w rzeczywistość doczesną i poprzez uczestnictwo w działalności ziemskiej". ChL 17.

[2] „Tylko wtedy praca wyda pełny owoc, gdy osoby pracujące są połączone więzią miłości, gdy miłość obejmuje ich wzajemne stosunki. Rzeczami i sprawami rządzi się bowiem z pomocą sprawiedliwości, która oddaje każdemu to, co mu się należy". S. Wyszyński, *Duch pracy ludzkiej. Myśli o wartości pracy*, wyd. Soli Deo, Warszawa 2020, s. 142.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Obowiązki powinny być sprawiedliwie dzielone.
- We wspólnej pracy konieczne jest wzajemne zaufanie.
- We wspólnej pracy tworzy się sieć zależności międzyosobowych.

Zasady

- Inicjuję takie przedsięwzięcia szkolne, w które mogą się włączyć i zaangażować wszyscy uczniowie.
- Na lekcjach stawiam przed uczniami zadania, które wymagają podjęcia wspólnego wysiłku.
- Po wykonanym zadaniu przypominam uczniom o dobru, jakie przyniosło całej grupie.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie mają za zadanie wspólnie uporządkować i udekorować salę lekcyjną. Dzielą się na małe grupy, każda z nich ma inny zakres obowiązków. Wspólna praca dodatkowo buduje więzi międzyosobowe. Można także zaproponować wspólną pracę przy organizacji okolicznościowej uroczystości szkolnej.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczniowie rozumieją jakie wartości wynikają ze wspólnej pracy. Nie rozpatrują jej przez pryzmat własnych korzyści, ale dostrzegają wynikające z niej dobro. Potrafią się otworzyć na drugiego człowieka i podejmować wspólny wysiłek przy wykonywaniu obowiązków. W środowisku rodzinnym i szkolnym znajdują zachętę do wspólnych przedsięwzięć.

1.10. ZAGROŻENIA

Młodzież odczuwa strach przed wzięciem odpowiedzialności za pracę wykonywaną z innymi. W domu rodzinnym często nie ma współdziałania; rodzice nie dopuszczają dzieci do obowiązków i wspólnych inicjatyw, co może wynikać z braku zaufania do nich. Również szkoła nie zawsze sprzyja duchowi współpracy między uczniami, a nauczycielami i personelem szkolnym.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Praca jest podstawowym rodzajem ludzkiej działalności, w efekcie której człowiek tworzy lub przekształca własne środowisko, warunki życia, kulturę czy wreszcie siebie samego. Najczęściej pracę utożsamia się z jej społecznym wymiarem. Wychowanie przez pracę i do pracy winno opierać się na włączaniu dzieci już od najmłodszych lat w powszechny, społeczny proces pracy, tak by w przyszłości umiały współdziałać i miały szansę na dobre i godne życie.

Pierwszym środowiskiem, w którym dziecko uczy się pracy powinna być rodzina. Dziecko powinno aktywnie uczestniczyć w życiu rodzinnym i podejmować różnego rodzaju prace: samodzielne ubieranie się, wykonywanie czynności higienicznych, wspólne gotowanie, pieczenie, sprzątanie, wycieranie kurzu, odkurzanie i mycie podłogi, naśladując w tym dorosłych. Niestety obecnie coraz częściej zdarza się, że dziecko nie uczestniczy bezpośrednio w pracach domowych. Obowiązki domowe bowiem wykonuje osoba zatrudniona przez rodziców lub dziecko jest zwalnianie, albo wyręczane przez dorosłych z powodu nadopiekuńczości, pośpiechu czy braku czasu.

Jeśli w rodzinie zanika tradycja wspólnej pracy, nie kultywuje się tej wartości, to miejscem, w którym dziecko mogłoby się tego nauczyć jest szkoła, pod warunkiem, że nauczyciel stworzy uczniom odpowiednie warunki.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Pan Tadeusz Adama Mickiewicza to piękny poemat o Polsce, w którym autor wyraził swoją tęsknotę za ojczyzną. Opisuje w nim barwnie i rozlegle życie polskiej szlachty. Jednym z takich opisów jest słynny opis grzybobrania. W poniżej prezentowanym fragmencie widzimy bezpośrednie przygotowania poprzedzające grzybobranie. Wszyscy obecni w Soplicowie ruszają od razu po śniadaniu, by się przebrać w odpowiednie stroje, a następnie każdy rusza, według przydzielonych z góry ról do swojego zadania. Nawet określone jest kto zbiera, które grzyby.

Sędziowscy towarzysze? Z hucznego śniadania
Wyszli na uroczysty obrzęd grzybobrania,
Jako ludzie rozsądni, umieją miarkować
Mowy i ruchy swoje, aby je stosować
W każdej okoliczności do miejsca i czasu.
Dlatego, nim ruszyli za Sędzią do lasu,
Wzięli postawy tudzież ubiory odmienne:
Służące do przechadzki opończe płócienne,
Którymi osłaniają o wierzchu kontusze,
A na głowy słomiane wdziali kapelusze.
Stąd biali wyglądają jak czyśćcowe dusze.

A. Mickiewicz, *Pan Tadeusz*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 167.

W Polsce zwyczaj zbierania grzybów jest nadal obecny. Rodzice mogą zachęcić swoje dzieci do wspólnej wyprawy do lasu, jeśli w tradycji rodzinnej jest obecny zwyczaj zbierania grzybów. By uatrakcyjnić wspólny czas w lesie można zabrać ze sobą leksykon grzybów i wspólnie poznawać różne gatunki. Po powrocie wszyscy mogą się zająć pracą przy oczyszczaniu grzybów, suszeniu czy marynowaniu. Dzieci w ten sposób uczą się nie tylko rozpoznawać grzyby, ale także uczą się orientacji w terenie, poznają zasady bezpiecznego penetrowania runa leśnego: jak się ubrać, jak się poruszać. W końcu cała rodzinna

oddaje się wspólnej pracy, odnajdując w niej radość i zadowolenie. Podobną inicjatywę można zorganizować w klasie, oczywiście wszystko powinno się odbywać z zachowaniem zasad bezpieczeństwa i troski o przyrodę. Najlepiej poprosić o pomoc znajomego leśnika lub wytrawnego grzybiarza.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

A przecież, z tym całym trudem – a może nawet poniekąd z jego powodu – praca jest dobrem człowieka. Jeśli dobro to nosi na sobie znamię „bonum arduum" wedle terminologii św. Tomasza, to niemniej jako takie jest ono dobrem człowieka. I to nie dobrem tylko „użytecznym" czy „użytkowym", ale dobrem „godziwym", czyli odpowiadającym godności człowieka, wyrażającym tę godność i pomnażającym ją. Chcąc bliżej określić znaczenie etyczne pracy, trzeba mieć przed oczyma tę przede wszystkim prawdę. Praca jest dobrem człowieka – dobrem jego człowieczeństwa – przez pracę bowiem człowiek nie tylko przekształca przyrodę, dostosowując ją do swoich potrzeb, ale także urzeczywistnia siebie jako człowiek, a także poniekąd bardziej „staje się człowiekiem".

LE 9.

Człowiek nie jest sam, żyje z drugimi, przez drugich, dla drugich. Cała ludzka egzystencja ma właściwy sobie wymiar wspólnotowy – i wymiar społeczny. Ten wymiar nie może oznaczać redukcji osoby ludzkiej, jej talentów, jej możliwości, jej zadań. Właśnie z punktu widzenia wspólnoty społecznej musi być dość przestrzeni dla każdego. Jednym z ważnych zadań państwa jest stwarzanie tej przestrzeni, tak aby każdy mógł przez pracę rozwinąć siebie, swoją osobowość i swoje powołanie. Ten osobowy rozwój, ta przestrzeń osoby w życiu społecznym jest równocześnie warunkiem dobra wspólnego. Jeśli człowiekowi odbiera się te możliwości, jeśli organizacja życia zbiorowego zakłada zbyt ciasne ramy dla ludzkich możliwości i ludzkich inicjatyw – nawet, gdyby to następowało w imię jakiejś motywacji „społecznej" – jest, niestety, przeciw społeczeństwu. Przeciw jego dobru przeciw dobru wspólnemu.

Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św. odprawionej dla świata pracy*, Zaspa, 12.06.1987, 7, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1978, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 494.

Istota ludzka, ze względu na swoją naturę duchową, realizuje się w relacjach międzyosobowych. W im bardziej autentyczny sposób je przeżywa, tym bardziej dojrzewa jej tożsamość osobista. Człowiek dowartościowuje siebie nie przez izolację, lecz poprzez relacje nawiązywane z innymi oraz z Bogiem. Relacje te mają zatem fundamentalną wartość. Odnosi się to również do narodów. Ich rozwojowi dobrze służy zatem metafizyczna wizja relacji między osobami. W odniesieniu do tego, rozum znajduje inspirację i ukierunkowanie w objawieniu chrześcijańskim, zgodnie z którym wspólnota ludzi nie pochłania osoby unicestwiając jej autonomię, jak dzieje się w różnych formach totalitaryzmu, ale dodatkowo ją dowartościowuje, ponieważ stosunek osoby i wspólnoty jest stosunkiem pełni do innej pełni.

CV 53.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Jeden drugiego brzemiona noście i tak wypełniajcie prawo Chrystusowe. Bo kto uważa, że jest kimś, gdy jest niczym, ten zawodzi samego siebie. Niech każdy bada własne postępowanie, a wtedy powód do chluby znajdzie tylko w sobie samym, a nie w zestawieniu siebie z drugim.

Ga 6,2-4.

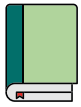
3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Znakiem „zażyłości" człowieka z Bogiem jest to, że Bóg umieszcza go w ogrodzie. Człowiek żyje w nim, aby „uprawiał go i doglądał" (Rdz 2,15); praca nie jest ciężarem, ale współpracą mężczyzny i kobiety z Bogiem w doskonaleniu stworzenia widzialnego.

KKK 378.

IV. LITERATURA

Benedykt XVI, *Enc. «Caritas in veritate». O integralnym rozwoju ludzkim w miłości i prawdzie*, Wydawnictwo M, Kraków 2009.

Gerhardt E., *Grzyby. Wielki ilustrowany przewodnik*, tłum. S. Łukomski, wyd. Klub dla Ciebie, Warszawa 2006.

Grün A., *Módl się i pracuj*, tłum. J. Zychowicz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005.

Jan Paweł II, *Adh. Christifideles laici*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 221-294.

Jan Paweł II, *Enc. Laborem exercens*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 107-144.

Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św. odprawionej dla świata pracy*, Zaspa, 12.06.1987, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 494-500.

Kalinowski M., *Praca*, wyd. KUL, Lublin 2005.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Laniado N., *Kiedy mama i tato dużo pracują. Jak dbać o harmonijny rozwój dziecka, nawet jeśli przez prawie cały dzień jesteśmy zajęci?*, tłum. J. Partyka, wyd. eSPe, Kraków 2005.

May K., *Winnetou*, wyd. Greg, Kraków 2018.

Michalski M., *Człowiek, praca, kultura. O kulturowym wymiarze pracy ludzkiej*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2005.

Mickiewicz A., *Pan Tadeusz*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 164-170.

Molnar F., *Chłopcy z Placu Broni*, tłum. T. Olszański, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2018.

Nowakowski P.T., *Deprecjacja pracy i wysiłku w kolorowych pismach dla młodzieży*, „Człowiek w Kulturze" 2005, nr 17, s. 135-141.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Praca a kultura, red. M. Kowalczyk, wyd. Standruk, Lublin 2005.

Wyszyński S., *Duch pracy ludzkiej. Myśli o wartości pracy*, wyd. Soli Deo, Warszawa 2020.

18.

Dobro i radość wynikające ze wspólnej zabawy

I. PROSPEKT WARTOŚCI

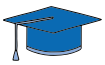
1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność budowania relacji

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Wrażliwość na drugiego człowieka

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Problem samotności i wyobcowania młodych ludzi na spotkaniach, imprezach, wycieczkach itp.
- Dobre sposoby na udaną zabawę.
- Kultura zabawy.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Gospodarz domu jest odpowiedzialny za serdeczną i przyjazną atmosferę spotkania.
- Wspólna zabawa integruje wszystkich z mojej klasy.
- Podczas zabawy nikt nie powinien zostać pominięty.

Zasady

- Szczególnie życzliwy kontakt nawiązuję z osobami, które na wspólnej imprezie czy podczas zabawy czują się zagubione i osamotnione.
- Na spotkaniach nie zamykam się w gronie znajomych, ale życzliwie przyjmuję do towarzystwa nowe osoby.
- W czasie wspólnej zabawy, bez względu na własne opinie i antypatie, nie okazuję niechęci wobec innych.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Nie można odmawiać młodemu człowiekowi prawa do zabawy, rozrywki, wypoczynku.
- Muzyka czy zabawy młodzieży nie muszą być zbieżne z gustami dorosłych; nie powinny jednak burzyć harmonii i wyzwalać agresji.
- Przelotne kontakty i relacje nastolatków na imprezach wymagają oceny i czujności ze strony rodziców.

Zasady

- Orientuję się, kim są znajomi, z którymi spotyka się dorastające dziecko w czasie wolnym.
- Spotkania, które organizuję ze znajomymi, są dla dzieci przykładem dobrej zabawy.
- Podsuwam dzieciom pomysły na dobrą zabawę z rówieśnikami.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Nie można ignorować problemu używek na imprezach szkolnych.
- Należy zatroszczyć się o odpowiednie miejsce do zabawy i właściwy czas.

– W czasie wolnym obowiązują normy moralne.

Zasady

– Nie narzucam uczniom swoich pomysłów, ale reaguję, gdy sposób zabawy jest niewłaściwy.
– Uczę młodych ludzi kulturalnej zabawy, która ma służyć rozwojowi człowieka[1].
– Daję uczniom odczuć, że cieszę się z ich dobrej zabawy.
– Także w czasie zabawy, pamiętam o obowiązujących normach moralnych i nie gorszę młodych ludzi.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Jedna z zabaw tanecznych niech będzie okazją do przeprowadzenia nauki tańca dla dziewcząt i chłopców. W trakcie imprezy, co pewien czas, przeprowadza się losowanie, w czasie którego każdy chłopiec, a następnie dziewczynka otrzymują bilet z wypisanym imieniem partnerki lub partnera do następnego tańca. Losy zmieniają się tak, by każdy tworzył parę taneczną. Kolejnym zadaniem zapisanym na karneciku może być powiedzenie miłego słowa do partnerki, partnera w tańcu.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młodzież potrafi bawić się w sposób kulturalny i pozbawiony agresji. Doświadczają tego, że zabawa może być okazją do poznania nowych osób. Dostrzegają, że zaangażowanie wszystkich w zabawę, uczyni ją pełniejszą i bogatszą. Zabawa przestaje być polem do rywalizacji i używania innych. Młodzi ludzie potrafią planować swoje codzienne obowiązki tak, by znaleźć czas na relaks i zabawę z przyjaciółmi.

1.10. ZAGROŻENIA

Młodzi ludzie często traktują zabawę jako formę rekompensaty za trudności i stresy, jakich doświadczają i korzystają z niej w sposób niewłaściwy. W ten

[1] „Rozumność polega z jednej strony na ustalaniu odpowiedniej długości czasu wolnego, z drugiej strony na mądrym jego planowaniu, by służył osiąganiu ubogacających człowieka wartości". M. Ostrowski, *Czas wolny*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II*, red. A. Zwoliński, wyd. Polwen, Radom 2003, s. 86.

sposób dochodzi do niewłaściwych, agresywnych zachowań pociągających za sobą przykre konsekwencje. W trakcie imprez młodzi ludzie nastawieni są wyłącznie na zaspokajanie egoistycznych przyjemności. Nie liczą się z potrzebami innych. W skrajnych przypadkach miernikiem dobrej zabawy stają się dla nich papierosy, alkohol, narkotyki. Odurzenie spowodowane używkami powoduje mylne wrażenie luzu i otwarcia, które w konsekwencji nie buduje, ale niszczy relacje międzyosobowe.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Wspólne spędzanie wolnego czasu, budowanie relacji poprzez zabawę to nieodzowne elementy wychowania. Dla właściwego rozwoju psychofizycznego, emocjonalnego i społecznego młodego człowieka ważny jest czas odpoczynku. Czas zabawy i swobodnego bycia z rówieśnikami, rodzeństwem i rodzicami. Nie tylko nauka i praca kształtują charakter młodego człowiek, kształtuje się on także w czasie zabawy. To wtedy młodzież może zawrzeć pierwsze znajomości, sympatie. W czasie zabawy właśnie ma możliwość uspołecznienia się

i zdrowej rywalizacji. Uczy się dzielić z innymi swoimi rzeczami, jak chociażby hulajnogą, rowerem, piłką.

Grupa rówieśnicza, ale także rodzina, a w niej w sposób szczególny rodzeństwo uczą szukania kompromisów, rozwiązań akceptowalnych przez wszystkich uczestników wspólnej zabawy. Dzieci, którym dorośli zapewniają poczucie bezpieczeństwa i budują poczucie własnej wartości łatwiej reagują na konflikty z rówieśnikami. Należy zachęcać młodzież do wspólnej zabawy. Wspierać, gdy coś im się nie uda. Kontrolować to czy relacje między rówieśnikami są właściwe i oparte na szacunku, tak by nikt nie był poniżany i dyskryminowany.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Pan Tadeusz Adama Mickiewicza to piękny poemat o Polsce, w którym autor wyraził swoją tęsknotę za ojczyzną. Opisuje w nim barwnie i rozlegle życie polskiej szlachty. Opisany w *Panu Tadeuszu* Dwór w Soplicowie jest przykładem

gospodarstwa kultywującego tradycję. Sędzia to dobry gospodarz, prawdziwy patriota; podtrzymuje staropolskie zwyczaje i obyczaje. Jednym ze szlacheckich obyczajów na dworze Sopliców jest grzybobranie.

W prezentowanym fragmencie widzimy uczestników grzybobrania, którzy pochłonięci z góry przydzielonymi im rolami oddają się tej uciesze. Zbieranie grzybów, zgodnie z opisem Adama Mickiewicza, to nie tylko praca, ale przede wszystkim zabawa, zorganizowana według ściśle określonych reguł. I tak, ustalona była kolejność poruszania się po lesie, najpierw szły dzieci, potem panny, a pół kroku za nimi piękni panowie; z góry wiedziano także jakie grzyby zbiera każda z grup.

Grzybów było w bród: chłopcy biorą krasnolice,
Tyle w pieśniach litewskich sławione lisice,
Co są godłem panieństwa: bo czerw ich nie zjada,
I dziwna; żaden owad na nich nie usiada.
Panienki za wysmukłym gonią borowikiem,
Którego pieśń nazywa grzybów pułkownikiem.
Wszyscy dybią na rydza; ten wzrostem skromniejszy
I mniej sławny w piosenkach, za to najsmaczniejszy, […]
Ni wilczych, ni zajęczych nikt dotknąć nie raczy,
A kto schyla się ku nim, gdy błąd swój obaczy,
Zagniewany, grzyb złamie albo nogą kopnie,
Tak szpecąc trawę, czyni nieroztropnie.

A. Mickiewicz, *Pan Tadeusz*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 167.

W Polsce zwyczaj zbierania grzybów jest nadal obecny. Rodzice mogą zachęcić swoje dzieci do wspólnej wyprawy do lasu. Jeśli w tradycjach rodzinnych jest obecny zwyczaj grzybobrania, to wystarczy go kultywować, przekazując dobre wzorce młodemu pokoleniu. Fragment o grzybobraniu był omawiany również przy wartości wspólnej pracy. Jednak wspólne zbieranie grzybów, wyprawa do lasy, poznawanie nowych gatunków w oparciu o wiedzę dorosłych lub z pomocą leksykonu grzybów, to także sposób na wspólne spędzenie sobotniego przedpołudnia i dobrą zabawę.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Nie istnieje jednak żadna sprzeczność między radością chrześcijańską a prawdziwymi radościami ludzkimi. Przeciwnie, te ostatnie znajdują swą pełnię i najgłębszy fundament właśnie w radości uwielbionego Chrystusa (por. Dz 2,24-31), który jest doskonałym obrazem i objawieniem człowieka wedle zamysłu Bożego.

DD 68.

Jeżeli pragniecie, ażeby tajemnica Kany Galilejskiej miała znaczenie również dla was, by łaska tamtego dnia trwała w was i wydawała owoce szczęścia – zaproście Jezusa! Zaproście Go do waszych serc. Zaproście Go do waszych rodzin. Niech będzie pierwszym Gościem waszych radości i trosk. Co dnia Go zapraszajcie razem z Maryją pod dach waszego domu. Gdzie gości Jezus, tam jest i prawdziwe wesele.

Jan Paweł II, *Zaproście Jezusa. Przemówienie do młodzieży zgromadzonej na Polach Lednickich*, Watykan, 18.05.2002, w: tegoż, *Wypłyń na głębię. Ojciec Święty do młodych Polaków*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2006, s. 234.

Jakiś czas temu pewien przyjaciel zapytał mnie, co widzę, gdy myślę o człowieku młodym. Moja odpowiedź brzmiała: „Widzę chłopca lub dziewczynę, którzy szukają własnej drogi, którzy nieomal unoszą się nad ziemią, patrzą na świat i spoglądają na horyzont oczami przepełnionymi nadzieją, mają plany na przyszłość, ale i złudzenia. Młody człowiek chodzi na dwóch nogach jak dorosły, ale w odróżnieniu od dorosłych, którzy stojąc, trzymają nogi koło siebie, on zawsze ma jedną wysuniętą, gotów ruszyć, wystartować. Zawsze kieruje się do przodu. Mówić o młodych to mówić o obietnicach, a zatem o radości. Młodzi mają wiele siły, są zdolni patrzeć z nadzieją. Młody człowiek żyje obietnicą życia, ma w sobie pewien stopień wytrwałości: ma dość szaleństwa, aby móc się łudzić, i dość zdolności, by móc się wyleczyć z rozczarowań, jakie mogą stąd wynikać”.

ChV 139.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Trzeciego dnia odbywało się wesele w Kanie Galilejskiej i była tam Matka Jezusa. Zaproszono na to wesele także Jezusa i Jego uczniów. A kiedy zabrakło wina, Matka Jezusa rzekła do Niego: „Nie mają już wina". Jezus Jej odpowiedział: „Czyż to moja lub twoja sprawa, Niewiasto? Czy jeszcze nie nadeszła godzina moja?" Wtedy Matka Jego powiedziała do sług: „Zróbcie wszystko, cokolwiek wam powie". Stało zaś tam sześć stągwi kamiennych przeznaczonych do żydowskich oczyszczeń, z których każda mogła pomieścić dwie lub trzy miary. Jezus rzekł do sług: „Napełnijcie stągwie wodą!". I napełnili je aż po brzegi. Potem powiedział do nich: „Zaczerpnijcie teraz i zanieście staroście weselnemu!". Ci więc zanieśli. Gdy starosta weselny skosztował wody, która stała się winem – nie wiedząc, skąd ono pochodzi, ale słudzy, którzy czerpali wodę, wiedzieli – przywołał pana młodego i powiedział do niego: „Każdy człowiek stawia najpierw dobre wino, a gdy się napiją, wówczas gorsze. Ty zachowałeś dobre wino aż do tej pory". Taki to początek znaków uczynił Jezus w Kanie Galilejskiej. Objawił swoją chwałę i uwierzyli w Niego Jego uczniowie. Następnie On, Jego Matka, bracia i uczniowie Jego udali się do Kafarnaum, gdzie pozostali kilka dni.

J 2,1-12;
por. 1 Krn 13,6-8;
Mk 6,22-25.

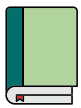
3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Błogosławieństwa odsłaniają cel życia ludzkiego, ostateczny cel czynów ludzkich: Bóg powołuje nas do swojego własnego szczęścia. Powołanie to jest skierowane do każdego osobiście, ale także do całego Kościoła, nowego Ludu tych, którzy przyjęli obietnicę i żyją nią w wierze.

KKK 1719; por. 736; 832.

IV. LITERATURA

Blanco L., Carbonell S., *Wartości w życiu rodziny. Ponad 100 zabaw rozwijających wrażliwość na wartości ogólnoludzkie*, tłum. P. Szufliński, wyd. Jedność, Kielce 2017.

Bronikowski M., Muszkieta R., *Zabawy i gry ruchowe w wychowaniu fizycznym*, wyd. Akademia Wychowania Fizycznego, Poznań 2000.

Carroll L., *Alicja w Krainie Czarów*, tłum. A. Marianowicz, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2005, s. 6-107.

Flemming I., Fritz J., *Zabawy ruchowe dla dzieci od 6-10 lat*, tłum. M. Jałowiec, wyd. Jedność, Kielce 2001.

Franciszek, *Posynodalna adh. Christus vivit. Do młodych i całego Ludu Bożego*, Wydawnictwo M, Kraków 2019.

Fuchs B., *Gry i zabawy na dobry klimat w grupie*, tłum. M. Jałowiec, wyd. Jedność, Kielce 2009.

Gawryluk B., *Dziewczynka z fotografii,* cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 79-80.

Gerhardt E., *Grzyby. Wielki ilustrowany przewodnik*, tłum. S. Łukomski, wyd. Klub dla Ciebie, Warszawa 2006.

Griesbeck J., *Zabawy dla grup*, tłum. M. Jałowiec, wyd. Jedność, Kielce 2003.

Grün A., Robben R., *Ustalać granice, szanować granice*, tłum. E. Piasta, wyd. Jedność, Kielce 2006.

Hauk D., *Łagodzenie konfliktów w szkole i w pracy z młodzieżą. Poradnik do treningu mediacji*, tłum. M. Jałowiec, wyd. Jedność, Kielce 2006.

Jan Paweł II, *List apostolski Dies Domini do biskupów, kapłanów i wiernych o świętowaniu niedzieli*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 450-487.

Jan Paweł II, *Zaproście Jezusa. Przemówienie do młodzieży zgromadzonej na Polach Lednickich*, Watykan, 18.05.2002, w: tegoż, *Wypłyń na głębię. Ojciec Święty do młodych Polaków*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2006, s. 233-234.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Maleszka A., *Magiczne drzewo. Czerwone krzesło*, wyd. Znak, Kraków 2015.

Mickiewicz A., *Pan Tadeusz*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 164-170.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Portmann R., *Gry i zabawy kształtujące pewność siebie*, tłum. M. Rita, wyd. Jedność, Kielce 2001.

Thorsten B., *Zabawy ułatwiające nawiązywanie kontaktów. Dla kreatywnych grup i kółek teatralnych*, tłum. M. Jałowiec-Sawicka, wyd. Jedność, Kielce 2002.

Twain M., *Przygody Tomka Sawyera*, tłum. M. Kędroń, B. Ludwiczak, wyd. Greg, Kraków 2016.

Vopel K.W., *Nie samym chlebem… Eksperymenty dla młodzieży wyjaśniające znaczenie wartości*, tłum. M. Jałowiec-Sawicka, wyd. Jedność, Kielce 2003.

Vopel K.W., *Przerwa, która daje siłę*, tłum. M. Jałowiec, wyd. Jedność, Kielce 2003.

19.

Dobro i radość wynikające ze wspólnego uprawiania sportu

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój woli

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność pracy w grupie oraz umiejętność pełnienia przypisanych ról społecznych

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Praca nad sobą oraz kształtowanie postawy solidarności

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Uprawianie sportu jest okazją do kształtowania wytrwałości, wyrzeczenia, męstwa oraz odpowiedzialności za kolegów.
- Indywidualny i społeczny wymiar sportu.
- Od konkurencji i rywalizacji do integracji i solidarności w sporcie.
- Moralność w sporcie.
- Integralny rozwój natury ludzkiej, cielesnej i duchowej.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Sport jest doskonałą szkołą przezwyciężania swoich słabości i kształtowania charakteru.
- Sport wymaga samodyscypliny i posłuszeństwa.
- W sporcie obowiązuje zasada poszanowania drugiego człowieka.
- W sporcie ważne są opanowanie i praca, nie tylko nad swoim ciałem, ale również nad emocjami, uczuciami i wolą.
- Sport rozwija umiejętność współpracy, pracy zespołowej.

Zasady

- Uczę się przyjmować porażki oraz przegrane (osobiste lub swojej drużyny).
- Nie gardzę osobami, które odnoszą lepsze lub słabsze ode mnie wyniki w sporcie.
- We wspólnym uprawianiu sportu; nie odbieram innym wyznaczonych dla nich ról.
- Zwycięstwa i przegrane w sporcie są dla mnie szkołą codziennego życia.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Rodzinny sport (rower, kajaki, wspinaczka górska, wycieczka) jest okazją do pogłębienia kontaktu z dzieckiem, poświęcenia mu uwagi i czasu oraz wspólnych doświadczeń i przeżyć.
- Zmęczenie pracą umysłową, napięcia emocjonalne można rozładowywać we wspólnie uprawianym sporcie.

– Sport uprawiany w gronie rodziny jest okazją do realizacji konkretnych ról, jakie powinien spełniać każdy członek rodziny: starszy brat wobec młodszego brata, ojciec wobec syna itp.

Zasady

– Poprzez zadania i gry sportowe wychowuję, zachęcam dziecko do odważnego podejmowania wysiłku i wyrzeczenia; uczę je cierpliwego znoszenia niepowodzeń i ćwiczenia silnej woli.
– Czuwam nad tym, by osiągnięcia dziecka w dziedzinie fizycznej odpowiadały etapom jego rozwoju fizycznego, emocjonalnego i społecznego.
– Cieszę się z osiągnięć sportowych dziecka.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

– Ćwiczenia i praca fizyczna mają duży wpływ na osobowość człowieka.
– Sport może być dla ucznia okazją do budowania poczucia własnej wartości i odnalezienia swojego miejsca w grupie.
– Indywidualne sukcesy uczniów rzutują na obraz całej klasy i szkoły.

Zasady

– Staram się docenić indywidualny wysiłek i osiągnięcia sportowe każdego ucznia, na miarę jego możliwości, bez faworyzowania i poniżania.
– Podczas organizowania zawodów sportowych sprzyjam atmosferze solidarności i zdrowej rywalizacji.
– Organizuję takie gry zespołowe i zadania, które prowadzą do osobistego wkładu w dobro wspólne, integracji osób w grupie i jednoczenia się we wspólnym wysiłku.
– Oceniając wyniki sportowe, wspólnie z uczniami przestrzegamy zasad etycznych.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Zachęcamy uczniów do zorganizowania olimpiady sportowej. Może być to impreza dla młodszego rodzeństwa z okazji Dnia Dziecka, paraolimpiada dla niepełnosprawnych ruchowo kolegów lub olimpiada ogólnoszkolna, w której udział wezmą uczniowie, nauczyciele oraz personel szkoły. Ważne jest, aby organizatorzy także wzięli udział w konkurencjach sportowych.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Sport uprawiany w grupie utrwala relacje międzyosobowe, wnosi nową jakość do relacji między uczniami. Wspólnota zawiązana w trakcie aktywności sportowej umacnia relacje uczniowskie, uczy poświęcenia na rzecz dobra grupy, odpowiedzialność za siebie i innych osób. Uczniowie, którzy ze względu na słabe wyniki w nauce nie cieszą się poważaniem i przyjaźnią w klasie, mają okazję zaistnieć w grupie, ujawnić swoje umiejętności sportowe oraz doświadczyć solidarności i współpracy.

1.10. ZAGROŻENIA

Sport jest traktowany jedynie jako środek doskonalenia własnych sprawności fizycznych. Młodzi ludzie uprawiają sport jedynie dla wyników sportowych i ostrej rywalizacji i konkurencji. Nie potrafią ze sobą współpracować. Taka postawa może przenosić się na inne dziedziny życia, co w konsekwencji prowadzi do izolacji i osamotnienia. Może wystąpić ambicjonalne nastawienie na odnoszenie sukcesów, bez uwzględniania praw i potrzeb innych[1].

[1] „Chociaż moralność wzywa do poszanowania życia fizycznego, nie czyni z niego wartości absolutnej. Sprzeciwia się ona koncepcji neopogańskiej, która zmierza do popierania *kultu ciała*, do poświęcania mu wszystkiego, do bałwochwalczego stosunku do sprawności fizycznej i sukcesu sportowego. Z powodu selektywnego wyboru, jakiego dokonuje między silnymi a słabymi, koncepcja ta może prowadzić do wypaczenia stosunków międzyludzkich". KKK 2289.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Sport jest jednym z kluczowych elementów życia społecznego. Ludzie na całym świecie uprawiają sport dla utrzymania kondycji fizycznej i zdrowia, jak również dla adrenaliny związanej z rywalizacją i poczucia wspólnoty z innymi. Niewątpliwie uprawianie sportu buduje siłę charakteru, uczy działania zespołowego, tolerancji i sprawiedliwości. Aktywność fizyczna jest więc istotnym narzędziem wychowawczym. Już we wczesnym dzieciństwie i młodości sport znacząco wpływa na rozwój fizyczny i społeczny, ale także psychiczny i intelektualny. Zaspokaja naturalną dla młodego człowieka potrzebę ruchu. Dlatego też wychowanie fizyczne powinno rozwijać się we wszystkich szkołach, by było atrakcyjne dla uczniów.

Również rodzice muszą zwracać uwagę na rozwój fizyczny dziecka i zachęcać je do aktywności fizycznej i ruchu. Przede wszystkim cała rodzina powinna spędzać aktywnie czas wolny, na wycieczce rowerowej po okolicy,

spacerze, wspólnej grze w piłkę lub wspólnej wyprawie na basen. Rodzice stają się dla dziecka dobrym przykładem, gdy sami uprawiają sport, dbając w ten sposób o swoją kondycję i zdrowie.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Powieść *Przygody Tomka Sawyera* Marka Twaina opowiada o przygodach tytułowego bohatera i jego rówieśników. Autor opisał szkolne życie Tomka, beztroskie dzieciństwo, dziecięce przygody i związane z nimi dramatyczne wydarzenia oraz uczucie miłości, które zrodziło się w bohaterze do koleżanki Becky. Tomek był sierotą i bardzo tęsknił za swoimi rodzicami, mimo tego był pewny siebie i bardzo samodzielny. To nietuzinkowy chłopak z mnóstwem pomysłów, które niejednokrotnie pakują go w tarapaty. Nie może usiedzieć na miejscu i wszędzie go pełno. Bardzo uparty, odważnie dąży do osiągnięcia postawionego sobie celu.

> Tą pasją był nowy, bardzo efektowny sposób gwizdania, którego Tomek właśnie nauczył się od pewnego Murzyna. Od dawna marzył o tym, by móc spokojnie sobie poćwiczyć. Sztuka ta polegała na dotykaniu językiem podniebienia w krótkich odstępach czasu, w miarę wydobywania dźwięku. Był to rodzaj specyficznego trelu, jakby ptasiego świergotu. Czytelnik prawdopodobnie wie, jak to zrobić, o ile był kiedyś chłopcem. Wytrwałość i skupienie wkrótce zaowocowały sukcesem – szedł ulicą z ustami pełnymi harmonijnych treli i duszą wypełnioną wdzięcznością. Czuł się trochę jak astronom, który odkrył nową planetę – z tym, że radość chłopca była niewątpliwie większa.

M. Twain, *Przygody Tomka Sawyera*, tłum. M. Kędroń, B. Ludwiczak, wyd. Greg, Kraków 2016, s. 9.

Tomek z wielką pasją i zaangażowaniem podszedł do nauki gwizdania. Ćwiczył tak długo i zaciekle, aż opanował tę umiejętność w stopniu dla siebie zadowalającym. Bohater odczuwa dumę i ogromną radość z tego, że ta sztuka mu się powiodła. Te same uczucia towarzyszą uprawianiu sportu i związaną z nim rywalizacją. Pokonywanie własnych ograniczeń, nabywanie nowych umiejętności i rozwijanie posiadanych sprawia, że nabieramy pewności siebie i odczuwamy radość. Mówi się, że wysiłek fizyczny wyzwala w organizmie endorfiny – hormony szczęścia.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Sport ma dziś ogromne znaczenie, ponieważ może sprzyjać upowszechnianiu wśród młodych ważnych wartości, takich jak lojalność, wytrwałość, przyjaźń, wspólnota, solidarność. Właśnie dlatego w ostatnich latach sport rozwija się coraz bardziej jako jedno z charakterystycznych zjawisk współczesności, swego rodzaju „znak czasu", wyrażający nowe potrzeby i nowe oczekiwania ludzkości. Sport rozpowszechnił się we wszystkich częściach świata, przekraczając bariery kultur i państw.

Jan Paweł II, *Msza św. na stadionie olimpijskim w Rzymie. Rachunek sumienia dla sportu*, 29.10.2000, 2, „L'Osservatore Romano" 2001, nr 1 (229), s. 20-21.

Cieszę się, że powstaje coraz więcej parafialnych klubów sportowych, które gromadzą dzieci i młodzież. Każdy rodzaj sportu niesie z sobą bogaty skarbiec wartości, które zawsze trzeba sobie uświadamiać, aby móc je urzeczywistnić. Ćwiczenie uwagi, wychowanie woli, wytrwałość, odpowiedzialność, znoszenie trudu i niewygód, duch wyrzeczenia i solidarności, wierność obowiązkom – to wszystko zależy od cnót sportowca. Zachęcam was, młodych sportowców, abyście żyli zgodnie z wymaganiami tych wartości, abyście w życiu byli zawsze ludźmi prawymi, uczciwymi, zrównoważonymi, ludźmi, którzy budzą zaufanie i nadzieję.

Jan Paweł II, *Homilia w czasie nabożeństwa czerwcowego*, Elbląg, 6.06.1999, 5, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1978, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 1035.

Sport jest miejscem spotkania, w którym ludzie ze wszystkich warstw i grup społecznych gromadzą się, aby osiągnąć wspólny wynik. W kulturze zdominowanej przez indywidualizm i odrzucanie młodych pokoleń, a także pokolenia osób starszych sport jest uprzywilejowanym środowiskiem, wokół którego ludzie się spotykają bez względu na rasę, płeć, religię czy ideologię i gdzie możemy doświadczyć radości współzawodnictwa, aby wspólnie osiągnąć cel, jako uczestnicy drużyny, w której sukces lub porażka jest udziałem wszystkich i przezwyciężana jest wspólnie. Pomaga to nam odrzucić myśl, że cel osiąga się tylko przez skupienie na sobie samych. Potrzeba drugiej osoby obejmuje nie tylko kolegów z drużyny, ale także kierownictwo, trenera, kibiców, rodzinę – a zatem wszystkie

te osoby, których zaangażowanie i poświęcenie sprawiają, że można „dać z siebie wszystko". Dzięki temu wszystkiemu sport jest katalizatorem doświadczeń wspólnoty, rodziny ludzkiej. Kiedy ojciec gra w coś ze swoim synem, gdy dzieci grają razem w parku lub w szkole, kiedy sportowiec świętuje zwycięstwo ze swoimi kibicami, to we wszystkich tych środowiskach można dostrzec wartość sportu jako miejsca jedności i spotkania osób. Świetne wyniki, zarówno w sporcie, jak i w życiu, uzyskujemy razem, w drużynie!

Franciszek, *List o chrześcijańskiej perspektywie sportu i osoby ludzkiej*, Watykan, 1.06.2018, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/listy/sport-lev_01062018.html [dostęp: 31.07.2021].

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Ty więc, moje dziecko, nabieraj mocy dzięki łasce, która jest w Chrystusie Jezusie, a to, co usłyszałeś ode mnie za pośrednictwem wielu świadków, przekaż wiarygodnym ludziom, którzy będą zdolni nauczać też innych. Bierz udział w trudach i przeciwnościach jako dobry żołnierz Chrystusa Jezusa. Nikt walczący po żołniersku nie wikła się w zabiegi około utrzymania, żeby się spodobać temu, kto go zaciągnął. Również jeżeli ktoś staje do zapasów, otrzymuje wieniec tylko wtedy, gdy walczył przepisowo. Rolnik, który się trudzi, pierwszy powinien korzystać z plonów. Rozważaj, co mówię, albowiem Pan da ci zrozumienie we wszystkim. Pamiętaj na Jezusa Chrystusa, potomka Dawida. On według Ewangelii mojej powstał z martwych. Dla niej znoszę niedolę aż do więzów jak złoczyńca; ale słowo Boże nie uległo spętaniu. Dlatego znoszę wszystko przez wzgląd na wybranych, aby i oni dostąpili zbawienia w Chrystusie Jezusie razem z wieczną chwałą.

2 Tm 2,1-10; por. 1 Kor 9,24-27.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Niektóre społeczności, takie jak rodzina i państwo, odpowiadają bardziej bezpośrednio naturze człowieka. Są dla niego konieczne. Aby umożliwić jak największej liczbie osób uczestnictwo w życiu społecznym, należy zachęcać do tworzenia zrzeszeń i instytucji wybieralnych „dla celów gospodarczych i społecznych, kulturalnych i rozrywkowych, sportowych, zawodowych i politycznych. Są to społeczności albo o zasięgu krajowym, albo międzynarodowym".

KKK 1882; por. 2187.

IV. LITERATURA

Aksjologia sportu, red. Z. Dziubiński, wyd. Salezjańska Organizacja Sportowa Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2001.

Blanco L., Carbonell S., *Wartości w życiu rodziny. Ponad 100 zabaw rozwijających wrażliwość na wartości ogólnoludzkie*, tłum. P. Szufliński, wyd. Jedność, Kielce 2017.

Franciszek, *List o chrześcijańskiej perspektywie sportu i osoby ludzkiej*, Watykan, 1.06.2018, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/listy/sport-lev_01062018.html [dostęp: 31.07.2021].

Jan Paweł II, *Homilia w czasie nabożeństwa czerwcowego*, Elbląg, 6.06.1999, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1978, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 1030-1035.

Jan Paweł II, *Msza św. na stadionie olimpijskim w Rzymie. Rachunek sumienia dla sportu*, 29.10.2000, „L'Osservatore Romano" 2001, nr 1 (229), s. 20-21.

Jarvis M., *Psychologia sportu*, tłum. M. Gajdzińska, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Kowalczyk S., *Elementy filozofii i teologii sportu*, wyd. KUL, Lublin 2002.

Mit o Dedalu i Ikarze, w: A. Nożyńska-Demianiuk, *Mity greckie*, wyd. Ibis, Poznań 2018, s. 83-86.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Społeczny wymiar sportu, red. Z. Dziubiński, wyd. Salezjańska Organizacja Sportowa Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2003.

Sport na przełomie tysiącleci. Szanse i nadzieje, red. Z. Dziubiński, wyd. Salezjańska Organizacja Sportowa Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2000.

Twain M., *Przygody Tomka Sawyera*, tłum. M. Kędroń, B. Ludwiczak, wyd. Greg, Kraków 2016.

FILM EDUKACYJNY

Dobro i radość wynikające ze wspólnego uprawiania sportu

https://youtu.be/fJENkqt_GLo

20.

Dobro i radość wynikające ze wspólnie przeżywanych wakacji

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój duchowy

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność obserwacji, wyostrzenie zmysłów, zdolność do kontaktu z drugim człowiekiem i przyrodą

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Wychowanie przez wypoczynek i kontakt z drugim człowiekiem, odnowienie i umocnienie przyjaźni

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Konstruktywne i destruktywne wykorzystanie czasu wakacji.
- Wakacje czasem uczenia się bycia ze sobą i dla siebie.
- Wakacje czasem aktywności czy bezczynności?
- Ruch fizyczny i kontakt z przyrodą.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Czas wakacji ma służyć rozwojowi człowieka.
- Czas wakacji jest okazją do wypoczynku, budowania kondycji fizycznej i odnowy duchowej.
- Wakacje są czasem sprzyjającym rozwojowi zainteresowań i zdolności twórczych.
- Czas wolny jest też czasem dla innych.

Zasady

- Aktywnie wykorzystuję czas wakacji, nie popadam w bezczynność i nudę.
- W czasie wakacji mogę popracować nad zadaniami, na które brakowało mi czasu w ciągu roku.
- Ćwiczę swoją wytrwałość, odwagę; aktywnie wypoczywam.
- Wykorzystuję czas wakacji na pogłębienie więzi z przyjaciółmi.
- Unikam komputera, komórki i innych sprzętów elektronicznych.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Czas wakacji służy rozwijaniu twórczej relacji z dzieckiem, poprzez uczestnictwo w jego przeżyciach.
- Należy wspierać młodzież w wyborze zajęć, rozwijaniu pasji i zainteresowań.
- Wczasy ukierunkowane tylko na zaspokajanie przyjemności i doznawanie korzyści przyczyniają się do ugruntowania postaw samolubnych i aspołecznych.

Zasady

- Troszczę się o to, by wspólne wyjazdy były okazją do twórczego wysiłku, ciekawych przygód i jednoczących przeżyć, które umacniają więzi międzyludzkie.
- Nie izoluję dziecka od jego rówieśników tylko dlatego, że spędzanie z nim wakacji jest dla mnie bardziej wygodne.
- Pomagam młodemu człowiekowi znaleźć ciekawe zajęcia lub proponuję zadania, które można wykonać w czasie wakacji.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Uczenie postawy solidarności skłania do zainteresowania się potrzebami rówieśników, zwłaszcza z uboższych rodzin.
- Należy uświadamiać uczniom różnicę pomiędzy potrzebą aktywnego spędzania czasu, a jego bezsensownym marnotrawieniem.
- Należy rozmawiać z uczniami o planach na okres wakacji.

Zasady

- Ukazuję uczniom ciekawe i twórcze sposoby na spędzanie wakacji.
- Zachęcam uczniów do wspólnego przeżywania wakacji, podtrzymywania kontaktów i wzajemnej pomocy.
- W miarę możliwości wspomagam uczniów z rodzin zaniedbanych tak, by umożliwić im kreatywne spędzenie czasu wakacji.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Nauczyciel organizuje uczniom konkurs na najlepsze pomysły do zrealizowania w czasie wakacji (np. fotografowanie, szycie, nauka gotowania, wspinaczka górska, poszukiwanie ciekawych miejsc w swojej okolicy), jednocześnie zachęca do podjęcia się tych zadań w grupie lub w towarzystwie osób z klasy. Po wakacjach uczniowie prezentują swoje osiągnięcia: album dokumentujący podjęte zadania, mapkę okolicy sporządzoną przez siebie itp.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Wspólne spędzanie wakacji i ferii zimowych pozwala uczniom zbliżyć się do siebie, lepiej się poznać i zaprzyjaźnić. Zachęcanie młodzieży do spędzania

czasu z rówieśnikami oraz proponowanie konkretnych działań jest sposobem na wyrwanie ich z marazmu, bierności i osamotnienia. Aktywne spędzanie okresu letniego rozwija w młodym człowieku wrażliwość na piękno oraz wpływa na kształtowanie takich cech, jak: odpowiedzialność, wytrwałość, męstwo, samozaparcie.

1.10. ZAGROŻENIA

Bierne przeżywanie wakacji w domu, w izolacji od rówieśników, pogłębia samotność, kompleksy i sprzyja nudzie, może też prowadzić do depresji. Bezczynność rozleniwia, osłabia samokontrolę, sprzyja hołdowaniu nieograniczonej wolności, własnym pomysłom i zachciankom. Rozwój tej tendencji prowadzi do degradacji osoby, nie zaś do odnowienia fizyczno-duchowego młodego człowieka. Egocentryczne i bezmyślne korzystanie z wypoczynku, jest przejawem ignorowania praw natury oraz braku szacunku wobec środowiska. Traktowanie czasu wakacji tylko w kategoriach materialistycznego hedonizmu zubaża osobowość, zamiast wspomagać jej rozwój.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Czas odpoczynku jest bardzo ważny w życiu każdego człowieka. Dzięki niemu zachowujemy dobre samopoczucie fizyczne, psychiczne i społeczne. Niestety, we współczesnym świecie wypoczynek jest ignorowany; żyje się w biegu, a wartość mają kariera i pogoń za pieniędzmi. To powoduje, że brakuje czasu na wszystko. Wydaje się wtedy, że ratunkiem będzie rezygnacja z czasu dla siebie i rodziny, odpoczynku, urlopu. Jeśli więc sami dorośli nie odpoczywają, tym bardziej dzieci i młodzież nie będzie miała pomysłu i nawyku odpoczywania. Małe dziecko ma wykształconą naturalną umiejętność wypoczywania, którą zaburza współczesny tryb życia i zbyt szybko stawiane wymagania. Nie pomaga także szybko rozwijająca się technologia i nieograniczony dostęp do niej młodych ludzi. Zadaniem dorosłych, przede wszystkim rodziców, ale też wychowawców i nauczycieli, jest zapewnienie dziecku równowagi między wysiłkiem a czasem odpoczynek. Młody człowiek powinien umieć wypoczywać. Czym innym jest bowiem wypoczynek, a czym innym nicnierobienie. Dorośli powinni dawać dzieciom przykład oraz organizować wspólnie wolny czas, pamiętając, że na dobry wypoczynek dziecka ma wpływ wiele elementów: sen, bezstresowa zabawa, wysiłek fizyczny i kontakt z przyrodą, kontrolowane nieróbstwo, ograniczenie korzystania z mediów cyfrowych.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Wakacje z duchami to powieść młodzieżowa Adama Bahdaja. Trzech przyjaciół: Paragon, Mandżaro i Perełka, zaproszeni przez panią Lichoniową, ciotkę Perełki, spędzają wakacje w leśniczówce nad jeziorem. W zamku nieopodal leśniczówki dochodzi do serii dziwnych zdarzeń, które są przypisywane duchom. Chłopcy, aby wyjaśnić sprawę, zakładają Klub Młodych Detektywów.

Książka ta znana jest także dzięki nakręconemu w latach siedemdziesiątych serialowi o tym samym tytule. Zarówno książka jak i serial w sposób przystępny prezentują wartości płynące ze wspólnego przeżywania wakacji.

A. Bahdaj, *Wakacje z duchami*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 307-308.

> Pewnego razu, na wiosnę, mały Perełka […] otrzymał od swej ciotki list.
>
> Maniuś widzi teraz wyraźnie, jak Perełka wpadł do niego z radosnym okrzykiem: „Hurra! Jedziemy wszyscy nad jezioro!" a potem jak obaj zeszli na drugie piętro do Felka, którego nazywali Mandżaro, i wszyscy razem czytali z wypiekami na twarzach. […]
>
> I oto od trzech dni są już u cioci Marii nad jeziorem.

W przedstawionym fragmencie powieści widzimy wybuch radości trojga przyjaciół na wieść o tym, że spędzą razem wakacje. Cieszy ich także miejsce, w którym będą przebywać – leśniczówka położona nad jeziorem, w okolicach zamku. Chłopcy są głodni przygód i chcą najwyraźniej ten czas spędzić razem.

Książka choć powstała w latach sześćdziesiątych dwudziestego wieku nie traci na aktualności i może wychowywać. Wtedy młodzi ludzie chętnie spędzali czas na świeżym powietrzu, na łonie natury, bawiąc się z rówieśnikami., Współcześnie młodzież woli siedzieć w domach, przy komputerach lub telewizorach. Świat w *realu* wydaje się być mniej pociągający. Młodzież jest rozleniwiona i nie skora do wysiłku fizycznego i szukania przygód w prawdziwym życiu. Niejednokrotnie jest to wynik postawy dorosłych, przede wszystkim nadopiekuńczych lub zapracowanych rodziców. Trzeba nieustannie stymulować dziecko do odnajdywania dobra i radości ze wspólnego przeżywania wakacji czy to z rówieśnikami na podwórku, czy to na wczasach z rodziną. Czasem wystarczy jedno zdanie, mała zachęta (tak jak to zrobiła w swoim liście ciotka Perełki pani Lichoniowa, zapraszając chłopców do wspólnego spędzenia wakacji), by popchnąć młodzież do aktywnego, wspólnego przeżywania wakacji.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

We współczesnym społeczeństwie, pochłoniętym często przez gorączkową aktywność i bardzo konkurencyjnym, w którym dominuje logika produkcji i zysku, nierzadko ze szkodą dla człowieka, jest tym bardziej konieczne, aby każdy mógł korzystać z odpowiednich okresów wypoczynku, pozwalających odzyskać siły i zarazem odnaleźć właściwą równowagę

duchową. Trzeba mądrze korzystać z wakacji i ferii, aby służyły dobru jednostki i rodziny przez to, że umożliwiają kontakt z przyrodą, zapewniają spokój, dają czas na kultywowanie zgodnego życia rodzinnego, na wartościową lekturę i na zdrowe rozrywki, nade wszystko zaś pozwalają poświęcić się w większej mierze modlitwie, kontemplacji i słuchaniu głosu Bożego.

Jan Paweł II, *Odnaleźć równowagę duchową. Rozważanie przed modlitwą Anioł Pański*, Castel Gandolfo, 23.07.2000, 2, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/modlitwy/ap_23072000.html [dostęp: 31.07.2021].

Powszechna stała się praktyka „weekendu", rozumianego jako cotygodniowy czas odpoczynku, przeżywanego nieraz z dala od stałego miejsca zamieszkania i związanego często z udziałem w różnych formach aktywności kulturalnej, politycznej lub sportowej, które zwykle są organizowane właśnie w dni świąteczne. Jest to zjawisko społeczne i kulturowe, w którym nie brak z pewnością elementów pozytywnych, jeśli tylko przyczynia się ono, w duchu poszanowania autentycznych wartości, do rozwoju człowieka i do postępu życia społecznego, jako całości. Pozwala ono zaspokoić nie tylko potrzebę odpoczynku, ale także „świętowania" wpisaną w ludzką naturę.

DD 4.

Wstrzemięźliwość przeżywana świadomie i w wolności wyzwala nas. Nie jest gorszym życiem, nie jest mniejszą intensywnością, ale całkiem odwrotnie. W istocie tymi, którzy bardziej się rozkoszują i lepiej przeżywają każdą chwilę, są ci, którzy nie chcą wybierać tu i tam, nieustannie poszukując tego, czego nie mają, lecz doświadczają, co oznacza docenienie każdej osoby i każdej rzeczy, uczą się nawiązywać kontakt i potrafią się cieszyć z najprostszych rzeczy. W ten sposób potrafią pomniejszyć niezaspokojone potrzeby i zredukować zmęczenie i niepokój. Można mieć niewiele, a żyć intensywnie, zwłaszcza gdy jesteśmy w stanie odkryć inne przyjemności i odnajdywać satysfakcję w braterskich spotkaniach, usługiwaniu, w realizowaniu swoich charyzmatów, w muzyce i sztuce, w kontakcie z naturą, w modlitwie. Szczęście wymaga umiejętności ograniczenia pewnych potrzeb, które nas ogłuszają, i pozostawania w ten sposób otwartymi na wiele możliwości, jakie daje nam życie.

LS 223.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Wtedy Apostołowie zebrali się u Jezusa i opowiedzieli Mu wszystko, co zdziałali i czego nauczali. A On rzekł do nich: „Pójdźcie wy sami osobno na pustkowie i wypocznijcie nieco". Tak wielu bowiem przychodziło i odchodziło, że nawet na posiłek nie mieli czasu. Odpłynęli więc łodzią na pustkowie, osobno. Lecz widziano ich odpływających. Wielu zauważyło to i zbiegli się tam pieszo ze wszystkich miast, a nawet ich wyprzedzili. Gdy Jezus wysiadł, ujrzał wielki tłum. Zlitował się nad nimi, byli bowiem jak owce nie mające pasterza. I zaczął ich nauczać o wielu sprawach. A gdy pora była już późna, przystąpili do Niego uczniowie i rzekli: „Miejsce to jest pustkowiem, a pora jest późna. Odpraw ich. Niech idą do okolicznych osiedli i wsi, a kupią sobie coś do jedzenia". Lecz On im odpowiedział: „Wy dajcie im jeść!".

Mk 6,30-37.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Korzystanie z bogactw naturalnych, roślinnych i zwierzęcych świata nie może być oderwane od poszanowania wymagań moralnych. Panowanie nad bytami nieożywionymi i istotami żywymi, jakiego Bóg udzielił człowiekowi, nie jest absolutne; określa je troska o jakość życia bliźniego, także przyszłych pokoleń; domaga się ono religijnego szacunku dla integralności stworzenia.

KKK 2415;
por. CA 37-38.

IV. LITERATURA

Bahdaj A., *Wakacje z duchami,* cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 307-308.

Carroll L., *Alicja w Krainie Czarów*, tłum. A. Marianowicz, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2005, s. 6-107.

«*Cudne manowce?*». *Kultura czasu wolnego we współczesnym społeczeństwie*, red. W. Muszyński, wyd. Adam Marszałek, Toruń 2008.

«*Czas ukoi nas?*». *Jakość życia i czas wolny we współczesnym społeczeństwie*, red. W. Muszyński, wyd. Adam Marszałek, Toruń 2014.

Czas wolny. Refleksje, dylematy, perspektywy, red. D. Mroczkowska, wyd. Difin, Warszawa 2011.

Eriksen T.H., *Tyrania chwili: szybko i wolno płynący czas w erze informacji*, tłum. G. Sokół, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2003.

Franciszek, *Enc. Laudato si'. W trosce o wspólny dom*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2015.

Homo kreator czy homo ludens? Nowe formy aktywności i spędzania czasu wolnego, red. W. Muszyński, M. Sokołowski, wyd. Adam Marszałek, Toruń 2008.

Jan Paweł II, *Enc. Centesimus annus*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 399-446.

Jan Paweł II, *List apostolski Dies Domini do biskupów, kapłanów i wiernych o świętowaniu niedzieli*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 450-487.

Jan Paweł II, *Odnaleźć równowagę duchową. Rozważanie przed modlitwą Anioł Pański*, Castel Gandolfo, 23.07.2000, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/modlitwy/ap_23072000.html [dostęp: 31.07.2021].

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Makowski G., *Świątynia konsumpcji. Geneza i społeczne znaczenie centrum handlowego*, wyd. Trio, Warszawa 2003.

Maleszka A., *Magiczne drzewo. Czerwone krzesło*, wyd. Znak, Kraków 2015.

«*Małe tęsknoty?». Style życia w czasie wolnym we współczesnym społeczeństwie*, red. W. Muszyński, wyd. Adam Marszałek, Toruń 2009.

Migdał K., *Psychologia czasu wolnego*, wyd. Almamer, Warszawa 2011.

Milian L., *Socjologia czasu wolnego. Wiedza o czynnościach swobodnie wybieranych*, Wydawnictwo Gdańskiej Wyższej Szkoły Administracji, Gdańsk 2010.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Popiołek K., Chudzicka-Czupała A., *Czas w życiu człowieka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2010.

Sobol-Kwapińska M., *Żyć chwilą? Postawy wobec czasu a poczucie szczęścia*, wyd. KUL, Lublin 2007.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 5. Wartość i godność rodziny w nauczaniu Jana Pawła II*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2017.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 6. Dziecięctwo Boże w nauczaniu księdza kardynała Stefana Wyszyńskiego i Jana Pawła II*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2018.

Współczesny człowiek: czas pracy, czas wolny, red. L. Sadovnicova, Oficyna Wydawnicza Politechniki Opolskiej, Opole 2011.

Życie na czas. Perspektywy badawcze postrzegania czasu, red. G. Sędek, S. Bedyńska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010.

FILM EDUKACYJNY

Dobro i radość wynikająca ze wspólnie przeżywanych wakacji

https://youtu.be/i8ec2EqJIKc

21.

Dobro i radość wynikające ze wspólnej wiary i religii

I. PROSPEKT WARTOŚCI

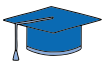
1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój duchowy

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Poznawanie zasad wiary

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Pogłębienie wiary i relacji z Bogiem

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Wspólnota wiary a wspólnota religijna.
- Wartości uniwersalne łączące różne wyznania i religie.
- Poczucie bezpieczeństwa duchowego wynikające ze wspólnego przeżywania wiary.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Należy pogłębiać wiedzę na temat własnej religii, aby prowadzić dialog międzywyznaniowy i międzyreligijny.
- Należy szanować wyznawców innych religii i ich zasady[1].
- Wiara nie jest wyłącznie kwestią przekonań, ale posiada wymiar praktyczny[2].

Zasady

- W każdym środowisku staram się postępować według zasad mojej wiary.
- Nie wstydzę się rozmawiać o wierze.
- Dzielę się swoimi odkryciami religijnym z innymi, świadcząc w ten sposób o prawdzie.
- Szukam towarzystwa ludzi religijnych, przy których pogłębiam własną wiarę.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Daję dzieciom przykład żywej wiary.

---

[1] „Nie możemy zatem wzywać Boga jako Ojca wszystkich, jeśli wobec niektórych ludzi, stworzonych na obraz Boży, nie chcemy postępować po bratersku. Stosunek człowieka do Boga jako Ojca i stosunek człowieka do ludzi jako braci są do tego stopnia wzajemnie powiązane, że Pismo Święte mówi: «Kto nie miłuje, nie zna Boga» (1 J 4,8). Zostaje więc usunięta podstawa wszelkiej teorii lub praktyki, która pomiędzy człowiekiem i człowiekiem, pomiędzy narodem i narodem wprowadza różnice co do godności ludzkiej i wypływających stąd praw. Kościół odrzuca więc jako obcą duchowi Chrystusa wszelką dyskryminację bądź prześladowanie ludzi dokonywane z powodu pochodzenia lub koloru skóry, położenia społecznego albo religii. Dlatego Święty Sobór, wstępując w ślady świętych apostołów Piotra i Pawła, gorąco prosi chrześcijan, aby «postępując dobrze wśród pogan» (1 P 2,12), jeśli to tylko możliwe i o ile to od nich zależy, cieszyli się pokojem ze wszystkimi ludźmi, tak by prawdziwie byli dziećmi Ojca, który jest w niebie". DRN 5.

[2] „Istotnie, słowa Ewangelii są nie tylko do słuchania, ale także do zastosowania w praktyce (por. Mt 7,24; Łk 6,46-47; J 14,21.23-24; Jk 1,22): spójność postaw powoduje przylgnięcie do nich człowieka wierzącego i nie ogranicza się do obszaru ściśle kościelnego i duchownego, lecz ogarnia człowieka ze wszystkim, co on przeżywa, zgodnie z wszelką odpowiedzialnością, jaką na siebie przyjmuje. […] Na dar zbawienia człowiek powinien odpowiedzieć nie cząstkowym, abstrakcyjnym lub werbalnym przylgnięciem, ale całym swoim życiem, wraz ze wszystkimi określającymi je relacjami […]". KNSK 70.

- Wątpliwości i wyostrzony krytycyzm religijny młodego człowiek nie musi świadczyć o negacji wartości wiary.
- Rodzina jest miejscem wychowania religijnego i praktykowania wiary.
- Jestem odpowiedzialny za praktyki religijne w mojej rodzinie.

Zasady

- Staram się ukazać młodemu człowiekowi sens codziennych wydarzeń w świetle wiary.
- Podejmuję dialog w sytuacji buntu religijnego młodego człowieka.
- W mojej rodzinie jako pierwszy podejmuję ewangeliczny nakaz bycia świadkiem Chrystusa, „prawdziwym i właściwym misjonarzem miłości i życia”[3].

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Uczestnictwo we wspólnocie zakłada pluralizm poglądów religijnych i prawo do własnych przekonań religijnych.
- Wychowawca nie powinien narzucać własnych poglądów religijnych; swoją postawą daje świadectwo wiary.
- Formacja szkolna nie może godzić w zasady religijnego wychowania ucznia.

Zasady

- Przestrzegam młodych ludzi przed sektami, wyjaśniam mechanizmy funkcjonowania i pozyskiwania przez nie nowych członków.
- Dbam o to, aby żaden z uczniów nie był dyskryminowany z powodu swoich przekonań religijnych.
- Integruję uczniów wokół wspólnych wartości religijnych.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Można zaproponować całej klasie udział w spotkaniach organizowanych przez ośrodki kultury chrześcijańskiej (np. Tydzień Modlitw o Jedność Chrześcijan) lub zorganizować w klasie spotkanie z ciekawą osobą ze środowiska religijnego,

[3] FC 54.

która da świadectwo swojej wiary i opowie o swojej religii. Uczniowie będą mieli możliwość zadawania pytań i przeprowadzenia dyskusji.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Przeżywanie wiary razem z innymi ludźmi umacnia poczucie wspólnoty, pogłębia relacje międzyludzkie. Wspólnota oparta na jednej wierze nie zamyka się na nowych członków. Wielość religii nie prowadzi do relatywizmu w wyznawaniu wiary.

1.10. ZAGROŻENIA

Istnieje ryzyko przeżywania swojej wiary tylko w obrębie wybranej wspólnoty. Młodzi ludzie nie potrafią dać innym prawa do własnych poglądów religijnych. Zbyt emocjonalnie angażują się w szerzenie idei swojej wiary, lekceważąc przekonania innych. Relatywizm religijny może prowadzić do utraty własnej wiary i do indyferentyzmu.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Szczególne miejsce w procesie wychowania dziecka zajmuje wychowanie religijne. Ta rola wychowawcza zarezerwowana jest przede wszystkim dla rodziców. Funkcję wspierającą pełnią wspólnoty kościelne danego wyznania oraz katecheci. Rodzice są dla dziecka przewodnikami w wierze. Dziecko zaczyna postrzegać wiarę i religię w taki sposób, w jaki postrzegają ją rodzice. Jeśli w rodzinie wiara i religia są ważne, z pewnością staną się też ważne dla dziecka. Tak jest z dziećmi młodszymi. Dorastający młody człowiek często się buntuje i szuka własnej drogi. Zaczyna stawiać pytania o wiarę i religię. Rodzice powinni dać dziecku odpowiedzi, dopasowane do jego wieku i możliwości poznawczych. Nie trzeba bać się pytań dziecka i dyskusji z nim. Nie trzeba też znać odpowiedzi na wszystkie pytania. Trzeba potraktować dziecko poważnie, wysłuchać je i odpowiedzieć szczerze, bez zmyślania. Ważne jest też dzielenie się własnym doświadczeniem wiary. Nic tak nie buduje jak świadectwo wiary.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Poniższy fragment *Opowieści z Narnii* to dialog Białej Czarownicy z Aslanem i dziećmi – prawowitymi władcami Narnii, baśniowej krainy. Biała Czarownica, powołując się na prawo Narnii, przyszła po Edmunda, jednego z władców, ponieważ dopuścił się zdrady, a według prawa Narnii za zdradę trzeba zapłacić własną krwią. Rodzeństwo próbuje na wszelkie sposoby ratować brata z opresji. Niestety, Aslan przyznaje rację Czarownicy. Prawo stanowione należy respektować. Edmund jest w trudnej sytuacji, jego życie wisi na włosku… Aslan wybawia jednak chłopca. W tajemniczej rozmowie z Białą Czarownicą obiecuje jej swoje życie w zamian za życie chłopca. Życie Edmunda stanowi dla niego tak wielką wartość, że postanawia oddać swoje życie w szpony zła panującego w Narnii.

– Tak więc – ciągnęła Czarownica – to ludzkie stworzenie do mnie należy. Jego życie jest w moich rękach. Jego krew jest moją własnością.

– Więc chodź i spróbuj go wziąć – zaryczał jeden z byków o ludzkiej głowie.

– Głupcze! – warknęła Czarownica z okrutnym uśmiechem. – Czy myślisz, że twój pan może mi siłą wydrzeć moje prawa? On dobrze zna Wielkie Czary. Wie, że jeśli nie dostanę tej krwi, jak nakazuje Prawo, to cała Narnia zapadnie się i zniknie w ogniu i wodzie.

– To prawda – powiedział Aslan. – Nie zaprzeczam temu.

– Och, Aslanie! – szepnęła Zuzanna do jego ucha. – Czy nie możemy… to znaczy, czy ty nie możesz… możesz, prawda? Możesz coś zrobić z tymi Wielkimi Czarami? Czy nie ma nic takiego, co by można przeciw nim zrobić?

– Zrobić coś przeciw Czarom Władcy? – zapytał Aslan i odwrócił się do niej z dziwnym, jakby nieco groźnym wyrazem twarzy. I nikt już nie wspomniał nic więcej na ten temat.

Edmund stał po drugiej stronie, wpatrując się w niego przez cały czas. Czuł, że coś dławi go w gardle, a jednocześnie zastanawiał się gorączkowo, czy nie powinien się odezwać.

Zaraz jednak wyczuł, że nie oczekiwano od niego niczego więcej poza milczeniem i zrobieniem tego, co mu powiedzą.

– Cofnijcie się wszyscy! – zawołał Aslan. – Chcę porozmawiać z Czarownicą sam na sam.

C.S. Lewis, *Lew, Czarownica i stara szafa*, w: tegoż, *Opowieści z Narnii*, tłum. A. Polkowski, Wydawnictwo Media Rodzina, Poznań [b.r.], s. 104.

Rodzeństwo, które mimo zdrady i porzucenia przez brata staje w jego obronie, w obronie jego życia. W końcu widzimy Aslana, który dobrowolnie oddaje się w ręce złej czarownicy, by uratować Edmunda. Z jednej strony respektuje ustanowione prawa i uznaje, że każdy występek zasługuje na sprawiedliwą karę, z drugiej jednak strony jest gotowy oddać swoje życie, by ratować życie chłopca, dostrzegając w jego życiu, mimo słabości i upadku, niezbywalną wartość. Podobnie wspólnoty religijne powinny cechować się braterstwem i oddaniem wobec swoich współwyznawców oraz otwartością na dialog, również krytykę, ludzi mających inne poglądy.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Umiłowanie prawdy jest najgłębszym wymiarem autentycznego dążenia do pełnej komunii między chrześcijanami. Bez tej miłości nie można by stawić czoła obiektywnym trudnościom teologicznym, kulturowym, psychologicznym i społecznym, jakie się napotyka przy omawianiu istniejących różnic. Z tym wymiarem wewnętrznym i osobowym musi się zawsze łączyć duch miłości i pokory. Miłości do rozmówcy i pokory wobec prawdy, którą się odkrywa i która może się domagać zmiany poglądów i postaw.

UUS 36.

„Ponadto wśród elementów czy dóbr, dzięki którym, razem wziętym, sam Kościół buduje się i ożywia, niektóre, i to liczne i znamienite, mogą istnieć poza widocznym obrębem Kościoła katolickiego". Takie ukazanie obrazu Kościołów pomoże katolikom zarówno w pogłębieniu ich wiary, jak i w lepszym poznaniu i poszanowaniu braci chrześcijan, ułatwiając w ten sposób wspólne poszukiwanie drogi ku pełnej jedności w nieskażonej Prawdzie. Wzajemne poznanie się pomoże także niekatolikom, aby lepiej zrozumieli i docenili Kościół katolicki i podstawę, dla której jest on przekonany, że jest „powszechnym środkiem zbawienia".

CTr 32.

Państwo nie może narzucać religii, ale musi zagwarantować jej wolność i pokój pomiędzy wyznawcami różnorakich religii; Kościół jako społeczny wyraz wiary chrześcijańskiej, ze swej strony, ma swoją niezależność i na bazie wiary żyje w formie wspólnotowej, którą państwo powinno respektować. Obie sfery są rozdzielone, ale pozostają zawsze we wzajemnej relacji.

DCE 28.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

„Pójdźcie, błogosławieni Ojca mojego, weźcie w posiadanie królestwo, przygotowane wam od założenia świata! Bo byłem głodny, a daliście Mi jeść; byłem spragniony, a daliście Mi pić; byłem przybyszem, a przyjęliście Mnie; byłem nagi, a przyodzialiście Mnie; byłem chory, a odwiedziliście Mnie; byłem w więzieniu, a przyszliście do Mnie". Wówczas zapytają sprawiedliwi: „Panie, kiedy widzieliśmy Cię głodnym i nakarmiliśmy Ciebie? Albo spragnionym i daliśmy Ci pić? Kiedy widzieliśmy Cię przybyszem i przyjęliśmy Cię, lub nagim i przyodzialiśmy Cię? Kiedy widzieliśmy Cię chorym lub w więzieniu i przyszliśmy do Ciebie?". A Król im odpowie: „Zaprawdę, powiadam wam: wszystko, co uczyniliście jednemu z braci moich najmniejszych, Mnieście uczynili".

Mt 25,34-40; por. Ga 3,26-28; Łk 24,46-49.

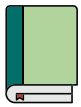
3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Obowiązek uczestniczenia w życiu Kościoła przynagla chrześcijan do postępowania jako świadkowie Ewangelii i do zobowiązań, które z niej wypływają. Świadectwo to polega na przekazywaniu wiary w słowach i czynach. Jest ono aktem sprawiedliwości, który potwierdza albo daje poznać prawdę.

KKK 2472; por. 27.

IV. LITERATURA

Alberich E., *Katecheza dzisiaj. Podręcznik katechetyki fundamentalnej*, tłum. M. Cisowski, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2003.

Ange D., *Miłość braterska*, tłum. D. Szczerba, Wydawnictwo Księży Marianów Promic, Warszawa 2006.

Asensi J.P., *Etyka wiary w dziełach Josepha Ratzingera. Propozycja etyczna dla Europy*, tłum. T. Jaromin, Wydawnictwo Misjonarzy Klaretynów Palabra, Warszawa 2006.

Benedykt XVI, *Enc. «Deus caritas est». O miłości chrześcijańskiej*, Wydawnictwo M, Kraków 2006.

Jan Paweł II, *Adh. Catechesi tradendae*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 19-62.

Jan Paweł II, *Adh. Familiaris consortio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 69-132.

Jan Paweł II, *Enc. Ut unum sint*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 619-666.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Kucharski K., *Kościół światłem świata. Nauka wiary i życia chrześcijańskiego*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Lewis C.S., *Lew, Czarownica i stara szafa*, w: tegoż, *Opowieści z Narnii*, tłum. A. Polkowski, Wydawnictwo Media Rodzina, Poznań [b.r.], s. 9-135.

Marek Z., Pasierbek W., *Wychowanie moralne i sumienie człowieka*, „Kwartalnik Pedagogiczny" 2006, R. 51, nr 3, s. 7-23.

May K., *Winnetou*, wyd. Greg, Kraków 2018.

Meissner K., *Czy ty wierzysz? Wykłady o rozwoju wiary i ludzkiej dorosłości*, wyd. W drodze–Inicjatywa Wydawnicza Jerozolima, Poznań 2015.

Papieska Rada Iustitia et Pax, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, wyd. Jedność, Kielce 2005.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Ratzinger J., *Kościół. Pielgrzymująca wspólnota wiary*, tłum. W. Szymona, Wydawnictwo M, Kraków 2006.

Regulska A., *Rola wartości moralnych w procesie wychowania*, „Studia nad Rodziną" 2013, R. 17, nr 1, s. 143-150.

Salij J., *Dlaczego kocham Kościół?*, wyd. Biblioteka Więzi, Warszawa 2002.

Sobór Watykański II, *Deklaracja o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich* [*Nostra aetate*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 333-337.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 5. Wartość i godność rodziny w nauczaniu Jana Pawła II*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2017.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 6. Dziecięctwo Boże w nauczaniu księdza kardynała Stefana Wyszyńskiego i Jana Pawła II*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2018.

Twardowski J., *Wiara*, w: tegoż, *Budzić nadzieję. Abecadło dziewięćdziesięciolatka*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Oficyna Wydawnicza Aspra–Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2007, s. 266.

W trosce o młodzież. Edukacja – praca – obywatelstwo, red. J. Niewęgłowski, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2004.

Walesa C., *Rozwój religijności człowieka*, t. 1, *Dziecko*, wyd. KUL, Lublin 2005.

22.

Radość ze wspólnego dostrzegania i przeżywania piękna w sztuce i literaturze

I. PROSPEKT WARTOŚCI

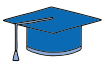
1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój moralno-duchowy

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Poznawanie dorobku kultury; myślenie refleksyjne

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kultura bycia, kultura słowa, nabycie umiejętności wartościowania moralnego, twórczego i refleksyjnego myślenia

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Obcowanie z pięknem sztuki, literatury, muzyki lub filmu rozwija wrażliwość.
- Język sztuki pozwala na wyrażenie w sposób głębszy i pełniejszy prawdy o człowieku.
- Dzieło sztuki ma walory estetyczne i zawiera przesłanie wychowawcze[1].

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Piękno sztuki ukierunkowuje na Boga.
- Odbiorowi sztuki powinna towarzyszyć refleksja nad przekazywanymi przez nią treściami.
- Talent artystyczny jest darem, który należy rozwijać i dzielić się nim z innymi.
- Teatr, kino, opera, książka są miejscami twórczego spotkania z drugim człowiekiem.
- Wrażliwość artystyczna świadczy o duchowości człowieka.

Zasady

- Chętnie dzielę się swoimi spostrzeżeniami dotyczącymi obejrzanego spektaklu, przeczytanej lektury i podejmuję dyskusję na temat treści w nich zawartych.
- Własne talenty artystyczne wykorzystuję jako płaszczyznę spotkania z drugim człowiekiem.
- Wspólnie ze znajomymi korzystam z oferty ośrodków kulturalnych.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Nie każda forma sztuki służy moralno-duchowemu rozwojowi człowieka.

[1] „Wszyscy zaś artyści, którzy kierując się twórczym natchnieniem, pragną się przyczyniać do szerzenia chwały Bożej w Kościele świętym, niech zawsze pamiętają, że chodzi tu o pewnego rodzaju naśladowanie Boga Stwórcy i o tworzenie dzieł służących kultowi katolickiemu, zbudowaniu wiernych i pogłębieniu ich pobożności oraz formacji religijnej". KL 127.

- Wspólne uczestnictwo w życiu kulturalnym to sposób na spędzenie czasu z dzieckiem i całą rodziną.
- Czerpanie z dziedzictwa kultury i sztuki jest jednym ze środków wspomagających proces wychowawczy.

Zasady

- Wybieram takie formy sztuki, które przekazują wartości estetyczne, moralne i wychowawcze.
- Wspólnie z dzieckiem podejmuję refleksję nad treścią obejrzanego spektaklu, przeczytanej lektury.
- Pomagam młodemu człowiekowi zrozumieć i właściwie ocenić trudne treści obecne w sztuce.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Literatura i sztuka pełnią istotną rolę wychowawczą.
- Obcowanie z pięknem sztuki i literatury rozwija wrażliwość młodych ludzi.
- Piękno sztuki uwrażliwia na dobro.

Zasady

- Ukazuję uczniom wzorce postaw i wzajemnych relacji, odwołując się do lektur, dobrych filmów czy dzieł sztuki.
- Staram się zachęcić uczniów do naśladowania i wprowadzania w życie przykładów zaczerpniętych z literatury lub sztuki. Wzorce te nie stanowią jedynie fikcji literackiej lub zamysłu autora, ale noszą w sobie wartości ponadczasowe i ogólnoludzkie.
- Organizuję uczniom uczestnictwo w wieczorach literackich, przedstawieniach teatralnych lub pokazach filmowych, by rozkochać młodzież w pięknie języka, kulturze, teatrze, a także poszerzyć wiadomości szkolne.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Jedną z form uczestnictwa uczniów w życiu kulturalnym, może być organizowanie przedstawień lub wieczorków literackich, w których będą brać udział uczniowie. Nauka tekstu, przygotowanie oprawy muzycznej oraz występ

czy recytacja wybranego fragmentu będą dla uczniów dobrą lekcją kształtowania umiejętności zachowania się w towarzystwie, uczenia się dobrych manier i kultury słowa: rozwijania umiejętności wysławiania się i wyrażania swoich przeżyć.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczestnictwo młodych ludzi w różnorakich formach ekspresji dzieł artystycznych, bądź w charakterze twórców, jak i odbiorców sztuki umożliwia poznanie wartości zawartych w dziełach artystycznych: dobra, prawdy i piękna. Obcując ze sztuką, uczniowie przejmują wzorce zachowań poznawanych bohaterów, naśladują ich cnoty: wrażliwość, skromność, męstwo, odwagę. Uczą się wzorów prawdziwej przyjaźni, miłości; zaczynają odczuwać potrzebę piękna, szlachetności, lojalności, wierności.

1.10. ZAGROŻENIA

Dynamiczny rozwój młodego człowieka, z jego otwartością na otaczającą rzeczywistość, czyni go podatnym nie tylko na pozytywne bodźce, ale także na złe i destrukcyjne przekazy oraz manipulację i antywartości. Obecność w sztuce przemocy, wyuzdania, braku poszanowania godności człowieka powodują zamęt światopoglądowy i obyczajowy młodego odbiorcy. Rozbudzają w nim agresję i upodobanie kiczu i antywartości, z pominięciem godności osoby i wartości prawdy, dobra i piękna.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

W procesie prawidłowego i wszechstronnego rozwoju dziecka sztuka jest bardzo ważna. Rozwija wyobraźnię, wyrabia zmysł estetyczny, uwrażliwia, przybliża kulturę różnych narodów i historię różnych epok. Dorastanie w konkretnej przestrzeni estetycznej zostaje na całe życie. Stąd pierwsze kontakty dziecka

ze sztuką to te w domu rodzinnym, obrazy wiszące na ścianach, książki stojące na półkach oraz książeczki oglądane i czytane z dzieckiem. Ta najbliższa przestrzeń powinna już od najmłodszych lat pobudzać u dziecka zainteresowanie sztuką i literaturą. Powinno się zwrócić uwagę, wybierając książeczki dla dziecka, na jakość i rodzaj ilustracji. Warto postawić na różnorodność i wybierać książeczki wykonane różnymi stylami malarskimi. Choć w dzisiejszych czasach dziecko w galerii sztuki to nadal niecodzienny widok, to trzeba próbować i zabierać dziecko ze sobą na wystawy.

Dziecko od najmłodszych lat odczuwa też potrzebę tworzenia, w ten sposób wyraża swoje rozumienie i postrzeganie świata. Zaczyna się od zabaw w domu, a gdy dziecko idzie do szkoły uczy się podstaw sztuki na zajęciach plastycznych i muzycznych. Niestety, te przedmioty szkolne nie są postrzegane jako istotne w rozwoju dziecka, zarówno przez rodziców, nauczycieli i samą młodzież. Praca twórcza natomiast wyrabia wrażliwość na piękno, kształtuje osobowość oraz pozwala wyrazić emocje i uczucia. Dlatego też rola nauczyciela plastyki i muzyki staje się bardziej odpowiedzialna, wymaga dobrego stosunku do ucznia, wiedzy i wyczucia pedagogicznego. Nauczyciel oddany swojej pracy i kochający uczniów oraz swój przedmiot z pewnością jest w stanie zachęcić młodzież do tworzenia, a w konsekwencji umiłowania sztuki.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Juliusz Słowacki to jeden z najwybitniejszych polskich poetów. Na stałe mieszkał w Paryżu, ale wiele podróżował po świecie. W czasie podróży pisał listy do matki, z którą był silnie związany. Tytułowa Zosia to córka Joanny Bobrowej, którą poeta darzył uczuciem. Gdy te mieszkały w Paryżu Juliusz Słowacki spędzał z nimi wiele czasu. Bardzo polubił dziesięcioletnią Zosię, którą pieszczotliwie nazywał cukrzaną Zośką, z powodu chętnie zjadanych przez nią cukierków. Wiersz dla Zosi powstał przed powrotem dziewczynki i jej matki do Polski.

Niechaj mię Zośka o wiersze nie prosi,
Bo kiedy Zośka do ojczyzny wróci,
To każdy kwiatek powie wiersze Zosi,
Każda jej gwiazdka piosenkę zanuci.
Nim kwiat przekwitnie, nim gwiazdeczka zleci,

Słuchaj – bo to są najlepsi poeci.

Gwiazdy błękitne, kwiateczki czerwone
Będą ci całe poemata składać.
Ja bym to samo powiedział, co one,
Bo ja się od nich nauczyłem gadać;
Bo tam, gdzie Ikwy srebrne fale płyną,
Byłem ja niegdyś, jak Zośka, dzieciną.

Dzisiaj daleko pojechałem w gości
I dalej mię los nieszczęśliwy goni.
Przywieź mi, Zośko, od tych gwiazd światłości,
Przywieź mi, Zośko, z tamtych kwiatów woni,
Bo mi zaprawdę odmłodnieć potrzeba.
Wróć mi więc z kraju taką – jakby z nieba.

J. Słowacki, *W pamiętniku Zofii Bobrówny*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 162.

Nie tylko muzyka i plastyka to przedmioty pobudzające w uczniach zmysł estetyczny i wrażliwość. Również lekcja języka polskiego przy okazji omawiania lektur może zachęcać uczniów do wyrażania przeżyć i uczuć za pomocą choćby poezji. Prezentowany wiersz Juliusza Słowackiego nawiązuje do dziwiętnastowiecznej tradycji sztambuchów, modnych wśród dziewcząt pamiętników, w których znajomi zamieszczali wpisy. Dziś taką rolę pełnią wpisy okolicznościowe na portalach społecznościowych lub blogi. Lekcja ta jest wspaniałą okazją do omówienia z klasą roli sztuki w wyrażaniu naszych uczuć i emocji.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Tworząc dzieło, artysta wyraża bowiem samego siebie do tego stopnia, że jego twórczość stanowi szczególne odzwierciedlenie jego istoty – tego kim jest i jaki jest. Znajdujemy na to niezliczone dowody w dziejach ludzkości. Artysta bowiem, kiedy tworzy, nie tylko powołuje do życia dzieło, ale poprzez to dzieło jakoś także objawia swoją osobowość. Odnajduje w sztuce nowy wymiar i niezwykły środek wyrażania swojego rozwoju duchowego. Poprzez swoje dzieła artysta rozmawia i porozumiewa się z innymi. tak więc historia sztuki nie jest tylko historią dzieł, ale również ludzi. Dzieła sztuki mówią o twórcach, pozwalają poznać ich wnętrze i ukazują szczególny wkład każdego z nich w dzieje kultury.

LA 2.

Być może przydarzyło się wam, że jakaś rzeźba, obraz, parę wersów poezji czy utwór muzyczny wywołały w was głęboką emocję, napełniły radością, i wyraźnie poczuliście, że obcujecie nie tylko z materią, kawałkiem marmuru czy brązu, pomalowanym płótnem, zbiorem liter czy dźwięków, ale czymś większym, czymś, co «przemawia», potrafi chwycić za serce, coś przekazać, uwznioślić ducha. Dzieło sztuki jest owocem twórczych zdolności ludzkiej istoty, która w obliczu widzialnej rzeczywistości zadaje sobie pytania, próbuje odkryć jej głęboki sens i przekazać go innym

językiem form, kolorów, dźwięków. Sztuka potrafi wyrazić i uwidocznić tę potrzebę człowieka, którą jest zgłębianie tego, co niewidzialne, wyraża ona pragnienie i szukanie nieskończoności. Więcej, jest jak brama otwarta na nieskończoność, na piękno i prawdę, które wznoszą się ponad codzienność. I dzieło sztuki może otworzyć oczy umysłu i serca, wznieść nas wyżej.

Benedykt XVI, *Sztuka i kultura umacniają naszą więź z Panem*, audiencja generalna, Castel Gandolfo, 31.08.2011, [online:] http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/audiencje/ag_31082011.html [dostęp: 31.07.2021].

Wczoraj dostałem list od grupy artystów – dziękowali za naszą modlitwę w ich intencji. Chciałbym prosić Pana, żeby im błogosławił, artyści uświadamiają nam bowiem, czym jest piękno, a bez piękna nie można zrozumieć Ewangelii. Pomódlmy się jeszcze raz za artystów.

Franciszek, *Być chrześcijaninem to należeć do ludu Bożego*, Watykan, 7.05.2020, „L'Osservatore Romano" 2020, nr 7-8, s. 28.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Nie przewiewaj zboża przy każdym wietrze
ani nie chodź po każdej ścieżce –
takim jest bowiem grzesznik dwujęzyczny.
Twardo stój przy swym przekonaniu
i jedno miej tylko słowo!
Bądź skory do słuchania,
a odpowiadaj po namyśle!
Jeśli znasz się na rzeczy, odpowiedz bliźniemu,
a jeśli nie, rękę twą połóż na ustach!
W mowie jest chwała i hańba człowieka,
a język może sprowadzić jego upadek.
Bacz, abyś nie był nazwany oszczercą
i nie czyń swym językiem zasadzek.
Bo złodziej doznaje hańby,
a dwujęzyczny najgorszego napiętnowania.
Nie uchybiaj ani w wielkich, ani w małych rzeczach,
i nie stawaj się wrogiem zamiast być przyjacielem;
jak bowiem złe imię odziedziczy hańbę i naganę,
tak również grzesznik dwujęzyczny.

Syr 5,9-15;
por. Wj 15,20-21.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Człowiek „stworzony na obraz Boży" (Rdz 1,26) wyraża również prawdę swojego związku z Bogiem Stwórcą przez piękno swoich dzieł artystycznych. Sztuka jest bowiem typowo ludzką formą wyrazu. Poza wspólnym dla wszystkich żywych stworzeń dążeniem do zaspokojenia potrzeb życiowych, jest ona darmową obfitością wewnętrznego bogactwa człowieka.

KKK 2501; por. 1157.

IV. LITERATURA

Benedykt XVI, *Sztuka i kultura umacniają naszą więź z Panem*, audiencja generalna, Castel Gandolfo, 31.08.2011, [online:] http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/audiencje/ag_31082011.html [dostęp: 31.07.2021].

Carroll L., *Alicja w Krainie Czarów*, tłum. A. Marianowicz, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2005, s. 6-107.

Eco U., *Historia piękna*, tłum. A. Kuciak, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2005.

Eco U., *Sztuka i piękno w średniowieczu*, tłum. M. Zabłocka, wyd. Znak, Kraków 2006.

Franciszek, *Być chrześcijaninem to należeć do ludu Bożego*, Watykan, 7.05.2020, „L'Osservatore Romano" 2020, nr 7-8, s. 28-29.

Jan Paweł II, *List do artystów*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 490-501.

Kiereś H., *Co zagraża sztuce?*, wyd. Fundacja Servire Veritati. Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2004.

Kiereś H., *Sztuka wobec natury*, wyd. Polwen, Radom 2001.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Kultura artystyczna w przestrzeni wychowania, red. B. Żurakowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011.

Maleszka A., *Magiczne drzewo. Czerwone krzesło*, wyd. Znak, Kraków 2015.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Słowacki J., *W pamiętniku Zofii Bobrówny*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 162.

Sobór Watykański II, *Konstytucja o Liturgii Świętej* [*Sacrosanctum concilium*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 48-78.

Thorsten B., *Zabawy ułatwiające nawiązywanie kontaktów. Dla kreatywnych grup i kółek teatralnych*, tłum. M. Jałowiec-Sawicka, wyd. Jedność, Kielce 2002.

Żebrowska T., *Za rączkę na spotkanie sztuki. Historia sztuki dla dzieci. Pablo Picasso*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej w Krakowie, Kraków 2006.

FILM EDUKACYJNY

Radość ze wspólnego dostrzegania i przeżywania piękna w sztuce i literaturze

https://youtu.be/2SrlPsnM9LE

23.

Wartość poczucia bezpieczeństwa we wspólnocie

I. PROSPEKT WARTOŚCI

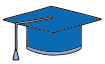
1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Poczucie bezpieczeństwa we wspólnocie poprzez budowanie i podtrzymywanie relacji międzyludzkich

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Umiejętność zaufania drugiej osobie

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Zaufanie jako warunek poczucia bezpieczeństwa w relacjach międzyludzkich.
- Granice zaufania drugiemu człowiekowi.

– Jak przynależność do grupy wpływa na poczucie bezpieczeństwa?
– Czy w szkole czuję się bezpiecznie?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Poczucie bezpieczeństwa jest niezbędnym warunkiem do budowania prawidłowych relacji z innymi.
– Respektowanie praw człowieka daje gwarancję bezpieczeństwa.
– Prawo do własności jest istotnym elementem wpływającym na poczucie bezpieczeństwa człowieka.

Zasady

– Jestem dyskretny, szanuję prawo innych do posiadania tajemnic.
– Nie nadużywam zaufania, jakim obdarzyła mnie druga osoba.
– Staję w obronie osób prześladowanych, dyskryminowanych lub izolowanych przez grupę.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

– Jedną z przyczyn braku poczucia bezpieczeństwa jest nieufność oraz lęk przed odrzuceniem, które z kolei są wynikiem nieprawidłowych relacji rodzinnych dziecka[1].
– Brak poczucia bezpieczeństwa objawia się wycofywaniem emocjonalnym lub agresją.
– Atmosfera szczerości w rodzinie buduje poczucie bezpieczeństwa.

Zasady

– Od mojej akceptacji dziecka i mądrego wychowania zależy jego poczucie bezpieczeństwa.

[1] „Jeśli rodzice porzucą dziecko, jeśli je krzywdzą i nie darzą miłością, wówczas psychika dziecka, młodego człowieka nie rozwija się normalnie, zostaje wypaczona. Tu ma źródło niedostosowanie społeczne i wykolejanie się wielu młodych ludzi. Rezultatem jest agresja wobec społeczeństwa, różnorodne przestępstwa, uzależnienie od narkotyków, alkoholizm, samobójstwa, perwersja seksualna. Młodzi ludzie mszczą się za swoje odrzucenie, za brak należnej im miłości i dlatego łamią normy współżycia społecznego i niszczą siebie". Z. Matulka, *Wychowanie do wolności jako podstawowy problem pedagogiczny*, w: *Pedagogika ogólna. Problemy aksjologiczne*, red. T. Kukołowicz, M. Nowak, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1997, s. 247.

- W moim domu stwarzam atmosferę bezpieczeństwa i opieki, dzięki czemu dziecko jest silnie związane z domem rodzinnym, a poczucie stabilizacji staje się częścią jego osobowości.
- Uważnie obserwuję czy znajomi dziecka nie przejawiają oznak agresji, wycofania lub niestabilności emocjonalnej.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Warunkiem poczucia bezpieczeństwa jest świadomość własnej wartości oraz dowartościowywanie uczniów i uznanie ich godności osobowej.
- Z prawidłowego odniesienia wobec samego siebie: szacunku, obrony godności, miłości siebie wynika właściwe odniesienie do drugiego.
- Trzeba rozmawiać z uczniami na temat poczucia bezpieczeństwa i zaufania.

Zasady

- Nigdy nie pozostaję obojętny na krzywdę, która dotyka ucznia.
- Reaguję na przemoc fizyczną i psychiczną, słowną i emocjonalną wśród uczniów.
- Staram się wspierać i dowartościowywać uczniów wycofanych; nie dopuszczam do prześladowania ucznia w klasie z jakiegokolwiek powodu.
- Nie boję się stawać w obronie pokrzywdzonego ucznia przed klasą lub przed gronem pedagogicznym.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Można przeprowadzić z uczniami zajęcia z wykorzystaniem elementów psychogimnastyki, kształcąc w ten sposób poczucie zaufania do osób w grupie i ukazując podstawowe mechanizmy wzajemnego zaufania. Ćwiczeniem, które z powodzeniem można przeprowadzić w klasie jest *Serce dzwonu*. Uczniowie dzielą się na kilkuosobowe grupy. Jedna osoba staje w środku, pozostałe otaczają ją w ciasno ustawionym kręgu. Ich zadaniem będzie bezpieczne podtrzymywanie osoby w środku, która „huśta się" na różne strony jak serce dzwonu. Inną propozycją jest ćwiczenie w parach. Uczniowie naprzemiennie ustawiają się do siebie tyłem i „rzucają się" w tył z zaufaniem, że partner zabawy złapie ich na swoje ramiona. To ćwiczenie wymaga szczególnego zaufania i odwagi.

Po wykonanych ćwiczeniach omawiamy przebieg. Uczniowie wyrażają swoje uczucia, dzielą się tym czego doświadczyli, co odkryli, czego się obawiali, co było trudne, co łatwe czy kiedyś znajdowali się już w podobnej sytuacji?

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młodzi ludzie wynoszą z domu rodzinnego poczucie własnej wartości, co wpływa na ich poczucie bezpieczeństwa. Czują się domownikami społeczeństwa, małej wspólnoty, jaką stanowi szkoła. Dzięki poczuciu własnej wartości i godności potrafią uszanować godność drugiej osoby, jej prawo do własności, posiadania tajemnic. Uczniowie są dyskretni i nie nadużywają zaufania okazanego im przez drugą osobę. Rodzice nie izolują uczniów od sytuacji trudnych, lecz uczą przeżywać je we właściwy sposób, tak by sytuacja ewentualnego kryzysu nie zaburzyła poczucia bezpieczeństwa ich dzieci. Wychowawcy wspierają i dowartościowują uczniów, zwłaszcza wtedy, gdy młody człowiek nie wyniósł z domu rodzinnego poczucia własnej wartości i bezpieczeństwa.

1.10. ZAGROŻENIA

W domu rodzinnym nie obowiązują jasno określone kryteria moralne, przez co dziecko jest zdezorientowane i traci poczucie bezpieczeństwa. Uczniowie nie mają wsparcia w rodziny w obliczu trudnych sytuacji. Rodzice nadmiernie obciążają dzieci problemami dorosłych. Uczeń z zachwianym poczuciem bezpieczeństwa staje się drażliwy i może być agresywny wobec kolegów szkolnych. Nauczyciel bagatelizuje przejawy agresji uczniów względem siebie. Klasa przestaje być środowiskiem, w którym uczniowie czują się bezpiecznie.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Bezpieczeństwo stanowi zasadniczą wartość w życiu każdego człowieka. Stąd nietrudno wyobrazić sobie, jak ważne jest poczucie bezpieczeństwa w życiu młodego człowieka. Pierwszym miejscem, w którym potrzeba ta powinna być zaspokojona jest rodzina. To rodzice są osobami, które tworzą i budują poczucie bezpieczeństwa dziecka. Inne podmioty wychowujące pełnią jedynie rolę wspierającą rodziców, wzmacniając w dziecku to, co już otrzymało: poczucie własnej wartości, godności i bezpieczeństwa. Rodzice nie zawsze są świadomi, jak fundamentalne znaczenie ma zbudowanie u dzieci silnego, stabilnego poczucia bezpieczeństwa. Ono sprawia, że dziecko umie radzić sobie w wielu codziennych sytuacjach, ma zaufanie do świata i potrafi nawiązywać przyjaźnie, a w przyszłości będzie bardziej szczęśliwe. Aby zaspokoić w młodym człowieku potrzebę poczucia bezpieczeństwa, niezbędne są: poświęcenie dziecku czasu przez rodziców, nieustanne okazywanie dziecku, że jest ważne i kochane, poważne traktowanie uczuć dziecka, towarzyszenie dziecku w trudnych dla niego chwilach oraz branie udziału w ważnych dla niego wydarzeniach. Zadaniem nauczycieli i wychowawców jest wspieranie rodziców w tym procesie oraz zwracanie szczególnej uwagi na wychowanków z deficytem poczucia bezpieczeństwa, poświęcanie im czasu i okazywanie zainteresowania ich sprawami.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Chłopcy z Placu Broni Ferenca Molnara to opowieść o grupie kolegów, których połączyły wspólne wartości i ideały. Jedną z najważniejszych wartości dla chłopców była miłość do ulubionego miejsca zabaw zwanego Placem Broni. Traktowali go jako swoją małą ojczyznę i gotowi byli poświęcić wszystko, by nie oddać placu przeciwnikom. Bronią swojego miejsca, wykazując się walecznością i bohaterstwem. W swojej grupie czują się bezpiecznie i pewnie, wspierają się nawzajem. Mimo trudności starają się kierować szczerością i prawdomównością, szanując godność każdego, nawet wroga.

– Dobrze byłoby jeszcze dopisać coś obraźliwego.

Boka przecząco potrząsnął głową.

– Nie wolno. W żadnym wypadku nie będziemy postępować tak jak Feri Acz, który zabrał naszą chorągiew. My tylko pokażemy, że się ich nie boimy, że mamy odwagę wkroczyć na ich teren, gdzie przeprowadzają zebrania i gdzie ukrywają swoją broń. Ta czerwona kartka będzie naszą wizytówką, którą im zostawimy dla przestrogi.

F. Molnar, *Chłopcy z Placu Broni*, tłum. T. Olszański, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2018, s. 38.

Podstawowe wartości, jakimi kierowali się tytułowi bohaterowie powieści Ferenca Molnara to przyjaźń, lojalność, patriotyzm, odwaga, bohaterstwo i godność każdego człowieka. Największy autorytet wśród chłopców miał ich przywódca. Janosz Boka to czternastolatek o chłopięcym wyglądzie, który wykazywał się niezwykłą dojrzałością. Był honorowy i szlachetny. Starał się ważyć słowa, by nie zaostrzać konfliktów między kolegami. Opinie wyrażał rozsądnie i łagodnie, tak by godzić skłócone strony. Ponieważ był liderem swojej grupy, czuł się odpowiedzialny za losy ich miejsca zabaw. Uważał, że należy bronić placu, ale nie można posuwać się do podstępu, walka powinna odbyć się zgodnie z zasadami fair play, z poszanowaniem godności przeciwnika. Jego postawa dawała całej grupie poczucie bezpieczeństwa i pewność zwycięstwa.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Z wieloma ludźmi i przy wielu okazjach Papież mówi na temat niebezpieczeństwa wojny i konieczności ocalenia pokoju. Konieczności jego zabezpieczenia. Droga prowadzi do tego przez dwustronne (czy wielostronne) rozmowy i negocjacje. Jednakże u podstaw tych rozmów i negocjacji musimy odnaleźć i odbudować wzajemne zaufanie! A to jest sprawa trudna. Zaufania nie zdobywa się za pomocą siły. Nie zdobywa się go również przez same deklaracje. Na zaufanie trzeba zasłużyć! Pokój ludziom dobrej woli. Te słowa wypowiedziane kiedyś w momencie narodzin Chrystusa nie przestają być kluczem do wielkiej sprawy pokoju na świecie. Trzeba, ażeby pamiętali o nich ci przede wszystkim, od których w tej dziedzinie najwięcej zależy.

Jan Paweł II, *Prawda o człowieku jest wielką siłą działającą na rzecz pokoju. Homilia wygłoszona podczas Mszy św. w Bazylice Watykańskiej*, Watykan, 1.01.1980, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, III, 1, *1980*, wyd. Pallottinum, Poznań–Warszawa 1985, s. 3.

Chrześcijanie mogą wychodzić naprzeciw światu, czy raczej naprzeciw ludzkości pooświeceniowej i nawiązać z nią konstruktywny dialog. Mogą także pochylać się, jak ewangeliczny Samarytanin, nad człowiekiem zranionym, usiłując leczyć jego rany na początku XXI stulecia. A zachęta

do niesienia pomocy człowiekowi jest nieporównanie ważniejsza od polemik i oskarżeń dotyczących na przykład oświeceniowego podłoża wielkich katastrof dziejowych XX wieku. Bowiem duch Ewangelii wyraża się przede wszystkim w postawie gotowości do niesienia bliźniemu braterskiej pomocy.

Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, wyd. Znak, Kraków 2005, s. 114.

Można zaczynać od dołu i, przypadek po przypadku, walczyć o to, co jest najbardziej konkretne i lokalne, aż po najdalszy zakątek kraju i świata, z taką samą troską, z jaką podróżnik z Samarii podchodził do każdej rany poranionego człowieka. Szukajmy innych i bierzmy na siebie powierzoną nam odpowiedzialność za rzeczywistość, nie obawiając się cierpienia czy bezsilności, ponieważ w tym znajduje się całe dobro, jakie Bóg zasiał w sercu człowieka. Trudności, które wydają się ogromne, są okazją do wzrostu, a nie wymówką dla biernego smutku, który sprzyja poddaniu się. Ale nie czyńmy tego sami, pojedynczo. Jak Samarytanin szukał gospodarza, który mógłby zaopiekować się tym człowiekiem, tak i my jesteśmy wezwani do zaproszenia i spotkania się w „nas", które jest silniejsze niż suma małych indywidualności; pamiętajmy, że „całość jest czymś więcej niż część i czymś więcej niż ich prosta suma". Wyrzeknijmy się małostkowości i urazów jałowych partykularyzmów, niekończących się konfrontacji. Przestańmy ukrywać ból strat i weźmy odpowiedzialność za nasze winy, opieszałość i kłamstwa. Pojednanie wynagradzające odrodzi nas i pozwoli nam samym i innym uwolnić się od lęku.

FT 78.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Chociażbym chodził ciemną doliną, zła się nie ulęknę, bo ty jesteś ze mną. Twój kij i twoja laska dodają mi otuchy. Stół dla mnie zastawiasz wobec mych przeciwników; namaszczasz mi głowę olejkiem; mój kielich jest przeobfity. Tak, dobroć i łaska pójdą w ślad za mną przez wszystkie dni mego życia i zamieszkam w domu Pańskim na długie dni.

Ps 23,4-6; por. Ps 18; Ps 46.

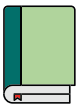

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Rodzina jest podstawową komórką życia społecznego. Jest naturalną społecznością, w której mężczyzna i kobieta są wezwani do daru z siebie w miłości i do przekazywania życia. Autorytet, stałość i życie w związkach rodzinnych stanowią podstawy wolności, bezpieczeństwa i braterstwa w społeczeństwie. Rodzina jest wspólnotą, w której od dzieciństwa można nauczyć się wartości moralnych, zacząć czcić Boga i dobrze używać wolności. Życie rodzinne jest wprowadzeniem do życia społecznego.

KKK 2207;
por. 2290; 2489.

IV. LITERATURA

Albisetti V., *Czy można przezwyciężyć strach*?, tłum. A. Mika, wyd. Salwator, Kraków 2005.

Albisetti V., *Jak przezwyciężyć nieśmiałość?*, tłum. J. Zarzycka, wyd. Salwator, Kraków 2005.

Atkinson S., *Budowanie poczucia własnej wartości*, tłum. K. i W. Marcysiakowie, Zysk i S-ka Wydawnictwo, Poznań 2006.

Caron A.F., *Matki i córki. Nie przestawaj mnie kochać. Poradnik dla matek dorastających córek*, tłum. M. Ojrzyński, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2007.

Carr A., *Depresja i próby samobójcze młodzieży. Sposoby przeciwdziałania i reagowania*, tłum. J. Rybski, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2008.

Franciszek, *Enc. «Fratelli tutti». O braterstwie i przyjaźni społecznej*, Wydawnictwo M, Kraków 2020.

Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, wyd. Znak, Kraków 2005.

Jan Paweł II, *Prawda o człowieku jest wielką siłą działającą na rzecz pokoju. Homilia wygłoszona podczas Mszy św. w Bazylice Watykańskiej*, Watykan, 1.01.1980, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, III, 1, *1980*, wyd. Pallottinum, Poznań–Warszawa 1985, s. 1-3.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Lewis C.S., *Lew, Czarownica i stara szafa*, w: tegoż, *Opowieści z Narnii*, tłum. A. Polkowski, Wydawnictwo Media Rodzina, Poznań [b.r.], s. 9-135.

Matulka Z., *Wychowanie do wolności jako podstawowy problem pedagogiczny*, w: *Pedagogika ogólna. Problemy aksjologiczne*, red. T. Kukołowicz, M. Nowak, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1997, s. 243-250.

Molnar F., *Chłopcy z Placu Broni*, tłum. T. Olszański, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2018.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Rogge J.U., *Dojrzewanie, czyli jak pozwolić odejść i pozostać wsparciem*, tłum. A. Kalińska, wyd. Jedność, Kielce 2005.

Smith M., *Między ojcem a synem. Dzielenie się wiarą, umacnianie więzi i stawanie się mężczyzną*, tłum. B. Majczyna, Wydawnictwo WAM, Kraków 2004.

Struzik Z., *Obrona wolności narodu Księdza kardynała Stefana Wyszyńskiego Prymasa Polski w 100. rocznicę odzyskania niepodległości 1918-2018*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2018.

Wills-Brandon C., *Jak mówić nie i budować udane związki*, tłum. D. Dołęga, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003.

24.

Wartość Ojczyzny

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Patriotyzm

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Postawa wrażliwości i szacunku wobec rodaków

1.4. PROPONOWANE TEMATY

– Jak rozumiem pojęcie Ojczyzna?[1]

[1] „Pocałunek złożony na ziemi polskiej ma jednak dla mnie sens szczególny. Jest to jakby pocałunek złożony na rękach matki – albowiem Ojczyzna jest naszą matką ziemską. Polska jest matką szczególną. Niełatwe są jej dzieje, zwłaszcza na przestrzeni ostatnich stuleci. Jest matką, która wiele przecierpiała i wciąż na nowo cierpi. Dlatego też ma prawo do miłości szczególnej". Jan Paweł II, *Przemówienie powitalne na lotnisku Okęcie w Warszawie*, 16.06.1983, w: tegoż

– Czy czuję solidarność i wspólnotę z moimi rodakami?
– Poznawanie wzorców osobowych i cnót społecznych poprzez zgłębianie historii i kultury własnego narodu.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Patriotyzm oznacza umiłowanie Ojczyzny i poczucie wspólnoty z rodakami[2].
– Poprzez poznawanie historii, języka, kultury i obyczajów własnego narodu, można głębiej zrozumieć siebie i swoje miejsce na ziemi.
– Przykłady bohaterskiej walki o wolność Ojczyzny nadają sens życiu młodego pokolenia.

Zasady

– Świadomość wspólnoty kulturowo-narodowej pomaga mi w życzliwym i braterskim podejściu do człowieka żyjącego obok mnie.
– Jestem wdzięczny za to, że mam Ojczyznę, znam jej język, historię, kulturę, geografię, wiarę i obyczaje narodowe.
– Korzystam z wolności, jaką daje mi posiadanie własnej Ojczyzny.

Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 213.

[2] „Podobnej sprawiedliwości i miłości potrzebuje naród, jeśli ma być wewnętrznie zjednoczony, jeśli ma stanowić spoistą jedność. A chociaż trudno jest upodabniać naród – to wielomilionowe społeczeństwo do rodziny, najmniejszej, jak wiadomo, ludzkiej wspólnoty, społeczności, to i w nim także, narodzie, jedność zależy od sprawiedliwego zabezpieczenia potrzeb, praw i zadań każdego członka narodu. Tak, aby nie rodził się rozdźwięk i kontrast na tle różnic, które niesie ze sobą uprzywilejowanie jednych, upośledzenie drugich. Z dziejów Ojczyzny naszej wiemy, jak zadanie to jest trudne – a jednak nigdy nie można zrezygnować z olbrzymiego wysiłku, którego celem jest budowanie sprawiedliwej jedności wśród synów i córek jednej Ojczyzny. Musi zaś temu towarzyszyć miłość tejże Ojczyzny: umiłowanie jej kultury i historii, umiłowanie specyficznych wartości, które stanowią o miejscu tej Ojczyzny w wielkiej rodzinie narodów, umiłowanie wreszcie rodaków – ludzi mówiących tym samym językiem i odpowiedzialnych za tę samą wspólną sprawę, której na imię «Ojczyzna»”. Jan Paweł II, *Homilia pod szczytem Jasnej Góry*, Częstochowa, 4.04.1979, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny*, s. 106.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Patriotyzm oznacza troskę o człowieka żyjącego na tej samej ziemi, mówiącego tym samym językiem i posiadającego polskie korzenie (Polonia na całym świecie).
- Ojczyzna nabiera dla człowieka wartości, gdy pracuje dla niej z poświęceniem.
- Odwołanie się do miłości Ojczyzny stanowi podstawowy element wychowania[3].

Zasady

- Moje postawa obywatelska wpływa na podejście młodego człowieka do spraw Ojczyzny[4].
- Podsuwam dziecku lektury, filmy i dzieła sztuki, w których Ojczyzna i wolnością są ukazane jako jedne z podstawowych wartości.
- Staram się zainteresować dziecko historią naszego kraju, organizując wyjazdy, wycieczki lub spacery do ciekawych miejsc związanych z dziejami i kulturą Ojczyzny.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Patriotyzm to solidarność ze wspólnotą stanowiącą Ojczyznę.

[3] „Miłość ojczyzny i służba dla niej wynikają z obowiązku wdzięczności i porządku miłości". KKK 2239.

[4] „Obywatele powinni pielęgnować wielkoduszną i wierną miłość do ojczyzny – jednak bez ciasnoty umysłu – tak mianowicie, aby równocześnie mieli na uwadze dobro całej rodziny ludzkiej, którą łączą różnorodne więzy występujące pomiędzy rasami, ludami i narodami. Wszyscy chrześcijanie powinni mieć świadomość, że ich szczególne i swoiste powołanie dokonuje się we wspólnocie politycznej, dzięki czemu winni świecić przykładem, ponieważ zobowiązuje ich do tego świadomość obowiązku i służby dla pomnażania dobra wspólnego, tak aby również czynami pokazywali, w jaki sposób władza może iść w parze z wolnością, osobista inicjatywa z potrzebami całego organizmu społecznego, potrzebna jedność z pożytecznym różnicowaniem. W zakresie porządku spraw doczesnych niech uznają uprawnione różnice poglądów, także szanują tych obywateli, również stowarzyszonych, którzy tych poglądów uczciwie bronią. Partie polityczne powinny popierać zaś to, co ich zdaniem potrzebne jest dla dobra wspólnego; nigdy nie wolno przekładać korzyści własnej nad dobro wspólne. Należy usilnie troszczyć się i dbać o wychowanie obywatelskie i polityczne, tak bardzo dzisiaj potrzebne narodowi, zwłaszcza młodzieży, tak aby wszyscy obywatele mogli odegrać własną rolę w życiu swej wspólnoty politycznej". KDK 75.

- Wspólnota ojczysta chroni przed indywidualizmem społecznym, wyobcowaniem i obojętnością.
- Fascynacja pięknymi postawami bohaterów narodowych rodzi chęć naśladowania wartości przez nich wyznawanych i uczy, czym jest miłość do Ojczyzny.

Zasady

- Poprzez odwoływanie się do przykładów z historii, ukazuję uczniom cenę jaką nasi przodkowie zapłacili za wolność Ojczyzny, jak również jaki wkład wnieśli w budowanie jej piękna.
- Uświadamiam uczniom, że miłość Ojczyzny to solidarność z ludźmi, szacunek dla dziedzictwa kultury, wiary, ziemi, dzięki której człowiek czuje się u siebie i jest sobą.
- Wspólnie z uczniami odnajduję wartości, które scalają nas w braterską wspólnotę narodu – Ojczyznę.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Organizujemy wycieczkę po Starym Mieście, Rynku lub innej zabytkowej części miasta. Uczniowie mają za zadanie opisać historyczny kontekst danego zabytku oraz bohaterów z nim związanych. Można także zaproponować lekcję, podczas której uczniowie zaprezentują historię i genealogię swojej rodziny. Następnym krokiem będzie łączenie indywidualnych historii, odnajdywanie elementów wspólnych i osadzanie ich w kontekście historii narodu.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Znajomość historii uświadamia młodemu człowiekowi jak wysoką cenę, przyszło zapłacić przodkom w obronie Ojczyzny i uczy go odpowiedzialności za miejsce, w którym żyje. Losy bohaterów narodowych inspirują go do praktykowania poznanych cnót: odwagi, niezłomności, ofiarności, wiary w chwalebną przyszłość. Identyfikując się z historią swego kraju, uczeń rozumie miejsce, w którym żyje, widzi głębiej sens własnego istnienia, zna i rozumie historię swojego kraju i wspólnoty lokalnej oraz zna historię swojej rodziny.

1.10. ZAGROŻENIA

Brak poczucia tożsamości i więzi z dziedzictwem kraju, w którym się żyje, przejawia się obojętnością, brakiem poszanowania, a nawet świadomą dewastacją miejsc, obiektów lub przedmiotów użytku publicznego. Konsekwencją tego zjawiska jest także bezkrytyczne zapatrzenie we wszystko, co zawiera obca kultura lub subkultura. Zanik świadomości narodowej, a często także więzi, jest przyczyną samotności, izolacji, a nawet niechęci wśród mieszkańców tego samego kraju, regionu, miasta czy wioski.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Pojęcie Ojczyzna odnosi się zawsze do określonego terytorium. Jest to terytorium, z którym wiążą człowieka konkretne życiowe doświadczenia, ale przede wszystkim to teren, który zamieszkują rodacy, na którym toczyły się wszystkie ważne wydarzenia z historii. W jego granicach znajdują się miejsca i pamiątki uważane za święte dla danej nacji. Jest to kolebka i ośrodek rodzimej kultury. Podlega władzy państwa, którego jest się obywatelem.

Pięknie o ojczyźnie mówił papież Jan Paweł II. Odwoływał się do etymologii tego słowa, łączył je z pojęciem ojca. Ojczyzna to ojcowizna, czyli zasób dóbr, dziedzictwo pozostawione nam przez ojców. Ojczyzna to nie tylko konkretne terytorium, ziemia, ale też wartości i treści duchowe, jakie składają się na kulturę danego narodu. Na patriotyzm, czyli umiłowanie tego, co ojczyste, składa się miłość i pamięć o historii, kulturze i sztuce, języku, a nawet miłość do krajobrazu i przyrody rodzimej, szacunek do osiągnięć i geniuszu rodaków. Patriotyzm przechodzi swą próbę wtedy, gdy to dobro jakim jest ojczyzna zostaje zagrożone.

W dzisiejszym społeczeństwie polskim obserwujemy dwie groźne tendencje, wypaczające patriotyzm. Z jednej strony brak zainteresowania treściami patriotycznymi. Można spotkać ludzi, którzy wręcz wstydzą się swojej ojczyzny, wstydzą się rodaków, uciekają od wszystkiego, co narodowe, polskie. Z drugiej strony prężnie rozwijają się ruchy narodowościowe, które w sposób agresywny wyrażają wrogość do innych nacji, ras czy narodów. Stąd tak ważne jest budowanie wśród uczniów właściwego zrozumienia wartości ojczyzny i patriotyzmu. Pomocne mogą być fragmenty z lektur szkolnych traktujące o tej wartości. W sposób genialny pisał o tym św. Jan Paweł II, papież, Polak i patriota: „Dla nacjonalizmu charakterystyczne jest to, że uznaje tylko dobro własnego narodu i tylko do niego dąży, nie licząc się z prawami innych. Patriotyzm natomiast jako miłość ojczyzny, przyznaje wszystkim innym narodom takie samo prawo jak własnemu, a zatem jest drogą do uporządkowanej miłości społecznej”[5].

[5] Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, wyd. Znak, Kraków 2005, s. 29.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Akcja książki Marii Dąbrowskiej pt. *Marcin Kozera* toczy się w Londynie, przed pierwszą wojną światową. Tytułowy bohater jest synem polskiego emigranta. Urodził się w Anglii, tu chodzi do szkoły, ma angielskich kolegów i o Polsce, swojej Ojczyźnie tylko słyszał. Chłopiec bardzo przeżywa fakt, że nie może określić kim do końca jest: Polakiem czy Anglikiem. Odpowiedź na to nurtujące Marcina pytanie przychodzi niespodziewanie na pewnej lekcji geografii. I ta odpowiedź jego samego chyba najbardziej zaskakuje. Okazuje się, że chłopiec kocha Ojczyznę, choć nigdy nie był w Polsce i, jak mówi nauczyciel, Polska jako kraj nie istnieje na mapie Europy.

Ach! Więc to tak! On się waha i nie wie, czy jest Anglikiem, czy Polakiem, on się tak męczy, a inni powiadają, że nie ma po prostu Polski. Jak to? Nie ma tego, co w jego sercu wznieca od całych miesięcy taką burzę?

Poczuł, że został wyzwany. I że trzeba natychmiast odpowiedzieć. To jest ostatnia chwila. […]

Słowa nauczyciela były ostatnią kroplą padającą w serce Marcina już dawno przepełnione. Kropla padła, serce wystąpiło z brzegów, tak jak rzeka na wiosnę.

Zapłoniony i drżący wstał i znów natychmiast usiadł owładnięty tchórzostwem. Bał się szalenie.

Lecz przezwyciężył się. Wstał po raz drugi.

Rzekł głośno:

– Polska jest, proszę pana. Ja jestem Polakiem. […]

– Zresztą to tym bardziej świadczy, że Polska jest, jeżeli przyznają się do niej nawet tacy jak ja. Ja nie umiem dobrze po polsku i mogę być Anglikiem. I kocham Anglię. Ale mój ojciec jest Polakiem. I ja nie opuszczę Polski w nieszczęściu. I nawet wrócę do niej. A ona będzie potem wolna i potężna jak Anglia – i ja będę miał prawo pysznić się nią. Ja ją kocham. Kocham.

M. Dąbrowska, *Marcin Kozera*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 181-182.

Marcin Kozera sam był zaskoczony swoją odpowiedzią, ponieważ jego wyznanie płynęło z głębi serca. Czuł więź z krajem, którego nie znał, i którego nie było na mapach. Wspomnienie przez nauczyciela geografii o tym fakcie

wyzwoliło w nim uczucia, których się po sobie nie spodziewał. Jeśli mówić o patriotyzmie to chyba właśnie w takim sensie: więzi tak subtelnej, że wręcz niewidzialnej gołym okiem. Ten patriotyzm ujawnia się dopiero wtedy, gdy wymaga tego sytuacja. Tak jak to się stało w przypadku bohatera. Patriotyzm, wyznał Marcin przy całej klasie, to miłość do Ojczyzny, pamięć o niej i szacunek do jej symbolów: godła i flagi oraz hymnu.

Gdybyśmy czytali dalej przytoczony powyżej fragment, mogłaby nas zaskoczyć reakcja angielskiego nauczyciela. Nie ganił ucznia za jego ekspresyjną wypowiedź, bez udzielenia mu głosu, ale pochwalił go i wskazał pozostałym uczniom jako wzór prawdziwego patrioty. Zachęcił całą klasę do wyrażenia aplauzu, gromkich okrzyków. Taka postawa powinna również charakteryzować współczesnych nauczycieli i rodziców. Powinniśmy szanować patriotyzm obcokrajowców uczących się w polskich szkołach. Tego także powinniśmy uczyć młodzież.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Tożsamość kulturalna i historyczna społeczeństw jest zabezpieczana i ożywiana przez to, co mieści się w pojęciu narodu. Oczywiście, trzeba bezwzględnie unikać pewnego ryzyka: tego, ażeby ta niezbywalna funkcja narodu nie wyrodziła się w nacjonalizm. XX stulecie dostarczyło nam pod tym względem doświadczeń skrajnie wymownych, również w świetle dramatycznych konsekwencji. W jaki sposób można wyzwolić się od tego zagrożenia? Myślę, że sposobem właściwym jest patriotyzm. Charakterystyczne dla nacjonalizmu jest bowiem to, że uznaje tylko dobro własnego narodu i tylko do niego dąży, nie licząc się z prawami innych. Patriotyzm natomiast, jako miłość ojczyzny, przyznaje wszystkim innym narodom takie samo prawo jak własnemu, a zatem jest drogą do uporządkowanej miłości społecznej.

Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, s. 73.

Szkoła winna stać się kuźnią cnót społecznych tak bardzo potrzebnych naszemu narodowi. trzeba, aby ten klimat przyczynił się do tego, by dzieci i młodzież mogły otwarcie przyznawać się do swoich przekonań religijnych i zgodnie z nimi postępować. Starajmy się rozwijać i pogłębiać w sercach dzieci i młodzieży uczucia patriotyczne i więź z Ojczyzną. Wyczulać na dobro wspólne narodu i uczyć młodzież odpowiedzialności za przyszłość. Nie można bowiem służyć dobrze narodowi, nie znając jego dziejów, bogatej tradycji, kultury.

Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św.*, Łowicz, 14.06.1999, 3, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny*, s. 1144.

Miłość – caritas – zawsze będzie konieczna, również w najbardziej sprawiedliwej społeczności. Nie ma takiego sprawiedliwego porządku państwowego, który mógłby sprawić, że posługa miłości byłaby zbędna. Kto usiłuje uwolnić się od miłości, będzie gotowy uwolnić się od człowieka jako człowieka. Zawsze będzie istniało cierpienie, które potrzebuje pocieszenia i pomocy. Zawsze będzie samotność. Zawsze będą sytuacje materialnej potrzeby, w których konieczna jest pomoc w duchu konkretnej

miłości bliźniego. Państwo, które chce zapewnić wszystko, które wszystko przyjmuje na siebie, w końcu staje się instancją biurokratyczną, nie mogącą zapewnić najistotniejszych rzeczy, których człowiek cierpiący – każdy człowiek – potrzebuje: pełnego miłości osobistego oddania. Nie państwo, które ustala i panuje nad wszystkim, jest tym, którego potrzebujemy, ale państwo, które dostrzeże i wesprze, w duchu pomocniczości, inicjatywy podejmowane przez różnorakie siły społeczne, łączące w sobie spontaniczność i bliskość z ludźmi potrzebującymi pomocy.

DCE 28.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Przeto z człowieka jednego, i to już niemal obumarłego, powstało potomstwo tak liczne, „jak gwiazdy niebieskie, jak niezliczone ziarnka piasku na wybrzeżu morza". W wierze pomarli oni wszyscy, nie osiągnąwszy tego, co im przyrzeczono, lecz patrzyli na to z daleka i witali, uznawszy siebie za obcych i gości na tej ziemi. Ci bowiem, co tak mówią, wykazują, że szukają ojczyzny. Gdyby zaś tę wspominali, z której wyszli, znaleźliby sposobność powrotu do niej. Teraz zaś do lepszej dążą, to jest do niebieskiej. Dlatego Bóg nie wstydzi się być nazywanym ich Bogiem, gdyż przysposobił im miasto.

Hbr 11,12-16;
por. Flp 3,20.

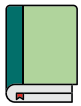
3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Symbol nieba odsyła nas do tajemnicy Przymierza, jaką przeżywamy, gdy modlimy się do naszego Ojca. On jest w niebie, które jest Jego przybytkiem; dom Ojca jest więc także naszą „ojczyzną".

KKK 2795;
por. 1676; 2802.

IV. LITERATURA

Benedykt XVI, *Enc. «Deus caritas est». O miłości chrześcijańskiej*, Wydawnictwo M, Kraków 2006.

Buyno-Arctowa M., *Ojczyzna*, wyd. Polwen, Radom 2003.

Dąbrowska M., *Marcin Kozera*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 181-182.

Jan Paweł II, *Homilia pod szczytem Jasnej Góry*, 4.04.1979, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 103-107.

Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św.*, Łowicz, 14.06.1999, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 1140-1148.

Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, wyd. Znak, Kraków 2005.

Jan Paweł II, *Przemówienie powitalne na lotnisku Okęcie*, Warszawa, 16.06.1983, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 213-214.

Jaroszyński P., *Europa bez Ojczyzn?*, wyd. Dom Polski, Warszawa 2002.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Lewis C.S., *Lew, Czarownica i stara szafa*, w: tegoż, *Opowieści z Narnii*, tłum. A. Polkowski, Wydawnictwo Media Rodzina, Poznań [b.r.], s. 9-135.

Łukowski W., *Społeczne tworzenie ojczyzn*, wyd. Scholar, Warszawa 2002.

Majdański K., *Ojczyzna jest Matką*, wyd. Fundacja Pomoc Rodzinie, Łomianki 2005.

Mickiewicz A., *Pan Tadeusz*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 164-170.

Molnar F., *Chłopcy z Placu Broni*, tłum. T. Olszański, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2018.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Ryba M., *Szkoła w okowach ideologii*, wyd. Fundacja Servire Veritati. Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2006.

Słowacki J., *W pamiętniku Zofii Bobrówny*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 162.

Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym* [*Gaudium et spes*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Struzik Z., *Obrona wolności narodu Księdza kardynała Stefana Wyszyńskiego Prymasa Polski w 100. rocznicę odzyskania niepodległości 1918-2018*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2018.

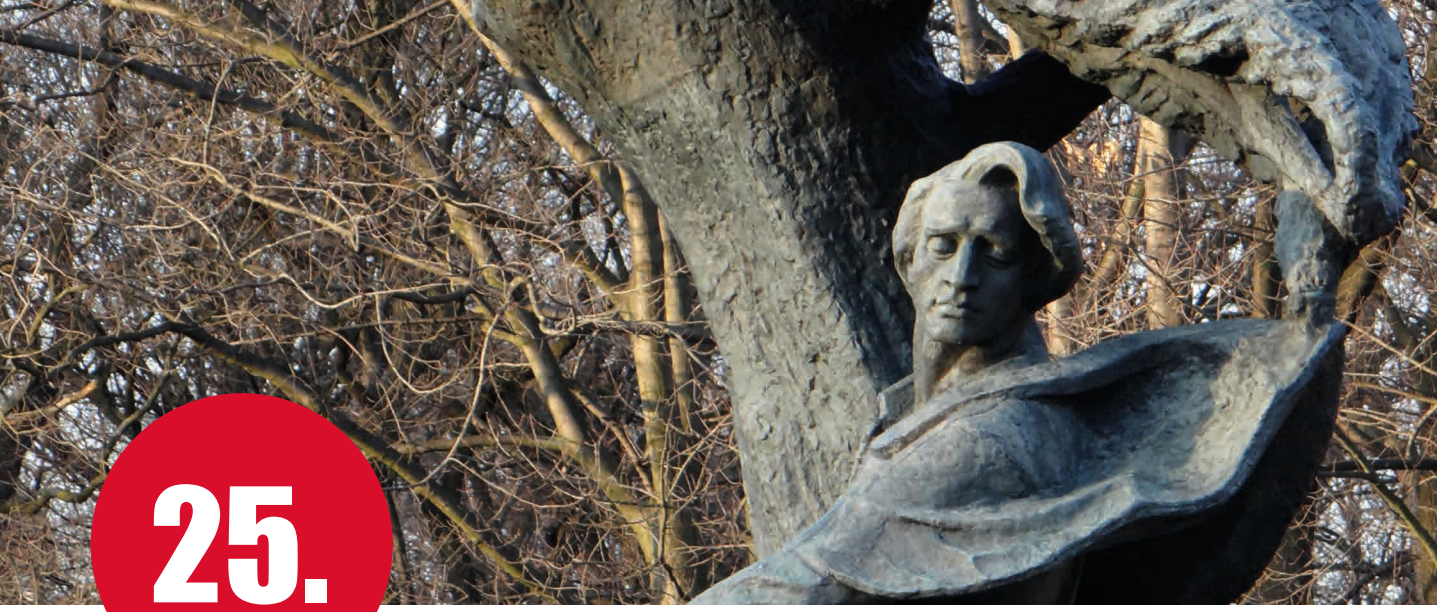
Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 11. Macierzyństwo wyrazem miłości Ojczyzny w nauczaniu papieskim*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2019.

Twardowski J., *Mała ojczyzna*, wyd. Bosz, Olszanica 2002.

Wyszyński S., *Jedna jest Polska. Wybór przemówień i kazań*, wyd. Soli Deo, Warszawa 2017.

Wyszyński S., *Kocham Ojczyznę więcej niż własne serce*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2020.

25.

Wartość kultury polskiej

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój duchowy

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Poznawanie dorobku kultury polskiej

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształtowanie poczucia dumy z dziedzictwa kultury narodowej

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Co rozumiesz pod pojęciem „duch narodu”?
- Udział kultury polskiej w dziedzictwie kultury europejskiej.
- Elementy kultury, które mogą stanowić wizytówkę Polski w świecie.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Dziedzictwo kultury narodowej stanowi część tożsamości człowieka.
- Dziedzictwo kulturalne własnego kraju stanowi o jego bogactwie.
- Kultura pomaga w wychowaniu i samowychowaniu.

Zasady

- Dzielę się polską kulturą, gdy przebywam w środowiskach zagranicznych.
- Poznaję dzieła literackie, filmowe, teatralne, malarskie, muzyczne zrealizowane przez polskich twórców.
- Jestem dumny z dziedzictwa polskiej kultury.
- Poszukuję cech charakterystycznych wyróżniających polską kulturę.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Rodzice są odpowiedzialni za przekazywanie wartości rodzimej kultury.
- Kultura narodu umacnia wartości przekazywane w wychowaniu.
- Przyszłość kultury narodowej zależna jest od wychowania każdego dziecka.
- Wyjazdy wypoczynkowe powinny mieć wymiar nie tylko rekreacyjny, ale i poznawczy.

Zasady

- Przekazując wartości moim dzieciom, ubogacam je wzorcami zaczerpniętymi z tekstów literatury polskiej.
- Wychowuję dziecko w poczuciu, że wszyscy jesteśmy w równym stopniu odbiorcami i twórcami kultury.
- Rozbudzam w dziecku zainteresowanie kontekstem historycznym i kulturowym miejsca, w którym mieszkamy lub które odwiedzamy.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Należy zaszczepiać w młodych ludziach dumę z osiągnięć kultury narodowej.

- Nauczyciel powinien poszerzać swoją wiedzę o rodzimej kulturze i sztuce, by orientować się w bieżących i ważnych wydarzeniach polskiego świata kultury.
- Szkoła jest miejscem rozwijania talentów, które w przyszłości staną się częścią kultury polskiej.

Zasady

- Organizuję maratony filmowe, wyjścia na koncerty, wystawy, spektakle, by zapoznać młodych ludzi z bogactwem polskiej kultury.
- Nawiązując do arcydzieł kultury polskiej, staram się ukazywać uczniom zarówno kontekst historyczny, w jakim powstawały, jak również ich uniwersalne przesłanie.
- Zachęcam uczniów do samodzielnych poszukiwań literackich, filmowych, muzycznych poszerzających ich wiedzę o polskiej kulturze.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Bardzo popularne stały się kampanie promujące kraje poza ich granicami. Proponujemy uczniom zaaranżowanie takiej minikampanii, która zachęcałaby obcokrajowców do odwiedzenia Polski ze względu na walory jej kultury i sztuki. Uczniowie podzieleni na grupy mają za zadanie znaleźć dziesięć powodów, dla których warto przyjechać do Polski i poznać piękno architektury, malarstwa, rzeźby oraz uczestniczyć w ważnych wydarzeniach kulturalnych: muzycznych, teatralnych, filmowych itp. Działania uczniów kończą się multimedialną prezentacją; można wykorzystać materiał muzyczny, ikonograficzny, filmowy stanowiący wizytówkę polskiej kultury.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Wraz z poznawaniem dziedzictwa polskiej kultury, w młodych ludziach rozwija się poczucie przynależności do Ojczyzny i jej kultury. Tożsamość ucznia uformowana jest na wartościach kultury polskiej. Dzięki temu uczeń rozpoznaje i rozumie swoje miejsce w narodzie, a przez to i we wspólnocie ludzkiej. Potrafi rozmawiać na temat wartości kultury narodowej i dzielić się nią w środowiskach zagranicznych. Sam aranżuje wyjścia na koncerty, wystawy, spektakle; organizuje maratony filmowe, prezentujące dzieła polskich twórców. Obcowanie z kulturą narodową rodzi fascynację jej dziedzictwem i miłość do Ojczyzny.

1.10. ZAGROŻENIA

Młodzi ludzie nie znają ani kultury własnego narodu; nie potrafią wskazać polskich twórców czy dzieł sztuki. Nie szukają inspiracji i wzorców postępowania we własnym dziedzictwie kulturowym, nie rozwijają swoich talentów. Rodzice obojętni na wartości kultury ograniczają rozwój intelektualny swoich dzieci. Brak związków z kulturą ojczystą prowadzi do oderwania się od polskich korzeni. W miejsce bogatej kultury polskiej wprowadzane są subkultury i wzorce zaczerpnięte z innych kultur.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Kultura, choć trudna do zdefiniowania, stanowi jeden z najważniejszych terminów charakteryzujących działalność człowieka; jest wszechobecna i łączona z każdą czynnością człowieka. Jest więc właściwa każdemu człowiekowi i łączy konkretne grupy osób, wyróżniając je wśród innych grup. Kultura to nic innego

jak wszystko to, co człowiek wytworzył swoim własnym wysiłkiem, własną pracą; zalicza się więc do kultury nie tylko działania artystyczne czy umysłowe, ale też techniczne, które pozwalają człowiekowi przetrwać w środowisku i ułatwiają mu funkcjonowanie. Zgodnie z tą definicją kultura jest wytworem ludzkiej działalności; wyróżnia człowieka spośród innych stworzeń. Kultura ma wymiar wspólnotowy; to nieodłączny element procesu tworzenia i odbioru kultury. Dzięki niej człowiek komunikuje się z całą społecznością ludzką, drugim człowiekiem i samym sobą. Kultura jest nośnikiem wartości; nie sposób mówić o niej w oderwaniu od nich. Nie można też określić świata wartości w oderwaniu od kontekstu kulturowego, w którym zaistniały. „Każda wspólnota wypracowała na przestrzeni dziejów, na podstawie historii, tradycji i religii, swój kanon wartości, czyli ważne dla danej społeczności idee, których realizacja stanowi podstawę tożsamości jednostki i grupy. Społecznie akceptowany i usankcjonowany system wartości tworzy wspólne przekonanie członków grupy o ważności danych spraw”[1]. Rodzina, religia i wspólnota (narodowa, etniczna, lokalna lub inna) to wartości wspólnotowe charakteryzujące różne kręgi kulturowe. Wspólne wartości łączą ludzi i stanowią podstawę grupowej tożsamości. Dlatego wartości powinny stanowić fundament wychowania i edukacji na temat kultury jako wartości.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Pan Tadeusz powstał w epoce romantyzmu i jest obecnie zaliczany do największych dzieł literatury polskiej. Poemat ten jest określany mianem epopei narodowej. W podanym niżej fragmencie swoją mowę na temat młodzieży wygłasza Sędzia, który jest przykładem człowieka wzorowo utrzymującego staropolskie obyczaje; dba o zachowanie ducha polskości wśród szlachty, a w szczególności wśród młodzieży. W swojej przemowie Sędzia zwraca uwagę na proces kształcenia młodych ludzi. Jego zdaniem chęć zdobycia wiedzy obniża dobre maniery w kontaktach z ludźmi. Sędzia udziela ustnej nagany młodym, którzy niestosownie zachowują się wobec gości. Naucza ich, że uprzejmość wobec drugiego człowieka wyraża szacunek jakim go darzymy.

[1] G. Żuk, *Edukacja aksjologiczna. Zarys problematyki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2016, s. 93.

Dziś, nowym zwyczajem,
My na naukę młodzież do stolicy dajem
I nie przeczym, że nasi synowie i wnuki
Mają od starych więcej książkowej nauki;
Ale co dzień postrzegam, jak młódź cierpi na tem,
Że nie ma szkół uczących żyć z ludźmi i światem. […]
Grzeczność nie jest nauką łatwą ani małą.
Niełatwą, bo nie na tym kończy się, jak nogą
Zręcznie wierzgnąć, z uśmiechem witać lada kogo;
Bo taka grzeczność modna zda mi się kupiecka,
Ale nie staropolska, ani też szlachecka. […]
Grzeczność nie jest rzeczą małą:
Kiedy się człowiek uczy ważyć, jak przystało,
Drugich wiek, urodzenie, cnoty, obyczaje,
Wtenczas i swoją ważność zarazem poznaje […].

A. Mickiewicz, *Pan Tadeusz*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 165-166.

Sędzia wyraźnie odróżnia zdobywanie wiedzy, pobieranie nauki od znajomości kultury polskiej, a przede wszystkim wartości kultury szlacheckiej, której podstawą jest szacunek wobec osób starszych oraz grzeczny sposób odnoszenia się wobec innych ludzi. Gospodarz ubolewa nad tym, że dobrych manier nie uczą w szkołach, a jeśli uczą to tylko zasad *savoir-vivre*. Natomiast, zdaniem Sędziego, nie przekazują prawdy najważniejszej, że grzeczność bierze się z wnętrza człowieka, jego usposobienia i wychowania w konkretnym środowisku kulturowym. Rodzina i jej zwyczaje narzucają człowiekowi sposób zachowania wobec innych; np. okazywanie starszym należnego im szacunku, kierowanie się wrodzoną grzecznością (a nie nabytą w szkołach).

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Nie można zaprzeczyć, że człowiek istnieje zawsze w ramach określonej kultury, ale prawdą jest też, że nie wyraża się on cały w tej kulturze. Zresztą sam fakt rozwoju kultur dowodzi, że w człowieku jest coś, co wykracza

poza kulturę. To „coś" to właśnie ludzka natura: to ona jest miarą kultury i to dzięki niej człowiek nie staje się więźniem żadnej ze swych kultur, ale umacnia swoją osobową godność, żyjąc zgodnie z głęboką prawdą swego bytu.

VSpl 53.

Jestem synem narodu, który przetrwał najstraszliwsze doświadczenia dziejów, którego wielokrotnie sąsiedzi skazywali na śmierć – a on pozostał przy życiu i pozostał sobą. Zachował własną tożsamość i zachował pośród rozbiorów i okupacji własną suwerenność jako naród – nie biorąc za podstawę przetrwania jakichkolwiek innych środków fizycznej potęgi jak tylko kultura, która się okazała potęgą większą od tamtych potęg.

Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, wyd. Znak, Kraków 2005, s. 91.

Obok dziedzictwa przyrodniczego, równie zagrożone jest dziedzictwo historyczne, artystyczne i kulturowe. Jest ono częścią tożsamości danego miejsca i podstawą do budowania miasta o dogodnych warunkach życia. Nie chodzi o niszczenie czy tworzenie nowych miast, hipotetycznie bardziej ekologicznych, w których nie zawsze chciałoby się żyć. Trzeba uwzględnić historię, kulturę i architekturę określonego miejsca, warunkujące jego oryginalną tożsamość. Dlatego ekologia zakłada również troskę o bogactwa kultury ludzkości w najszerszym tego słowa znaczeniu. W sposób bezpośredni domaga się, by opracowując zagadnienia związane ze środowiskiem, zwracano uwagę na lokalne kultury, podejmując dialog między językiem naukowo-technicznym a językiem potocznym. Jest to kultura odwołująca się nie tylko do zabytków przeszłości, ale przede wszystkim kultura żywotna, dynamiczna, zachęcająca do uczestnictwa, i nie można jej pomijać w chwili, kiedy zastanawiamy się nad relacją człowieka ze środowiskiem.

LS 143.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Jeruzalem, Jeruzalem! Ty zabijasz proroków i kamienujesz tych, którzy do ciebie są posłani. Ile razy chciałem zgromadzić twoje dzieci, jak ptak swoje pisklęta gromadzi pod skrzydła, a nie chcieliście. Oto wasz dom zostanie wam pusty. Albowiem powiadam wam: Nie ujrzycie Mnie odtąd, aż powiecie: Błogosławiony ten, który przychodzi w imię Pańskie.

Mt 23,37-39.

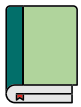
3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Wierni powinni „pilnie wyróżniać prawa i obowiązki, jakie spoczywają na nich jako na członkach Kościoła, od tych, które przysługują im jako członkom społeczności ludzkiej. I mają starać się harmonijnie godzić jedne z drugimi, pamiętając o tym, że w każdej sprawie doczesnej kierować się winni sumieniem chrześcijańskim, bo żadna działalność ludzka, nawet w sprawach doczesnych, nie może być wyjęta spod władzy Boga”.

KKK 912; por. KK 36.

IV. LITERATURA

Chałupnik A., *Antropologia widowisk*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005.

Franciszek, *Enc. Laudato si'. W trosce o wspólny dom*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2015.

Godlewski G., *Antropologia słowa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2003.

Jan Paweł II, *Enc. Veritatis splendor*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 453-526.

Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, wyd. Znak, Kraków 2005.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Kultura polska. Silva rerum, red. J. Tambor, R. Cudak, Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Katowice 2006.

Kulturowa teoria literatury. Główne pojęcia i problemy, red. M.P. Markowski, R. Nycz, wyd. Universitas, Kraków 2016.

Mencwel A., *Antropologia kultur. Zagadnienia i wybór tekstów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005.

Mickiewicz A., *Pan Tadeusz*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 164-170.

Niziurski E., *Sposób na Alcybiadesa*, wyd. Greg, Kraków 2018.

Nowe formy w literaturze popularnej, red. B. Owczarek, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2007.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Prus B., *Katarynka*, w: tegoż, *Nowele*, wyd. Firma Księgarska Olesiejuk, Poznań 2012, s. 116-126.

Puzynina J., *Słowo – wartość – kultura*, wyd. TN KUL, Lublin 1997.

Relacje między kulturą wysoką i popularną w literaturze, języku, edukacji, red. B. Myrdzik, M. Karwatowska, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2005.

Słowacki J., *W pamiętniku Zofii Bobrówny*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 162.

Struzik Z., *Dziękujemy za wartości. Katechezy na Dzień Dziękczynienia według nauczania Jana Pawła II*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2009.

Walas T., *Kultura polska po komunizmie. Rekonesans*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2003.

Zwoliński A., *Dźwięk w relacjach społecznych*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2004.

Zwoliński A., *Obraz w relacjach społecznych*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2004.

Żuk G., *Edukacja aksjologiczna. Zarys problematyki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2016.

26.

Wartość kultury europejskiej

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój intelektualno-duchowy

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Poznawanie dorobku kultury

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Znajomość i rozumienie przez młodego człowieka źródeł i dziedzictwa kultury europejskiej

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Wkład chrześcijaństwa w kulturę kontynentu europejskiego.
- Wpływ kultury greckiej i rzymskiej na kształt europejskiej filozofii, literatury i sztuki.
- Pozytywne i negatywne tendencje obecne w kulturze europejskiej.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Poznawanie źródeł kultury europejskiej sprzyja rozwojowi kultury osobistej.
- Osiągnięcia w dziedzinie techniki i nauki oraz dobrobyt nie wyczerpują istoty kultury.
- Istnieje tendencja odchodzenia kultury europejskiej od swych korzeni.

Zasady

- Staram się poszerzać swoją wiedzę szkolną poprzez indywidualne poszukiwania.
- Poznaję pozytywne obyczaje i tradycje, które znajdują się w kulturze innych państw europejskich.
- Nie ulegam trendom kulturowym promującym wyłącznie konsumpcyjne nastawienie do życia.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Rodzina wychowuje młodego człowieka w oparciu o wartości kultury europejskiej zakorzenionej w chrześcijaństwie.
- Istotą każdego światopoglądu powinno być dążenie do prawdy.
- Obecne tendencje w kulturze europejskiej nie powinny niszczyć tradycji poszczególnych narodów.

Zasady

- Uświadamiam dziecku przykłady manipulacji oraz idee godzące w prawa i godność człowieka, które przeciwstawiają się dziedzictwu kultury europejskiej.
- Uczę dziecko, jak bronić przyjętych wartości w sytuacjach dyskusji i konfrontacji.
- Korzystam z dziedzictwa kultury europejskiej i włączam w nią kulturę polską.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Nauki humanistyczne skłaniają do szukania odpowiedzi na pytania dotyczące sensu świata oraz refleksji nad sobą.
- Pełny rozwój młodego człowieka zakłada pogłębianie wiedzy oraz przyjęcie określonego systemu wartości.
- Kultura europejska obejmuje wiele odrębnych kultur i tradycji narodowych.

Zasady

- Uświadamiam uczniom, że tożsamość narodową odnajdujemy także poprzez przynależność do kultury europejskiej.
- Promuję wśród uczniów odwagę samodzielnego i twórczego myślenia.
- Szanuję przynależność kulturową, przekonania i tradycje każdego ucznia.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Każdy uczeń przygotowuje w domu materiał na temat wybranej postaci, która znacząco wpłynęła na kształt kultury europejskiej. Na lekcji uczniowie dzielą się swoimi odkryciami. Kolejność prelekcji wynika ze związków, jakie łączą te postacie. W realizacji tego zadania ważna jest umiejętność kojarzenia faktów i oryginalne ujęcie.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Świadomi wspólnych korzeni i wartości, młodzi ludzie potrafią jednoczyć się i podejmować wspólne przedsięwzięcia międzynarodowe. Spotykając się z obcokrajowcami, przebywając za granicą na zielonej szkole lub podczas wakacji czy ferii, umieją dzielić się własnymi tradycjami, kulturą, przekonaniami, prowadzą twórczy dialog międzykulturowy.

1.10. ZAGROŻENIA

Niezrozumienie czym jest kultura i komu służy prowadzi do mylnego utożsamiania jej ze wszystkimi tendencjami propagowanymi przez kulturę masową. Brak wychowania w duchu wartości powoduje zagubienie wśród wielu nurtów światopoglądowych. Odrzucenie chrześcijańskich korzeni Europy wpływa na zwątpienie w sens życia.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Kultura, choć trudna do zdefiniowania, stanowi jeden z najważniejszych terminów charakteryzujących działalność człowieka; jest wszechobecna i łączona z każdą czynnością człowieka. Jest więc właściwa każdemu człowiekowi i łączy konkretne grupy osób, wyróżniając je wśród innych grup. Kultura to nic innego jak wszystko to, co człowiek wytworzył swoim własnym wysiłkiem, własną pracą; zalicza się więc do kultury nie tylko działania artystyczne czy umysłowe, ale też techniczne, które pozwalają człowiekowi przetrwać w środowisku i ułatwiają mu funkcjonowanie. Zgodnie z tą definicją kultura jest wytworem ludzkiej działalności; wyróżnia człowieka spośród innych stworzeń. Kultura ma wymiar wspólnotowy; to nieodłączny element procesu tworzenia i odbioru kultury. Dzięki niej człowiek komunikuje się z całą społecznością ludzką, drugim człowiekiem i samym sobą. Kultura jest nośnikiem wartości; nie sposób mówić o niej w oderwaniu od nich. Nie można też określić świata wartości w oderwaniu od kontekstu kulturowego, w którym zaistniały. „Każda wspólnota wypracowała na przestrzeni dziejów, na podstawie historii, tradycji i religii, swój kanon wartości, czyli ważne dla danej społeczności idee, których

realizacja stanowi podstawę tożsamości jednostki i grupy. Społecznie akceptowany i usankcjonowany system wartości tworzy wspólne przekonanie członków grupy o ważności danych spraw”[1]. Rodzina, religia i wspólnota (narodowa, etniczna, lokalna lub inna) to wartości wspólnotowe charakteryzujące różne kręgi kulturowe. Wspólne wartości łączą ludzi i stanowią podstawę grupowej tożsamości. Dlatego wartości powinny stanowić fundament wychowania i edukacji na temat kultury jako wartości.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Juliusz Słowacki to jeden z najwybitniejszych polskich poetów. Żył w pierwszej połowie dziewiętnastego wieku. Swoje dzieciństwo spędził w Krzemieńcu, leżącym na terenie obecnej Ukrainy. W domu rodzinnym poety mieści się poświęcone mu muzeum. Poeta dużo podróżował, a na stałe mieszkał w Paryżu. Jako podróżnik doceniał wartości płynące z poznawania innych kultur, jako mieszkaniec Paryża dostrzegał wartość kultury europejskiej, jako Polak wartość kultury polskiej.

Jeden ze swoich wierszy zadedykował Zosi Bobrównie. Dziesięcioletnia dziewczynka była córką Joanny Bobrówny, którą Juliusz Słowacki darzył uczuciem. Gdy te mieszkały w Paryżu, poeta spędzał z nimi dużo czasu i bardzo polubił Zosię, nazywając ją pieszczotliwie cukrzaną Zośką.

Niechaj mię Zośka o wiersze nie prosi,
Bo kiedy Zośka do ojczyzny wróci,
To każdy kwiatek powie wiersze Zosi,
Każda jej gwiazdka piosenkę zanuci.
Nim kwiat przekwitnie, nim gwiazdeczka zleci,
Słuchaj bo to są najlepsi poeci.

J. Słowacki, *W pamiętniku Zofii Bobrówny*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 162.

Podmiot liryczny wiersza wyraża tęsknotę za ziemią ojczystą. Poucza on dziewczynkę o tym, by cieszyła się i doceniała każdy najdrobniejszy kwiatek, bo rośnie on na ziemi ojczystej. Zachęca ją także by wpatrywała się w gwiazdy

[1] G. Żuk, *Edukacja aksjologiczna. Zarys problematyki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2016, s. 93.

na niebie, bo świecą nad ojczyzną. Poeta skazany na emigrację delikatnie uczula dziewczynkę na wartość kultury ojczystej. Zdaje sobie sprawę, że ziemia ojczysta to dar, który może przeminąć i trzeba się nim cieszyć nim zniknie jak przekwitający kwiat czy spadająca gwiazda.

Ten krótki wiersz pisany w czasie, gdy Polska była w trudnej sytuacji politycznej, ma dzisiaj także, choć żyjemy w wolnym kraju, duże znaczenie dla budowaniu świadomości patriotycznej młodego człowieka. Młodzież, która w pierwszej kolejności szuka wzorców w rodzicach i nauczycielach, powinna być wychowywana do odnajdywania wartości w kulturze swojego kraju i swojego kontynentu. Powinna też odnosić się z szacunkiem do uczuć patriotycznych swoich kolegów i koleżanek z innych kultur. Każdy bowiem, nawet na obczyźnie, ma prawo wyrażać dumę i patriotyzm wobec swojej ojczyzny.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

W historii kontynentu europejskiego widoczny jest ożywiający wpływ Ewangelii. Kierując spojrzenie ku minionym stuleciom, nie możemy nie dziękować Bogu za to, że chrześcijaństwo było na naszym kontynencie głównym czynnikiem jedności ludów i kultur oraz integralnej promocji człowieka i jego praw. Z pewnością nie można wątpić, że wiara chrześcijańska należy w sposób radykalny i decydujący do fundamentów kultury europejskiej. Chrześcijaństwo bowiem nadało kształt Europie, zaszczepiając w niej pewne podstawowe wartości. Także współczesna Europa, która dała światu ideał demokracji i prawa człowieka, czerpie swe wartości z dziedzictwa chrześcijańskiego. Bardziej niż jako miejsce geograficzne można ją określić jako pojęcie w głównej mierze kulturowe i historyczne, które znamionuje rzeczywistość zrodzoną jako kontynent również dzięki jednoczącej sile chrześcijaństwa, które zdołało zintegrować między sobą różne ludy i kultury, i jest ściśle związane z całą kulturą europejską.

EiE 108.

Dlaczego w tym miejscu naszych rozważań o Europie odwołujemy się do Chrystusowej przypowieści o szczepie winnym i latoroślach? Chyba właśnie dlatego, że ta przypowieść pozwala nam najlepiej wyjaśnić dramat europejskiego oświecenia. Odrzucając Chrystusa, a przynajmniej nie biorąc pod uwagę Jego działania w dziejach człowieka i kultury, pewien prąd myśli europejskiej dokonał jakiegoś wyłomu. Pozbawiono człowieka szczepu winnego, tego zaszczepienia w Krzewie, które zapewnia osiągnięcie pełni człowieczeństwa.

Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, wyd. Znak, Kraków 2005, s. 104.

Mottem Unii Europejskiej jest: Jedność w różnorodności, ale jedność nie oznacza uniformizmu politycznego, gospodarczego, kulturowego czy myśli. W istocie każda autentyczna jedność żyje bogactwem tworzących ją różnorodności: jak rodzina, która jest tym bardziej zjednoczona, im bardziej każdy z jej członków może bez lęku być w pełni sobą. W tym sensie uważam, że Europa powinna być rodziną narodów, które będą mogły odczuwać bliskość instytucji Unii, jeśli będą one w stanie umiejętnie łączyć ideał pożądanej jedności z właściwą każdemu różnorodnością, doceniając wartość poszczególnych tradycji; ze świadomością swej historii i korzeni; uwalniając się od licznych manipulacji i fobii. Umieszczanie w centrum osoby ludzkiej oznacza przede wszystkim pozwolenie jej, by swobodnie wyrażała siebie i swoją kreatywność, zarówno jako jednostki, jak i narody.

Franciszek, *Przemówienie*, Strasburg, Parlament Europejski, 25.11.2014, „Libreria Editrice Vaticana", [online:] https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2014/november/documents/papa-francesco_20141125_strasburgo-parlamento-europeo.html [dostęp: 31.07.2021].

3.2. PISMO ŚWIĘTE

[Chodzi o to], abyśmy już nie byli dziećmi, którymi miotają fale i porusza każdy powiew nauki, na skutek oszustwa ze strony ludzi i przebiegłości w sprowadzaniu na manowce fałszu. Natomiast żyjąc prawdziwie w miłości sprawmy, by wszystko rosło ku Temu, który jest Głową – ku Chrystusowi. Z Niego całe Ciało – zespalane i utrzymywane w łączności dzięki całej więzi umacniającej każdy z członków stosownie do jego miary – przyczynia sobie wzrostu dla budowania siebie w miłości.

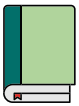
Ef 4,14-16.

KKK 2441; por.1917; 2527.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Spotęgowanie wrażliwości na Boga i poznanie siebie znajduje się u podstaw wszelkiego pełnego rozwoju społeczności ludzkiej. Pomnaża on dobra materialne i oddaje je na służbę osobie i jej wolności.

IV. LITERATURA

Asensi J.P., *Etyka wiary w dziełach Josepha Ratzingera. Propozycja etyczna dla Europy*, tłum. T. Jaromin, Wydawnictwo Misjonarzy Klaretynów Palabra, Warszawa 2006.

Casu S.G. i in., *Wielcy mistrzowie malarstwa europejskiego*, tłum. H. Cieśla, Wydawnictwo Arkady, Warszawa 2007.

Danto A.C., *Świat sztuki. Pisma z filozofii sztuki*, tłum. L. Sosnowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005.

Franciszek, *Przemówienie*, Strasburg, Parlament Europejski, 25.11.2014, „Libreria Editrice Vaticana", [online:] https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2014/november/documents/papa-francesco_20141125_strasburgo-parlamento-europeo.html [dostęp: 31.07.2021].

Gołembski F., *Kulturowe aspekty integracji europejskiej*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.

Guadalupi G., *Arcydzieła sztuki. Świat Biblii w obrazach*, tłum. E. Maciszewska, Wydawnictwo Arkady, Warszawa 2012.

Hinz E., *Nurt religijny w muzyce różnych epok*, wyd. Bernardinum, Pelplin 2005.

Historia sztuki. Od starożytności do postmodernizmu, red. C. Frontisi, tłum. I. Badowska, J. Pałęcka, B. Walicka, wyd. Świat Książki, Warszawa 2006.

Jan Paweł II, *Adh. Ecclesia in Europa*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 859-914.

Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, wyd. Znak, Kraków 2005.

Jaroszyński P., *Europa bez Ojczyzn?*, wyd. Dom Polski, Warszawa 2002.

Kłoczowski J., *Europa. Chrześcijańskie korzenie*, wyd. Stentor, Warszawa 2004.

Kłoczowski J., *Tradycje różnorodności kulturowej i religijnej w Europie Środkowo-Wschodniej*, wyd. Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 2003.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Księga, nauka, wiara w średniowiecznej Europie, red. T. Ratajczak, wyd. Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań 2004.

Kultura ma znaczenie, red. L.E. Harrison, S.P. Huntington, tłum. S. Dymczyk, Zysk i S-ka Wydawnictwo, Poznań 2003.

Molnar F., *Chłopcy z Placu Broni*, tłum. T. Olszański, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2018.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Rusecki M., *Fenomen chrześcijaństwa. Wkład w kulturę*, wyd. Gaudium, Lublin 2001.

Słowacki J., *W pamiętniku Zofii Bobrówny*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 162.

Struzik Z., *Dziękujemy za wartości. Katechezy na Dzień Dziękczynienia według nauczania Jana Pawła II*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2009.

Swieżawski S., *Dzieje europejskiej filozofii klasycznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa–Wrocław 2000.

Żuk G., *Edukacja aksjologiczna. Zarys problematyki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2016.

FILM EDUKACYJNY

Wartość kultury europejskiej

https://youtu.be/9cxUFTOphGg

27.

Wartość dóbr kultury ogólnoświatowej

I. PROSPEKT WARTOŚCI

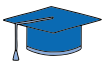
1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność nawiązywania kontaktów z ludźmi, kultura bycia

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Budowanie relacji w oparciu o wartości kulturowe i ogólnoludzkie, które służą rozwojowi człowieka

1.4. PROPONOWANE TEMATY

– Jakie wartości uniwersalne stoją u podstaw kultury ogólnoświatowej?[1]

[1] „Prawo naturalne jest niezmienne i trwałe pośród zmian historycznych; istnieje wśród zmieniających się poglądów i obyczajów oraz wspiera ich postęp. Zasady, które są jego wyrazem,

- Jedność i różnorodność kultury ogólnoświatowej[2].
- Co rozumiemy przez pojęcie „kultura”?[3]
- Podstawowym celem kultury jest rozwój duchowy i emocjonalny człowieka.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Podmiotem i przedmiotem każdej kultury jest człowiek, dlatego nie może ona godzić w dobro osoby.
- W kulturze spotykają się różne tradycje, światopoglądy, filozofie i obyczaje.
- Prawdziwy postęp kultury i cywilizacji mierzy się wzrostem poziomu materialnego i duchowego najuboższych społeczności.

Zasady

- Staram się samodzielnie docierać do prawdy obecnej w różnych wymiarach kultury.
- Nie ulegam bezkrytycznie presji społecznej, która uznaje za dobre i wartościowe to, co cieszy się przemijającym poparciem większości.
- We współczesnej kulturze szukam autorytetów moralnych i duchowych, a także inicjatyw, świadectw i osiągnięć w dziedzinie promocji człowieka i jego rozwoju.

pozostają ważne w swojej istocie. Chociaż podważa się jego podstawy, to nie można go zniszczyć ani wyrwać z serca człowieka”. KKK 1958.

[2] „Do istoty człowieka należy to, że do prawdziwego i pełnego człowieczeństwa dochodzi on jedynie przez kulturę, to jest troskę o dobra i wartości natury. Gdziekolwiek więc chodzi o życie ludzkie, natura i kultura łączą się ze sobą jak najściślej”. KDK 53.

[3] „Słowem kultura w znaczeniu ogólnym określa się wszystko, za pomocą czego człowiek doskonali i rozwija różnorodne dary ducha, usiłuje dzięki poznaniu i pracy podporządkować swojej władzy świat, zaś przez postęp obyczajów różnych instytucji czyni bardziej ludzkim życie społeczne zarówno w rodzinie, jak i w całej społeczności obywatelskiej, a na przestrzeni dziejów wyraża, przekazuje i zachowuje w swoich dziełach wielkie doświadczenia duchowe pragnienia po to, by służyły wielu, a nawet całemu rodzajowi ludzkiemu”. Tamże.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Rodzice, odpowiedzialni za przekazanie wartości swoim dzieciom i uformowanie w nich zasad i cnót, mają szczególny wpływ na kształt kultury.
- Koncentracja rodziców na zapewnieniu optymalnego i wszechstronnego rozwoju dziecka, przy obojętności na losy i potrzeby innych ludzi, odbiera młodemu człowiekowi możliwość rozwoju kultury duchowej.
- Różnorodność obyczajów przekazywanych przez kulturę masową zmusza odbiorcę do konfrontacji, trzeźwej oceny i dokonywania wyborów.

Zasady

- Staram się rozbudzić w młodym człowieku wrażliwość na piękno, dobro, sprawiedliwość i prawdę poprzez kontemplowanie dzieł sztuki, muzyki, literatury i filmu.
- Uczę dziecko refleksyjnego patrzenia na dorobek i wartości kultury światowej.

- Pomagam dziecku docierać do założeń towarzyszących przekazom kulturowym rożnych epok; uczę porównywać i rozróżniać poszczególne style w literaturze, architekturze i sztuce, odczytywać kanony piękna, formy wyrazu, zamysł twórcy.
- Rozmawiam z dzieckiem o wartościach i antywartościach, które przenikają się w przekazie współczesnej kultury[4].

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Szkoła jest instytucją publiczną, w której dokonuje się zasadnicza formacja kulturalna młodego człowieka.
- Promocja kultury duchowej i materialnej w szkole realizuje się wraz z wartościami społecznymi.
- Obok przekazywania wiedzy ogólnej, wychowawcy i pedagodzy są odpowiedzialni za przekazanie młodemu człowiekowi prawidłowej definicji człowieka jako osoby, sensu jego życia i ostatecznego przeznaczenia.

Zasady

- Wykorzystuję świadectwa dorobku kultury światowej, by uświadomić uczniom zależność kultury materialnej od kultury duchowej.

[4] „Nigdy jeszcze rodzaj ludzki nie obfitował w tak wielkie bogactwa, możliwości i potencjał ekonomiczny, a jednak ogromną część mieszkańców świata wciąż dręczy głód i ubóstwo, bardzo liczni zaś jawnie cierpią na skutek analfabetyzmu. Nigdy ludzie nie mieli tak silnego, jak dzisiaj, poczucia wolności, a tymczasem wciąż powstają nowe rodzaje zniewolenia społecznego i duchowego. Podczas gdy świat tak żywo odczuwa swoją jedność oraz wzajemną zależność jednostek w koniecznej solidarności, jest jednak rozrywany w różne strony przez zaciekle walczące ze sobą siły. Nadal bowiem utrzymują się ostre rozbieżności polityczne, społeczne, gospodarcze, rasowe i ideologiczne, a nawet wciąż istnieje groźba wojny, która może wszystko doszczętnie zniszczyć. Wprawdzie coraz powszechniejsza staje się wymiana poglądów, lecz te same słowa, w których wyrażane są ważne koncepcje przybierają dość różne znaczenia w rozmaitych ideologiach. Wreszcie usilnie poszukuje się doskonalszego porządku doczesnego, lecz w tym samym tempie nie następuje wzrost duchowy. Wielu z naszych współczesnych, dotkniętych przez tak złożone okoliczności nie ma możliwości rzeczywistego poznania trwałych wartości, a równocześnie właściwego dostosowania ich do wartości nowo odkrytych; stąd miotani pomiędzy nadzieją a lękiem dręczą się w niepewności, zadając sobie pytanie o bieg spraw współczesnych. Ten bieg spraw prowokuje, a nawet zmusza ludzi do udzielenia odpowiedzi". KDK 4.

- Odwołując się do genezy i historii tworzenia się kultur i cywilizacji, ukazuję uczniom wartość i sens ludzkiej pracy oraz konieczność budowania kultury humanistycznej.
- Na przykładzie pozytywnych wzorców kultury rodzimej, uczę młodych ludzi krytycznej analizy i oceny wzorców prezentowanych przez kulturę masową.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Wybrane tematy lekcji z danego przedmiotu można pogłębić o treści obecne w malarstwie, rzeźbie czy filmie. Obcowanie z pięknem dzieł sztuki, może być punktem wyjścia do dyskusji na temat istoty kultury: Czemu i komu ona służy? Jaki jest jej cel? Co człowiek wyrażał przez dzieła sztuki? Jakie stawiał sobie pytania? Czy obecny kształt kultury nie tłumi wartości duchowych, wysuwając na pierwszy plan wartości materialne?

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczeń rozumie, że kultura rozwija człowieka. Rozwój kultury mierzy się nie tylko dobrami materialnymi. Winna ona stwarzać człowiekowi warunki i możliwości do rozwoju jego człowieczeństwa, zwłaszcza w odniesieniu do innych ludzi. Młody człowiek potrafi rozróżnić genezę i strukturę nurtów światopoglądowych, religijnych i obyczajowych, współistniejących w ogólnoświatowej. Jest świadomy wyboru, jakiego musi dokonywać między ideami lansowanymi przez kulturę masową.

1.10. ZAGROŻENIA

Bezkrytyczne i bierne asymilowanie treści propagowanych przez kulturę masową czyni młodego człowieka podatnym na wpływy i manipulację. Brak świadomości tego, czym jest kultura i jaki jest jej cel, prowadzi do mylnego utożsamiania kultury z tendencjami sprzecznymi z prawdą, dobrem i pięknem. Pragnienie zrównania za wszelką cenę stylu własnego życia z tendencjami aktualnej mody, może stłumić indywidualne i niepowtarzalne cechy osoby, pragnienie poszukiwania swojej drogi życiowej, odkrycia własnego powołania.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Kultura to nic innego jak całość wytworów materialnych i duchowych człowieka. Zgodnie z tą krótką definicją do sfery kultury należy zarówno dzieło sztuki, jak i umiejętność obsługi maszyn, ale też wytworem kultury jest instytucja państwa, osiągnięcia nauki czy obyczaje panujące w danej społeczności. Mówi się, że kulturą jest wszystko to, co nie jest naturą. W związku z tym każda społeczność, kraj czy naród ma swoją niepowtarzalną, jemu właściwą kulturę.

Poznawanie innych kultur ubogaca człowieka, poszerza jego horyzonty i pogłębia wiedzę. Jednakże samo uczenie się o innych kulturach z podręczników nie wystarczy. Prawdziwe poznanie daje dopiero doświadczenie, czyli spotkanie z inną kulturą, uczestnictwo i poznawanie obcych zwyczajów. Jest to możliwe poprzez kontakt z osobami innej kultury, które na przykład mieszkają w okolicy lub uczą się w szkole. Jednak, alby prawdziwie doświadczyć innej kultury trzeba podróżować. To szczególne zadanie wychowawcze stoi przede wszystkim przed rodzicami. We współczesnej kulturze nie brakuje przykładów rodziców, którzy podróżują po całym świecie nawet z bardzo małymi dziećmi. Prowadzą modne obecnie blogi, relacjonując na bieżąco swoją podróż. Często widzianą oczami dziecka, tak jest na przykład w serii książek *Nela mała reporterka.*

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Edmund Niziurski to jeden z najlepszych polskich twórców literatury młodzieżowej. Choć urodził się w Kielcach, to całe życie był związany z Warszawą. Jego książki są pełne humoru i niezwykłych przygód, stąd cieszą się niezwykłą popularnością wśród młodzieży, a także dorosłych.

Sposób na Alcybiadesa to opowieść o uczniach ósmej klasy, którzy dzięki swojemu nauczycielowi historii odkrywają, że nauka nie musi być nudna, zaczynają chętnie czytać i poszerzać swoją wiedzę. Najpierw jednak uczniowie wprawiają w osłupienie całe grono pedagogiczne szkoły faktem, że przez siedem lat nauki udało im się prześlizgnąć z taką niewiedzą, a potem jeszcze raz zaskakują wszystkich swoją przemianą.

Na miejsce egzekucji wybrano najpierw Krakowskie Przedmieście. Wysiedliśmy z autobusu koło Akademii Sztuk Pięknych i z wisielczymi minami ruszyliśmy za Dyrem, Szekspirem i Alcybiadesem. Szekspir cały czas uśmiechał się pod nosem, co doprowadzało nas do jak najbardziej grobowych myśli. Obok, pod opieką swego nauczyciela, dreptała ufna dziatwa z Ełku. Słowo daję, żal nam się zrobiło, że dostała takich przewodników, jak my. Wyglądała całkiem sympatycznie i z pewnością zasługiwała na coś lepszego. Dyr zatrzymał nas na rogu Trębackiej i Koziej i pokazał na stojący tam budynek. – Może Słabiński coś powie na temat tego zabytku i jego roli dziejowej. – To jest Poczta Saska – odpowiedział bez zająknienia Słaby. […]

Z Mickiewiczem też jakoś poszło. Dzięki Żwaczkowi, który wałkował z nami Mickiewicza od początku roku.

Trochę zdrętwiałem, gdy poszliśmy na plac Zwycięstwa, dawny plac Saski, oraz do Ogrodu Saskiego i z tej okazji Alcybiades począł dręczyć pytaniami Bema. Ale, o dziwo, Bem zasuwał bezpiecznie. Dopiero potem przypomniałem sobie, że przecież puściliśmy raz Węża na temat podków, które łamał w ręku król August Mocny Sas i z których jedną chciał nam odstąpić ów potomek kowali w Czersku.

Na placu Zamkowym udzielał wyjaśnień na temat kolumny i królów z dynastii Wazów Pędzelkiewicz. Słuchałem z niedowierzaniem jego nieco bełkotliwej, ale sensownej mowy i stwierdziłem, że mówi rzeczy mi

znane, ja mógłbym mówić to samo i chyba każdy z nas. Skąd więc wziął się mój makabryczny sen?

Alcybiades stał pewny siebie na boku i patrzył z łagodnym uśmiechem na Dyra, który przysłuchiwał się podejrzliwie.

E. Niziurski, *Sposób na Alcybiadesa*, wyd. Greg, Kraków 2018, s. 265-266.

Wartość dóbr kultury ogólnoświatowej ma swoje źródło w poznaniu dóbr kultury własnego narodu i kraju. Człowiek interesujący się swoim pochodzeniem, historią swojego kraju oraz osiągnięciami rodzimej kultury i sztuki chętnie poznaje kultury innych narodów i krajów. Przytoczony fragment z lektury szkolnej pt. *Sposób na Alcybiadesa* jest świetnym przykładem dla rodziców i nauczycieli, że łagodność, oddanie i poświęcenie czasu swoim wychowankom przynosi większe efekty niż ślepa dyscyplina i stawianie wymagań.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

W historii kontynentu europejskiego widoczny jest ożywiający wpływ Ewangelii. Kierując spojrzenie ku minionym stuleciom, nie możemy nie dziękować Bogu za to, że chrześcijaństwo było na naszym kontynencie głównym czynnikiem jedności ludów i kultur oraz integralnej promocji człowieka i jego praw. Z pewnością nie można wątpić, że wiara chrześcijańska należy w sposób radykalny i decydujący do fundamentów kultury europejskiej. Chrześcijaństwo bowiem nadało kształt Europie, zaszczepiając w niej pewne podstawowe wartości. Także współczesna Europa, która dała światu ideał demokracji i prawa człowieka, czerpie swe wartości z dziedzictwa chrześcijańskiego. Bardziej niż jako miejsce geograficzne można ją określić jako pojęcie w głównej mierze kulturowe i historyczne, które znamionuje rzeczywistość zrodzoną jako kontynent również dzięki jednoczącej sile chrześcijaństwa, które zdołało zintegrować między sobą różne ludy i kultury, i jest ściśle związane z całą kulturą europejską.

EiE 108.

Dlaczego w tym miejscu naszych rozważań o Europie odwołujemy się do Chrystusowej przypowieści o szczepie winnym i latoroślach? Chyba właśnie dlatego, że ta przypowieść pozwala nam najlepiej wyjaśnić dramat europejskiego oświecenia. Odrzucając Chrystusa, a przynajmniej nie biorąc pod uwagę Jego działania w dziejach człowieka i kultury, pewien prąd myśli europejskiej dokonał jakiegoś wyłomu. Pozbawiono człowieka szczepu winnego, tego zaszczepienia w Krzewie, które zapewnia osiągnięcie pełni człowieczeństwa.

Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, wyd. Znak, Kraków 2005, s. 104.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Gdy Syn Człowieczy przyjdzie w swej chwale, a z Nim wszyscy aniołowie, wtedy zasiądzie na swoim tronie pełnym chwały. I zgromadzą się przed Nim wszystkie narody, a On oddzieli jednych ludzi od drugich, jak pasterz oddziela owce od kozłów. Owce postawi po prawej, a kozły po swojej lewej

stronie. Wtedy odezwie się Król do tych po prawej stronie: „Pójdźcie, błogosławieni u Ojca mojego, weźcie w posiadanie królestwo, przygotowane wam od założenia świata!
Bo byłem głodny, a daliście Mi jeść;
byłem spragniony, a daliście Mi pić;
byłem przybyszem, a przyjęliście Mnie;
byłem nagi, a przyodzialiście Mnie;
byłem chory, a odwiedziliście Mnie;
byłem w więzieniu, a przyszliście do Mnie".
Wówczas zapytają sprawiedliwi: „Panie, kiedy widzieliśmy Cię głodnym i nakarmiliśmy Ciebie? Albo spragnionym i daliśmy Ci pić? Kiedy widzieliśmy Cię przybyszem i przyjęliśmy Cię, lub nagim i przyodzialiśmy Cię? Kiedy widzieliśmy Cię chorym lub w więzieniu i przyszliśmy do Ciebie?"
A Król im odpowie: „Zaprawdę, powiadam wam: Wszystko, co uczyniliście jednemu z tych braci moich najmniejszych, Mnieście uczynili". Wtedy odezwie się i do tych po lewej stronie: „Idźcie precz ode Mnie, przeklęci, w ogień wieczny, przygotowany diabłu i jego aniołom!
Bo byłem głodny, a nie daliście Mi jeść;
byłem spragniony, a nie daliście Mi pić;
byłem przybyszem, a nie przyjęliście Mnie;
byłem nagi, a nie przyodzialiście mnie;
byłem chory i w więzieniu, a nie odwiedziliście Mnie".
Wówczas zapytają i ci: „Panie, kiedy widzieliśmy Cię głodnym albo spragnionym, albo przybyszem, albo nagim, kiedy chorym albo w więzieniu, a nie usłużyliśmy tobie?". Wtedy odpowie im: „Zaprawdę, powiadam wam: Wszystko, czego nie uczyniliście jednemu z tych najmniejszych, tegoście i Mnie nie uczynili". I pójdą ci na wieczną karę, sprawiedliwi zaś do życia wiecznego.

Mt 25,31-46;
por. Ef 4,14-16.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Spotęgowanie wrażliwości na Boga i poznanie siebie znajduje się u podstaw wszelkiego pełnego rozwoju społeczności ludzkiej. Pomnaża on dobra materialne i oddaje je na służbę osobie i jej wolności.

KKK 2441;
por. 1917; 2527.

IV. LITERATURA

Casu S.G. i in., *Wielcy mistrzowie malarstwa europejskiego*, tłum. H. Cieśla, Wydawnictwo Arkady, Warszawa 2007.

Danto A.C., *Świat sztuki. Pisma z filozofii sztuki*, tłum. L. Sosnowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005.

Guadalupi G., *Arcydzieła sztuki. Świat Biblii w obrazach*, tłum. E. Maciszewska, Wydawnictwo Arkady, Warszawa 2012.

Hinz E., *Nurt religijny w muzyce różnych epok*, wyd. Bernardinum, Pelplin 2005.

Historia sztuki. Od starożytności do postmodernizmu, red. C. Frontisi, tłum. I. Badowska, J. Pałęcka, B. Walicka, wyd. Świat Książki, Warszawa 2006.

Jan Paweł II, *Adh. Ecclesia in Europa*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 859-914.

Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, wyd. Znak, Kraków 2005.

Jaroszyński P., *Spór o piękno*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2002.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Kultura ma znaczenie, red. L.E. Harrison, S.P. Huntington, tłum. S. Dymczyk, Zysk i S-ka Wydawnictwo, Poznań 2003.

May K., *Winnetou*, wyd. Greg, Kraków 2018.

Niziurski E., *Sposób na Alcybiadesa*, wyd. Greg, Kraków 2018.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Rusecki M., *Fenomen chrześcijaństwa. Wkład w kulturę*, wyd. Gaudium, Lublin 2001.

Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym* [*Gaudium et spes*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Struzik Z., *Dziękujemy za wartości. Katechezy na Dzień Dziękczynienia według nauczania Jana Pawła II*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2009.

Swieżawski S., *Dzieje europejskiej filozofii klasycznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa–Wrocław 2000.

FILM EDUKACYJNY

Wartość dóbr kultury ogólnoświatowej

https://youtu.be/W_K4M8N9hkw

28.

Środki masowego przekazu nośnikami wartości

I. PROSPEKT WARTOŚCI

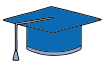
1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój intelektualny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Poszukiwanie prawdy

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Nabycie umiejętności sprawnego korzystania z otwartego dostępu do informacji

1.4. PROPONOWANE TEMATY

– Dotarcie do prawdy wymaga czasu i wysiłku, przynosi jednak radość z odkrywania jej.

- Rozmaite źródła oraz wielość stanowisk w prezentowaniu danej informacji może prowadzić do zamętu, a nawet do zwątpienia w istnienie obiektywnej rzeczywistości i prawdy.
- Funkcjonowanie mediów w świetle kodeksu etyki dziennikarskiej Stowarzyszenia Dziennikarzy Rzeczypospolitej Polskiej.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Człowiek nieświadomy technik i sposobów manipulacji medialnej ulega negatywnym wpływom narzuconym przez media.
- Internet może być źródłem informacji i wiedzy na każdy temat, nie może jednak być jedynym sposobem weryfikacji prawdy.
- Istnieje wiele ciekawych i wiarygodnych witryn internetowych przekazujących ogólnoludzkie wartości czy mających charakter chrześcijański, za których pośrednictwem można nawiązywać kontakty, a nawet przyjaźnie z rówieśnikami.

Zasady

- Treści przekazywane poprzez środki masowego przekazu, które wywołują mój niepokój bądź wątpliwości staram się konfrontować z zaufanymi źródłami informacji.
- Nie traktuję każdej nowinki medialnej jako miarodajnego źródła prawdy.
- Mam świadomość, że Internet czy telewizja nie stanowią wartości samej w sobie; korzystam z nich nie dla zabicia czasu, ale służą mi do zdobywania wiedzy i nowych umiejętności.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Informacja, wiedza, wszelkie treści dostępne w środkach masowego przekazu nie zastąpią indywidualnego dochodzenia do prawdy.
- Swobodny dostęp do informacji i atrakcyjna forma przekazu medialnego winny być traktowane jako pomoc i dopełnienie edukacji.
- Wiele programów telewizyjnych posiada oznaczenia informujące o grupie wiekowej, do której są skierowane.

Zasady

- Dbam o poziom intelektualny mojej rodziny; zaopatruję domową bibliotekę w dobre lektury, proponuję dzieciom dobrą prasę, dyskutuję na poruszane w nich tematy.
- Staram się, by telewizor i komputer nie był centralnym miejscem w życiu rodzinnym; szukam alternatywnych sposobów kontaktu i form tworzenia więzi rodzinnej (spacer, rozmowa, gry, czytanie na głos, recytacja wierszy itp.).
- Dzielę się z dziećmi informacjami płynącymi z mediów.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Telewizja i Internet powinny być wykorzystywane jako pomoce edukacyjne.
- Szkoła powinna zapewnić uczniom dostęp do źródeł informacji.
- Dokształcanie się nauczyciela nie może opierać się wyłącznie na informacjach telewizyjnych lub internetowych.

Zasady

- Uczę młodych ludzi twórczego i krytycznego odbioru informacji medialnych.
- Techniki i sposoby manipulacji powinny stać się przedmiotem lekcji wychowawczej.
- Zachęcam uczniów do szukania rzetelnych źródeł informacji oraz przestrzegam przed naiwnym powtarzaniem nowinek czy wszechobecnych w dzisiejszej kulturze *fake newsów*.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie dzielą się na kilka grup. Każda z nich ma za zadanie wybrać jedno z proponowanych źródeł informacji (książka, prasa, Internet, telewizja), na jego podstawie będzie starała się opracować wybrane zagadnienie. Wszystkie grupy opracowują ten sam temat. Po prezentacji, uczniowie wspólnie porównują wartość informacji w konkretnym źródle i dzielą się refleksjami z przeprowadzonego eksperymentu.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Czerpiąc wiadomości z książek, prasy i mass mediów, uczniowie wzbogacają wiedzę i rozbudzają zainteresowania wydarzeniami na świecie. Mass media uzupełniają informację o obraz. Dzięki temu młodzi ludzie mogą dokonywać interesujących odkryć, poznawać rzeczy unikatowe i niedostępne bez tego środka przekazu, mogą poznawać ciekawe miejsca i zabytki kultury.

1.10. ZAGROŻENIA

Istnieje realne zagrożenie wyparcia tradycyjnych środków przekazu, takich jak książka czy prasa przez błyskawiczny i atrakcyjny przekaz medialny. Media, łącząc słowo mówione z obrazem, stwarzają złudzenie wyczerpującej informacji. Jednak bez poznania jej kontekstu, okoliczności lub innych punktów widzenia informacja może być zdeformowana i niepełna. Odejście od zwyczaju czytania książek na rzecz telewizji i Internetu zubaża język i wyobraźnię młodego człowieka. Upolitycznienie, zjawisko komercjalizacji prowadzą do zniekształcenia informacji. Sposób jej prezentacji dokonuje się bowiem zgodnie z zasadą nieautonomicznej oceny faktów.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Trudno sobie wyobrazić współczesną edukację bez najnowszych osiągnięć techniki. Gdyby nie dostęp do Internetu, zdalne nauczanie nie byłoby możliwe w czasie pandemii; przez wszystkich jest uważane za konieczne, ale jest mało skutecznym środkiem zastępczym nauki w szkole. Również Internet umożliwia kontakty z ludźmi z całego świata. Telewizja i radio relacjonują na żywo najważniejsze wydarzenia ze świata. Newsy to chyba najmodniejsze słowo w przestrzeni mass mediów. Środki masowego przekazu służą więc społeczeństwom, będąc nośnikami informacji i ułatwiając kontakt między ludźmi. Jednak nietrudno się w tym świecie mediów zatracić. Powszechnie mówi się o uzależnieniu dzieci od telefonu komórkowego, Internetu, gier i telewizji. Dlatego też tak ważną rolę pełni wychowanie młodego człowieka do racjonalnego korzystania ze środków masowego przekazu i nowych technologii.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Książka Ewy Nowak *Pajączek na rowerze* to powieść opisującą uczucia. Bohaterami książki są Ola i Łukasz, dwoje dzieci. Łukasz wraz z mamą przeprowadzają się na to samo osiedle, na którym mieszka Ola. Przez przypadek poznają się na podwórku. Są bardzo różni: Ola nie potrafi się skupić na jednej czynności, siedzenie na lekcjach to dla niej prawdziwa męczarnia, za to lubi jazdę na rowerze. Jest bardzo szybka i silna, zdarza się jej nawet dołożyć chłopakowi z klasy. Łukasz natomiast jest bardzo spokojny, mądry, skupiony, potrafi spędzać godziny na jednej czynności, ma doskonałą pamięć. Za to sport nie jest jego mocną stroną; nie potrafi grać w piłkę ani jeździć na rowerze. Z tych powodów inne dzieci się z niego śmieją, z czym sobie nie radzi. Interesuje się pająkami, których Ola bardzo się boi.

Łukasz i Ola początkowo się nie lubią, nie mają ze sobą nic wspólnego, poza tym, że chodzą do jednej klasy. Jednak po jakimś czasie wszystko się zmienia. On zauważył, że ona jest bardzo ładna, ona – że on jest mądry i inny niż jej koledzy. Tak rodzi się pierwsza miłość, pierwsze uczucie… Wbrew kolegom i koleżankom, którzy się z nich śmieją oraz dorosłym, którzy nie rozumieją.

Z kolegami zawsze szło mu bardzo trudno, więc nie może teraz ryzykować, że uznają go za kompletnego wariata. Chwile pomyślał i zdarł opakowanie. Ruszył w stronę chłopców, jakby chciał tylko koło nich przejść. Gdy był już blisko, upuścił loda na ziemię.

– O rany! Lód mu wypadł!

– Ale się rozklapciał!

– Ty, co to było?

– Superior – cicho odparł Łukasz, wykorzystując okazję, że któryś z chłopców go zaczepił.

Stanął ze spuszczoną głową nad smętnymi, topiącymi się resztkami loda.

– Superior? Co ty tak niewyraźnie… a masz aparat, jak moja siora. Ona też ma taki, tylko niebieski. […]

– Patrzcie jak się szybko topi. Szkoda, nie?

– Wiecie co? Mnie kiedyś też wypadł, i to jeszcze gorzej!

– Jak to gorzej? Gorzej już nie można. Nawet nie polizał ani razu, sam widziałem.

– A jednak gorzej, bo biegłem do autobusu i wtedy jedna pani…

– I co, kupisz sobie drugiego?

E. Nowak, *Pajączek na rowerze*, wyd. Greg, Kraków 2018, s. 17.

W przywołanym fragmencie widzimy naszego bohatera – Łukasza, który próbuje nawiązać relację z kolegami. Ucieka się do heroicznego wręcz zabiegu – poświęca pysznego, pożądanego przez wszystkich loda Superior, by za to choć na chwilę zyskać uwagę kolegów. Niewątpliwie budowanie relacji międzyludzkich bywa trudne, a dla młodego człowieka czasem nawet nieosiągalne. Jednak bardziej doskwiera ich brak, co można dostrzec w postawie bohatera prezentowanej powieści. Wszechobecne środki masowego przekazu mogą pomagać w nawiązywaniu relacji, ale czasem zastępują młodzieży świat rzeczywisty. Mówiąc o tej wartości, trzeba uwrażliwiać młodzież, że żadne mass media nie zastąpią spotkania z drugim człowiekiem.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Wiadomo, że środki przekazu społecznego oddziałują na psychikę odbiorców tak pod względem uczuciowym i intelektualnym, jak moralnym, a nawet religijnym, zwłaszcza młodych. Mogą zatem mieć dobroczynny wpływ na życie i zwyczaje rodzin oraz na wychowanie dzieci, lecz jednocześnie kryją zasadzki i niebezpieczeństwa, których nie należy lekceważyć, i mogą stać się nosicielami – czasem, zręcznie i systematycznie wmanewrowanymi, co niestety zdarza się w różnych krajach świata – ideologii rozkładających i zniekształcających poglądy na życie, rodzinę, religię, moralność, nieszanujących prawdziwej godności i przeznaczenia człowieka.

FC 76.

Dostęp do telefonów komórkowych i komputerów, w połączeniu z globalnym zasięgiem oraz rozprzestrzenianiem się internetu, stworzył wiele dróg, jakimi momentalnie można przesyłać słowa i obrazy do najodleglejszych i najbardziej odosobnionych zakątków świata, co było oczywiście niewyobrażalne dla wcześniejszych pokoleń. Młodzież w szczególny sposób zdała sobie sprawę z tego, jak ogromne możliwości stwarzają nowe media w zakresie łączności, komunikacji i porozumienia między jednostkami i wspólnotami, i korzysta z nich, by utrzymywać kontakty

z przyjaciółmi, zawierać nowe znajomości, tworzyć wspólnoty i sieci, szukać informacji i wiadomości, dzielić się poglądami i opiniami. Ta nowa kultura komunikacji jest źródłem wielu korzyści: rodziny mogą utrzymywać kontakt, nawet jeśli dzielą je wielkie odległości, studenci i naukowcy mają łatwiejszy i natychmiastowy dostęp do dokumentów, źródeł i odkryć naukowych, co pozwala im pracować zespołowo, nawet jeśli każdy z nich przebywa w innym miejscu. Ponadto dzięki interaktywnej naturze nowych mediów możliwe są bardziej dynamiczne formy nauczania i komunikacji, przyczyniające się tym samym do postępu społecznego.

Benedykt XVI, *Nowe technologie, nowe relacje. Trzeba rozpowszechniać kulturę szacunku, dialogu i przyjaźni. Orędzie Papieża na XLIII ŚDŚSP*, Watykan, 24.01.2009, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/massmedia2009_24012009.html [dostęp: 31.07.2021].

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Słyszeliście również, że powiedziano przodkom: Nie będziesz fałszywie przysięgał, lecz dotrzymasz Panu swej przysięgi. A Ja wam powiadam: Wcale nie przysięgajcie – ani na niebo, bo jest tronem Boga; ani na ziemię, bo jest podnóżkiem stóp Jego; ani na Jerozolimę, bo jest miastem wielkiego Króla. Ani na swoją głowę nie przysięgaj, bo nawet jednego włosa nie możesz uczynić białym albo czarnym. Niech wasza mowa będzie: Tak, tak; nie, nie. A co nadto jest, od Złego pochodzi.

Mt 5,33-37; por. Ef 4,25; 1 P 2,1.

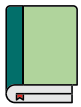
3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Już z tytułu wykonywanego zawodu osoby odpowiedzialne za prasę mają obowiązek przy rozpowszechnianiu informacji służyć prawdzie i nie obrażać miłości. Powinny starać się, by szanować z równą troską istotę faktów i granice krytycznego osądu wobec osób. Nie powinny uciekać się do oszczerstw.

KKK 2497; por. 2489; 2493.

IV. LITERATURA

Bauer Z., Chudziński E., *Dziennikarstwo i świat mediów*, wyd. Universitas, Kraków 2012.

Benedykt XVI, *Nowe technologie, nowe relacje. Trzeba rozpowszechniać kulturę szacunku, dialogu i przyjaźni. Orędzie Papieża na XLIII ŚDŚSP*, Watykan, 24.01.2009, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/massmedia2009_24012009.html [dostęp: 31.07.2021].

Chrapek J., *10 przykazań dla dziennikarzy*, „Biuletyn Informacyjny KAI" 1999, nr 41, s. 6-7.

Iłowiecki M., *Krzywe zwierciadło. O manipulacji w mediach*, wyd. Gaudium, Lublin 2010.

Jan Paweł II, *Adh. Familiaris consortio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 69-132.

Kłoskowska A., *Kultura masowa. Krytyka i obrona*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Legutko P., *Jad medialny*, wyd. Arcana, Kraków 2005.

Lepa A., *Funkcja logosfery w wychowaniu do mediów*, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2003.

Lepa A., *Media a postawy*, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2002.

Lepa A., *Mity i obraz*, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2001.

Lepa A., *Świat propagandy*, wyd. Tygodnik Katolicki Niedziela, Częstochowa 2008.

Little J.J., *Dziesiąty poziom*, tłum. M. Zamora, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 31-34.

Mass media i ewangelizacja, oprac. J. Janiec, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2004.

Musierowicz M., *Opium w rosole*, wyd. Akapit Press, Łódź [b.r.].

Nowak E., *Pajączek na rowerze*, wyd. Greg, Kraków 2018.

Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, *Etyka w Internecie*, Watykan, 22.02.2002, Opoka.org.pl, 21.04.2002, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WR/rady_pontyfikalne/r_komunik_spol/internet_etyka_22022002.html [dostęp: 31.07.2021].

Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, *Etyka w środkach przekazu*, Watykan, 4.06.2000, Opoka.org.pl, 27.06.2000, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WR/rady_pontyfikalne/r_komunik_spol/etyka-20000604.html [dostęp: 31.07.2021].

Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, *Instrukcja duszpasterska o przekazie społecznym «Aetatis novae»*, „L'Osservatore Romano" 1992, nr 6, 50-59.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Zwoliński A., *Obraz w relacjach społecznych*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2004.

Zwoliński A., *Słowo w relacjach społecznych*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.

FILM EDUKACYJNY

Środki masowego przekazu nośnikami wartości

https://youtu.be/LcyWV_68pTU

29.

Wartości obecne w spotkaniu z obcokrajowcem

I. PROSPEKT WARTOŚCI

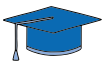
1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność kontaktowania się z ludźmi

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształtowanie właściwej postawy wobec drugiego człowieka

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Wierność swoim przekonaniom oraz szacunek wobec odmiennego zdania jest warunkiem twórczego dialogu z obcokrajowcem.
- Wymiana doświadczeń społeczno-kulturowych, tradycji i przeżyć są wartościami w spotkaniu z obcokrajowcem.

– Konfrontacja mojego życia z wartościami odkrytymi w obcej kulturze.
– Przyjaźń z obcokrajowcem.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Człowiek przebywający w obcym kraju może czuć się zagubiony i wyobcowany.
– Kontakt z obcokrajowcem jest szansą wzajemnego ubogacenia się.
– Znajomość języka obcego jest najlepszym sposobem na porozumienie się z cudzoziemcem.

Zasady

– Pielęgnuję w sobie cechy tradycyjnej polskiej gościnności.
– Bliższy kontakt z człowiekiem pochodzącym z innego kraju uczy mnie wsłuchiwać się w potrzeby drugiej osoby; rozumiem uznawane przez nią wartości.
– Przyjazd gości z zagranicy i wspólne zwiedzanie stwarza okazję do lepszego poznania własnego kraju i zagłębienia się w jego kulturę i historię.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

– Obecność obcokrajowca jest okazją do udzielenia pomocy, wznoszącej się ponad podziały kultury i języka.
– Niekiedy osoby pozornie sobie obce, bo dzieli je język i różnice kulturowe bywają skłonne do zwierzeń i rozmów, których nie prowadzą z bliskimi.
– Poznanie tradycji, zwyczajów rodzinnych i kulturowych danego narodu, może być okazją do asymilacji wartości, przeniesienia ich na grunt kultury rodzimej.

Zasady

– Uczę dziecko, że każdemu należy udzielić pomocy, niezależnie od różnic kulturowych.
– Pamiętam o okazywaniu gościnności i serdeczności wobec osoby z zagranicy.

– Zapraszam obcokrajowców do udziału w rodzinnych uroczystościach i zwyczajach swojej rodziny.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

– Niewiedza o kulturze, środowisku społecznym, w jakim człowiek się wychował i wzrastał jest przyczyną błędnej interpretacji cudzych poglądów i zachowań.
– „Inność" obcokrajowca, która nie narusza wolności drugiego człowieka, spotyka się z szacunkiem i tolerancją.
– W postępowaniu nauczyciela uczniowie powinni wyczuwać troskę i szacunek dla różnorodności charakterów, postaw i poglądów.

Zasady

– W klasie wprowadzam atmosferę życzliwości i zaufania.
– Uczę, aby podczas spotkania z obcokrajowcem wydobyć wszystkie pozytywne wartości obecne w jego kulturze.
– Nie zmieniam życzliwej postawy wobec uczniów o odmiennych poglądach niż moje.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Organizujemy pogadankę na temat: *Twoje wrażenie z pobytu za granicą*. Można zaprosić trzech obcokrajowców i trzech Polaków, którzy mają doświadczenie pobytu za granicą. Po wysłuchaniu relacji, każdy uczeń formułuje własny wniosek o tym, co mógłby zrobić, aby obcokrajowcy poczuli się lepiej i pewniej, przyjeżdżając do naszego kraju.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Kontakt z obcokrajowcem motywuje do nauki języków obcych oraz do pogłębiania wiedzy o świecie. Relacja z cudzoziemcem uczy pokonywania podziałów i różnic w imię międzyludzkiej solidarności. Młodzi nawiązujący kontakty z rówieśnikami z innych krajów spontanicznie dzielą się tym, co stanowi dla nich wartość; w ten sposób poprzez osobiste świadectwo przyczyniają się do rozpowszechniania dobra na całym świecie.

1.10. ZAGROŻENIA

Uprzedzenia wobec obcokrajowca mogą dominować wtedy, gdy utożsamiam go z historią jego narodu lub ustrojem panującym w jego ojczyźnie. Może wystąpić nieumiejętność zaakceptowania odmiennego światopoglądu. Różnice i nieporozumienia na płaszczyźnie światopoglądowej przenoszone są na konkretne relacje.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Współczesny człowiek nieufnie podchodzi do odmienności kulturowej w swoim otoczeniu. Boimy się tego, co nieznane. Przerażają z jednej strony duże ruchy migracyjne na świecie, które powodują, że na granicach, dworcach i lotniskach koczują ludzie pragnący lepszego życia dla siebie i swoich rodzin. Z drugiej strony wszechobecna na całym świecie pandemia sprawia, że ludzie patrzą na siebie z niepewnością i lękiem, raczej szukają dystansu niż kontaktu. Świat zmienił się w zastraszającym tempie. Nikogo już nie dziwi, gdy w autobusie czy na ulicy słyszy rozmowę w obcym języku. Nie dziwią też obcokrajowcy

pracujący w sklepach, zakładach fryzjerskich, poczcie czy zakładach pracy. Młodzież nie powinna się dziwić obecnością w szkole uczniów pochodzących z innych krajów. To jest współczesna rzeczywistość. Trzeba na nowo w niej się odnaleźć, odwołując się do ponadczasowych, niezmiennych wartości: godności każdego człowieka, prawa do życia i wolności, sprawiedliwości społecznej. Wychowanie do szacunku i tolerancji i otwartości na spotkanie z obcokrajowcem to zadanie dla rodziców, wychowawców i nauczycieli.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Winnetou to powieść przygodowa autorstwa Karola Maya, na którą składa się trzy tomy. Pierwsza część trylogii ukazała się drukiem w 1893 roku. Jest to najpopularniejsza powieść niemieckiego pisarza. Bohaterowie jego powieści to kultowe już postacie, sławne na całym świecie dzięki serii westernów, które powstały na podstawie powieści. Nie wiadomo kto dokonał pierwszego przekładu powieści *Winnetou* na język polski, która w Polsce ukazała się drukiem w 1910 roku.

Powieść przygodowa Karola Maya opowiada o losach Winnetou, legendarnego wodza Apaczów oraz jego przyjaciela Olda Shatterhanda. Losy bohaterów rozgrywają się na Dzikim Zachodzie. Czerwooskóry Apacz oraz biały człowiek zawierają ze sobą przymierze krwi na znak braterstwa ras, od tej pory wspólnie stawiają czoła przeciwnościom. Powieść porusza zatem problem wspólnoty ludzi o różnym pochodzeniu.

Wskazał ręką w ciemność nocną i powiedział:

– Winnetou usłyszał, że tam, na kamienistej drodze, potknął się koń. Nadjeżdża jeździec, jeden z moich wojowników. Zsiądzie, by zbadać, kto tu siedzi przy ognisku. Dlatego podniosłem się, aby już z daleka poznał, że to ja tu jestem.

Jego subtelny słuch nie zawiódł go. Po chwili nadjechał kłusem jeździec i zatrzymał się obok nas. Wódz przyjął go niezbyt przyjaznym spojrzeniem i zganił za hałas, wywołany potknięciem się konia.

Skarcony stał w wyprostowanej, a równocześnie pełnej szacunku postawie. Był to wolny Indianin, uznający jednak wyższość swego dowódcy.

– Nadchodzą – rzekł do Winnetou.

– W ile koni?

– Wszyscy. Nie brak ani jednego wojownika. Kiedy Winnetou wzywa, nikt z Apaczów nie zostanie przy kobietach.

– Jak daleko są jeszcze stąd?

– Nadejdą o świcie.

– Dobrze! Zaprowadź konia do stada, a potem usiądź przy strażach i wypocznij!

Czerwonoskóry natychmiast posłuchał, a Winnetou usiadł znowu przy nas, prosząc, byśmy opowiedzieli o naszym pobycie w hacjendzie del Caballero i o zdarzeniu w La Grange. Na tym zszedł nam czas i o spaniu oczywiście mowy nie było. Wódz Apaczów wysłuchał naszego opowiadania, dorzucając, tylko od czasu do czasu jakąś uwagę albo pytanie. Tak minęła powoli noc i nadszedł świt. Wtem wyciągnął Winnetou rękę ku zachodowi, mówiąc:

– Niechaj moi biali bracia zobaczą, jak punktualni są wojownicy Apaczów. Oto już się zbliżają!

K. May, *Winnetou*, wyd. Greg, Kraków 2018, s. 420.

W przytoczonym fragmencie powieści *Winnetou* widzimy bohaterów, którzy poprzez dialog poznają się wzajemnie i przybliżają sobie swoje zwyczaje. Rozmawiają swobodnie przy ognisku. Gdy jeden mówi, drugi go słucha i na odwrót. Szanują swoją godność, mimo tak odmiennego pochodzenia. Nie tylko siebie tolerują, ale stają się przyjaciółmi! Postawy bohaterów powinny być stawiane za wzór do naśladowania wszędzie tam, gdzie dla ludzi stanowi problem odmienność narodowościowa i kulturowa.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

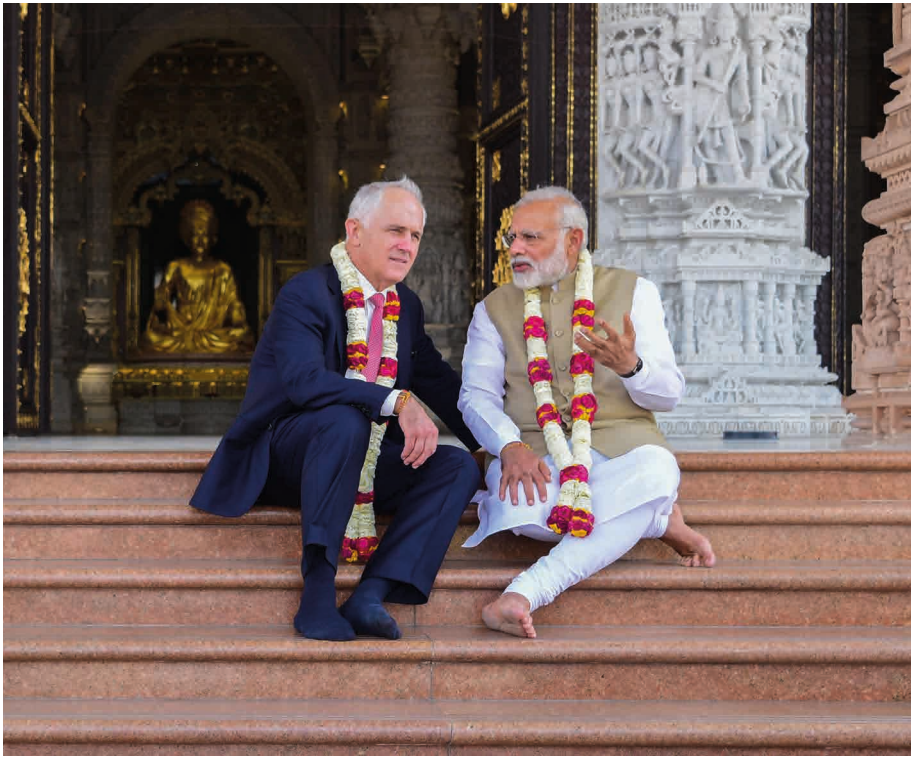
Podobnie jak dzieje się w życiu człowieka, który realizuje się w pełni poprzez przychylne otwarcie się na drugą osobę i wielkoduszny dar z siebie, także kultury, tworzone przez ludzi i służące ludziom, winny się kształtować dzięki takim procesom jak dialog i budowanie wspólnoty na bazie pierwotnej i fundamentalnej jedności ludzkiej rodziny, dzieła rąk Boga, który „z jednego człowieka wyprowadził cały rodzaj ludzki" (Dz 17,26). W tej perspektywie dialog między kulturami, będący tematem niniejszego Orędzia na Światowy Dzień Pokoju, jawi się jako potrzeba wpisana w samą naturę człowieka i kultury. Kultury, w których pierwotna jedność ludzkiej rodziny wyraża się w różnorakich i genialnych formach, znajdują w dialogu gwarancję zachowania swojej specyfiki, a zarazem wzajemnego zrozumienia i komunii. Pojęcie komunii, które ma źródło w chrześcijańskim objawieniu, a najdoskonalszy wzorzec w Bogu w trójcy Jedynym (por. J 17,11.21), nie oznacza nigdy bezbarwnej jednolitości ani przymusowej uniformizacji czy upodobnienia; jest raczej wyrazem zbieżności wielokształtnych i zróżnicowanych rzeczywistości i dlatego staje się znakiem bogactwa i zapowiedzią rozwoju. Dialog pozwala dostrzec, że różnorodność jest bogactwem, i skłania umysły ludzi do wzajemnej akceptacji, prowadzącej do autentycznej współpracy, zgodnej z pierwotnym powołaniem całej ludzkiej rodziny do jedności. Dialog jest zatem znakomitym narzędziem budowania cywilizacji miłości i pokoju, wskazanej przez mego czcigodnego poprzednika, papieża Pawła VI, jako ideał, na którym

winno się wzorować życie kulturalne, społeczne, polityczne i ekonomiczne naszej epoki. Na początku trzeciego tysiąclecia trzeba znów wskazywać drogę dialogu światu nękanemu przez liczne konflikty i przemoc, który czasem poddaje się zniechęceniu i nie potrafi dosięgnąć wzrokiem widnokręgu nadziei i pokoju.

Jan Paweł II, *Dialog między kulturami drogą do cywilizacji miłości i pokoju. Orędzie na ŚDP*, 1.01.2001, „L'Osservatore Romano" 2001, nr 2 (10), s. 26.

Rozumiem, że niektórzy żywią wątpliwości i obawy przed migrantami. Pojmuję to jako część naturalnego instynktu samoobrony. Ale prawdą jest też, że człowiek i naród owocują tylko wtedy, gdy potrafią twórczo otworzyć się na innych. Zachęcam do wyjścia poza te reakcje pierwotne, ponieważ „problem jest wówczas, gdy determinują one nasz sposób myślenia i działania tak bardzo, że stajemy się nietolerancyjni, zamknięci, a może nawet – nie zdając sobie z tego sprawy – stajemy się rasistami. W ten sposób lęk pozbawia nas pragnienia i zdolności do spotkania się z bliźnim".

FT 41.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Jezus, nawiązując do tego, rzekł: „Pewien człowiek schodził z Jeruzalem do Jerycha i wpadł w ręce zbójców. Ci nie tylko go obdarli, lecz jeszcze rany mu zadali i zostawiwszy na półumarłego, odeszli. Przypadkiem przechodził tą drogą pewien kapłan; zobaczył go i minął. Tak samo lewita, gdy przyszedł na to miejsce i zobaczył go, minął. Pewien zaś Samarytanin, wędrując, przyszedł również na to miejsce. Gdy go zobaczył, wzruszył się głęboko: podszedł do niego i opatrzył mu rany, zalewając je oliwą i winem; potem wsadził go na swoje bydlę, zawiózł do gospody i pielęgnował go. Następnego zaś dnia wyjął dwa denary, dał gospodarzowi i rzekł: «Miej o nim staranie, a jeśli co więcej wydasz, ja oddam tobie, gdy będę wracał». Kto z tych trzech okazał się, według ciebie, bliźnim tego, który wpadł w ręce zbójców?" On odpowiedział: „Ten, który mu okazał miłosierdzie". Jezus mu rzekł: „Idź, i ty czyń podobnie!".

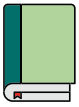
Łk 10,30-37;
por. Kpł 17,1-15.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Uczynkami miłosierdzia są dzieła miłości, przez które przychodzimy z pomocą naszemu bliźniemu w potrzebach jego ciała i duszy. Pouczać, radzić, pocieszać, umacniać, jak również przebaczać i krzywdy cierpliwie znosić – to uczynki miłosierdzia, co do duszy. Uczynki miłosierdzia, co do ciała polegają zwłaszcza na tym, by głodnych nakarmić, bezdomnym dać dach nad głową, nagich przyodziać, chorych i więźniów nawiedzać, umarłych grzebać. Spośród tych czynów jałmużna dana ubogim jest jednym z podstawowych świadectw miłości braterskiej; jest ona także praktykowaniem sprawiedliwości, która podoba się Bogu.

KKK 2447;
por. 39; 2241.

IV. LITERATURA

Carroll L., *Alicja w Krainie Czarów*, tłum. A. Marianowicz, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2005, s. 6-107.

Condrill J., *101 najlepszych sposobów komunikowania się*, tłum. P. Głuchowska, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2006.

Degen U., *Sztuka nawiązywania pierwszego kontaktu*, tłum. A. Perchthaler, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2012.

Dialog w kulturze, red. M. Szulakiewicz, Z. Karpus, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2003.

Dupuis J., *Chrześcijaństwo i religie. Od konfrontacji do dialogu*, tłum. S. Obirek, Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.

Franciszek, *Enc. «Fratelli tutti». O braterstwie i przyjaźni społecznej*, Wydawnictwo M, Kraków 2020.

Jamrożek B., *Komunikacja interpersonalna, czyli jak wspomagać swoją przedsiębiorczość*, Oficyna Ekonomiczna Wydawnictwa eMPi2, Poznań 2000.

Jan Paweł II i dialog międzyreligijny, red. S. Byron, Wydawnictwo WAM, Kraków 2001.

Jan Paweł II, *Dialog między kulturami drogą do cywilizacji miłości i pokoju. Orędzie na ŚDP*, 1.01.2001, „L'Osservatore Romano" 2001, nr 2 (10), s. 26-27.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Lewis C.S., *Lew, Czarownica i stara szafa*, w: tegoż, *Opowieści z Narnii*, tłum. A. Polkowski, Wydawnictwo Media Rodzina, Poznań [b.r.], s. 9-135.

May K., *Winnetou*, wyd. Greg, Kraków 2018.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Szopski M., *Komunikowanie międzykulturowe*, wyd. WSiP, Warszawa 2005.

Tokarski S., *Szkoła Chicago. Spór o dialog międzykulturowy*, wyd. Askon, Warszawa 2001.

W służbie jedności chrześcijan. Instytut Ekumeniczny KUL 1983-2001, red. t. L. Górka, S.J. Koza, wyd. KUL, Lublin 2002.

30.

Wartość spotkania z człowiekiem innej kultury i rasy

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność kontaktowania się z ludźmi

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Umiejętność nawiązania głębokiej relacji z człowiekiem innej kultury i rasy[1]

[1] „Zrozumienie człowieka jest bardziej wyczerpujące, gdy widzi się go w kontekście kultury, poprzez język, historię i postawy przyjmowane wobec podstawowych faktów egzystencjalnych, takich jak narodziny, miłość, praca, śmierć. Osią każdej kultury jest postawa człowieka wobec największej tajemnicy: tajemnicy Boga. Kultury poszczególnych narodów są w istocie rzeczy

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Status człowieka innej kultury i rasy dawniej i dziś.
- Konfrontacja ze światem różnych kultur pomaga docenić piękno i znaczenie własnego dziedzictwa.
- Budowanie bliskiej relacji z człowiekiem innej kultury i rasy.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Różnice kulturowe czy narodowościowe, które dzielą ludzi, mogą zostać przełamane przez postawę tolerancji i akceptacji.
- Poznanie nowych tradycji i nurtów w kulturze wystawia na próbę wierność własnym zasadom postępowania.
- Postawa tolerancji wobec odmiennych zwyczajów, zachowań czy sposobów myślenia nie oznacza ich bezkrytycznej akceptacji i naiwnego zachwytu.

Zasady

- Uczę się odczytywać potrzeby obcokrajowca, z którym przebywam i wychodzić im naprzeciw.
- Posiadam własne przekonania, normy i zasady, ale szanuję odmienność kulturową.
- Nie przechodzę obojętnie obok człowieka, który potrzebuje mojej pomocy i zrozumienia.
- Umiem pozyskiwać z innych kultur to, co w nich najbardziej wartościowe.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Uprzedzenia historyczne lub osobiste nie mogą zdominować życzliwego odniesienia do człowieka.
- Spotkanie z człowiekiem z pochodzącym z innego kontynentu może być ciekawym doświadczeniem poznawczym, poszerzającym horyzonty.

różnymi odpowiedziami na pytanie o sens osobistej egzystencji: gdy to pytanie zostanie uchylone, kultura i życie moralne Narodów ulegają rozkładowi". CA 24.

– Znajomość własnej kultury pozwala na dzielenie się jej wartościami z ludźmi o innych tradycjach kulturowych[2].

Zasady

– Staram się nie oceniać drugiego człowieka wyłącznie na podstawie jego wyglądu zewnętrznego czy odmiennego sposobu zachowania.
– Uczę dziecko życzliwości wobec obcokrajowców.
– Nie izoluję rodziny od ludzi o innych tradycjach kulturowych[3].

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

– Tylko dialog budowany w oparciu o zasadę równości obu stron, co do ich godności i wartości, może być autentyczną i ubogacającą wymianą dóbr.
– Nauczyciel powinien poszerzać swoją wiedzę o innych kulturach świata, korzystając z dobrych źródeł i fachowych opracowań.
– Zbliżenie międzykulturowe dokonuje się poprzez nastawienie na dobro wspólne.

Zasady

– Staram się przekazywać wiadomości o kulturach funkcjonujących w świecie w sposób możliwie szeroki, unikając uproszczonych schematów i krzywdzącej tendencyjności.
– W klasie nie wyróżniam ani nie poniżam ucznia innej rasy i kultury.
– Pomagam uczniom o innej kulturze zintegrować się z pozostałymi uczniami.

---

[2] „Im większe jest czyjeś «dobro» kulturalne, tym bardziej musi być ono użyte – świadomie, czynnie, odpowiedzialnie i po chrześcijańsku – jako wartość «dla drugich»", Jan Paweł II, *Dobro kulturalne każdego człowieka jest wartością dla innych. Przemówienie do przedstawicieli Katolickiego Uniwersytetu Portugalskiego*, Lizbona, 14.05.1982, w: tegoż, *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*, wyd. Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej. Fundacja Jana Pawła II–Redakcja Wydawnictw KUL, Rzym–Lublin 1988, s. 135.

[3] „Ponieważ wszyscy ludzie, obdarzeni rozumną duszą i stworzeni na obraz Boga, mają tę samą naturę i to samo pochodzenie, i odkupieni przez Chrystusa korzystają z tego samego powołania i przeznaczenia Bożego, powinna być uznawana podstawowa równość wszystkich". KDK 29.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Organizujemy w szkole lub klasie uroczystości, lekcje poświęcone innym kulturom czy obyczajom. Prowadzimy z uczniami otwarty dialog na temat odmienności kulturowej. Takie dyskusje mogą być okazją do wymiany doświadczeń i poznawania rodzimych zwyczajów uczniów z innych krajów.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Przyjaźń z człowiekiem innej kultury wydobywa z wyłącznego ukierunkowania na własne potrzeby, dążenia i problemy. Młodzi ludzie w spotkaniu z rówieśnikami z odległych państw rozwijają: umiejętność kontaktowania się z ludźmi, kulturę bycia, wrażliwość na potrzeby innych. Poznanie obcokrajowca przez pryzmat jego życia, historii jego kraju i trudności z jakimi mogła się zmagać jego rodzina może być okazją do refleksji nad sobą, rewizji stanu posiadania i wdzięczności za własną kulturę, język, tradycję, naród i państwo.

1.10. ZAGROŻENIA

Kontakt międzykulturowy utrudniają uogólnienia, które rodzą się na skutek jednostkowego doświadczenia. Niejednokrotnie są przenoszone, niestety,

na całą społeczność, państwo czy rasę. Przeświadczenie o wyższości własnej kultury, rasy czy cywilizacji może skutecznie osłabić porozumienie z obcokrajowcem. Deprecjonowanie własnej rasy, narodu lub nieznajomość własnej kultury stają się przyczyną poczucia niższości wobec odmiennych kultur.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Spotkanie z innym człowiekiem, z innymi ludźmi, było zawsze powszechnym i podstawowym doświadczeniem ludzkiego gatunku. Od zarania dziejów, ludzie skupieni w małych grupach plemiennych wędrowali za pożywieniem czy nowym, lepszym miejscem do życia. Wędrując, wcześniej czy później musieli się natknąć na inne plemię. Wtedy człowiek miał do wyboru, albo wojnę, albo zbudowanie muru i odgrodzenie się, mógł też spróbować się porozumieć. „Na przestrzeni historii człowiek cały czas waha się między tymi opcjami, w zależności od czasu i kultury wybiera to jedną, to drugą; widzimy, że w tych wyborach jest zmienny, że nie zawsze czuje się pewnie, nie stoi na mocnym gruncie”[4].

[4] R. Kapuściński, *Spotkanie z Innym – jako wyzwanie XXI wieku*, [online:] https://kapuscinski.info/spotkanie-z-innym-jako-wyzwanie-xxi-wieku.html [dostęp: 31.07.2021].

Strach przed ludźmi innej kultury i rasy może prowadzić do zamknięcia się lub, co gorsze, do agresji. Fala napływających do Europy emigrantów, koczujących przy granicach, na lotniskach i dworcach wprawia współczesnego człowieka w pewien stan niepokoju, nawet strachu. Otwarcie się na drugiego, innego od nas człowieka, wymaga odwagi i życzliwości. Tym, co może łączyć ludzi różnych kultur, ras i narodów jest dialog.

W wychowaniu młodego człowieka należy zwracać uwagę na wszelkie przejawy dyskryminacji z powodu pochodzenia czy koloru skóry. Każdy człowiek ma niezbywalne prawo do życia, wolności i pokoju. Zadaniem rodziców, wychowawców i nauczycieli jest hamowanie wszelkich przejawów mowy nienawiści. W domu rodzice powinni inicjować rozmowy na ten temat i powstrzymywać się od wypowiedzi dyskryminujących kogokolwiek. W szkole nauczyciel może zorganizować spotkanie z gościem reprezentującym inną kulturę, dając młodzieży możliwość rozmowy i zadawania pytań.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Głównymi bohaterami powieści Karola Maya są Winettou – szlachetny wojownik z plemienia Apaczów i Old Shatterhand – jego biały przyjaciel. Winnetou to szlachetny Indianin, który pomaga kolonizatorom z Zachodu, przeprowadzając karawany białych przez tereny Indian; walczy z nieuczciwością wyrzutków amerykańskiego społeczeństwa, którzy na terenach Apaczów szukają schronienia przed wymiarem sprawiedliwości. Jednym z zasadniczych tematów powieści jest przyjaźń ludzi pochodzących z różnych ras.

> Ja nie jestem ani trochę wrogiem Indian. Nie jestem też obojętnym obserwatorem, lecz szczerym przyjacielem wszystkich czerwonoskórych. Dowiodłem tego nieraz. Gdzie tylko mogłem, niosłem pomoc czerwonym przeciwko białym i broniłem ich przed nadużyciami białych. […] Wszystkie nasze czyny wypływały z miłości i współczucia dla czerwonego narodu.

K. May, *Winnetou*, wyd. Greg, Kraków 2018, s. 805.

Old Shatterhand jest bohaterem, który odnajduje wartość w spotkaniu z człowiekiem innej kultury i rasy. Z łatwością porusza się w obu światach, ludzi białych i Indian; pełni rolę pośrednika między nimi. Jednak jego oddanie

czerwonemu narodowi naznaczone jest ciekawością i dobrotliwością dowodzącą wyższości jego rasy. Mimo tego szczerze zaprzyjaźnia się z Winnetou i pragnie poznawać kulturę i zwyczaje plemienia Apaczów. Jest oddany swojemu indiańskiemu towarzyszowi jak bratu.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Dialog to wyzwanie polegające w istocie na przekształcaniu relacji między ludźmi, między narodami i ludami w życiu religijnym, politycznym, gospodarczym i społecznym i kulturalnym. Jest to wyzwanie miłości Chrystusa do ludzi, którą uczeń musi odtworzyć we własnym życiu: „Po tym wszyscy poznają, żeście uczniami moimi, jeśli będziecie się wzajemnie miłowali” (J 13,35).

EiA 79.

Nadszedł czas, by mając na uwadze kulturę, która dostrzega wartość dialogu jako formy spotkania, dążyć do zgody i do wspólnych ustaleń, nie izolując się od troski o społeczeństwo sprawiedliwe, zdolne do pamięci i bez wykluczania kogokolwiek. Głównym autorem, historycznym podmiotem tego procesu są ludzie i ich kultura, nie jakaś klasa, grupa czy elita. Nie potrzebujemy projektów przygotowanych przez niewielu

i adresowanych do niewielu, do mniejszości oświeconej, która chce przejąć monopol na wyrażanie zbiorowych uczuć narodów czy społeczeństw. Chodzi o porozumienie, by żyć razem, chodzi o pakt społeczny i kulturowy.

EG 239.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Słyszeliście, że powiedziano: Będziesz miłował swego bliźniego, a nieprzyjaciela swego będziesz nienawidził. A Ja wam powiadam: Miłujcie waszych nieprzyjaciół i módlcie się za tych, którzy was prześladują; tak będziecie synami Ojca waszego, który jest w niebie; ponieważ On sprawia, że słońce Jego wschodzi nad złymi i nad dobrymi, i On zsyła deszcz na sprawiedliwych i niesprawiedliwych. Jeśli bowiem miłujecie tych, którzy was miłują, cóż za nagrodę mieć będziecie? Czyż i celnicy tego nie czynią? I jeśli pozdrawiacie tylko swych braci, cóż szczególnego czynicie? Czyż i poganie tego nie czynią? Bądźcie więc wy doskonali, jak doskonały jest Ojciec wasz niebieski.

Mt 5,43-48;
por. Ez 47,21-23.

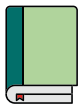
3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Wszyscy ludzie, stworzeni na obraz Jedynego Boga, obdarzeni taką samą rozumną duszą, mają tę samą naturę i to samo pochodzenie. Wszyscy, odkupieni przez ofiarę Chrystusa, są wezwani do uczestniczenia w tym samym Boskim szczęściu; wszyscy więc cieszą się równą godnością.

KKK 1934;
por. 854; 1267.

IV. LITERATURA

Braun J., *Nowy świat kultury*, wyd. Stowarzyszenie Kulturalne Fronda, Warszawa 2003.

Carroll L., *Alicja w Krainie Czarów*, tłum. A. Marianowicz, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2005, s. 6-107.

Edensor T., *Tożsamość narodowa, kultura popularna i życie codzienne*, tłum. A. Sadza, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2004.

Evdokimov P., *Prawosławie*, tłum. M. Żurawska, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2003.

Ferrera M., Ceresa M., Filippi G.G., *Ludy świata*, tłum. R. Gołędowski, wyd. Warbud, Warszawa 2004.

Franciszek, *Adh. «Evangelii gaudium». O głoszeniu Ewangelii w dzisiejszym świecie*, Wydawnictwo M, Kraków 2013.

Himmelfarb G., *Jeden naród, dwie kultury*, tłum. P. Bogucki, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007.

Jan Paweł II, *Adh. Ecclesia in Africa*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 425-488.

Jan Paweł II, *Dobro kulturalne każdego człowieka jest wartością dla innych. Przemówienie do przedstawicieli Katolickiego Uniwersytetu Portugalskiego*, Lizbona, 14.05.1982, w: tegoż, *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*, wyd. Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej. Fundacja Jana Pawła II–Redakcja Wydawnictw KUL, Rzym–Lublin 1988, s. 135-146.

Jan Paweł II, *Enc. Centesimus annus*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 399-446.

Kapuściński R., *Spotkanie z Innym – jako wyzwanie XXI wieku*, [online:] https://kapuscinski.info/spotkanie-z-innym-jako-wyzwanie-xxi-wieku.html [dostęp: 31.07.2021].

Kłoczowski J., *Tradycje różnorodności kulturowej i religijnej w Europie Środkowo-Wschodniej*, wyd. Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 2003.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Kopyt E., *Cywilizacja Zachodu a problem postrzegania odmienności kulturowych w islamie i hinduizmie*, wyd. Adam Marszałek, Toruń 2003.

May K., *Winnetou*, wyd. Greg, Kraków 2018.

Obrazy kultur, red. G. Pełczyński, R. Vorbrich, wyd. Biblioteka Telgte, Poznań 2007.

Paleczny T., *Wzory wielokulturowości we współczesnym świecie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym* [*Gaudium et spes*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

FILM EDUKACYJNY

Wartość spotkania z człowiekiem innej kultury i rasy

https://youtu.be/b7n6vgTmlhE

Bibliografia

I. LITERATURA PODMIOTU

1. DOKUMENTY PAŃSTWOWE

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483 ze zm.

Konwencja o prawach dziecka. Przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r., Dz.U. 1991, nr 120, poz. 526, ze zm.

Ministerstwo Edukacji Narodowej, *Działania edukacyjno-wychowawcze w szkołach*, 7.01.2019, „Serwis Rzeczypospolitej Polskiej", [online:] https://www.gov.pl/web/edukacja/dzialania-edukacyjno-wychowawcze-w-szkolach [dostęp: 31.07.2021].

Ministerstwo Edukacji Narodowej, *O programie wychowawczym szkoły*, red. J. Dobrzyńska, „Biblioteczka Reformy", nr 37, wyd. MEN. Biuro Administracyjne, Warszawa 2001.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej, Dz.U. 2017, poz. 356, [online:] https://www.infor.pl/akt-prawny/DZU.2017.039.0000356 [dostęp: 31.07.2021].

Ustawa z dnia 25.02.1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, tekst jedn. Dz.U. 2020, poz. 1359.

2. NAUCZANIE KOŚCIOŁA

2.1. PISMO ŚWIĘTE

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

2.2. DOKUMENTY KOŚCIOŁA POWSZECHNEGO

Kongregacja ds. Wychowania Katolickiego, *Religijny wymiar wychowania w szkole katolickiej*, w: *Służyć wzrastaniu w prawdzie i miłości. Wybór dokumentów Kościoła na temat szkoły katolickiej i wychowania*, red. J. Poniewierski, wyd. AA, Kraków 2009, s. 431-476.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, *Etyka w Internecie*, Watykan, 22.02.2002, Opoka.org.pl, 21.04.2002, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WR/rady_pontyfikalne/r_komunik_spol/internet_etyka_22022002.html [dostęp: 31.07.2021].

Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, *Etyka w środkach przekazu*, Watykan, 4.06.2000, Opoka.org.pl, 27.06.2000, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WR/rady_pontyfikalne/r_komunik_spol/etyka-20000604.html [dostęp: 31.07.2021].

Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, *Instrukcja duszpasterska o przekazie społecznym «Aetatis novae»*, „L'Osservatore Romano" 1992, nr 6, 50-59.

Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, *Kościół a Internet*, tłum. M. Górnicki, Watykan, 22.02.2002, Opoka.org.pl, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WR/rady_pontyfikalne/r_komunik_spol/kosciol_internet_22022002.html [dostęp: 31.07.2021].

[Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu], *Communio et progressio. Instrukcja duszpasterska o środkach społecznego przekazu*, Rzym, 23.05.1971, Katolickie Stowarzyszenie Dziennikarzy oddział w Łodzi, 23.05.2009, [online:] http://www.katolickie.media.pl/index.php/polecane/kosciol-o-mediach/414-communio-et-progressio---instrukcja-duszpasterska-o-srodkach-spolecznego-przekazu [dostęp: 31.07.2021].

Papieska Rada ds. Świeckich, *Godność i posłannictwo ludzi starszych w Kościele i w świecie*, w: *Życie konsekrowane w trzecim wieku*, red. K. Wójtowicz, wyd. Alleluja, Kraków 2000, s. 104-169.

Papieska Rada Iustitia et Pax, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, tłum. D. Chodyniecki, wyd. Jedność, Kielce 2005.

Sobór Watykański II, *Deklaracja o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich* [*Nostra aetate*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 333-337.

Sobór Watykański II, *Deklaracja o wolności religijnej* [*Dignitatis humanae*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 410-421.

Sobór Watykański II, *Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim* [*Gravissimum educationis*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 314-324.

Sobór Watykański II, *Dekret o apostolstwie świeckich* [*Apostolicam actuositatem*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 377-401.

Sobór Watykański II, *Dekret o środkach społecznego przekazu* [*Inter mirifica*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 87-95.

Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna o Kościele* [*Lumen gentium*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 104-166.

Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym* [*Dei verbum*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 350-363.

Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym* [*Gaudium et spes*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Sobór Watykański II, *Konstytucja o Liturgii Świętej* [*Sacrosanctum concilium*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 48-78.

2.3. DOKUMENTY I NAUCZANIE PAPIESKIE

Alfabet Franciszka, oprac. P. Żyłka, Wydawnictwo WAM, Kraków 2013.

Benedykt XVI, *Enc. «Caritas in veritate». O integralnym rozwoju ludzkim w miłości i prawdzie*, Wydawnictwo M, Kraków 2009.

Benedykt XVI, *Enc. «Deus caritas est». O miłości chrześcijańskiej*, Wydawnictwo M, Kraków 2006.

Benedykt XVI, *Enc. «Spe salvi» o nadziei chrześcijańskiej*, Wydawnictwo M, Kraków 2007.

Benedykt XVI, *Miłujcie się wzajemnie, tak jak Ja was umiłowałem. Orędzie na XXII ŚDM*, 27.01.2007, w: Jan Paweł II, Benedykt XVI, Franciszek, *Tryptyk o wierze*, wybór i oprac. S. Tasiemski, Wydawnictwo M, Kraków 2014, s. 139-145.

Benedykt XVI, *Nowe technologie, nowe relacje. Trzeba rozpowszechniać kulturę szacunku, dialogu i przyjaźni. Orędzie Papieża na XLIII ŚDŚSP*, Watykan, 24.01.2009, Opoka.org.pl, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/massmedia2009_24012009.html [dostęp: 31.07.2021].

Benedykt XVI, *Orędzie na ŚDP*, 1.01.2011, „Libreria Editrice Vaticana" 2010, [online:] http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/messages/peace/documents/hf_ben--xvi_mes_20101208_xliv--world-day--peace.html [dostęp: 31.07.2021].

Benedykt XVI, *Przemówienie po koncercie w teatrze La Scala*, tłum. Radio Maryja, Radio Maryja, 1.06.2012, [online:] http://www.radiomaryja.pl/multimedia/przemowienie-ojca-swietego-benedykta-xvi-po-koncercie-w-teatrze--la-scala-3 [dostęp: 31.07.2021].

Benedykt XVI, *Sztuka i kultura umacniają naszą więź z Panem*, audiencja generalna, Castel Gandolfo, 31.08.2011, [online:] http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/audiencje/ag_31082011.html [dostęp: 31.07.2021].

Franciszek, *Adh. «Evangelii gaudium». O głoszeniu Ewangelii w dzisiejszym świecie*, Wydawnictwo M, Kraków 2013.

Franciszek, *Audiencja generalna*, 20.05.2015, [online:] http://www.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2015/documents/papa-francesco_20150520_udienza-generale.html [dostęp: 31.07.2021].

Franciszek, *Być chrześcijaninem to należeć do ludu Bożego*, Watykan, 7.05.2020, „L'Osservatore Romano" 2020, nr 7-8, s. 28-29.

Franciszek, *Dlaczego mam kochać szkołę? Przemówienie podczas spotkania z uczniami i nauczycielami szkół włoskich*, Rzym, 10.05.2014, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/szkoly-10052014.html [dostęp: 31.07.2021].

Franciszek, *Enc. «Fratelli tutti». O braterstwie i przyjaźni społecznej*, Wydawnictwo M, Kraków 2020.

Franciszek, *Enc. «Lumen fidei». O wierze*, Wydawnictwo M, Kraków 2014.

Franciszek, *Enc. Laudato si'. W trosce o wspólny dom*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2015.

Franciszek, *List o chrześcijańskiej perspektywie sportu i osoby ludzkiej*, Watykan, 1.06.2018, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/listy/sport-lev_01062018.html [dostęp: 31.07.2021].

Franciszek, *Nie bądźcie nigdy ludźmi smutnymi. Homilia w czasie mszy św. w Niedzielę Palmową i ŚDM*, 24.03.2013, w: Jan Paweł II, Benedykt XVI, Franciszek, *Tryptyk o wierze*, wybór i oprac. S. Tasiemski, Wydawnictwo M, Kraków 2014, s. 199-202.

Franciszek, *Orędzie na XXXV ŚDM 2020 r. «Młodzieńcze, tobie mówię wstań» (por. Łk 7,14)*, 11.02.2020, „Libreria Editrice Vaticana", [online:] https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/youth/documents/papa-francesco_20200211_messaggio-giovani_2020.html [dostęp: 31.07.2021].

Franciszek, *Posynodalna adh. «Amoris laetitia». O miłości w rodzinie*, Wydawnictwo M, Kraków 2016.

Franciszek, *Posynodalna adh. Christus vivit. Do młodych i całego Ludu Bożego*, Wydawnictwo M, Kraków 2019.

Franciszek, *Powrót z wygnania. Rodzice nie mogą rezygnować ze swojej roli, powierzając dzieci «ekspertom»*, audiencja generalna, 20.05.2015, [online:] http://www.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2015/documents/papa-francesco_20150520_udienza-generale.html [dostęp: 31.07.2021].

Jan Paweł II, *Adh. Catechesi tradendae*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 19-62.

Jan Paweł II, *Adh. Christifideles laici*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 221-294.

Jan Paweł II, *Adh. Ecclesia in Africa*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 425-488.

Jan Paweł II, *Adh. Ecclesia in Europa*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 859-914.

Jan Paweł II, *Adh. Familiaris consortio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 69-132.

Jan Paweł II, *Adh. Pastores dabo vobis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 327-418.

Jan Paweł II, *Adh. Pastores gregis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 921-1000.

Jan Paweł II, *Adh. Redemptoris custos*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 301-320.

Jan Paweł II, *Bądźcie poszukiwaczami, świadkami i głosicielami prawdy Chrystusa. List do młodzieży Rzymu*, 8.09.1997, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 443-446.

Jan Paweł II, *Bóg bogaty w miłosierdzie. Homilia wygłoszona na Błoniach krakowskich podczas VIII pielgrzymki do Ojczyzny*, 18.08.2002, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 1211-1215.

Jan Paweł II, *Chronić dzieciństwo dla dobra społeczeństwa. Przemówienie do dziennikarzy europejskich*, 13.01.1979, w: tegoż, *Nauczanie społeczne 1978-1979*, wyd. Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych, Warszawa 1982, s. 91-93.

Jan Paweł II, *Chrześcijański sens cierpienia i starości*, Onitsha, 13.02.1982, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, V, 1, *1982*, wyd. Pallottinum, Poznań 1993, s. 186-187.

Jan Paweł II, *Człowiek nie powinien być uzależniony od środków technicznych*, 17.04.1982, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, V, 1, *1982*, wyd. Pallottinum, Poznań 1993, s. 535-537.

Jan Paweł II, *Czym jest powołanie?*, 14.12.1980, w: tegoż, *Anioł Pański z papieżem*, t. 1, wyd. Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 1982, s. 317-318.

Jan Paweł II, *Dialog między kulturami drogą do cywilizacji miłości i pokoju. Orędzie na ŚDP*, 1.01.2001, „L'Osservatore Romano" 2001, nr 2 (10), s. 26-27.

Jan Paweł II, *Dekalog dla Polaków*, Dom Wydawniczy Rafael, Kraków 2006.

Jan Paweł II, *Enc. Centesimus annus*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 399-446.

Jan Paweł II, *Enc. Dives in misericordia*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 69-106.

Jan Paweł II, *Enc. Evangelium vitae*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 533-612.

Jan Paweł II, *Enc. Fides et ratio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 675-738.

Jan Paweł II, *Enc. Laborem exercens*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 107-144.

Jan Paweł II, *Enc. Redemptor hominis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 25-62.

Jan Paweł II, *Enc. Redemptoris missio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 333-392.

Jan Paweł II, *Enc. Sollicitudo rei socialis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 281-329.

Jan Paweł II, *Enc. Ut unum sint*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 619-666.

Jan Paweł II, *Enc. Veritatis splendor*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 453-526.

Jan Paweł II, *Homilia pod szczytem Jasnej Góry*, 4.04.1979, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 103-107.

Jan Paweł II, *Homilia w czasie liturgii słowa skierowana do ludzi morza*, Gdynia, 11.06.1987, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 468-475.

Jan Paweł II, *Homilia w czasie liturgii słowa skierowana do młodzieży zgromadzonej na Westerplatte*, Gdańsk, 12.06.1987, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 476-484.

Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św.*, Łowicz, 14.06.1999, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 1140-1148.

Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św. odprawionej dla świata pracy*, Zaspa, 12.06.1987, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 494-500.

Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św.*, Nowy Targ, 8.06.1979, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 159-162.

Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy Świętej sprawowanej na terenie byłego obozu koncentracyjnego*, Oświęcim-Brzezinka, 7.06.1979, „Libreria Editrice Vaticana" 1979, [online:] http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/homilies/1979/documents/hf_jp-ii_hom_19790607_polonia-brzezinka.html [dostęp: 31.07.2021].

Jan Paweł II, *Homilia w czasie nabożeństwa czerwcowego*, Elbląg, 6.06.1999, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1978, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 1030-1035.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. beatyfikacyjnej matki Bolesławy Lament*, Białystok, 5.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1978, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 642-650.

Jan Paweł II, *Informacja, odpowiedzialna wolność. Przemówienie do dziennikarzy zagranicznych*, „L'Osservatore Romano" 1981, nr 2, s. 24.

Jan Paweł II, *Internet: nowe forum głoszenia Ewangelii. Orędzie na XXXVI ŚDŚSP*, Watykan, 24.01.2002, Opoka.org.pl, 13.06.2002, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/internet_aut_12052002.html [dostęp: 31.07.2021].

Jan Paweł II, *Kino nośnikiem kultury i wartości. Orędzie na XXIX ŚDŚSP*, 6.01.1995, w: tegoż, *Orędzia Papieskie na Światowe Dni Komunikacji Społecznej. 1967-2002*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2002, s. 201-205.

Jan Paweł II, *Kształtowanie opinii publicznej. Orędzie na XX ŚDŚSP*, 24.01.1986, w: tegoż, *Orędzia Papieskie na Światowe Dni Komunikacji Społecznej. 1967-2002*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2002, 141-144.

Jan Paweł II, *List apostolski Ancora una volta do wszystkich biskupów Kościoła katolickiego o sytuacji w Libanie*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 16-18.

Jan Paweł II, *List apostolski Dies Domini do biskupów, kapłanów i wiernych o świętowaniu niedzieli*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 450-487.

Jan Paweł II, *List apostolski Juvenum patris w 100. rocznicę śmierci św. Jana Bosco*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 713-724.

Jan Paweł II, *List apostolski Mulieris dignitatem z okazji Roku Maryjnego o godności i powołaniu kobiety*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 290-330.

Jan Paweł II, *List apostolski Novo millennio ineunte do biskupów, duchowieństwa i wiernych na zakończenie Wielkiego Jubileuszu Roku 2000*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 531-561.

Jan Paweł II, *List apostolski Parati semper do młodych całego świata z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 251-275.

Jan Paweł II, *List apostolski Salvifici doloris do biskupów, kapłanów, rodzin zakonnych i wiernych Kościoła katolickiego o chrześcijańskim sensie ludzkiego cierpienia*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 221-245.

Jan Paweł II, *List do artystów*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 490-501.

Jan Paweł II, *List do moich braci i sióstr – ludzi w podeszłym wieku*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 516-526.

Jan Paweł II, *List Gratissimam sane do rodzin z okazji Roku Rodziny 1994*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 358-399.

Jan Paweł II, *List Tra pochi giorno* [właśc. *giorni*] *do dzieci w Roku Rodziny*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 431-436.

Jan Paweł II, *Ludzie starsi są potrzebni. Przemówienie w czasie modlitwy Anioł Pański*, Castel Gandolfo, 25.07.1999, w: tegoż, *Anioł Pański z papieżem Janem Pawłem II*, t. 7, *26 października 1997 – 15 października 2000*, wyd. Libreria Editrice Vaticana, Watykan 2001, s. 220-221.

Jan Paweł II, *Misja Kościoła w erze komputerów. Orędzie na XXIV ŚDŚSP 1990 r.*, Watykan, 24.01.1990, Opoka.org.pl, 4.10.2000, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/oredzie_ssp_1990.html [dostęp: 31.07.2021].

Jan Paweł II, *Msza św. na stadionie olimpijskim w Rzymie. Rachunek sumienia dla sportu*, 29.10.2000, „L'Osservatore Romano" 2001, nr 1 (229), s. 20-21.

Jan Paweł II, *Myśmy poznali i uwierzyli miłości, jaką Bóg ma ku nam. Orędzie Ojca Świętego na II ŚDM*, 5.06.1999, w: tegoż, *Młodzież nadzieją Kościoła. Orędzia na Światowe Dni Młodzieży*, wybór i oprac. A. Wieczorek, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2005, s. 54-59.

Jan Paweł II, *Nauczanie moralne. Bioetyka*, wyd. Polwen, Radom 2006.

Jan Paweł II, *Nauczanie religii w polskiej szkole. Przemówienie do katechetów, nauczycieli i uczniów*, Włocławek, 6.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 681-687.

Jan Paweł II, *Niechaj wasze życie będzie hymnem radości. Przemówienie do uczniów szkół rzymskich i Lacjum*, 1.03.1980, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, III, 1, *1980*, wyd. Pallottinum, Poznań–Warszawa 1985, s. 204-206.

Jan Paweł II, *Orędzie na ŚDP 1990*, 8.12.1989, „L'Osservatore Romano" 1989, nr 12, s. 21-22.

Jan Paweł II, *Orędzie na XX ŚDP 1987. Rozwój i solidarność: dwie drogi wiodące do pokoju*, 8.12.1986, Niedziela.pl, [online:] https://www.niedziela.pl/artykul/2280/Oredzie-na-XX-Swiatowy-Dzien-Pokoju---1 [dostęp: 31.07.2021].

Jan Paweł II, *Panie, do kogóż pójdziemy? Ty masz słowa życia wiecznego. Orędzie na XI ŚDM*, 26.11.1995, w: tegoż, *Młodzież nadzieją Kościoła Orędzia na Światowe Dni Młodzieży*, wybór i oprac. A. Wieczorek, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2005, s. 110-116.

Jan Paweł II, *Pokój i młodzi idą razem. Orędzie na XVIII ŚDP – 1985 r.*, Watykan, 1.01.1985, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 4, *Konstytucje apostolskie. Listy motu proprio i bulle. Orędzia na światowe dni*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 715-721.

Jan Paweł II, *Potrzebuje cię Chrystus. W trosce o nowe powołania*, Wydawnictwo św. Stanisława BM, Kraków 2006.

Jan Paweł II, *Prawda o człowieku jest wielką siłą działającą na rzecz pokoju. Homilia wygłoszona podczas Mszy św. w Bazylice Watykańskiej*, Watykan, 1.01.1980, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, III, 1, *1980*, wyd. Pallottinum, Poznań–Warszawa 1985, s. 1-3.

Jan Paweł II, *Prymat wartości duchowych w wychowaniu młodych roku 2000*, 18.03.1982, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, V, 1, *1982*, wyd. Pallottinum, Poznań 1993, s. 386-390.

Jan Paweł II, *Przemówienie do przedstawicieli świata nauki*, Lublin, 9.06.1987, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1978, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 394-402.

Jan Paweł II, *Przemówienie na audiencji dla dzieci i młodzieży w Bazylice św. Piotra*, 6.12.1978, w: tegoż, *Bardzo pragnę przybyć do was*, wyd. Kuria Diecezjalna, Częstochowa 1979, s. 27.

Jan Paweł II, *Przemówienie powitalne na lotnisku Okęcie*, Warszawa, 16.06.1983, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 213-214.

Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone w Parlamencie*, Warszawa, 11.06.1999, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 1080-1087.

Jan Paweł II, *Przyszłość idzie przez rodzinę*, red. M. Węcławski, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 1983.

Jan Paweł II, *Rzymska wspólnota chrześcijańska w służbie niepodzielnej rzeczywistości miejskiej*, 25.01.1982, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, V, 1, *1982*, wyd. Pallottinum, Poznań 1993, s. 97-101.

Jan Paweł II, *Telewizja w rodzinie: kryteria właściwego wyboru programów. Orędzie na XXVII ŚDŚSP*, 24.01.1994, Opoka.org.pl, 1.12.2003, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/sdssp_24011994.html [dostęp: 31.07.2021].

Jan Paweł II, *Tylko Chrystus ukazuje drogę do pełnego szczęścia. Przesłanie do młodzieży katolickiej z Federacji Rosyjskiej przed XX ŚDM*, 26.07.2004, w: tegoż, *Młodzież nadzieją Kościoła. Orędzia na Światowe Dni Młodzieży,* wybór i oprac. A. Wieczorek, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2005, s. 216-219.

Jan Paweł II, *W dziele kultury Bóg zawarł przymierze z człowiekiem. Przemówienie do przedstawicieli świata kultury*, Rio de Janeiro, 1.07.1980, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, III, 2, *1980*, wyd. Pallottinum, Poznań 1986, s. 14-20.

Jan Paweł II, *W imię przyszłości kultury. Przemówienie w UNESCO*, Paryż, 2.06.1980, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 10, *Homilie i przemówienia z pielgrzymek – Europa*, cz. 2, Wydawnictwo M, Kraków 2008, s. 99-108.

Jan Paweł II, *Wierzę w was. Przemówienie do nieletnich oczekujących na wyrok*, 6.01.1980, w: tegoż*, Nauczanie papieskie*, III, 1, *1980*, wyd. Pallottinum, Poznań–Warszawa 1985, s. 15-18.

Jan Paweł II, *Wybierajcie Chrystusa jako swojego Mistrza i Zbawiciela. Audiencja w Auli Pawła VI*, 13.02.1980, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, III, 1, *1980*, wyd. Pallottinum, Poznań–Warszawa 1985, s. 149-156.

Jan Paweł II, *Wychowanie młodego pokolenia zadaniem wszystkich. Do uczestników europejskiego sympozjum na temat: «Wyzwania edukacji»*, 3.07.2004, „L'Osservatore Romano" 2004, nr 11-12, s. 22-23.

Jan Paweł II, *Zaproście Jezusa. Przemówienie do młodzieży zgromadzonej na Polach Lednickich*, Watykan, 18.05.2002, w: tegoż, *Wypłyń na głębię. Ojciec Święty do młodych Polaków*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2006, s. 233-234.

Paweł VI, *Adh. Evangelii nuntiandi*, wyd. TUM, Wrocław 2001.

Paweł VI, *Enc. Populorum progressio*, wyd. TUM, Wrocław 1999.

II. LEKTURY SZKOLNE

1. LEKTURY OBOWIĄZKOWE

Lewis C.S., *Lew, Czarownica i stara szafa*, w: tegoż, *Opowieści z Narnii*, tłum. A. Polkowski, Wydawnictwo Media Rodzina, Poznań [b.r.], s. 9-135.

Mickiewicz A., *Pan Tadeusz*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 164-170.

Miłosz C., *Ojciec w bibliotece*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 109.

Mit o Dedalu i Ikarze, w: A. Nożyńska-Demianiuk, *Mity greckie*, wyd. Ibis, Poznań 2018, s. 83-86.

Mit o Demeter i Persefonie (Korze), w: A. Nożyńska-Demianiuk, *Mity greckie*, wyd. Ibis, Poznań 2018, s. 67-73.

Mit o Orfeuszu i Eurydyce, w: A. Nożyńska-Demianiuk, *Mity greckie*, wyd. Ibis, Poznań 2018, s. 97-99.

Mit o Syzyfie, w: A. Nożyńska-Demianiuk, *Mity greckie*, wyd. Ibis, Poznań 2018, s. 87-89.

Mit o Tezeuszu i Ariadnie, w: A. Nożyńska-Demianiuk, *Mity greckie*, wyd. Ibis, Poznań 2018, s. 106-111.

Molnar F., *Chłopcy z Placu Broni*, tłum. T. Olszański, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2018.

Początki świata. Narodziny bogów i tytanów, w: A. Nożyńska-Demianiuk, *Mity greckie*, wyd. Ibis, Poznań 2018, s. 9-13.

Prus B., *Katarynka*, w: tegoż, *Nowele*, wyd. Firma Księgarska Olesiejuk, Poznań 2012, s. 116-126.

Rejch A., *Mit o powstaniu świata*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 202-204.

Różewicz T., *Przepaść*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 264.

Słowacki J., *W pamiętniku Zofii Bobrówny*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 162.

Twardowski J., *Ręce*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 108.

2. LEKTURY UZUPEŁNIAJĄCE

Bahdaj A., *Wakacje z duchami*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 307-308.

Carroll L., *Alicja w Krainie Czarów*, tłum. A. Marianowicz, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2005, s. 6-107.

Cesarz W., *Sztuka programowania*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 14-18.

Dąbrowska M., *Marcin Kozera*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 181-182.

Gawryluk B., *Dziewczynka z fotografii,* cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 79-80.

Kasdepke G., *Co to znaczy…*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 64-65.

Little J.J., *Dziesiąty poziom*, tłum. M. Zamora, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, Nowe *Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 31-34.

Maleszka A., *Magiczne drzewo. Czerwone krzesło*, wyd. Znak, Kraków 2015.

May K., *Winnetou*, wyd. Greg, Kraków 2018.

Mickiewicza A., *Przyjaciele*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej,* wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 12-13.

Minkowski A., *Gruby*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 265-267.

Musierowicz M., *Opium w rosole*, wyd. Akapit Press, Łódź [b.r.].

Niziurski E., *Sposób na Alcybiadesa*, wyd. Greg, Kraków 2018.

Nowak E., *Pajączek na rowerze*, wyd. Greg, Kraków 2018.

Opis Stworzenia Świata, w: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia*, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Orłoń M., *O Wandzie, co nie chciała Niemca*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 148-150.

Twain M., *Przygody Tomka Sawyera*, tłum. M. Kędroń, B. Ludwiczak, wyd. Greg, Kraków 2016.

Zielińska H., *Mój kumpel*, cyt. za: A. Klimowicz, M. Derlukiewicz, *Nowe Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2018, s. 10.

III. LITERATURA PRZEDMIOTU

Abbadie L., Baudouin M., *Las. Środowisko żywe*, tłum. J. Proćków, wyd. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2006.

Abeln R., Kner A., *Odpowiedzi na pytania stawiane przez życie*, tłum. T. Semczuk, Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.

Accovis M. [właśc. Accorsi M.A.], Taddia F., *Rodzeństwo – jak z nim wytrzymać?*, il. I. Marzorati, tłum. J. Drewnowski, wyd. Egmont Polska, Warszawa 2006.

Adamiak E., *Kobiety w Biblii. Stary Testament*, wyd. Znak, Kraków 2006.

Aksjologia sportu, red. Z. Dziubiński, wyd. Salezjańska Organizacja Sportowa Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2001.

Alberich E., *Katecheza dzisiaj. Podręcznik katechetyki fundamentalnej*, tłum. M. Cisowski, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2003.

Albińska E., *Człowiek w środowisku przyrodniczym i społecznym. Zarys problematyki ekologii społecznej*, wyd. TN KUL, Lublin 2005.

Albisetti V., *Ból miłości. Jak radzić sobie z problemami życia uczuciowego*, tłum. W. Zasiura, wyd. Jedność, Kielce 2002.

Albisetti V., *Czy można przezwyciężyć strach?*, tłum. A. Mika, wyd. Salwator, Kraków 2005.

Albisetti V., *Jak przezwyciężyć nieśmiałość?*, tłum. J. Zarzycka, wyd. Salwator, Kraków 2005.

Ange D., *Miłość braterska*, tłum. D. Szczerba, Wydawnictwo Księży Marianów Promic, Warszawa 2006.

Ange D., *Twoje ciało stworzone do życia*, tłum. J. Pleciński, wyd. W drodze, Poznań 2004.

Antonelli M., *W poszukiwaniu zagubionego ciała. Zaproszenie do refleksji*, tłum. K. Kozak, wyd. Jedność, Kielce 2006.

Aronson E., Aronson J., *Człowiek istota społeczna*, tłum. M. Guzowska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2020.

Asensi J.P., *Etyka wiary w dziełach Josepha Ratzingera. Propozycja etyczna dla Europy*, tłum. T. Jaromin, Wydawnictwo Misjonarzy Klaretynów Palabra, Warszawa 2006.

Atkinson S., *Budowanie poczucia własnej wartości*, tłum. K. i W. Marcysiakowie, Zysk i S-ka Wydawnictwo, Poznań 2006.

Augustyn J., *Przewodnik po przyjaźni*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2007.

Augustyn J., *Wychowanie seksualne w rodzinie i w szkole*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2015.

Bauer Z., Chudziński E., *Dziennikarstwo i świat mediów*, wyd. Universitas, Kraków 2012.

Bednarski F., *Wychowanie ludzkich popędów i woli*, wyd. WITKM, Kraków 2001.

Berendt J., *Praca nad relacją z dzieckiem zaczyna się od pracy nad sobą*, [online:] https://dziecisawazne.pl/praca-nad-relacja-z-dzieckiem-zaczyna-sie-od-pracy-nad-soba/ [dostęp: 31.07.2021].

Berkowitz R.S., Romaine D.S., *Pomocne anioły. Jak odnaleźć miłość, przebaczenie i szczęście*, tłum. A. Wyszogrodzka-Gaik, wyd. Świat Książki, Warszawa 2007.

Bersini F., *Mądrość Ewangelii*, tłum. B.A. Gancarz, Wydawnictwo Bratni Zew, Kraków 2007.

Biddulph S., *Wychowanie chłopców. Dlaczego chłopcy różnią się od dziewcząt? Jak pomóc chłopcom wyrosnąć na szczęśliwych mężczyzn?*, il. P. Stanish, tłum. A. Jacewicz, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2020.

Bilicki T., *Dziecko i wychowanie w pedagogii Jana Pawła II*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2007.

Birch A., *Psychologia rozwojowa w zarysie. Od niemowlęctwa do dorosłości*, tłum. J. Łuczyński, M. Olejnik, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.

Blanco L., Carbonell S., *Wartości w życiu rodziny. Ponad 100 zabaw rozwijających wrażliwość na wartości ogólnoludzkie*, tłum. P. Szufliński, wyd. Jedność, Kielce 2017.

Boczar M., *Wartości w kulturze czynnikami ukierunkowującymi edukację (w kontekście pedagogiki B. Nawroczyńskiego)*, w: *Pedagogika ogólna. Problemy aksjologiczne*, red. T. Kukołowicz, M. Nowak, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1997, s. 150-163.

Bortkiewicz P., *Etos pracy. Nauczanie moralne i społeczne kardynała Stefana Wyszyńskiego*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2001.

Braun A., *Czy dzieci muszą mieć wszystko? Drogi wyjścia ze spirali konsumpcji. Poradnik dla rodziców i wychowawców*, tłum. R. Zajączkowski, wyd. Jedność, Kielce 2004.

Braun J., *Nowy świat kultury*, wyd. Stowarzyszenie Kulturalne Fronda, Warszawa 2003.

Bronikowski M., Muszkieta R., *Zabawy i gry ruchowe w wychowaniu fizycznym*, wyd. Akademia Wychowania Fizycznego, Poznań 2000.

Brophy J., *Motywowanie uczniów do nauki*, tłum. K. Kruszewski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.

Brzezińska A., Janiszewska-Rain J., *W poszukiwaniu złotego środka. Rozmowy o rozwoju człowieka*, wyd. Znak, Kraków 2005.

Bula M., *Rodzina środowiskiem pełnego rozwoju człowieka*, w: *Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej*, red. F. Adamski, wyd. Petrus, Kraków 2010, s. 47-60.

Buyno-Arctowa M., *Ojczyzna*, wyd. Polwen, Radom 2003.

Campbell R., Chapman G., *Sztuka okazywania miłości dorosłym dzieciom*, tłum. E. Pachciarek, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 2004.

Cantelmi T., Giardina Grifo L., *Wirtualny umysł. Fascynująca pajęczyna Internetu*, tłum. L. Rodziewicz-Doktór, Wydawnictwo Bratni Zew, Kraków 2003.

Caron A.F., *Matki i córki. Nie przestawaj mnie kochać. Poradnik dla matek dorastających córek*, tłum. M. Ojrzyński, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2007.

Carr A., *Depresja i próby samobójcze młodzieży. Sposoby przeciwdziałania i reagowania*, tłum. J. Rybski, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2008.

Chałupnik A., *Antropologia widowisk*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005.

Chrapek J., *10 przykazań dla dziennikarzy*, „Biuletyn Informacyjny KAI" 1999, nr 41, s. 6-7.

Casu S.G. i in., *Wielcy mistrzowie malarstwa europejskiego*, tłum. H. Cieśla, Wydawnictwo Arkady, Warszawa 2007.

Cohen R., *Wyjść na prostą. Rozumienie i uzdrawianie homoseksualizmu*, tłum. A. Jankowiak, Wydawnictwo Światło-Życie, Kraków 2013.

Cordes P.J., *Zagubione ojcostwo*, tłum. J. Koźbiał, wyd. Bernardinum, Pelplin 2005.

Condrill J., *101 najlepszych sposobów komunikowania się*, tłum. P. Głuchowska, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2006.

Cramer B., *Pierwsze dwa lata. Co się dzieje pomiędzy matką, ojcem i dzieckiem*, tłum. E. Modzelewska, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003.

«Cudne manowce?». Kultura czasu wolnego we współczesnym społeczeństwie, red. W. Muszyński, wyd. Adam Marszałek, Toruń 2008.

«Czas ukoi nas?». Jakość życia i czas wolny we współczesnym społeczeństwie, red. W. Muszyński, wyd. Adam Marszałek, Toruń 2014.

Człowiek – osoba – płeć, red. M. Wójcik, wyd. Fundacja Pomoc Rodzinie, Łomianki 1998.

Dambach K.E., *Mobbing w szkole. Jak zapobiegać przemocy grupowej*, tłum. A. Ubertowska, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk–Sopot 2008.

Danilewska J., *Agresja u dzieci. Szkoła porozumienia*, wyd. WSiP, Warszawa 2004.

Danto A.C., *Świat sztuki. Pisma z filozofii sztuki*, tłum. L. Sosnowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005.

Dauzenroth E., *Janusz Korczak – Życie dla Dzieci*, tłum. T. Semczuk, Wydawnictwo WAM, Kraków 2012.

Davidson J., *Asertywność*, tłum. S. Musielak, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2018.

Dayton T., *Szczęśliwe macierzyństwo. Jak nauczyć dzieci mówić, co czują, i czuć to, o czym mówią. Duchowy i emocjonalny rozwój dziecka*, tłum. A. Tomala, Wydawnictwo Esprit, Kraków 2006.

Degen U., *Sztuka nawiązywania pierwszego kontaktu*, tłum. A. Perchthaler, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2012.

Dessanti P., *Podręcznik dobrego wychowania*, tłum. A. Gryczyńska, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2009.

Dialog w kulturze, red. M. Szulakiewicz, Z. Karpus, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2003.

Dobson J.C., *Jak budować poczucie własnej wartości w swoim dziecku?*, tłum. A. Gandecki, Wydawnictwo Pojednanie, Lublin 2005.

Dobson J.C., *Dom pełen serca*, cz. 1, tłum. M. Staszyc, Wydawnictwo Misjonarzy Klaretynów Palabra, Warszawa 1999.

Doldi M., *Odpowiedzi na pytania o miłość i uczucia*, tłum. E. Łukaszyk, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005.

Drews G., *Jak okiełznać małego zbója. 150 porad, jak dobrze wychować chłopca*, tłum. A. Kosiarska, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2005.

Dupré L., *Inny wymiar*, tłum. S. Lewandowska-Głuszyńska, wyd. Znak, Kraków 2003.

Dupuis J., *Chrześcijaństwo i religie. Od konfrontacji do dialogu*, tłum. S. Obirek, Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.

Dutton D.G., *Przemoc w rodzinie*, tłum. P. Kołyszko, wyd. Diogenes, Warszawa 2001.

Dyczewski L., *Rodzina twórcą i przekazicielem kultury*, wyd. TN KUL, Lublin 2003.

Dyczewski L., *Więź między pokoleniami w rodzinie*, wyd. TN KUL, Lublin 2002.

Dziewiecki M., *Jak wygrać życie? Instrukcja obsługi*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2004.

Dziewiecki M., *Komunikacja pastoralna*, wyd. Salwator, Kraków 2006.

Dziewiecki M., *Osoba i wychowanie. Pedagogika personalistyczna w praktyce*, wyd. Rubikon, Kraków 2003.

Dziewiecki M., *Powołani do życia w prawdzie i miłości*, wyd. Rhetos, Warszawa 2004.

Dziubaty E., *Odnaleźć miejsce w sercu. Dlaczego mamy bronić życia? Co powinniśmy wiedzieć o adopcji?*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2004.

Eco U., *Historia piękna*, tłum. A. Kuciak, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2005.

Eco U., *Sztuka i piękno w średniowieczu*, tłum. M. Zabłocka, wyd. Znak, Kraków 2006.

Edukacyjna wspólnota na rzecz społeczeństwa dla wszystkich, red. A. Sajdak-Burska, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005.

Edensor T., *Tożsamość narodowa, kultura popularna i życie codzienne*, tłum. A. Sadza, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2004.

Eldredge J., *Dzikie serce. Ćwiczenia w drodze. Osobisty przewodnik prowadzący do odkrycia tajemnicy twojego męskiego ducha*, tłum. M. Sabiłło-Widera, wyd. Logos, Warszawa 2005.

Eldredge J., *Podróż pragnień. W poszukiwaniu życia, o jakim marzyliśmy*, tłum. J. Muranty, wyd. Logos, Warszawa 2006.

Eldredge J., *Urzekająca – dziennik osobisty. Odkrywanie tajemnicy kobiecej duszy*, tłum. J. Muranty, S. Ryżyk, wyd. Logos, Warszawa 2006.

Eriksen T.H., *Tyrania chwili. Szybko i wolno płynący czas w erze informacji*, tłum. G. Sokół, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2003.

Evdokimov P., *Prawosławie*, tłum. M. Żurawska, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2003.

Eysenck H. i M., *Podpatrywanie umysłu*, tłum. B. Wojciszke, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003.

Faber A., Mazlish E., *Rodzeństwo bez rywalizacji. Jak pomóc własnym dzieciom żyć w zgodzie, by samemu żyć z godnością*, tłum. B. Horosiewicz, Wydawnictwo Media Rodzina, Poznań 2017.

Faber A., Mazlish E., *Wyzwoleni rodzice, wyzwolone dzieci. Twoja droga do szczęśliwszej rodziny*, tłum. B. Rumatowska, Wydawnictwo Media Rodzina, Poznań 2017.

Ferder F., *Żywe słowa. Pismo Święte psychologia i komunikacja międzyosobowa*, tłum. B. Majczyna, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

Ferrera M., Ceresa M., Filippi G.G., *Ludy świata*, tłum. R. Gołędowski, wyd. Warbud, Warszawa 2004.

Flemming I., Fritz J., *Zabawy ruchowe dla dzieci od 6-10 lat*, tłum. M. Jałowiec, wyd. Jedność, Kielce 2001.

[Florek T.], *Przyjaźń i uczucia. Dlaczego boimy się uczuć w przyjaźni?*, „Głos Karmelu" 2006, nr 5, [online:] https://www.karmel.pl/przyjazn-i-uczucia-dlaczego-boimy-sie-uczuc-w-przyjazni/2/ [dostęp: 31.07.2021].

Foley J.P., *Bóg w globalnej wiosce*, rozm. przepr. U. Bobinger, tłum. M. Rodkiewicz, Wydawnictwo M, Kraków 2002.

Frąckowiak T., *O pedagogice nadziei. Fascynacje i asocjacje aksjologiczne*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2007.

Fromm E., *Mieć czy być. Duchowe podstawy nowego społeczeństwa*, tłum. J. Karłowski, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2019.

Fuchs B., *Gry i zabawy na dobry klimat w grupie*, tłum. M. Jałowiec, wyd. Jedność, Kielce 2009.

Galarowicz J., *Blask godności. O etyce Karola Wojtyły i nie tylko*, wyd. Antyk, Kęty 2005.

Galarowicz J., *Człowiek jest osobą*, wyd. Antyk, Kęty 2004.

Gałkowski J.W., *Ziemski los człowieka. Jana Pawła II myśl o pracy*, wyd. TN KUL, Lublin 2004.

Gałkowski S., *Rozwój i odpowiedzialność. Antropologiczne podstawy koncepcji wychowania moralnego*, wyd. TN KUL, Lublin 2003.

Gerhardt E., *Grzyby. Wielki ilustrowany przewodnik*, tłum. S. Łukomski, wyd. Klub dla Ciebie, Warszawa 2006.

Gilder G.F., *Bogactwo i ubóstwo*, tłum. J. Kropiwnicki, Zysk i S-ka Wydawnictwo, Warszawa 2014.

Głaz S., *Doświadczenie religijne a osobowość*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.

Godlewski G., *Antropologia słowa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2003.

Godność człowieka jako źródło wolności i praw jednostki. Konferencja międzynarodowa, Wrocław 8-10 kwietnia 1999 r., wybór i tłum. K. Complak, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1999.

Godność osoby ludzkiej, red. S. Kowolik, wyd. Fundacja Krzewienia Katolickiej Nauki Społecznej, Tarnowskie Góry 2003.

Gogacz M., *Wprowadzenie do etyki chronienia osób*, wyd. Navo, Warszawa 1998.

Gołembski F., *Kulturowe aspekty integracji europejskiej*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.

Gordon T., *Wychowanie bez porażek czyli Trening Skutecznego Rodzica*, tłum. M. Szafrańska-Brandt, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2014.

Górniak J., *My i nasze pieniądze. Studium postaw wobec pieniądza*, wyd. Aureus, Kraków 2000.

Górnicka-Zdziech I., *Sukienka ze starego płaszcza*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2004.

Grabarska T., *A bliźniego swego…*, wyd. WDS, Sandomierz 2001.

Granat W., *Personalizm chrześcijański. Teologia osoby ludzkiej*, wyd. WDS, Sandomierz 2018.

Griesbeck J., *Zabawy dla grup*, tłum. M. Jałowiec, wyd. Jedność, Kielce 2003.

Grün A., *Módl się i pracuj*, tłum. J. Zychowicz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005.

Grün A., Robben R., *Ustalać granice, szanować granice*, tłum. E. Piasta, wyd. Jedność, Kielce 2006.

Guadalupi G., *Arcydzieła sztuki. Świat Biblii w obrazach*, tłum. E. Maciszewska, Wydawnictwo Arkady, Warszawa 2012.

Guerin P., *Wiek dojrzały jako wyzwanie duchowe*, tłum. P. Rak, wyd. eSPe, Kraków 2003.

Hajduk T., *W bliskich relacjach międzyludzkich. Poznać, pokochać i naśladować Jezusa* [MP3], Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Hamer H., *Rozwój umiejętności społecznych. Jak skuteczniej dyskutować i współpracować*, wyd. Veda, Warszawa 2003.

Hammond P., *Atlas zagrożonych zwierząt*, tłum. G. Winiarska, Wydawnictwo Muza, Warszawa 2006.

Harmin M., *Jak motywować uczniów do nauki*, tłum. A. Tomaszewska, wyd. CEO–Civitas, Warszawa 2015.

Harris T.A., *Ja jestem OK – ty jesteś OK*, tłum. E. Knoll, Dom Wydawniczy Rebis, Warszawa 2018.

Hauk D., *Łagodzenie konfliktów w szkole i w pracy z młodzieżą. Poradnik do treningu mediacji*, tłum. M. Jałowiec, wyd. Jedność, Kielce 2006.

Heinemann H.M., *Być rodzicami. Pozostać zakochanymi*, tłum. U. Poprawska, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Heller M., *Czas i przyczynowość*, wyd. TN KUL, Lublin 2002.

Heller M., *Filozofia i wszechświat. Wybór pism*, wyd. Universitas, Kraków 2013.

Heller M., *Filozofia przyrody. Zarys historyczny*, wyd. Znak, Kraków 2004.

Hernández Seoane J.M., *Rodzice wobec buntu swych dzieci*, tłum. E. Nawrocka, wyd. eSPe, Kraków 2008.

Himmelfarb G., *Jeden naród, dwie kultury*, tłum. P. Bogucki, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007.

Hinz E., *Nurt religijny w muzyce różnych epok*, wyd. Bernardinum, Pelplin 2005.

Historia sztuki. Od starożytności do postmodernizmu, red. C. Frontisi, tłum. I. Badowska, J. Pałęcka, B. Walicka, wyd. Świat Książki, Warszawa 2006.

Hoffman M.L., *Empatia i rozwój moralny*, tłum. O. Waśkiewicz, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2006.

Homo creator czy homo ludens? Nowe formy aktywności i spędzania czasu wolnego, red. W. Muszyński, M. Sokołowski, wyd. Adam Marszałek, Toruń 2008.

Homplewicz J., *Etyka pedagogiczna. Podręcznik dla wychowawców*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2000.

Hostyński L., *Wartości w świecie konsumpcji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2006.

Iłowiecki M., *Krzywe zwierciadło. O manipulacji w mediach*, wyd. Gaudium, Lublin 2010.

Internet i nowe technologie – ku społeczeństwu przyszłości, red. T. Zasępa, R. Chmura, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2003.

Israël L., *Eutanazja czy życie aż do końca*, tłum. A. Wojciechowski, Wydawnictwo WAM, Kraków 2008.

Iwanek M., *Jak wychowanie wpływa na naszą seksualność? Poradnik dla rodziców i opiekunów*, [online:] https://yourkaya.pl/you-know/a/jak-wychowanie-wplywa-na-seksualnosc-poradnik#gref [dostęp: 31.07.2021].

Jamrożek B., *Komunikacja interpersonalna, czyli jak wspomagać swoją przedsiębiorczość*, Oficyna Ekonomiczna Wydawnictwa eMPi2, Poznań 2000.

Jan Paweł II i dialog międzyreligijny, red. S. Byron, Wydawnictwo WAM, Kraków 2001.

Jan Paweł II, *Mężczyzną i niewiastą stworzył ich. Odkupienie ciała a sakramentalność małżeństwa*, wyd. KUL, Lublin 2011.

Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, wyd. Znak, Kraków 2005.

Jan Paweł II, *Przekroczyć próg nadziei*, rozm. przepr. V. Messori, wyd. KUL, Lublin 2018.

Janulewicz U., *Grupy rówieśnicze*, [online:] https://szkolnictwo.pl/index.php?id=PU3481 [dostęp: 31.07.2021].

Jaques D., *Uczenie się w grupach*, tłum. D. Elsner, A. Gałązka, wyd. Ośrodek Kształcenia i Doskonalenia Kadr Instytutu Technologii Eksploatacji–MEN, Radom–Warszawa 1997.

Jarmoch E., *Człowiek pracy w filozofii Jana Pawła II*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2003.

Jaromi S., *Stworzyciel i przyroda według Jana Pawła II, w: Między niebem a ziemią. Ku etyce ekologicznej*, red. A. Dyduch-Falniowska, M. Grzegorczyk, Z. Kijas, Z. Mirek, wyd. Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków 2000, s. 263-281.

Jaroszyński P., *Europa bez Ojczyzn?*, wyd. Dom Polski, Warszawa 2002.

Jaroszyński P., *Nauka w kulturze*, wyd. Polwen, Radom 2002.

Jaroszyński P., *Spór o piękno*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2002.

Jarvis M., *Psychologia sportu*, tłum. M. Gajdzińska, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003.

Jedność nauki – jedność świata?, red. M. Heller, J. Mączka, wyd. Biblos, Tarnów 2003.

Jeziorska J., *Szkolne pytania, czyli dylematy nauczania*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2001.

Jurczyk B., *Ekologia – człowiek – Kościół. Antropologiczny wymiar kryzysu ekologicznego w ocenie Kościoła*, Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego, Opole 2002.

Kaczkowski J., *Grunt pod nogami. Nieco poważniej niż zwykle*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2017.

Kalinowska A., *Łaskotani chrabąszcza wąsami. Po zielonym świecie z ks. Janem Twardowskim*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 2004.

Kalinowski M., *Praca*, wyd. KUL, Lublin 2005.

Kapuściński R., *Spotkanie z Innym – jako wyzwanie XXI wieku*, [online:] https://kapuscinski.info/spotkanie-z-innym-jako-wyzwanie-xxi-wieku.html [dostęp: 31.07.2021].

Kasimow H., *Poszukiwanie was wyzwoli. Judaizm w dialogu z religiami świata*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Kaźmierczak P., *Personalistyczna koncepcja wychowania w nauczaniu Jana Pawła II*, Wydawnictwo WAM–Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum, Kraków 2003.

Kendall-Tackett K., *Wyzwania macierzyństwa. Jak być szczęśliwą matką*, tłum. M. Orski, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk–Sopot 2003.

Kiereś B., *Chodzi o miłość*, wyd. Fundacja Servire Veritati. Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2006.

Kiereś H., *Co zagraża sztuce?*, wyd. Fundacja Servire Veritati. Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2004.

Kiereś H., *Personalizm czy socjalizm? U podstaw życia społecznego*, wyd. Polwen, Radom 2001.

Kiereś H., *Sztuka wobec natury*, wyd. Polwen, Radom 2001.

Kiernikowski Z., *Posługiwanie ojcostwu Boga*, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 2001.

Kimmel T., *Bohaterowie wyrastają w domu*, tłum. E. Gorządek, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 2015.

Kincher J., *Psychologia dla dzieci i nastolatków. Poznaj siebie I. 40 fascynujących testów, dzięki którym dowiesz się jaki jesteś*, [tłum. R. Lisowski], Wydawnictwo K.E. Liber, Warszawa 2006.

Kincher J., *Psychologia dla dzieci i nastolatków. Poznaj innych II. 40 fascynujących eksperymentów dzięki którym poznasz innych*, [tłum. R. Waliś], Wydawnictwo K.E. Liber, Warszawa 2006.

Klimaszewski S., *Największa jest miłość. Etyka na co dzień*, Wydawnictwo Księży Marianów Promic, Warszawa 2005.

Kłoczowski J., *Europa. Chrześcijańskie korzenie*, wyd. Stentor, Warszawa 2004.

Kłoczowski J., *Tradycje różnorodności kulturowej i religijnej w Europie Środkowo-Wschodniej*, wyd. Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 2003.

Kłoskowska A., *Kultura masowa. Krytyka i obrona*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.

Knaflewska J., Siemionowicz M., *Ilustrowana księga przyrody polskiej*, wyd. Publicat, Poznań 2005.

Komunikowanie społeczne w edukacji. Dyskurs nad rolą komunikowania, red. W.J. Maliszewski, wyd. Adam Marszałek, Toruń 2006.

Konieczyński J., Zarzycki R., *Ochrona powietrza w teorii i praktyce*, wyd. Instytut Podstaw Inżynierii Środowiska PAN, Zabrze 2004.

Kontrola umysłu. Mówią ofiary i świadkowie elektronicznej kontroli umysłu, red. Eugo, tłum. Digital Zombie, wyd. Neuron, Wrocław 2002.

Kopeć W., *Eucharystia sakramentem braterstwa*, wyd. PWT, Wrocław 2002.

Kopyt E., *Cywilizacja Zachodu a problem postrzegania odmienności kulturowych w islamie i hinduizmie*, wyd. Adam Marszałek, Toruń 2003.

Korczak J., *Prawo dziecka do szacunku*, wyd. Verbum, Rypin 1996.

Kornas-Biela D., *Oblicza dzieciństwa*, wyd. TN KUL, Lublin 2001.

Kowalczyk S., *Elementy filozofii i teologii sportu*, wyd. KUL, Lublin 2002.

Krąpiec M.A., *Człowiek jako osoba*, wyd. Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2009.

Krzan K., *Szczęśliwe macierzyństwo i jego sekrety*, wyd. Złote Myśli, Gliwice 2006.

Księga, nauka, wiara w średniowiecznej Europie, red. T. Ratajczak, wyd. Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań 2004.

Kucharski K., *Kościół światłem świata. Nauka wiary i życia chrześcijańskiego*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Kultura artystyczna w przestrzeni wychowania, red. B. Żurakowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011.

Kultura ma znaczenie, red. L.E. Harrison, S.P. Huntington, tłum. S. Dymczyk, Zysk i S-ka Wydawnictwo, Poznań 2003.

Kultura polska. Silva rerum, red. J. Tambor, R. Cudak, Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Katowice 2006.

Kulturowa teoria literatury. Główne pojęcia i problemy, red. M.P. Markowski, R. Nycz, wyd. Universitas, Kraków 2016.

Laniado N., *Kiedy mama i tato dużo pracują. Jak dbać o harmonijny rozwój dziecka, nawet jeśli przez prawie cały dzień jesteśmy zajęci?*, tłum. J. Partyka, wyd. eSPe, Kraków 2005.

Laniado N., *Zamiast telewizji. Jak pobudzać i rozwijać zainteresowanie dziecka oraz czym się kierować przy wyborze zajęć dodatkowych?*, tłum. J. Partyka, wyd. eSPe, Kraków 2006.

Law M.R., Law L., *Gdy w małżeństwie nie jest łatwo. Poradnik dla małżonków*, tłum. T. Kołodziej, Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.

Legutko P., *Jad medialny*, wyd. Arcana, Kraków 2005.

Lepa A., *Funkcja logosfery w wychowaniu do mediów*, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2003.

Lepa A., *Media a postawy*, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2002.

Lepa A., *Mity i obraz*, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2001.

Lepa A., *Świat propagandy*, wyd. Tygodnik Katolicki Niedziela, Częstochowa 2008.

Ley K., *Rodzeństwo – miłość, nienawiść, solidarność*, tłum. A. Kosiarska, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2004.

Liebich D., *Sztuka rozmawiania z dziećmi. Jak opowiadać, wyjaśniać, upominać? Poradnik dla rodziców i wychowawców*, tłum. R. Zajączkowski, wyd. Jedność, Kielce 2003.

Loss L., *Jak ujarzmić małą czarownicę. 150 porad, jak dobrze wychować dziewczynkę*, tłum. A. Kosiarska, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2005.

Łobocki M., *Wybrane problemy wychowania: nadal aktualne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2004.

Łopatka A., *Jednostka jej prawa człowieka*, Oficyna Wydawnicza Wyższej Szkoły Handlu i Prawa im. Ryszarda Łazarskiego, Warszawa 2002.

Łukowski W., *Społeczne tworzenie ojczyzn*, wyd. Scholar, Warszawa 2002.

Maciarz A., *Macierzyństwo w kontekście zmian społecznych*, wyd. Żak, Warszawa 2004.

Macrone M., *Eureka! Co naprawdę miał na myśli Archimedes? Ciekawostki o odkryciach naukowych*, tłum. E. Wieteska, wyd. Świat Książki, Warszawa 2003.

Madej-Babula M., *Edukacja zintegrowana w dialogu z wychowaniem religijnym*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Majdański K., *Ojczyzna jest Matką*, wyd. Fundacja Pomoc Rodzinie, Łomianki 2005.

Makowski G., *Świątynia konsumpcji. Geneza i społeczne znaczenie centrum handlowego*, wyd. Trio, Warszawa 2003.

Malinowski B., *Jednostka, społeczność, kultura*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.

«Małe tęsknoty?» Style życia w czasie wolnym we współczesnym społeczeństwie, red. W. Muszyński, wyd. Adam Marszałek, Toruń 2009.

Mandal E., *Kobiecość i męskość*, wyd. Żak, Warszawa 2003.

Marek Z., *Katechizm Kościoła Katolickiego źródłem formacji chrześcijanina*, w: *Studia katechetyczne*, t. 10, *Rok Wiary inspiracją refleksji katechetycznej*, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2014, s. 111-128.

Marek Z., Pasierbek W., *Wychowanie moralne i sumienie człowieka*, „Kwartalnik Pedagogiczny" 2006, R. 51, nr 3, s. 7-23.

Marek Z., *Pedagogika towarzyszenia. Perspektywa tradycji ignacjańskiej*, wyd. Akademia Ignatianum, Kraków 2017.

Marek Z., Walulik A., *Pedagogika świadectwa. Perspektywa antropologiczno-kerygmatyczna*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum, Kraków 2019.

Martini C.M., *Na ścieżkach nawiedzenia. Poszukiwanie woli Bożej w codziennych spotkaniach z ludźmi*, tłum. J. Kołacz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

Mass media i ewangelizacja, oprac. J. Janiec, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2004.

Maślanka W., *Od relatywizmu moralnego do cywilizacji miłości*, Wydawnictwo Cywilizacja Miłości, Opole 2006.

Matczak A., *Zarys psychologii rozwoju*, wyd. Żak, Warszawa 2003.

Matulka Z., *Wychowanie do wolności jako podstawowy problem pedagogiczny*, w: *Pedagogika ogólna. Problemy aksjologiczne*, red. T. Kukołowicz, M. Nowak, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1997, s. 243-250.

Mazurek F.J., *Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 2001.

McDowell J., Day D., *Jak być bohaterem dla swoich dzieci*, tłum. M. Stowpiec, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 2010.

McDowell J., Wakefield N., *Zadziwiający wpływ tatusia*, tłum. M. Lipska, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 2009.

McGinnis A.L., *Sztuka przyjaźni, czyli jak zbliżyć się do ludzi, na których nam zależy*, tłum. M. Wojciechowski, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 2020.

McInerny D.Q., *Nauka logicznego myślenia*, tłum. E. Czerwińska, wyd. Klub dla Ciebie, Warszawa 2005.

Meissner K., *Czy ty wierzysz? Wykłady o rozwoju wiary i ludzkiej dorosłości*, wyd. W drodze–Inicjatywa Wydawnicza Jerozolima, Poznań 2015.

Meissner K., *Płciowość i czystość. Z problematyki życia seksualnego*, Inicjatywa Wydawnicza Jerozolima, Poznań 2015.

Mencwel A., *Antropologia kultur. Zagadnienia i wybór tekstów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005.

Michalski M., *Człowiek, praca, kultura. O kulturowym wymiarze pracy ludzkiej*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2005.

Mierzwiński B., *Mężczyzna istota nieznana*, wyd. Adam, Warszawa 1999.

Między niebem a ziemią. Ku etyce ekologicznej, red. A. Dyduch-Falniowska, M. Grzegorczyk, Z. Kijas, Z. Mirek, wyd. Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków 2000.

Migdał K., *Psychologia czasu wolnego*, wyd. Almamer, Warszawa 2011.

Milian L., *Socjologia czasu wolnego. Wiedza o czynnościach swobodnie wybieranych*, Wydawnictwo Gdańskiej Wyższej Szkoły Administracji, Gdańsk 2010.

Młodzież jakiej nie znacie. Seria B. W młodzieńczym życiu mam swoje Westerplatte i bardzo go bronię, red. K. Chałas, wyd. WSD, Sandomierz 2007.

Mroczkowski I., *Osoba i cielesność. Moralne aspekty teologii ciała*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2008.

Müller W., *Pozwól sobie na siebie. Sztuka bycia dla siebie dobrym*, tłum. B. Szlagor, wyd. Salwator, Kraków 2005.

Myers D.G., *Psychologia społeczna*, tłum. A. Bezwińska-Walerjan, Zysk i S-ka Wydawnictwo, Poznań 2003.

Nack C., *Kiedy rodzice wychodzą ze skóry. Jak radzić sobie z negatywnymi uczuciami. Poradnik dla rodziców*, tłum. M. Jałowiec, wyd. Jedność, Kielce 2001.

Nagórny J., *Dziecko wśród mediów. Wychowanie w rodzinie do korzystania ze środków społecznego przekazu*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2004.

Nawroczyński B., *Zasady nauczania*, wyd. WSiP, Warszawa 1987.

Nawrot J., *Przyjaźń w «Etykach» Arystotelesa, w pismach mądrościowych Septuaginty oraz w Nowym Testamencie*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2004.

Nelsen J., *Pozytywna dyscyplina*, tłum. A. Czechowska, A. Rosiak, wyd. CoJaNaTo, Warszawa 2015.

Neuman J.S., *Mężczyzna i kobieta w Bożym Królestwie. Wprowadzenie do życia i dzieł Adrienne von Speyr i Hansa Ursa von Balthasara*, tłum. J. Iwaszkiewicz, wyd. Jedność, Kielce 2005.

Nie jesteś wyspą w morzu ludzi, red. K. Sielicki, Wydawnictwo Księży Marianów Promic, Warszawa 2004.

Nolte D., Harris R., *Nastolatki patrzą na nas*, tłum. M. Kapera, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2005.

Nouwen H.J.M., *Błogosławieni, którzy wprowadzają pokój. Modlitwa, sprzeciw, wspólnota*, tłum. K. Stankiewicz, wyd. Salwator, Kraków 2006.

Nouwen H.J.M., *Zraniony uzdrowiciel. Kapłan we współczesnym świecie*, tłum. J. Grzegorczyk, J. Grzegorczyk, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2012.

Nowakowski P.T., *Deprecjacja pracy i wysiłku w kolorowych pismach dla młodzieży*, „Człowiek w Kulturze" 2005, nr 17, s. 135-141.

Nowakowski P.T., *Fast food dla mózgu, czyli telewizja i okolice*, Wydawnictwo Maternus Media, Tychy 2002.

Nowakowski P.T., *Promocja seksu w kolorowych pismach dla młodzieży jako problem pedagogiczny*, „Społeczeństwo i Rodzina" 2005, R. 2, nr 2, s. 134-140.

Nowe formy w literaturze popularnej, red. B. Owczarek, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2007.

Oblicza ojcostwa, red. D. Kornas-Biela, wyd. TN KUL, Lublin 2001.

Obrazy kultur, red. G. Pełczyński, R. Vorbrich, wyd. Biblioteka Telgte, Poznań 2007.

Obrońca godności człowieka. Myśli Jana Pawła II, red. J. Klechta, wyd. Księgarnia św. Jacka, Katowice 2007.

Odasso G., *Biblia i religie. Biblijne perspektywy teologii religii*, tłum. S. Obirek, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005.

Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, wyd. Żak, Warszawa 2017.

Ombach M., *W drodze do prawdziwej miłości*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2002.

Opieka i wychowanie – tradycja i problemy współczesne, red. D. Apanel, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2009.

Osoby starsze w społeczeństwie – społeczeństwo wobec osób starszych, red. M. Makuch, D. Moroń, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2011.

Ossowska M., *Motywy postępowania. Z zagadnień moralności*, wyd. Książka i Wiedza, Warszawa 2002.

Paleczny T., *Wzory wielokulturowości we współczesnym świecie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006.

Parker J., Stimpson J., *Rodzeństwo – rywalizacja i miłość. Wszystko, co powinni wiedzieć rodzice braci i sióstr*, tłum. A. Jacewicz, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2003.

Parzych-Blakiewicz K.A., *Dialog jako metoda ewangelizacji współczesnego świata według Jana Pawła II*, wyd. Hosianum, Olsztyn 2000.

Paszkowska T., *Formacja i godność*, wyd. Alleluja, Kraków 2004.

Pawlukiewicz P., *Porozmawiajmy spokojnie o tych sprawach*, wyd. Liberton, Warszawa 1998.

Pawłowska J., *Nie odtrącaj mnie w starości. Poradnik dla osób opiekujących się ludźmi w podeszłym wieku*, wyd. Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań 2002.

Pedagogika w pokoju nauczycielskim, red. K. Kruszewski, wyd. WSiP, Warszawa 2000.

Pelamatti L., *Bolesna miłość. Kiedy seksualność dzieli małżonków*, tłum. E. Łukaszyk, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005.

Pięć wielkich religii świata. Hinduizm, buddyzm, islam, judaizm, chrześcijaństwo, red. E. Brunner-Traut, Instytut Wydawniczy Pax, Kraków 2002.

Pilśniak M., *Miłość, przyjaźń, modlitwa, czyli wszystko, co najważniejsze*, wyd. List, Kraków 2004.

Pokrywka M., *Osoba. Uczestnictwo. Wspólnota*, wyd. TN KUL, Lublin 2000.

Poller T., *Bóg, człowiek, natura. Problematyka ekologiczna w nauczaniu Jana Pawła II*, Wydawnictwo Instytutu Botaniki PAN i TPN, Kraków–Zakopane 2001.

Popiołek K., Chudzicka-Czupała A., *Czas w życiu człowieka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2010.

Portmann R., *Gry i zabawy kształtujące pewność siebie*, tłum. M. Rita, wyd. Jedność, Kielce 2001.

Posłuchaj, córko… o «tych sprawach», tłum. Ł. Wiraszka, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia, Sandomierz 2006.

Posłuchaj, synu… o «tych sprawach», tłum. Ł. Kondraciuk, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia, Sandomierz 2006.

Possenti V., *Religia i życie publiczne*, tłum. T. Żeleźnik, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2005.

Półtawska W., *«By rodzina była Bogiem silna…». Na kanwie «Listu do rodzin» Ojca Świętego Jana Pawła II*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2005.

Półtawska W., *Jestem odpowiedzialny za mój kwiat* [MC], wyd. Rhetos, Warszawa [b.r.].

Półtawska W., *Przygotowanie do małżeństwa*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

Praca a kultura, red. M. Kowalczyk, wyd. Standruk, Lublin 2005.

Pronzato A., *W ramionach Ojca*, tłum. L. Sędzimir, wyd. Salwator, Kraków 2004.

Pulikowscy J.J., *Jak wygrać macierzyństwo. Instrukcja obsługi*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2006.

Pulikowski J., *Ewa czuje inaczej. Warto zadbać o uczucia*, Inicjatywa Wydawnicza Jerozolima, Poznań 2008.

Pulikowski J., *Jak wygrać Ojcostwo? Instrukcja obsługi*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2005.

Pulikowski J., *Kobieta + Mężczyzna. Obdarowani sobą czy skazani na siebie? Czyli o sztuce budowania więzi* [CD], wyd. Rethos, Warszawa 2007.

Pulikowski J., *Warto być ojcem. Najważniejsza kariera mężczyzny*, Inicjatywa Wydawnicza Jerozolima, Poznań 2010.

Pullin A.S., *Biologiczne podstawy ochrony przyrody*, tłum. A. Amirowicz i in., Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2017.

Puzynina J., *Słowo – wartość – kultura*, wyd. TN KUL, Lublin 1997.

Ratzinger J., *Kościół. Pielgrzymująca wspólnota wiary*, tłum. W. Szymona, Wydawnictwo M, Kraków 2006.

Refleksje nad godnością człowieka, red. A. Królikowska, Z. Marek, Wydawnictwo WAM, Kraków 2007.

Regulska A., *Rola wartości moralnych w procesie wychowania*, „Studia nad Rodziną" 2013, R. 15, nr 1, s. 143-150.

Regulska A., *Wartość czystości seksualnej. Analiza etyczno-pedagogiczna*, Wydawnictwo Maternus Media, Tychy 2007.

Relacje między kulturą wysoką i popularną w literaturze, języku, edukacji, red. B. Myrdzik, M. Karwatowska, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2005.

Reroń T., *Media na usługach moralności chrześcijańskiej*, wyd. PWT, Wrocław 2002.

Riemann F., Kleespies W., *Jak szczęśliwie przeżyć drugą połowę życia*, tłum. E. Łukaszyk, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Risé C., *Sztuka ojcostwa*, tłum. A. Soćko, wyd. W drodze, Poznań 2012.

Robak M., *Zarzućcie sieć. Chrześcijanie wobec wyzwań Internetu*, wyd. Biblioteka Więzi, Warszawa 2001.

Rogge J.U., *Dojrzewanie, czyli jak pozwolić odejść i pozostać wsparciem*, tłum. A. Kalińska, wyd. Jedność, Kielce 2005.

Rogowski R.E., *Mistyka gór*, Wydawnictwo M, Kraków 2004.

Rogowski R.E., *Mistyka Tatr*, wyd. Znak, Kraków 2002.

Rommel K., *Radości i smutki jesieni życia*, tłum. J. Dudek, Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.

Rusecki M., *Fenomen chrześcijaństwa. Wkład w kulturę*, wyd. Gaudium, Lublin 2001.

Ryba M., *Szkoła w okowach ideologii*, wyd. Fundacja Servire Veritati. Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2006.

Safjan M., *Prawo, wartości i demokracja*, „Chrześcijaństwo – Świat – Polityka. Zeszyty społecznej myśli Kościoła" 2008, nr 1(5), s. 523.

Salij J., *Dlaczego kocham Kościół?*, wyd. Biblioteka Więzi, Warszawa 2002.

Salij J., *Patriotyzm dzisiaj*, wyd. W drodze, Poznań 2005.

Sattler H., *Rodzice, dzieci i «te sprawy»*, tłum. Ł. Wiraszka, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia, Sandomierz 2013.

Sawiński J.P., *Sposoby aktywizowania uczniów w szkole XXI wieku. Pytania, refleksje, dobre rady. Poradnik dla nauczycieli*, wyd. Difin, Warszawa 2014.

Schreiner J., Kampling R., *Bliźni-obcy-nieprzyjaciel. Z perspektywy Starego i Nowego Testamentu*, tłum. J. Zychowicz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2004.

Schulz von Thun F., *Sztuka rozmawiania. 1. Analiza zaburzeń*, tłum. P. Wołdyga, Wydawnictwo WAM, Kraków 2007.

Schulz von Thun F., *Sztuka rozmawiania. 2. Rozwój osobowy*, tłum. P. Wołdyga, Wydawnictwo WAM, Kraków 2007.

Schulz von Thun F., *Sztuka rozmawiania. 3. Dialog wewnętrzny*, tłum. P. Wołdyga, Wydawnictwo WAM, Kraków 2007.

Schulz von Thun F., *Sztuka rozmawiania. 4. W porozumieniu z sobą i innymi – komunikacja i kompetencje społeczne*, tłum. P. Wołdyga, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Schulz von Thun F., Thomann C., *Sztuka wyjaśniania. Poradnik dla prowadzących trudne rozmowy*, tłum. P. Wołdyga, Wydawnictwo WAM, Kraków 2004.

Siemianowski A., *Szkice z etyki wartości*, wyd. Gaudentinum, Gniezno 2006.

Skorowski H., *Dialog*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II*, red. A. Zwoliński, wyd. Polwen, Radom 2003, s. 105-109.

Skorowski H., *Solidarność*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II*, red. A. Zwoliński, wyd. Polwen, Radom 2003, s. 471-477.

Skorowski H., *Życie*, w: *Encyklopedia bioetyki. Personalizm chrześcijański. Głos Kościoła*, red. A. Muszala, wyd. Polwen, Radom 2009, s. 526-528.

Słotwińska H., *Samokształcenie i samowychowanie elementami autoformacji*, „Paedagogia Christiana" 2007, nr 1(19), s. 6581.

Słownik języka polskiego, t. 3, red. M. Szymczak, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.

Smiley K., Smiley J., *Być rodzicem. Siedem wyborów, jakich możesz dokonać, aby dobrze wychować dzieci*, tłum. M. Białecka, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2009.

Smith M., *Między ojcem a synem. Dzielenie się wiarą, umacnianie więzi i stawanie się mężczyzną*, tłum. B. Majczyna, Wydawnictwo WAM, Kraków 2004.

Sobol-Kwapińska M., *Żyć chwilą? Postawy wobec czasu a poczucie szczęścia*, wyd. KUL, Lublin 2007.

Solidarność w nauczaniu Jana Pawła II, red. A. Rynio, wyd. Fundacja Servire Veritati. Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2005.

Społeczna aktualizacja tożsamości człowieka. Teologia fundamentalna w interdyscyplinarnym dialogu, red. J. Cuda, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2004.

Społeczny wymiar sportu, red. Z. Dziubiński, wyd. Salezjańska Organizacja Sportowa Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2003.

Sport na przełomie tysiącleci. Szanse i nadzieje, red. Z. Dziubiński, wyd. Salezjańska Organizacja Sportowa Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2000.

Starnawski W., *Prawda podstawą wspólnoty. Wychowawcza rola prawdy według Karola Wojtyły*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2005.

Stern M., *Co to jest judaizm? Odpowiedzi na najczęściej stawiane pytania*, tłum. M. Ruta, Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.

Stevan S., *W stronę Damaszku. Droga rozeznawania powołania dla młodzieży i dla duszpasterzy*, tłum. O. Płaszczewska, wyd. eSPe, Kraków 2000.

Stone E.M., *Błogosławiona Matka Teresa. Życie w miłości*, tłum. I. Nowicka, Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.

Struzik Z., *Dziękujemy za wartości. Katechezy na Dzień Dziękczynienia według nauczania Jana Pawła II*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2009.

Struzik Z., *Obrona wolności narodu Księdza kardynała Stefana Wyszyńskiego Prymasa Polski w 100. rocznicę odzyskania niepodległości 1918-2018*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2018.

Struzik Z., *Program wychowawczy oparty na wartościach według nauczania Jana Pawła II*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2018.

Struzik Z., *Przesłanie Świętego Jana Pawła II. Materiały edukacyjne. Encykliki i adhortacje*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2015.

Struzik Z., *Wprowadzenie do programu wychowawczego opartego na wartościach według nauczania Jana Pawła II*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2017.

Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła podstawowa. Poziom 0*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2020.

Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła podstawowa. Poziom 1*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2020.

Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła podstawowa. Poziom 2*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2020.

Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła podstawowa. Poziom 3*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2020.

Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła podstawowa. Poziom 4*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2020.

Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła podstawowa. Poziom 6*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2021.

Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła podstawowa. Poziom 7*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2020.

Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła podstawowa. Poziom 8*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2021.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 10. Teologia ciała w nauczaniu Jana Pawła II*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2018.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 11. Macierzyństwo wyrazem miłości Ojczyzny w nauczaniu papieskim*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2019.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 12. Wartość i ważność wieku dojrzałego*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2019.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 5. Wartość i godność rodziny w nauczaniu Jana Pawła II*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2017.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 6. Dziecięctwo Boże w nauczaniu księdza kardynała Stefana Wyszyńskiego i Jana Pawła II*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2018.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 8. Wartość przesłania encykliki Humanae vitae. Nauczania papieskie*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2018.

Sujak E., *ABC psychologii komunikacji*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.
Swieżawski S., *Dzieje europejskiej filozofii klasycznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa–Wrocław 2000.
Synowiec J., *Dekalog. Dziesięć ważnych przykazań*, Wydawnictwo Bratni Zew, Kraków 2004.
Szopski M., *Komunikowanie międzykulturowe*, wyd. WSiP, Warszawa 2005.
Szpilska A., Kluz Z., Poźniczek M.M., Wojciechowska H., *Poznajemy tajemnice przyrody. Poradnik dla nauczycieli przyrody*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2000.
Szukalski P., *Przepływy międzypokoleniowe i ich kontekst demograficzny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2002.
Świerczek A., *Ciało ludzkie*, w: *Encyklopedia bioetyki. Personalizm chrześcijański*, red. A. Muszala, wyd. Polwen, Radom 2009, s. 139-144.
Tabulski M., *Edukacja i formacja w młodzieżowych wspólnotach religijnych*, wyd. Paulinianum, Częstochowa–Kraków 2004.
Tarnawski J., *Wygrać młodość*, wyd. eSPe, Kraków 2000.
Teatr edukacyjny – komunikacja bez granic, red. M. Gliniecki, L. Maksymowicz, wyd. Słupski Ośrodek Kultury, Słupsk 2001.
Terruwe A.A., Baars C.W., *Integracja emocjonalna. Jak uwierzyć, że jesteś kochany i potrafisz kochać*, tłum. M. Ciszewska, wyd. W drodze, Poznań 2019.
Thorsten B., *Zabawy ułatwiające nawiązywanie kontaktów. Dla kreatywnych grup i kółek teatralnych*, tłum. M. Jałowiec-Sawicka, wyd. Jedność, Kielce 2002.
Tischner J., *Myślenie według wartości*, wyd. Znak, Kraków 2011.
Tokarczyk R., *Współczesne kultury prawne*, wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2012.
Tokarski S., *Szkoła Chicago. Spór o dialog międzykulturowy*, wyd. Askon, Warszawa 2001.
Trobisch W., *Kochałem dziewczynę*, Wydawnictwo Pomoc, Częstochowa 2006.
Twardowski J., *Bliźni*, w: tegoż, *Od ucha do ucha czyli o uśmiechu i radości*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2013, s. 64.

Twardowski J., *Boże*, w: tegoż, *Bóg prosi o miłość. Gott fleht um Liebe*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2000, s. 198.

Twardowski J., *Chrześcijaństwo*, w: tegoż, *Budzić nadzieję. Abecadło dziewięćdziesięciolatka*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Oficyna Wydawnicza Aspra–Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2007, s. 32.

Twardowski J., *Ile cudów naokoło*, w: tegoż, *Od ucha do ucha czyli o uśmiechu i radości*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2013, s. 45-47.

Twardowski J., *Jak matka*, w: tegoż, *Tylko miłość się liczy*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2009, s. 183.

Twardowski J., *Kochaj i pracuj*, w: tegoż, *Kościół Cię nie ogarnie. Rozważania na niedziele i święta*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2011, s. 126-127.

Twardowski J., *Kto to sprawił?*, w: tegoż, *Tylko miłość się liczy*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2009, s. 134.

Twardowski J., *Mała ojczyzna*, wyd. Bosz, Olszanica 2002.

Twardowski J., *Mrówko, ważko, biedronko*, w: tegoż, *Nie przyszedłem pana nawracać*, wybór i oprac. J. Giebułtowicz, Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej, Warszawa 1989, s. 220.

Twardowski J., *Na przeprosiny*, w: tegoż, *Od ucha do ucha czyli o uśmiechu i radości*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2013, s. 18.

Twardowski J., *Na wsi*, w: tegoż, *Bóg prosi o miłość. Gott fleht um Liebe*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2000, s. 88.

Twardowski J., *O radości w rodzinie*, w: tegoż, *Wszystko darowane. Myśli na każdy dzień*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2015, s. 391.

Twardowski J., *Pięciu braci*, w: tegoż, *Nie tylko wrona chodzi zdziwiona*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2012, s. 148.

Twardowski J., *Przynosi wolność*, w: tegoż, *Na ostatni guzik. Rok z księdzem Janem Twardowskim*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2015, s. 182.

Twardowski J., *Przyszła*, w: tegoż, *Tylko miłość się liczy*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2009, s. 29.

Twardowski J., *Rodzina*, w: tegoż, *Wszystko darowane. Myśli na każdy dzień*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2015, s. 391.

Twardowski J., *Uciekam*, w: tegoż, *Bóg prosi o miłość. Gott fleht um Liebe*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2000, s. 38.

Twardowski J., *W ramionach Ojca*, w: tegoż, *Kubek z jednym uchem*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2011, s. 46.

Twardowski J., *W rodzinie*, w: tegoż, *Święta dobrych życzeń*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2013, s. 52-53.

Twardowski J., *Wiara*, w: tegoż, *Budzić nadzieję. Abecadło dziewięćdziesięciolatka*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Oficyna Wydawnicza Aspra–Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2007, s. 266.

Twardowski J., *Wieś*, w: tegoż, *Budzić nadzieję. Abecadło dziewięćdziesięciolatka*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Oficyna Wydawnicza Aspra–Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2007, s. 272.

Twardowski J., *Z całego serca*, w: tegoż, *Tylko miłość się liczy*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2009, s. 145-146.

Uczenie się jako przedsięwzięcie na całe życie, red. T. Bauman, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2005.

Vecchi J.E., *Globalizacja. Na rozdrożach wychowania w miłości*, tłum. J. Chapska, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2005.

Verhoef-Verhallen E.J.J., *Encyklopedia europejskich i egzotycznych ptaków ozdobnych*, tłum. D.E. Chełstowska, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2006.

di Vertemate L., *Błogosławione braterstwo. Rozważania biblijno-duchowe*, tłum. J. Chapska, wyd. Apostolicum, Ząbki 2004.

Vopel K.W., *Nie samym chlebem… Eksperymenty dla młodzieży wyjaśniające znaczenie wartości*, tłum. M. Jałowiec-Sawicka, wyd. Jedność, Kielce 2003.

Vopel K.W., *Przerwa, która daje siłę*, tłum. M. Jałowiec, wyd. Jedność, Kielce 2003.

W służbie jedności chrześcijan. Instytut Ekumeniczny KUL 1983-2001, red. t. L. Górka, S.J. Koza, wyd. KUL, Lublin 2002.

W trosce o integralne wychowanie, red. M. Nowak, T. Ożóg, A. Rynio, wyd. KUL, Lublin 2003.

W trosce o młodzież. Edukacja – praca – obywatelstwo, red. J. Niewęgłowski, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2004.

Wachowiak A., *Chrześcijańska etyka pracy*, wyd. Drukarnia i Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań 2006.

Walas T., *Kultura polska po komunizmie. Rekonesans*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2003.

Walesa C., *Rozwój religijności człowieka*, t. 1, *Dziecko*, wyd. KUL, Lublin 2005.

Weron E., *Dojrzałość chrześcijanina*, wyd. Apostolicum, Ząbki 2003.

Weron E., *O godną starość. Refleksje człowieka wierzącego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2000.

Wills-Brandon C., *Jak mówić nie i budować udane związki*, tłum. D. Dołęga, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003.

Woititz J.G., *Wymarzone dzieciństwo. Jak wychować szczęśliwe dziecko unikając błędów naszych rodziców*, tłum. M. Przylipiak, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2008.

Wojciszke B., *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009.

Wojciszke B., *Psychologia miłości. Intymność, namiętność, zobowiązanie*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2020.

Wojtyła K., *Miłość i odpowiedzialność*, wyd. TN KUL, Lublin 2015.

Wojtyła K., *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, wyd. TN KUL, Lublin 2019.

Wojtyła K., *Oto Matka Twoja*, wyd. Libreria Editrice Vaticana, Jasna Góra–Rzym 1979.

Wokół wychowania, red. D. Czubala, G. Grzybek, Wydawnictwo Akademii Techniczno-Humanistycznej, Bielsko-Biała 2003.

Wokół wychowania. Rola rodziny i szkoły w procesie socjalizacji dziecka, red. T. Rostowska, J. Rostowski, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki, Łódź 2006.

Wolff P., *Sztuka dobrego wyboru*, tłum. T. Kołodziej, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Wolicki M., *Dojrzała osobowość – dojrzałe sumienie*, wyd. TUM, Wrocław 2000.

Woroniecki J., *O narodzie i państwie*, wyd. Fundacja Servire Veritati. Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2004.

Wright H.N., *Tatusiowa córeczka, czyli o niezwykłym wpływie ojca na osobowość córki*, tłum. A. Nizińska, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 1999.

Wrzesień W., *Jednostka – rodzina – pokolenie. Studium relacji międzypokoleniowych w rodzinie*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2003.

Współczesny człowiek: czas pracy, czas wolny, red. L. Sadovnicova, Oficyna Wydawnicza Politechniki Opolskiej, Opole 2011.

Wychowanie w nauczaniu Jana Pawła II (1978-1999), red. S. Urbański, wyd. Wyższa Szkoła Zarządzania i Przedsiębiorczości im. Bogdana Jańskiego, Warszawa 2000.

Wyszyński S., *Druga kromka chleba*, wyd. Soli Deo, Warszawa 2019.

Wyszyński S., *Duch pracy ludzkiej. Myśli o wartości pracy*, wyd. Soli Deo, Warszawa 2020.

Wyszyński S., *Godność kobiety*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2001.

Wyszyński S., *Jedna jest Polska. Wybór przemówień i kazań*, wyd. Soli Deo, Warszawa 2017.

Wyszyński S., *Kocham Ojczyznę więcej niż własne serce*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2020.

Wyszyński S., *Kościół i media*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2002.

Wyszyński S., *Kromka chleba*, wyd. Soli Deo, Warszawa 2008.

Wyszyński S., *Miłość i sprawiedliwość społeczna. Rozważania społeczne*, wyd. Pallottinum, Poznań 2001.

Wyszyński S., *Miłość na co dzień. Rozważania*, wyd. Soli Deo–Apostolicum, Warszawa–Ząbki 2001.

Wyszyński S., *Ojcze Nasz. Rozważania*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2001.

Wyszyński S., *W sercu stolicy*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2005.

Wyszyński S., *Zagon polskiej ziemi. Odpowiedzialność za ziemię i godność pracy na roli*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2003.

Wzrastanie człowieka w godności, miłości i miłosierdziu, red. M. Kalinowski, wyd. KUL, Lublin 2005.

Zasępa T., *Media, człowiek, społeczeństwo. Doświadczenia europejsko-amerykańskie*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2000.

Zięba S., *Historia myśli ekologicznej*, wyd. TN KUL, Lublin 2004.

Ziółek W., *Pożegnanie z piaskownicą, czyli o konieczności bycia dorosłym* [MC], wyd. Rhetos, Warszawa 2002.

Zwoliński A., *Dźwięk w relacjach społecznych*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2004.

Zwoliński A., *Między biedą a bogactwem*, Wydawnictwo Naukowe PAT, Kraków 2001.

Zwoliński A., *Obraz w relacjach społecznych*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2004.

Zwoliński A., *Słowo w relacjach społecznych*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.

Żebrowska T., *Za rączkę na spotkanie sztuki. Historia sztuki dla dzieci. Pablo Picasso*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej w Krakowie, Kraków 2006.

Żuk G., *Edukacja aksjologiczna. Zarys problematyki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2016.

Żulińska B., *Nie tylko dla matek*, Oficyna Wydawnicza Viator, Warszawa 2003.

Życie na czas. Perspektywy badawcze postrzegania czasu, red. G. Sędek, S. Bedyńska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010.